

Ramos Azkarate

Galtzaundi

berriz ere (I)

Galtzaundi
berriz ere
(I)

Auspoa Liburutegia
286

AZKARATE, Ramos

Galtzaundi berriz ere / Ramos Azkarate ; bilketa, argitaralpena eta itzaurrea, Antonio Zavala. – [S.l.] : Auspoa ; Donostia-San Sebastián : Gipuzkoako Foru Aldundia, Kultura Zuzendaritza, 2004.

<1> libk. : argk., mus. ; 20 cm. – (Auspoa Liburutegia ; 286)

Aurkibidea

LG SS 196-2004. – ISBN 84-7907-440-X

I. Zavala, Antonio. II. Gipuzkoa. Dirección de Cultura, ed. III. Título. IV. Serie.

821.361-1"18"

© Ramos Azkarate Otegi

© *edizio honena*: AUSPOA Argitaletxea

Gipuzkoako Foru Aldundia

Tolosako Udalaren laguntza izan du liburu honek

1.000 aleko tirada

ISBN: 84-7907-439-6 (lan osoa)

84-7907-440-X (I. tomoa)

Legezko Gordailua: S.S. 196/04

Fotokonposizioa eta inprimaketa: Itxaropena S.A., Zarautz

Ramos Azkarate

**Galtzaundi
berriz ere**

(I)

**Bilketa, argitaralpena eta itzaurrea:
Antonio Zavala**

**Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa**
Kultura Zuzendaritza
Dirección de Cultura

Donostia-San Sebastián, 2004

Ramos Azkarate Otegi (1847-1904),
Ibarrako iturrian.

(Liburu ontatik: Jose Maria Tuduri Esnal: *Argazkiak, Tolosa, Fotografias (1842-1900).*)

Ramos Azkarate Otegi (1847 - 1904)

Agirietako argibideak

Ramos Azkarate Otegi Tolosan jaio zan, 1847-ko Martxoaren 28-an, eta Aroztegieta kalean, berak bertso batean onela esaten duanez:

ta naizelarik gañera berriz
Arotz-kalean jaiua.

Egun ori Erramu-eguna zan urte artan. Orregatik bataiatuko zuten aur ura *Ramos* izenarekin. Eliz-agirian *Ramon* irakurtzen da; baiña kopiaztaillearen okerren bat izango da, dudarik gabe. Berak beti *Ramos* firmatu baitzuan, eta danak ere ez baitzioten *Ramos* edo, obeto esateko, *Ramox* beste izenik eman. Gaur ere orrela esaten zaio bere jaioterrian. Il-agirian ere *Ramos* idatzita dago.

Aita, Meltxor, Arabako Legutiano edo Billarrealekoa zan; ama, Joakina, Billabonakoa.

Beraren emazteak Isabel Barrena zituan izen-abizenak, eta Urrestildarra zan.

Gure Ramos Azkarate, bere denbora guzia jaioterrian egin ondoren, naiko gazterik il zan, 1904-ko Martxoaren 26-an. Ona eliz-agiriak nola dion:

«*En la villa de Tolosa, Provincia de Guipúzcoa, diócesis de Vitoria, a veinte y ocho de marzo de mil novecientos cuatro, yo el infrascrito Cura Ecónomo de la Iglesia parroquial de Santa María, mandé dar sepultura eclesiástica al cadáver de D. RAMOS AZCARATE OTEGUI, natural de Tolosa, de cincuenta y siete años de edad, de profesión zapatero. Falleció a las doce de la noche del día anteayer en la Santa Casa Misericordia de esta villa, de muerte natural ocasionada según certificación facultativa por afección orgánica del co-*

razón. Era hijo legítimo de D. Melchor Azcárate, natural de Villarre-al de Alava y de Doña Joaquina Otegui, natural de Villabona, pro-vincia de Guipúzcoa. Se hallaba viudo en el acto del fallecimiento de Doña Isabel Barrena, natural de Urrestilla, Guipúzcoa. Recibió los Santos Sacramentos de Penitencia, Viático y Extrema. No otorgó tes-tamento. Se le hizo el oficio de sepultura. Fueron testigos D. Secun-dino Alberdi, presbítero, natural de Azpeitia, y D. Lázaro Rezola, en-terrador, natural de esta villa. Para que conste lo firmo fecha ut su-pra. Patricio de Orcáiztegui».

Zapataria zan, beraz. Biotzekoa izan zuan. Alargunduta zegoan eta Erruki Etxean bizi zan.

Berrogei ta amazapi urterekin il zala esaten da; baiña osatu gabe zegoan. Bi egun falta zituan ortarako.

Lur eman zion Lazaro Rezola ori, Tolosako beste bertso-jartzaille ugari baten aurrekoa izango zan: Luis Rezola bera, *Tximela* esaten zitzaiona, familiaren izengoitia orixe zan eta. Orregatik, *Tximelaren baratza* esan oi zioten tolosarrak kan-posantuari garai batean. Luis Rezolaren bertsoak bi liburutan bildu genituan: *Bakardadeko ametsak*, Auspoa 204-205.

Il-agiria firmatzen zuan erretorea, Patrizio Orkaiztegi jau-na alegia, Ramos Azkaraterekin auzitan ibilia zan, aurrerago adieraziko degun bezela.

Lanbidea

El Diario Vasco egunkarian, 1994-VI-20-an, izen ontako idazlana agertu zan: *Desempolvando libros viejos de actas del Ayuntamiento / Retazos retrospectivos de la vida tolosana de ayer*. Egillea: «P. E.». Idazlan onek oso argibide jakingarria ematen digu Ramos Azkarateri buruz:

«En mayo de 1871 fue nombrado primer suplente sereno el fa-moso bardo Ramos Azcárate, que el mes de junio fue nombrado sere-no primero, siendo sereno segundo Nicolás Ormaechea».

Ogei ta lau urte zituan orduan Ramos Azkaratek. Arekin batera izendatzen dan laguna, *sereno segundo* izateko, Nikolas Ormaetxea zeritzan. Dakigunez, andik urteetara *Orix*e olerkaria izango zanaren izen-abizenak ere oietxek ziran. Baiña idazlan orrek onela jarraitzen du:

«*En julio de 1877 fue destituido como sereno Ramos Azcárate*».

Zergatik ote? Ez dakigu.

Baiña zapataria ere izan zan, il-agiriak dionez. Ori bera esaten da Tolosan. Lan-tokia, euskeraz *Plazatxo*a edo *Berdu**ra-plaza* eta erderaz *Plaza de la Verdura* esaten zaion ortan izan zuan, “*N. I*” jartzen zuan arkupean. Bere buruaren irudia antxe dauka gaurko egunean, arku oietako batean andik urteetara ipiña.

Norbaiti entzun izan nionez, denda txiki bat ere idiki omen zuan azkenean; baiña ez dakigu zein tokitan, eta gauza segurua ere ez da.

Ramosen lantegiari buruz ona zer dion Juan Garmendia Larrañaga adiskideak, bere *Iñauteria, El carnaval vasco* liburuan (1973):

«*Ramos Azcárate fue zapatero remendón. Tenía el puesto de trabajo en el arco número uno de la Plaza de Carlos VII. En el arco donde podemos contemplar una placa a él dedicada, y que fue colocada a iniciativa de la sociedad “Txinparta”, el año 1965.*

Cerca del puesto de trabajo de Ramos Azcárate, enfrente del portal hoy número dos... se sentaba, asimismo como zapatero remendón Santos Goñi, conocido por “Galtzaundi”...

Estos artesanos acostumbraban a trabajar mirando hacia el interior de su respectivo arco, teniendo a sus espaldas, para resguardarse del viento y de la lluvia, una arpillera con marco de madera”.

Galtzaundi orretzaz aurrerago itzegingo degu. Baiña gizarajo aiek babes aula eta eskaxa izango zuten ori, negurako batez ere. Naiko otz-bero, euri eta aize jasan bearko zituzten.

Plaza orrek ere garai artan etzuan gaur daukan kristalezko es-talkia. Kanpo librean jardutea bezela izango zan ori. *Zer erru-karriya dan gizon gazterik zartutakoa* izeneko bertsoak ere badiu Ramosek. Ez gera batere arritzen, alako lantokian urte-tan lan egin ondoren.

Baiña etxea nun ote zuan Ramosek? Juan Garmendia onek onela dio bere liburu ortan, oar batean:

«...don Pedro Elósegui Hidalgo... recuerda asimismo a Ramos Azcárate –algo cojo–, a quien fija su residencia en la casa número 24 de la calle Mayor».

Iñauterietako bertsoak, kanta-paperak eta esku-idazkiak

Ramos Azkarate bertso-jartzaille ugaria izan zan, bertso-bilduma onek argi eta garbi erakusten duanez.

Bere andregaiari eskeiñitako bertso batzuekin asi omen zan langintza ortan. Iñauterietako bertso-saillekin jarraituko zion, mutil-talde bat –*konpartsa* deizen zioten– jantzi berezi batekin beren gorputza estali eta kalez kale kantari ibil zedin. Talde auek jende aurrean antzerki-moduko bat egingo zutela ez dago dudarik.

Orregatik, bide ortan aurrera jarraituz, bi antzerki idazte-raiño ere iritxi zan gure Ramos Azkarate: bata, *Ijitoen kontra-tuba eta ezkontza*, 1885; eta bestea, *Beotibarko jatzarraren oroipena Gaon judubaren galerarekin*, 1886. Baiña antzerki auetaz aurrerago mintzatuko gera.

Kanta-paperak ere argitara eman zituan Ramos Azkaratek bere bertso-saillekin, bein baiño geiagotan. Gure erri-literatu-raren jenero ori indar-indarrean zegoan, izan ere, garai artan. Tolosako Zerkausian merkatu-egunetan, larunbatetan alegia, zenbat milla bertso-paper saltzen ziran urtearen buruan? Aie-tan erabiltzen ziran gaiak, eta bai bertsogintza ere, Ramose-

nak baiño errikoiagoak izaten ziran. Baiña onek, bide ori arztearekin, aitorpen bat egiten dio kanta-paperari, beraren garrantziaz jabetuta.

Baditu, ordea, kanta-paperetan eta aldizkarietan, bietan alegia, argitaratutako lanak. Orrela danean, leenengo agerraldia nun egin zuan artu degu kontuan; aurrena kanta-paperetan azaldutakoak, kanta-paperen talde ontan sartu ditugu; eta aldizkarietan agertuak, aldizkarietako mordoetan: *Euskal-Erria, El Cántabro, El Correo de Guipúzcoa...*

Ortaz gaiñera, aren bertso batzuk esku-idazkietan ere agertu zaizkigu. Batzuk, berak bere eskuz idatziak; eta besteak, beste norbaitek kopiatuak: Fakundo eta Timoteo Adurriaga ziranak, Manuel Urreta zana eta abar.

Orregatik, bertso-bilduma onen leenengo mordoari *Iñauterietako bertsoak, kanta-paperak eta esku-idazkiak* ezarri diogu izenburua. Ramos Azkarateren bertsorik zaarrenak ortxe daude.

Euskal-Erria

Donostiako euskal aldizkari au 1880 urtean asi zan, beraren fundatzailea bertako Jose Manterola izanik. Jaun onek idatziko zuan, dudarik gabe, leenengo zenbakian egiten dan *saludo* edo agurra, onela esanez:

«Y esto que viene haciéndose con provecho en casi todas las provincias españolas, en las que cada día aparecen nuevas bibliotecas y revistas especiales de carácter local, como sucede en Cataluña, Aragón, Asturias, Galicia, Valencia y Andalucía, es lo que nos proponemos realizar, en la medida de nuestras fuerzas, con relación a la región Euskara...».

Bertso-jartzailleak berealaxe asi ziran beren saillak aldizkari ortan azaltzen: Ramon Artola, Serafin Baroja, Biktoriano Iraola, Felipe Arrese Beitia, Martzelino Soroa, Klaudio Otaegi, Jose Inazio Arana, Antonio Arzak...

Ildako batzuenak ere bai: Agustin Iturriaga, Jose Bizente Etxagarai, Eusebio Maria Azkue, Indalezio Bizkarrondo *Bilintx...*

Aldizkari orren aleak Tolosara ere iritxiko ziran, eta bai Ramos Azkarateren eskuetaraino ere. Onek ortxe ikusiko zuan bere bertso-lanak agertzeko bidea, eta 1885 urtean asi zan, *Agur, agur, Bizkarrondo* izeneko sail batekin; eta urrengo bertso-gaiak: San Inazio, Iparragirre, Okendo, *Ama Euskara-ren bakartasuna*, *Jesukristo gure Jaunaren gurutzeko zazpi itzak*, eta abar izan ziran.

Gai kulturalak beti ere *Euskal-Erria* aldizkari ortan. Or etzuan bere politikarik sartzen. Ikusten danez, bazekian arek nun zer komeni zan.

El Cántabro

Ramos Azkaratek ogei ta bost urte zituan azken karlista gerratea asi zanean, 1872-an alegia: eta, bukatzerakoan, ogei ta bederatzzi. Bere adiñekoak gerra artan ibiliko ziran. Eta berak armarik eskuan artu al zuan? Ez dakigu. Ez diogu iñori orretzaz ezer ere entzun. Eta berak ere ez du bere bertso eta idazlanetan olakorik ezer ere esaten.

Eta ibili bazan ere, zein aldetan? Liberala izan baitzan gaztetan. Eta gero karlista biurtu.

Urteetara, aldizkari bat ateratzeari ekin zioten karlistak Tolosan 1893-ko Otsaillaren 25-ean. Orrelako lantegi bat ez baita bat-batean zutik jartzen, aiek ere denbora-puskaren bat pasako zuten beren asmo ori bideratzen eta gauzatzen; eta us-te etzuten albiste illun batekin asi bear izan zuten: beren erre-giñaren il-berria emanaz. Ala, aldizkari orren leen zenbakia-ren leen orrialdea luto beltzez jantzita agertu zan: gurutze aundi bat goien; eta urrena, ildakoaren argibideak:

«La augusta Señora Doña Margarita de Borbón y Parma, esposa de Carlos VII, falleció en Viareggio (Italia) a las nueve de la ma-

ñana del día 29 de Enero de 1893 a los 46 años de edad. Descanse en paz».

Eta ondoren, *Ill da gure Erregiña!* izenburuarekin, zazpi bertso, Ramos Azkaratek firmatuak, bertso oietan bere buruaren berri ere ematen duala:

Ni nere Erregien
etsai nintzarian,
nebillen Eliza ta
Fueroen kaltian.

Bañan ikusirikan
zerbait istoriya,
ikasi nuben zerbait
maitatzen egiya;
maitatzen Fueroakin
euskaldun erriya,
maitatzen euskera ta
zure familiya.

Eta Tolosako Emeterio Arrese olerkariari onela esango zion andik urteetara:

Ni ere itxu nengoanian
ez negon baratz dontsuban,
damu det bañan ibilli nitzan
osin beltz kondenatuban.

Baiña konbertitu egin zan, eta bai dotriña berria biotz sutuz artu ere. Andik aurrera eta il arte, karlista purrukaturia izan zan. Erderazko esaera ezaguna da: *«más papista que el Papa»*. Ramos Azkaraterengatik ere zera esan dezakegu: Don Karlos bera baiño karlistagoa zala.

Edozein moduz, arek bere politika euskeraz predikatzen zuan. Eunka eta eunka bertso moldatu zituan bere irizbideak

zabaltzarren. Andik urteetara ortan nabarmenduko zana, Kepa Enbeita izango zan. Baiña Ramos Azkaratek bertso geiago atera zituala uste det. Kontatu ditut eta iru milla ta bosteunetik gora dira. Ala, Xalbador zanarengatik norbaitek esaera go-gangarri bat atera zuan: uraxe izan zala bertsolarietan olerkariena eta olerkarietan bertsolariena. Itz-joku orren antzekoa egin dezakegu, bada, tolosar bertso-jartzaille ugari onentzat ere: bera izan zala bertsolarietan politikoena eta politikoetan bertsolariena.

Politika-bertso oietan orduko politika-gizons askoren ize-nak agertzen dira: Nocedal Romea, Cánovas, Gamazo, Tirso Olazabal, Cerralbo, Sánchez Toca, Eusebio Zubizarreta, Joakin Maria Arana, Llorens, Frantzisko Zeberio... Oietako batzuk karlistak dira; besteak, berriz, liberalak, integristak, republikanoak... Bakoitzaren argibideak emen ematea ondo le-goke, baiña ez du merezi. Denbora geiegi joango litzaiguke zeregin ortan. Bertan esaten danetik atera bearko du irakurle-ak aitatzen dan ori zein alderdi edo koloretakoa zan eta abar. Edo, bestela, iztegi edo entzikoplediaren bat azter dezala.

Gertakizun baten berri emango degu, ala ere, aren zipriz-tiñak Ramos Azkarateren bertsoak betetzen dituzte eta. Kar-listen gerra ondoko buruzagia Kandido Nocedal izan zan. Pa-ke-zale purrukatua bera; ez gerra-zalea. Botoen bidez ekarri bear zala Don Karlos; ez tiroen indarrez. Irizbide oiekin lan asko egin zuan. Baiña 1885-ean il zan.

Urrengo buruzagia Francisko Navarro Villoslada nobelista izan zan, *Amaya* nobelaren egillea. Baiña bereala utzi zuan kargu ori. Urrena Don Karlosek lau jeneral izendatu zituan: Cavero, Maestre, Martinez-Fortún eta Valdespina. Azkeneko au, Ermuko eta Astigarragako jauregi ederren jabea zan.

Izendapen au gaizki artu zuan Nocedal-en semeak, Ramon Nocedal Romea-k alegia. Buzuzagitza beretzat nai zualako, batzuek diotenez. Orduan zer egin zuan? On Karlosek gerra-denboran, 1874-an, Naparroako Morentin erritik zabaldutako

agiri bat illunpetik atera zuan, eta an esaten ziranak liberal kutsua zutela salatu. Au zera zan: Aita Santua protestantea zala esatea bezelatsu. Ramon Nocedal karlista alderditik bota egin zuten. Berak orduan alderdi berria sortu zuan, Erregeagatik ajola etzitzaiona eta *integrasta* izena artuz. Edo, Ramosek esaten dienez, *intrigoak*. Asieran jarraitzaille asko izan zituan Nocedal-ek, eta karlismoaren zugaitz zaarrak adar aundi bat orduan galdu zuan.

El Cántabro orrek argitara ematen zituan bertsoak geien-geienak Ramos Azkaraterenak izaten ziran; baiña aldizka beste firmaren batzuk agertzen dira: Kintin Larrañaga, Baleariano Mokoroa eta abar. Ramosek, berriz, era askotara firmatzen zuan: *Ramos Azkarate*, *Ramos Azkaratekoak*, *R. A. O.*, *Urrengo-arte*, *O. A. R.*, *R. Arranz-illun*, *Ur-zale batek*, *Gaiñtxurisketak*, *J. Zabalbidekuak*, *Iruretan-goienak* eta abar eta abar. Baiña bere izen-abizenak izkutatu arren, benetako egillea nor zan bereala igerriko zion irakurleak, aren bertsogintza ain ezaguna eta nabarmena zan ezkerero.

Auzitara

El Cántabro orrek, 1894-III-1-ean, onela adierazten zien bere irakurleei:

«*Al bardo éuskaro D. Ramos Azcárate le ha procesado el juzgado de esta villa a petición de D. Patricio Orcáiztegui, cura párroco de la misma, D. Pedro Aldalur, D. Juan Bautista Pagadizabal y D. Francisco Felipe, párrocos también de Azcoitia, Régil y Amézqueta respectivamente....*

Por supuesto que hay quien asegura que el proceso obedece a que los querellantes quieren volver por su honra, que suponen ultrajada en unos versos que hace un año publicó el expresado Ramos».

Ramos Azkarateren aurka alkar artu zuten lau apaiz jaun oietan famatuena On Patrizio Orkaiztegi zan, punta-puntako euskalzalea garai artan.

Apaiz jaun oiek beren izen onagatik ari omen ziran, baiña auzitegian beste arrazoibide bat agertu zuten, *El Cántabro*-k adierazten duanez:

«Pero se nos figura que para pedir la reparación del supuesto ultraje, no era necesario denunciar la falta de que no hubiera cumplido el autor de aquellos versos con el requisito que ordena la Ley de Imprenta de que se presenten tres ejemplares a la alcaldía.

Sin este requisito parece que se considera la publicación clandestina.

Y este hecho, denunciado por los citados querellantes, ha sido motivo de procesamiento contra Ramos.

¿Se repara con ello la honra que suponen ultrajada los querellantes?».

Ez degu uste. Baiña ona nola bukatzen duan *El Cántabro* aldizkariak idazlantxo ori:

«Felicitamos a nuestro amigo Ramos por la persecución de que viene siendo objeto.

Acuérdese de aquello que en otros tiempos le decía uno de los que hoy le persiguen: Más méritos contraes cuanto más se ensañen contra ti».

Ori esaten ziona, ziur aski, On Patrizio Orkaiztegi Tolosa-ko erretorea izango zan. Jaun au ere, beste ainbeste bezela, karlista izango zan leenengo, eta Ramos Azkarateren adiskidea ere bai. Baiña gero integrista egingo zan, Ramosen ezten-kadak artu ere bai, eta azkenean alkarren arteko artu-emanak oztu egingo ziran.

Integristak *El Fuerista* izeneko egunkari bat ateratzen zuten Donostian. Egunkari au, Ramos auzitegira eramana zala jakindakoa, txaloka asi zan, onela esanez:

«Bien merecido lo tiene. Era hora de que se le sentara bien la mano a ese pajarito que a pretexto de las verzas no hace otra cosa que dirigir ataques personales a todos los integristas, especialmente a los

sacerdotes. *Que escarmiente de una vez y no se meta en camisa de once varas».*

El Cántabro-k onela erantzun zion Donostiako El Fuerista orri:

«Puede que el pajarito, a pesar de haberle sentado bien la mano, alce más su vuelo aún y desde lo alto descubra mejor todavía entre las verzas, que se dice El Fuerista, los rastros de muchas babosas integristas.

Sin que para ello le sirva de estorbo esa camisa de once varas.

Que al fin y al cabo le vendrá muy bien para abrigarse, envuelto en ellas, contra el frío que en torno suyo quieren producir algunos santos varones».

El Fuerista-k onela zion:

«El mencionado señor lo que hace en sus escritos es ridiculizar aquellos actos que no debían ser ridiculizados ni censurados, entrando en un terreno que le está vedado y que aparte de todo “no lo entiende”. De donde resulta que los disparates de sus escritos son más grandes y dignos de que la justicia intervenga en ellos».

Eta El Cántabro-k erantzun:

«Lo que hace Ramos es exponer ciertos actos de los nocedalinos, que nadie puede ridiculizar, porque son en sí muy ridículos, impropios de quienes alardean del puritanismo ese de que tanto se jactan los nocedalinos.

Y si los escritos de Ramos son dignos de que la justicia intervenga en ellos, acudan a ese medio los que se crean ofendidos, pidiendo que se les devuelva su honra, si es que resultase ultrajada, lo cual les ha de ser imposible justificar; porque nuestro amigo tiene buen cuidado de no ofender a persona alguna, sobre todo a quien se halla revestido de dignidad sacerdotal.

Pero denunciar, como han hecho los nocedalinos, simples delitos que consisten en haber faltado a trámites gubernamentales que señala la Ley de Imprenta, eso es muy poco noble.

En cualquiera; pero mucho más aún en los que se llaman discípulos predilectos de Jesucristo».

Donostiako Auzitegiak emandako epaia eskuratu aal izan degu, makinaz idatzita, eta iturria onela adierazten duala: «Cfr. Arch. parroquial Tolosa, Sec. A. Neg.º. 1º, Aptd.º. b. Exped. nº . . .) Luze samarra izango da, baiña merezi du onera osorik aldatzea, tarteka komentario batzuk egiñez:

«Sentencia:

En la Ciudad de San Sebastián a 6 de setiembre de 1894, en la causa que por delito de injurias graves por escrito y con publicidad que, procedente del Juzgado de instrucción de Tolosa, pende ante esta Audiencia, entre partes, de la una el procurador D. Alejandro Artiz, en representación de los querellantes don Pedro de Aldalur e Iriarte, D. Francisco de Felipe y Munita, D. Juan Bautista de Pagadizabal y Toledo, y D. Patricio de Orcaiztegui e Ichaso-Asu, curas párrocos y vecinos respectivamente los tres primeros de Azcoitia, Amézqueta y Régil, y cura ecónomo y vecino el último de Tolosa; y de la otra el procurador D. José María Aguirre, en nombre del procesado Ramos Azcarate y Otegui, conocido por Ramos, hijo de Melchor y Joaquina, natural y vecino de Tolosa, viudo, zapatero, de buena conducta, instruido, anteriormente procesado, sin que conste fuera penado, insolvente y en libertad provisional».

Emen esaten danez, ordurako alargunduta zegoan, zapataria zan, ongi portatzen zana, eskolatua eta leen ere auzitara eramana, naiz eta etzan kondenatua izan. Ondoren onela jarraitzen du:

«Vista en juicio oral y público, habiendo sido ponente el Presidente D. Joaquín Castro Ares.

1º. Resultando que en 7 de febrero último el procurador D. Policarpo Arribillaga, representando a los querellantes, ocurrió (sic) ante el Juzgado de Tolosa, entablado querrela criminal contra el procesado como autor de unos versos impresos en vascuence, y constan en autos con la traducción al castellano, que circularon públicamente y en los que, aludiendo, dice a sus representados, a quienes, sin nombrar-

les, se determinaba o señalaba con los groseros mote de Trampan-lur, de Azcoitia, o sea “Engaña-mundos” al señor Aldalur, “Por-diru-zabal”, de Régil, “Todo por dinero” al señor Pagadizabal, “Patrio de Tòlosa” al señor Orcaiztegui, Y “Felipe Prascu de Amezqueta” al señor Felipe, se les injuriaba gravemente diciendo “que son lobos disfrazados de pastores y viven cómodamente y quieren vender a los demás; a quienes no se les debe reconocer por padres; hombres de perversos propósitos, que pertenecen a la masonería, y a los cuales ordena el Fuero que se les mate; hipócritas, que han perdido la vergüenza; embusteros, que han olvidado los mandamientos; perjuros, que obran con falsía, trampas y engaños; sectarios, que andan en malos pasos”; cuya querrela fue admitida después de presentada la correspondiente certificación del acto conciliatorio celebrado sin avenencia, y sustanciada por todos sus trámites, como así se estima probado».

Bertso oiek kanta-paperetan zabaldu ziran, eta 166 orrialdean arkituko ditu irakurleak. Zenbait arrazoi erderatu egiten dira, baiña ez legunduz edo gozatuz, leenaz gain zorrozuz eta ozpinduz baizik. Pake-pakean konponketa batera iritxi asmoz ere alkarrengana bildu omen ziran, baiña alperrik. Urrena:

«2°. Resultando que el procesado confesó haber hecho dichos versos, publicándolos después, por creer hacía uso de un medio de propaganda política para conseguir mayoría de votación en favor del candidato carlista que apoyaba en contra del integrista en las últimas elecciones generales de diputados a Cortes, sin que su ánimo, como así también lo entendieron los mismos testigos presentados por la acusación, fuese aludir a nadie y menos a los querellantes, que no eran conocidos por tales apodos, y a quienes estaba dispuesto a dar toda clase de explicaciones, reconociendo el buen concepto público de que gozaban, y así se declara probado».

Garai artan gaur bezela ziran gauzak, beraz: politikan, auteskundeen aurretik, zernai esatea libre... Onela jarraitzen du:

«3°. Resultando, que la representación de los querellantes acusó al procesado como autor del delito de injurias graves hechas por escrito y con publicidad, sin circunstancia alguna modificativa de cri-

minalidad, pidiendo se le impusiese la pena de 4 años, 9 meses y 10 días de destierro a un radio de 80 kilómetros de Tolosa, multa de 2.000 pesetas y costas procesales».

Ondo berotuta zeuden Ramosen aurka, arentzat ainbeste-ko zigorra eskatu baldin bazuten. Dударik ez da aien naia zer zan: ura nola edo ala ixil araztea. Baiña aurrera jarrai deza-
gun:

«4°. Resultando, que la defensa del procesado en sus conclusiones definitivas, solicitó la absolución de éste, con imposición de costas a los querellantes, por no ser ofensivos para ellos ninguno de los conceptos vertidos en la hoja impresa, ni para persona alguna determinada, circunstancias que acreditaban la temeridad de la querrela».

Oi danez, alde bakoitzak berari komeni bezela adierazten zituan gauzak. Esaera zaarrarena, beraz: «Nork bere astoari arre». Urrena, epaillearen txanda:

«1°. Considerando, que calificándose por la parte querellante el hecho de autos, como delito de injurias graves, hechas por escrito y con publicidad, previsto en los artículos 471, nº. 2º, 3º y 4º, del 472, y castigado en el 473 del Código Penal, es indudable que no son de aplicación en este caso dichos preceptos legales; porque, aun cuando constan vertidos conceptos más o menos ofensivos y afrentosos de que fue autor el procesado, y que determinándose las personas contra quien fuesen dirigidos, elemento esencial y uno de los constitutivos del delito de injuria no encubierta, pudieran precisarla, desconociéndose completamente quiénes son las individualidades indicadas de la manera que aparecen en la hoja impresa, o a quienes se refieran, no siendo, además, conocidos los querellantes por los motes que se emplean, y negado por el acusado tuviese intención de aludirles, es evidente la falta de motivo legal que funda la persecución y corrección de dicho delito, por la sencilla razón de que no existe, procediendo en su consecuencia la desestimación de la querrela».

Giroa Ramos Azkarateren alde jartzen asia zan. Epaia nolakoa izango zan errez igerri zitekean:

«2º. Considerando que, en atención a lo expuesto debe decretarse la absolución del procesado con las declaraciones de derecho;

3º. Y considerando, que tampoco puede apreciarse mala fe en el proceder de los querellantes, y a su vista no procede la imposición de costas a los mismos.

Vistas las disposiciones legales citadas, artículos 142, 239, 240, 741 y 742 de la Ley de Enjuiciamiento criminal,

FALLAMOS, que debemos absolver y absolvemos libremente en esta causa a Ramos Azcarate y Otegui, conocido por Ramos, con las costas de oficio, dejando sin efecto y canceladas las obligaciones y fianzas que hubiere prestado a consecuencia del procedimiento.

Así, etc^a, etc^a....

(Notifica el 7 de setiembre de 1894).

Es copia de minuta. Alejandro Artiz (rubricado)».

Epai ori entzunda, ez dago esan bearrik Ramos Azkarate pozik geldituko zala, eta lau apaizak goibel.

Kanpaiak bueltaka jarriko zituana *El Cántabro* aldizkaria izango zan, noski. Baiña aldizkari orren guk erabili degun kolezioan, 1894-IX-6-ko alea antxe dago, 116-garren zenbakia alegia; eta urrena 119-garrena da, 1894-IX-16-koa. Bi falta dira, beraz: 117 eta 118; eta albiste pozgarri ori, epaileak Ramos errugabe eta aske utzi zuala alegia, zenbaki oiek emango zuten.

Ala ere, Ramosen sentimentuak zer izan ziran, berak esaten digu, andik iru urtera, *El Cántabro* itxi aurretik jarritako bertsoetan:

Eraman ere izandu naute
erri batetik bestera,
da esatea *Kaifasenetik*
iru *Ponzion* aurrera;
nola onrarik galdu ez niyen
libre ta lasai ostera...
Ardi bat baño umillago ni
etorri nitzan etxera.

Pottaje-ren eraso

Ama Birjiña Doloretakoari jaiera aundia izan dio beti Tolosako erriak. Kofradi bat ere bazan izen orrekin. Elkarte orren dirua biltzeko ardura integrista batek zeukan: Ruperto Rezolak. Baiña kofradiko zuzendariak, zergatik ez dakigula, kendu egin zuten, eta beste bat jarri.

Orduan integristen egunkariak, *El Fuerista*-k alegia, idazlanen bat atera zuan, onelatsu esanez: kofradi ortako zuzendariak, geienak beintzat, karlistak zirala; diru-biltzaillea, berriz, integrista, eta orretxegatik kendu zutela; ori Eliz-gauzeekin politika egitea zala eta abar.

El Cántabro-k, etzala ori egia erantzun zion; leengo diru-biltzaillea integrista baldin bazan ere, berria ere alaxe zala, zera zan ezker: «*el mismísimo conserje del Círculo nocedalino de la plaza de Santa María*»; ori garbi jokatzea zala; integristak, berriz, aspalditik ari zirala bidegabeko lanetan; Rezolak bere egitekoa betetzeko astirik etzuala eta konserje orrek laguntzen ziola diru-biltze ortan; eta gero soldata erdibana partitzen zutela; aien *Círculo*-ra ñortxo ere etzala joaten; eta bestela ezin eta orrela, kofradiko diruekin, osatzen ziotela ogibidea beren kontserjeari; orixe zala Eliz-gauzeekin politika egitea. Eta bukatzeko onela zion:

«*Puesto que resulta ser un hecho el que de antes sacaban de ella (kofraditik, alegia) los nocedalinos siquiera para potage, como suele decirse, del conserje de su Círculo*».

Itz oiek ezten zorrotza zuten. Konserje orri *Pottaje* esaten baitzioten gaitzizenez. Idazlan ori ñoren firmarik gabe agertu zan; baiña, itxura danez, oso ezagun zuan Ramos Azkarate beste jaberik etzuala. Ori igandeko zenbakian agertu zan, 1896-ko martxoaren 25-ean. Urrengo asteazkenean zer gertatu zan *El Cántabro* aldizkariak kontatzen du, osteguneko zenbakian, 1896-III-29-an.

Ramos paseatzen zijoan, arratsaldero bezela, Ibarako erria igaro eta Berastegiko kamiotik Belauntza aldera. *Pottaje* orrek oitura orren berri bazekian eta zai zegoan, izkutuan jarrita. Ramos gizarajoa periodikoa irakurtzen zetorren, lasai asko.

Parera irixtean, *Pottaje* orrek sekulako ukabilkada eman zion arpegian. Ramos lurrera erori zan erdi kordegabetuta. Ala ere, *Pottaje*-k jo eta jo jarraitu zuan, bere amorrua ezin aserik. Emakume bat gertuan zan eta, ori ikusiz, karraxika asi zan. Orduan *Pottaje*-k alde egin zuan Tolosa aldera. Gero jakin zanez, *Pottaje*-k ordubete baiño geiago egin zuan Ramos-en zai.

Orregatik, onela epaitzen du *El Cántabro*-k: «*De manera que el acto se ha realizado con premeditación, alevosía y ensañamiento*».

Irazusta mediku jaunak egin zion Ramosi leenengo sendaketa. Baita Ibarako epaile jaunari gertatuaren berri eman ere. Baiña, zoritxarrez, ez degu iñun arkitu epaile orrek zer erabaki zuan.

***El Cántabro*-ren bukaera**

El Cántabro aldizkariak 1893-II-25-ean izan zuan asiera, astean bi aldiz kaleratzen zan eta 1897-XII-29-an etorriko ziztaion bukaera. Karlista alderdiaren buruzagien erabakiz eta aginduz bukatu ere, noski. Ala adierazten du azken zenbakian agertu zan eskutitz onek:

«*San Juan de Luz, 26 Diciembre 1897*

Sr. D. Francisco Zeverio

Director de El Cántabro

Tolosa

Mi distinguido correligionario y amigo: al suspenderse la publicación de su periódico, que tan valiente y desinteresadamente ha defendido durante cuatro años los principios simbolizados por la bandera carlista, tengo que cumplir un deber de gratitud y de justicia,

No olvidaremos los carlistas guipuzcoanos que cuando nuestros adversarios, alentados por una escisión que mermaba nuestras fuerzas, pretendieron dar el golpe de gracia al carlismo, El Cántabro fue quien desde ese valiente distrito de Tolosa sostuvo lo más rudo de la pelea.

Por eso, hoy que cede su puesto de honor a otra publicación llamada a continuar en mayor escala sus esfuerzos, es justo que envíe a Ud. y a todos sus dignos colaboradores el testimonio de nuestra gratitud.

Como lo ha hecho El Cántabro, El Correo de Guipúzcoa defenderá ante todo y sobre todo la causa de Dios Nuestro Señor y de su Santa Iglesia, observando la más absoluta intransigencia con el liberalismo, fuente de los errores modernos.

Defenderá en segundo término los intereses de la Patria, cuidando de que en esta defensa no se abandone ni uno solo de nuestros venerandos fueros.

Sostendrá, en fin, los derechos del Señor que, puesta la mano sobre los santos Evangelios, renovó, por decirlo así, en Villafranca, el pacto que nos unió a Castilla.

No dudo que coadyuvará Ud., con el entusiasmo de siempre, al buen éxito de esta empresa, y termino repitiéndome suyo afectísimo amigo y correligionario

Q. B. S. M.

Tirso de Olazabal».

Eskutitz ori arreta pixka batekin irakurtzen bada, karlistoaren lau oiñarriak edo sustraiak azaltzen zaizkigu: Jaungoikoa, Sorterria, Fueroak eta Erregea.

Eta orixe da Ramos Azkaratek bere bertsoetan aldarrikatzen zuan dotriña ere. Aldi artan, *El Cántabro* orri azken agurra eman bearrez, dozena bat bertso argitaratu zituan:

despedidako agur bat egin
bear dizuet bada nik.

Alde batetik triste, baiña bestetik pozaz zegoala esaten du. *El Cántabro*-ren ordaiña Donostian aterako zala. Eta barkazioa eskatuz bukatzen du:

Nai ez detala bost urteetan
badet ezertan paltatu,
agur, karlista biyotzekuak,
barka nazute, barkatu!

Adurriaga anaien esku-idatziak

El Cántabro-ren ordaiña, *El Correo de Guipúzcoa* egunkaria alegia, Donostian eta 1898-ko Urte Berri egunarekin asizan. Baiña leenengo urteko aleak etziran jaso bertako Udal-hemerotekan. Ramos Azkaratek egunkari ortan bertsoz ka-leratuko zuala ez dago duda egiterik. Bertso oiek betiko izkutuak ote ditugu, beraz? Kuba eta Filipiñak urte artan galdu ziran, eta Ramosek gertakizun oietzaz zer irizten zion jakin gabe gelditu bearrak al gera? Ez, bada. Utsune ori beteko zuanik izan zan, zorionez.

Adurriaga izeneko bi anai baziran garai artan Tolosan: Fakundo eta Timoteo. Fakundo orrek, txapel-fabrikari lanean ari zala, beso bat galdu zuan, eskubia gaiñera, oker ez bagaude. Andik aurrera *Besamotza* esango zioten.

Bi anai oiek oso bertsozaleak ziran. Ala, batek esku esku-biarekin eta besteak ezkerrekin, bi album aundi bertsoz bete zituzten. Orregatik, *Auspoa Liburutegi* ontan aien aitame-nak maiz samar egiten dira, iturrien berri ematerakoan. Beste-la betirako galduko ziran bertso asko, anai aiei eskerrak sal-batu ziran.

Album oietako batean, oker ez bagaude Timoteok ida-tzitakoan, Ramos Azkarateren zenbait bertso-sail arkitu di-tugu. Egillearen izenik ez da esaten, baiña aita nor duten ez dago dudarik. Urterik ere ez daukate apuntaturik, baiña 1898-koak dira. Donostiako Udal-hemerotekan falta dan ur-te ortakoak alegia. Ori nola dakigun? Kuba eta Filipiñak galdu ziraneko albisteak eta komentarioak sail oietan ema-ten diralako.

Timoteo Adurriaga orrek *El Correo de Guipúzcoa* egunka-
riko aleak eskuratuko zituan; eta aietan agertzen ziran Ramos
Azkarateren bertsoak artu eta bere album ortan kopiatuko zi-
tuan. Sail guziak ez, bearbada, baiña askotxo bai, gure zorione-
rako. Adurriaga arek etzuan asko pentsatuko zer mesede egiten
zigun andik eun urteren buruko tolosarrei eta euskaldun guziei.

El Correo de Guipúzcoa

Karlisten egunkari au, 1899 urtearen asieratik aurrera, Do-
nostiako Udal-hemerotekan gordetzen da. Beraren orrialdee-
tan Ramos Azkarateren bertso-sail asko arkitu ditugu. Urte or-
tatik eta eriotzak eraman zuan artean, ortxe izan zuan bere
emaitzak kaleratzeko bidea.

Egunkari ortan beste bertso-jartzaille batzuk ere agertzen
ziran: Ramon Artola, Pepe Artola, Kaietano Sánchez Irure, Je-
ronimo Elizegi, Jose Marino Arrieta, Jose María Eguren eta
abar eta abar.

Oietako batzuk etziran karlistak, liberalak edo republika-
noak baizik. Ala ere, jartzaille aiei bost ajola zitzaien egunka-
riaren kolorea; eta egunkariak ere etzian begiratzen jartzaille-
en koloreari. Nola edo ala euskal bertsoak jendearen eskuetan
jartzea zan, dudarik gabe, aiek nai zutena. Ori zala-ta, egunka-
riak eta aldizkariak bertso asko argitaratu zituzten garai artan.

Baiña beti ere kaletar bertso-jartzailleen bertsoak. Baserri-
tar jendeak ere bertso asko ematen zituan argitara garai artan.
Baiña aiek egunkari eta aldizkarietan, eta auek bertso-papere-
tan. Aietakorik etzan auen taldera pasatzen, eta auetakorik ere
ez aiengana. Alkarren arteko arreman gutxiko bi mundu ziran,
beraz.

Zuzendari

Irakurlea oartuko zanez, zenbait aldiz *director* esaten zaio
Ramos Azkarateri; zuzendaria, alegia, *El Cántabro* orrena.

Beste toki batean, berriz, 1896-III-15-ean, onela esaten du aldizkari onek: «*Nuestro director D. Francisco Zeverio...*».

Leenengo bat eta gero bestea izan ote ziran, beraz? Ez dakigu zer esan. Edozein moduz, ortik atera ditekena zera da, gure iritzirako beintzat: Ramos Azkaratek, amaren bularretik ikasitako euskera ez-ezik, erdera ere ondo zekiala, gaztelera-zko aldizkari batean zuzendari-lanak egin aal izateko.

Leen ere adierazi degunez, *Pottaje* ura bere onetatik atera zuan idazkia ere etzegoan euskeraz, erderaz baizik eta firmarik gabe. Baiña edozeineñek bazekian, itxura danez, ur orren iturria nun zegoan.

Auzitegira berriz ere

El Cántabro aldizkariak, 1897-IV-25-ean, onela esaten du:

«*Estamos de enhorabuena nosotros y la justicia por cuanto la Audiencia de San Sebastián ha dictado fallo de libre sobreseimiento en la causa incoada contra nuestro director D. Ramos Azcárate a resultas de la denuncia de un escrito publicado en el número correspondiente al día 28 de Enero último*».

Zenbaki ori arretaz aztertu degu. Baiña or, gure iritzirako beintzat, betikoa dago: integristen eta *La Voz de Guipúzcoa* egunkariaren kontrako eztenkada zorrotzak ugari... Oietako zein izan zan aldi ontan gure Ramos epaillearen aurrera eramateko aitzakia? Aske atera zan eta gaitz erdi. Baiña auzitegirako bidea ondo ezaguna izango zuan...

Antzerkigille

Leen esan degunez, Ramos Azkaratek bi antzerki ere moldatu zituan: *Ijitoen kontratuba eta ezkontza* eta *Beotibarko jatzarraren oroipena Gaon judubaren galerarekin*. *Auspoa*-ren 197 zenbakian argitaratu genituan, itzaurrean aiei buruz zenbait berri emanez. Jendearekiko lanak bukatutakoan antzezla-

riak berentzat zer ospakizun egin zituzten ere, egillea tartean zala, an esaten genduan.

Berri oiek ere oso kontuan artu bearrak dira, gure Ramos obeto ezagutu aal izateko. Irakurleak badaki, beraz, nun arkituko dituan.

Gaixorik

El Cántabro aldizkariak, 1896-VII-8-an, albiste goibela ematen zien bere irakurleei:

«Nuestro querido director D. Ramos de Azcárate sufrió en la noche del sábado último otro ataque idéntico al anterior en San Sebastián, hallándose en casa de una hermana suya a la cual había ido a visitar. Alarmado el médico a quien llamaron a visitarle, mandó darle el Santo Viático, que le fue administrado a las diez de la noche del expresado día.

Repuesto del ataque que sufriera, tuvimos el gusto de saludar al tan famoso bardo éuskaro en ésta anteayer (Tolosan, alegia), que llegó por el tren mixto de la tarde».

Leenago beste atakeren bat ere izana zuan, beraz. Baiña leenengo ori noiz edo nola gertatu zitzaion ez degu iñun arkitu.

Andik urtebetera gaitza berritu egin zitzaion. Onela dio *El Cántabro*-k, 1897-X-13-an:

«Nuestro muy querido director D. Ramos Azcárate ha sufrido un nuevo ataque de la enfermedad que desde hace algunos años viene sufriendo; pero afortunadamente se halla en estado relativamente satisfactorio».

Eta 1897-X-17-an:

«Tenemos la satisfacción de participar a los lectores de este periódico que nuestro queridísimo director D. Ramos Azcárate se halla ya completamente restablecido del último ataque que le obligó a guardar cama durante algunos días».

Zer gaitz ote zeukan? Atake oiek zer ote ziran? Galdera oien erantzunik ezin emango degu.

Aurreko urtean, 1896-VIII-2-an agertutako bertso-sail batean, onela dio gure tolosarrak:

Etsiya nago urte askoan
ez naizela ni biziko...

Eta 1896-X-18-an, politika alde batera utzi eta bere buruaz mintzatzen zaigu bertso batzuetan. Izena onela duan saila da: «*Zer errukarriya dan gizon gazterik zartutakua!*». Eta firma: *Gazterik zartutako batek*. Bere buruaz kezkatzen asia zegoan, beraz:

Etorkizunan daukat jarrita
neronen pentsamentuba.

Sail ortan bere ajeak azaltzen ditu: labean sartuta ere ezin da berotu; oiera joan eta eztulka ezin ixildu; trikuban gisan borobilduta oiko zuluana egon bear; eta abar. Gazterik zaartu da, beraz, berrogei ta sei urte besterik ez du eta. Baiña ortaraiño nola erori ote da?

Gabaz ibiltzen nintzalakoan
iñoiz oiaren igesi...

Urrengo urtean, 1897-X-17-an, bere osasunari buruz ari dala. beste berri txar batzuk ematen dizkigu:

Beak metuta, loditu zaizkit
aurea eta bizkarra,
naiz pixu oiek ibillitzeko
auzoan izan indarra;
zuri-zuriyak nola ditudan
illeak eta bizarra,
ez al dirudit, adiskideak,
bakallo-saldan aparra?

Ortara zerk ekarri du?

Odeietako izar argiyak
kontatzen ibillitziak.

Baiña bere buruarekin ezin egin oiñetakoekin ainbat aldiz
egin izan duana:

Zolu erdiyak urratu eta
zolu erdiyak itsasi.

Ala ere, naiz eta osasun txarra izan, beste mundura alde-
giteko gogorik ez du:

Eta Don Karlos datorren arte
nai nuke munduban bizi.

«Luzarorako bizirik» ez duala ondotxo daki, iñork esan
gabe ere. Orregatik:

Lengo Fueruak betoz agudo
illtzeko pozaz beterik.

Adurriaga anaien idatzietan arkitutako sail bat bere ama
zanari eskeintzen dio. An onela esaten du:

arro banintzan umildurikan
arki naiz gaurko egunean.

Eta:

arkitutzen naiz kale erdian
bakartasun txit tristean.

Alargundu egin baitzan, emaztea noiz il zitzaion ez bada-
kigu ere; eta azken urteak Erruki Etxean igaro zituan.

Aren gain-beerakoa laister asi zan, beraz; eta bera ongi
konturatzen zala. «O zein ituna dan beera bear au!» idatziko
zuan andik urteetara Tolosan bertan beste olerkari batek. Itu-
na eta tristea izan zan Ramos Azkaraterena ere.

Aita Justo Maria Mokoroa zanak –Tolosako semea, daki-gunez– zera esan zidan bein batean: bere ama zanari onela galdetu izan ziola:

–Ramos Azkarate ura zer gizon-modu zan?

Eta amak erantzun:

–Ura zer zan? Bere buruari opa etzion bat.

Mokoroak onela jarraitu zuan:

–Itz oiekin zer esan nai zuan ez dakit.

Esaera ori, izan ere, alakoxea da. Ezer ere esaten ez duana dala juzga diteke; eta, denbora berean, dana esaten duana. Baiña, gure iritzirako, bere buruari kontu egiten etziola adierazten dute itz oiek. Berak ere gauza bera aitortzen du ataltxo ontan aitatu ditugun bertsoetan.

Erruki Etxean

Leenago adierazi degunez, Ramos Azkarate Erruki Etxean edo Egoitzan il zala beraren il-agiriak esaten du. Alargundu eta osasunez on-ezik zebillen ezker, nunbait ere babesa bilatu bear.

Etxe ori erri-sarreran zegoan, Donostitik gatzela ezkerrean, Oria ibaia pasa aurretik, San Juan Arrameleko elizaren ondoan. Andik urte gutxira jarriko zuten gaur egunean dagoan tokian: Yurramendi muñoaren gaiñean, Tolosak duan lekurik ederrenetako batean.

Baiña leengo etxe zaarraren paperak arretaz gordetzen dituzte, eta argibide jakingarri bat aietan arkitu degu:

«Agosto 21, 1899

Azcarate Otegui Ramos ingresó con papeleta de la alcaldía hasta su curación, es natural de Tolosa, viudo de Isabel Barrena, de 52 años, zapatero, hijo de Melchor, natural de Villarreal (Álava) y de Joaquina, natural de Villabona.

Murió: Marzo 26, 1904».

Lau urte t'erdi egin zituan, beraz, etxe ortan. Osasuna gain beera zijoakiola oartuko zan, noski. Baiña bertso jartze-ari leen bezin gogotsu eltzen zion. Leen bezelatsu jarraitu zuan ortan. Gizon arek bertsoa arnasa bezin bearra zuala esan diteke.

Garai artan Donostiako *El Correo de Guipúzcoa* egunkarian agertzen zituan gure jartzaille onek bere bertsoak. Eta or-txe, ain zuzen, tarte luze samarra ikusten degu.

Bertso-sail bat 1899-ko uztaillaren 31-n, San Inazio egunez, atera zuan; eta urrengoa, Azaroaren 11-n, San Martin egunean. Etenaldi luzetxoa gure Ramosentzat. Bere etxetik Erruki Etxera orduan aldatu zan eta orregatik izango da.

Eunka bertso jarri zituan andik aurrera ere. Bera il eta andik bi egunera Azkarateren lau bertso argitaratu zituan *El Correo de Guipúzcoa* egunkari orrek, Tolosako Jose Elozegi jaunari eskeiñiak; txapel-fabrikako nagusiari, alegia. Itxura denez, egunkari ortan artean etzekiten bertso oien egillea mundu ontako lanak egiña zala. Zera esan nai du orrek: azken gaitza oso laburra izan zuala. Leen adierazi degunez, il-agiriak biotzekoak eramán zuala esaten du.

Erruki Etxean bizi zalarik jarritako sailen artean, bada bat berezi samarra: bertsotan moldatu zuan Gurutz-bidea. Artean gaztea zan Eduardo Mokoroa musikalaria –Tolosako semea bera ere– doiñua jarri zien, eta Garizumako igande eta ostiraletan urteetan kantatu ziran. Elizkizun ortara jende asko biltzen omen zan. Ez legoke gaizki, gure iritzirako beintzat, oitura eder ori berrituko balitz. Ain zuzen, bertso eta doiñu oiek liburu ontan eskeintzen ditugu.

II-berria

Ramos Azkarate il eta andik iru egunera, 1904-III-29-an, idazlantxo au agertu zan *El Correo de Guipúzcoa* egunkarian, aren eriotzaren berri emanez:

«Ramos Azcárate»

Acaba de bajar a la tumba uno de los tipos más populares del suelo vascongado. Su vida, trabajada por los accidentes de una varia fortuna, semeja la del bohemio que vive errante y sin fija orientación por entre el engolfado mar de hombres para los cuales está de más el mañana, y en quienes parece cumplirse a la letra aquella saludable monición de las Sagradas Letras que reprocha todo desmedido celo de adquisición de bienes temporales.

Por eso, Ramos jamás se preocupó de lo porvenir. Bien sabía él que mientras hubiera una providencia en la tierra, vascongados en Euskertia y un Elósegui en Tolosa, el seguro de su vida estaba suficientemente garantido.

Poeta de rasgos mejor ingeniosos que brillantes, allí donde había una reunión, una fiesta, su presencia provocaba a modo de conjuro las más francas manifestaciones de simpatía y cariño. Y de tal modo encarnaba los sentimientos del país, que chicos y grandes, el menes-tral como el acaudalado propietario, rendían parias a su ardorosa inspiración. Sobre la brillante plataforma del casino como encararnado en la bisunta mesa de la taberna, Ramos era el ídolo de las muchedumbres, que le aplaudían frenéticas de entusiasmo.

Si no estuviera tan reciente la memoria de su muerte, con gusto trasladaría aquí aquellas populares y celebradas estrofas que son el regocijo de las gentes y que empiezan:

*Eta galtza aundi,
eta galtza aundi,*

pero quédense éstos y otros saladísimos pensamientos de su fecundo numen para otra ocasión más apropiada que la presente.

A muchos habrá sorprendido estos días la noticia de su muerte. Nada ha habido en ella de anuncios de su enfermedad; nada de ese fárrago de noticias con que a diario llenan los periódicos sus columnas con los pormenores de la vida de los que fenecieron. Todo ha pasado con el silencio pavoroso del olvido. No lo sé, pero presumo que una pobre mortaja habrá cubierto su cuerpo; que cuatro amigos le habrán acompañado a la última morada y que al contemplar la fría despedida que se le ha hecho, dirán con el poeta: ¡Oh qué solos se quedan los muertos!

*Descanse en paz el popular bardo, el tradicionalista de corazón,
el hijo amantísimo de Vasconia.*

Folk Lore».

Gure iritzi batzuk

Odol beroko gizona zan gure Ramos Azkarate; eta aren biotza, beti gori-gori zegoan labea. Eta arrazoiak, berriz, ondo zorrotutako ezpata baten kolpeak ziran. Gure tolosarra-
ren esanak aldizka gogorregiak zirala? Baietz esan genezake. Baiña bai indar aundikoak ere. Sendotasun ori zan berak nai zuana, beste ezer baiño geiago. Ala, bertsogintzari, rimari eta abar, etzion batzuetan arreta geiegirik jartzen. Aren eztenkadak, ordea, artzen zuanarentzat mingarriak izango ziran, noski.

Ala, bitan edo irutan auzitara eramana izan zan, leen esan degunez. Orrek zera esan nai du: aren bertsoak etzirala polbora utsa, barruan bala zorrotza zuten tiroak baizik. Orregatik, bene-benetan eta serio artzen ziran.

Leen ere an edo emen esan izan dedanez, bertso-jartzaille baten emaitzak, bertso asko baldin badira beintzat, garai artako kronika bezela ar ditezke. Ala, Ramos Azkarateren bertsoak ere urte aietako kondaira erakusten digute; baiña ori bai: gauzak alderdi politiko baten ikuspegitik ikusita.

Aren arrazoibideak, orain eun urteren buruan irakurrita, parregurea ematen digute sarritan. Baiña ez dezagun parririk egin. Politikaren kontuak, izan ere, egun batetik bestera igartzen diran loreak dira. Ordukoak irakurrita guk irriparra egi-
ten badegu, berdin egingo dute gaurko burrukengatik gure ondorengoak.

Aren bertsoetan azterka asten badira, beren politikarentzat arrazoi egokiak arkituko dituzte gaurko politika-alderdiak, bai alde batekoak eta bai bestekoak. Bertso borobillak ditu, izan ere, euskal eta espainiol abertzaletasunagatik. Bi sentimentu oiek le-

kua zuten, beraz, aren biotzean. Baita garai artako gaiñontzeko bertso-jartzailleetan ere. Sentimentu oien alkar ezin ikusia gero etorri da. Mesederako ala kalterako? Geroak esan beza...

Abertzaletasuna aitatu degu. Baiña Ramos Azkaratek ez du itz ori bein ere erabiltzen, Sabino Aranak edo norbaitek geroztik sortua dan ezkerero. Gure tolosarrak *sorterritasuna* esaten du; eta oso egokia iruditzen zaigu, guri beintzat.

«Fuerista izatekotan bearko izan karlista». Orixe da Ramos Azkarateren sail baten izenburua. Eta pentsamentu ori bein eta berriro arki diteke bere bertsoetan. Zera esatea da: «guretarra ez dana billau bat da». Baiña beste alderdiak ere alamosuzko esaerak zituzten, liburu ontan ikus diteken bezela. Adibidez: «Moroa lenago karlista baño».Ezin diteke olakorik onartu. Baiña belar txar ori indarrean dabil gure artean. Diktadura utsa da. Bide ortatik ez da pakerik gugana iritxiko.

Ain zuzen, ona Tolosako errian zer gertatzen zan. Gipuzkoako iriburu zaar onek lau bertso-jartzaille oparoak eman ditu: Ramos Azkarate au, karlista purrukatua; Ramon Artola, liberala; Emeterio Arrese, errepublika-zalea, oker ez bagaude; eta Luis Rezola “Tximela”, nazionalista edo jeltzalea. “Zenbat buru, ainbat aburu”, alegia. Eta lauak fuero-zaleak, lauak euskaltzaleak. Aurrerabidea ortik izango du euskerak, gure iritzirako beintzat.

Bide batez esan dezagun Tximelaren eta Artolaren bertso-liburuak leendik argitara emanak ditugula. Azkaraterena onako au eta urrengoa. Arreserena falta zaigu, baiña orren txanda iritxiko da noizbait ere.

Ramos Azkaratereren bertso-oparotasunetik ez degu politikarik jaso bear. Ez da ori aren bertsoak uzten diguten altxor eta ondarea. Zer ote da, bada? Berak esan nai zigun ura, predikatzen zuan sermoia alegia, bazterrera gelditu da, oraingo politikariena geratuko dan bezela; darabillen euskera da aurre-aurrean jarri bear deguna, biotz-biotzez estimatuz.

Garai artako euskaldunak beren erriko euskera jakiten zuten; eta beste euskalkien berri ezer gutxi, batetik bestera ibiltzeko erreztasunik etzegoan eta. Ramos Azkaratek ere Tolosako euskera erabiltzen zuan geien-bat; orixe da bere bertsoetan eskeintzen diguna; orixe zan orain eun urte paseak Gipuzkoako iriburu zaarraren kaleetan entzuten zan izkuntza. Dokumentu bezela dute baliorik aundiena liburu ontako bertsoak.

Gauza bera beste era batera esan dezagun: Ramos Azkarateren bertso-bilduma gurdi-kargatu bat da. Baiña orain, eun urteren buruan, ikusten degunez, gurdiak geiago balio du aren kargak baiño. Izkuntzak geiago balio du, izkuntza ortan esaten diranak baiño.

Bertso-jartzaille aren ugaritasuna arritzekoa da, noski. Eta kontuan ar dezagun eziñezkoa dala aren bertso guziak biltzea. Batzuk, betiko galduak izango dira; eta besteak, gure eskuetaraiño iritxi gabeak, baiña denborarekin azalduko diranak. Guk ala nai genduke, beintzat.. Bilduma osoa egiten aalegindu gera, beraz; baiña oso-osoa ez da izango. Zerbaiten faltan geratuko zala dudarik ez da.

Liburu au irakurtzen asteko bear ziran argibide guziak emanda daudela uste det. Itzaurre oni amaiera emango diot, beraz. Baiña ar dezadan ortarako orain berrogei ta bi urte, 1961-ean, *Auspoa*-k Ramos Azkarateri eskeiñi zion liburua-
ren itzaurrea bukatzeko esaten nuana:

«Munduan bizi zala, ala esaten omen zun: “Zeruan, jai aundiren bat danean, euskeraz itzegiten dute”. Beraz, Ramosentzat beti jai aundia izango da an goian».

A. Z.

Esku-idatzi eta bertso-paperak

Auxen da lana! (I)

Nere maitia Donostiyan
dago joan dan aspaldiyan;
urturik nago gau eta egun
beti bere inbidiyan.

Istribillua

*Eziñ nezake, eziñ nezake
iñola gaizkirik esan,
zerengatikan maiteagorik
ez dezakean nik izan.*

Ikusitzean kalean
aur ori pare-parean,
alako doñu triste-triste bat
jartzen zait biyotz nerean.

Istribillua

*Jakindu ditut, jakindu ditut
maite politaren miñak;
zeluetatik izan ditugu
guztiz kontu desberdiñak.*

Zortzi urtean nork daki
zer kezka degun iduki:
eziñ ikusi, eziñ itzegiñ
eta bestetik urruti?

Istribillua

*Ai gure kartak, ai gure kartak
izanagatik zintzoak,
orra nun dauden denak penatzen
biyorengatik gaxoak.*

I

O zer naitasun aundiya!
O maitetasun lodiya!
O amodiyo neurri gabea,
estali zoragarriya!

Istribillua

*Elkar ikusi kalian eta
su artutzeko zoriyan,
besterik iñor bai ote dago
orrela Euskal Erriyan?*

Etorri zan Donostira
egiñik itxasoz jira;
esku emanda egondu giñan
elkarri pozaz begira.

Istribillua

*Gero etxera joan giñaden ta
lendabiziko izketa,
biyok oñazez, biyok negarrez
amore eman ezinta.*

Akelartarrak platikan,
kiñuka sukaldetikan,
gure ezkontza sagraðu ori
eragozteagatikan.

Istribillua

*Etzait kenduko, etzait kenduko,
etzait kenduko kezkarik,
zerengatikan maite politik
ez dubelako kulparik.*

Bukatu dira kontubak,
kontu txit miraritutubak;
ez ote gaitu elkarganako
egunen batez zerubak?

Istribillua

*Beñepeñ oraiñ, beñepeñ oraiñ
arkitzen gera galdurik;
mundu onetan ez da izandu
biyorentzako gustorik.*

Agur, maitetxo nerea,
Maiatz-illeko lorea,
maite zintzoa, maite garbiya,
maitetxo paregabea.

Istribillua

*Arren ta arren bizi gaitezen
alargun biren moduban,
istoritxo bat gelditu dediñ
beti-betiko munduban.*

Bertso-papera, *Tolosa: Imp. de E. López* moldiztegian argitara emana.

Bertso auk *Auspoa*-ren 7-garrenean, *Ramos Azkarate: Galtzaundi ta bes-te bertso asko* izenekoan alegia, azaldu genituan, bertso-paper ortatik artuta, eta Tolosako Timoteo eta Fakundo Adurriaga anaien esku-idazkietan ere bazeudela esanez; Adurriaga auk, ordea, lau bakarrik zituztela, eta oso ezberdin. Onek, laugarren bertsoaren ondoan, «Ramos Azkarate» idazten du; eta orregatik sartu genituan bertso auk Azkarateren liburu ortan, duda apur batekin bada ere.

Orain, berriz, zera eskatuko diogu irakurleari: urrengo bertso-sailla arretaz irakur dezala, eta bai ondotik emango ditugun argibideak ere.

Auxen da lana! (II)

II

Nere maitia Donostiyan
dago joan dan aspaldiyan;
arkitutzen naiz gau eta egun
beti beran inbiriyan.

Coro

*Ezin nezake, ezin nezake
gauza txarrikan nik esan,
baizikan nai det publikatzia
jendiak jakindu dezan.*

Egiten detanian topo
biyotzak egiten dit salto;
nere barrenen beste maiterik
sekulan ez zait sartuko.

Coro

*Biyok daukagu, biyok daukagu
geren denborako pena,
beste kulparik ez degulako:
alkar maitegi izana.*

Etorri zan estranjeritik
nerekin ezkontziagatik;
ala beñepin manifestatu
ziran biyotz-biyotzetik.

Coro

*Etzait kenduko, etzait kenduko
etzait kenduko kezkarik,
zeregatikan nere maitiak
ez duben batere kulparik.*

Nai ziotela galazi
maitiai niyon iritzi;
oiengandikan orrelakorik
ustez ez nuben merezi.

Coro

*Nere promesak, nere promesak
irten dirade alrebes;
biyotz gaxua arkitutzen zait
gau eta egun negarrez.*

Akabo dira kontubak,
biyok gaude penatubak;
baña arkitzen gera oraindik
guztiz enamoratubak.

Coro

*Ezagutu'itut, ezagutu'itut
maite politaren miñak;
zeluagatik izan ditugu
guztiz kontu desberdiñak.*

Ariyo, nere maitia,
ondotxo bizi zaitia;
fabore eizu beste iñorekin
ez akomodatutzia.

Coro

*Bestela ilko naiz, bestela ilko naiz
bestela ilko naiz zugatik;
bizik alargun bizi gaitzen
bakoitza bere aldetik.*

Irakurleak ikusi duanez, bertso aukeratuak bi aldiz moldatu zituan beren egilleak. Batean atera zitzaiona aurretik eskeiniñta daukagu. Moldiztegiko bertso-pa-pera danez, zera pentsa dezakegu: egilleak bertso oiek bere gustora borobil-dutakoan, orduan eramango zituala inprentatzera; bera degula, beraz, bi era oietan nagusia.

Beste au, berriz, esku-idazki batetik kopiatua degu. Letra eta paperaren itxuraz, orain eun bat urteko zaarra izango degu. Ez nuan apuntatu noren eskutik jaso nuan. Bertsoen aurretik onela dio:

«Tolosako Ramos Azkaratekoak lenen-lenengo egindako bertsoak bere emaztegaiari».

Bi argibide gogoangarri, beraz; bertso-sail onen aita nor dan, eta aita orren leenengo umea dala.

Amodioak, bearbada, ez du iñor olerkari egingo; baiña iñoren barruan illunpean dagoan olerkaria argitara atera arazi bai.

* * *

Leen esan degunez, Tolosako Fakundo Adurriagak sail ontako lau bertso ditu. Oiek, bigarren aldaera onengandik urbillago daude. Baiña aldaketaz josiak. Orregatik oso-osoirik jarriko ditugu emen:

Nere maitia Donostian
dago juan dan aspaldiyan:
gau eta egun arkitutzen naiz
beti aren memoriyan.

*Etzait kenduko, etzait kenduko,
etzait kenduko kezkarik,
zergatikan nere maitiak
etzuen bate kulparik.*

Etorri zan estranjeriatik
nerekin ezkontziagatik;
amoriyua manifestatu
zidan neri txit barrendik.
Etzait kenduko...

Asko ezin sufriturikan
aterarik zulotikan,
gure ezkontza sagradu ori
galerazitziagatikan.
Etzait kenduko...

Adios, nere maitia,
ondotxo bizi zaitia;
fabore in biazu beste iñorekin
ez akomodatutzia.

*Bestela ilko naiz, bestela ilko naiz,
bestela ilko naiz zugatik;
bizirik alargun bizi gaitezen
bakoitza geren aldetik.*

* * *

Istribillua eta *Coro* irakurri degu. Kantari batek lauko bat kantatuko zuan, beraz; eta urrengoa talde batek. Baiña bertso auek kantatzeko moldatuak izanik, talde bat biltzen eta osatzen zan egokiera edo festaren batean bearko zuan.

Eta orrela kantatzeko, doiñu bereziren bat ere izango zuten. Ea zokoren batetik azaltzen dan egunen batean.

Bertso Berriak

Tolosako Galtzaundik bere burubari jarriak

Neri deritzat Galtzaundi,
apellidua det Goñi,
Aldasoro izengoitiya
deitzen dirate neroni;
iltzerikan ez nuben
lenago pentsatzen,
bañan oraingotikan
ez naiz eskapatzen,
testamentu egitera
nua ni lenbailen,
nere parientiak
lasatu ditezen.

Nere lengusu Pokofinori
nai diozkat bada utzi
nere eskatzeko estanteriya
bere jenero ta guzi;
bañan ango kristalik
ez dezala autsi,
bestela utziko dizkat
guziak Ramosi;
egiten badiote
jaun oni igesi,
laister juango zaizka
danak Rodriguezi.

Aitaren, Semiaren,
Espiritu Santuaren,
Jaun Zerukuak lagun zaidala
lan onetan neri, arren.
Sentimentu bakarra
dadukat barrenen:
alaba ipurtaundiya
utzitzia emen;
orra neregatikan
oiek nola dauden,
Jaunak eraman nazala
zerura lenbailen.

Ni il da gero nere emaztia
penaz ilko balitzake,
nere onduan enterratzia
iñola al balitz nai nuke;
eta gañian jarri
letra bat aundiya:
«Emen dago Galtzaundi
eta konpañiya;
poz aundi bat artu zun
Tolosako erriyak,
merkatu ziralako
ordun erariyak».

Entierrua nai det egitia
neri bigarren klasian,
lau zapatarik eramatia
gañera berriz aidian,
jota nabarra juaz
Enpero kalian,
sobrekamak balkoitan
naramatenian;
Arramele zubiyan
aizken-aizkenian
zagi bat ardo jarri
kajaren gañian.

Nik oraindaño egin izandu
dituan testamentubak
gaur bertatikan izango dira
aiek danak borratubak;
eta orain firmatu
nere testigubak,
aditu baituzute
gaur nere kontubak,
ixillik idukiarren
nere sekretubak,
Dametako iturriyan
eran kuartillu bat.

4/1 lerroan *penaz* esan bearrean *pozaz* bear duala esaten duanik bada. Be-
arbada bai; baiña guk, aurkitu degun paperik zaarrenari jarraitzen diogu.

5-garren bertsoak, gorputzak kanposantura eramateko garai artako bidea
esaten digu: Parrokiatik irten, eta Enpero kaletik barrena Arramale zubira.

6/11 lerroan *Dametako iturriya* aitatzten da. Rondilla kalean omen zego-
an, Donosti aldeko muturrean.

* * *

Bertso-papera, *Reimpreso en Tolosa en la Imp. de E. López* moldiztegian
argitara emana. *Reimpreso* baldin bada, ez da leenengo argitalpena. Baiña
onen aurrekorik ez degu iñun aurkitu, eta guk ezagutzen ditugunetan auxe da
zaarrena.

Beste argitalpen batzuk:

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea.

Bertso-papera, *Reimpreso en Irún en la Imp. de B. Valverde*.

Bertso-papera, *Imp. de Vda. de B. Valverde - Irún*.

Bertso-papera, *Reimpreso en Bilbao en la Imp. de El Porvenir Vasconga-
do, Jardines, 2, pral.*

Bertso-papera, *Guernica.- Imp. Artística Goitia y Hormaechea*.

Bertso-papera, *Guernica - Imp. Angel de Goitia*.

Tolosako Manuel Urreta zanaren eskuz idatzitako orritxo batean, sail on-
tako leenengo lau bertsoak.

Bertsolariya astekaria, 1931-X-4.

Onek eta onen urrengoak, geienak beintzat, doiñuari dagokion kantarte edo *estribillo* au dakarte, bi aldiz kantatzen dana:

Ta Galtzaundi, ta Galtzaundi,
apellidua det Goñi.

Argia astekaria, 1932-VII-10.

Euzkadi egunkaria, 1933-XI-17.

Euskalerriko Kanta Zarrak, I, Imp. Macazaga, Rentería.

Nere atsegiña, Librería Múgica, San Sebastián.

Bertso-papera, *Gráficas Izaskun - Tolosa*, izenburu onekin: *Galtzaundi / Organizado para las fiestas de Primavera de 1.957 / (Versos originales del Poeta Tolosano Ramos Azcarate)*. Sei bertso auen ondotik, *Zertarako oiekiñ ezkontzen zerate?* izenekoak ditu.

Auspoa 7, 1962.

Juan Garmendia Larrañaga: *Iñauteria El Carnaval vasco* liburuan.

El Diario Vasco, 1978-II-5, Juan Garmendia Larrañaga: *Carnaval* idazlean.

Argia astekaria, 1984-II-17.

El Diario Vasco egunkaria, 1984-III-4.

Zeruko Argia, 1985, 1048 zenb.

Aitaterik merezi duan aldaketarik ez dute argitalpen aukerak.

Esan beirik ez dago bertso auen beste argitalpenik ere izango dala.

Baiña *Ibaizabal* astekariak, 73 zenb., 1903-V-24-an, bertso aukerak oso aldatuta eskeiñi zituan. Orregatik, oso-osorik aldatzen ditugu onera.

Izenburua: *Zapatari baten aizkenaiia edo testamentua*. Bertsoak:

Neri deitzen ditet Galtzaundi,
izengaña det nik Goñi,¹
Aldatxur-txoro izengoitizat
deitzen didate neroni;
iltzerikan ez nuben
iñoiz sinistatzen,
bañan gaitz ontatikan
ez naiz eskapatzen;
testamentu bat egin
nai nuke oraintxen,
nere aide lasaiak
estutu ditezen.

Ai, ai!, Aitaren ta Semearen,
Espiritu Santubaren,
Aita San Krispin, lagundu zadazu
neri lan onetan, arren!
Sentimentu aundi bat
badaukat barrenen:
alaba ipurt-aundia
utzitzea emen.
Jesus ta Jesus, Jesus,
Jesus milla bider!
Eraman, bai, eraman
zerura len-bait-len.

Nere lengusu Pokofiñori
nai niozkake nik utzi
eskaratzeko apaltegia,
larru-zolu eta guzi;
bañan ango kristalik
ez dezala autsi,
austen baditu eman
guziak *Ramosi*,²
oni nai badeizkio
norbaitek erosi,
eraman zakuetan
Don Juan Rodriguezi.³

Ni il da laister nere andrea
pozaz illko balitzake,
nere ondoan lurperatzea
al baldin balitz nai nuke;
eta gañean jarri
letra txit aundiak,
esanaz: «Emen daude
senar-emaztiak,
sagardoiz eta matsez
osoro betiak,
beti burrukan bizi
ziran bi maitiak».

Entierrua edo illeta
egin bigarren klasian,
lau zapatarik eramatea
nai nuke berriz aidian;
jota nabarra joaz
Enpero kalian,
sobrakamak ipiñi
naramatenian;
Arramele zubian
aitzen-aitzenian,
zagi bat ardo jarri
kajaren gañian.

Nik lenagotik egin izandu
ditudan testamentuak,
nai nuke bada ber-bertatikan
izatea borratuak;
orain firma zazute
emen testiguak,
entzun banazkitzute
kontu sagraduak;
ondo ta ongi egin
nere aginduak,
ez dezan mokadurik
izan Juzgaduak

Tolosan, Maiatz-illaren 12-n.

Nork sartu ote zituan aldaketa aukeratu?

* * *

Berto-sail au, eta bai urrengoak ere, Ramos Azkaratek Iñauterietan kantatzeko moldatuak dira.

Bai kalean eta bai zezen-plazan ere, erri guziaren aurrera *konpartsak* azaltzen ziran. Lagun-taldeak izaten ziran oiek, eta mota askotakoak: baratzgilleak, artzaiak, ikasleak. langille maisuak, zapatariak, pelegriñoak, ijitoak eta abar eta abar, komeni ziran jantziak jantzita.

Ramos Azkaratek ogigilleak, baserritarrak, Ernioko euskaldunak eta erro-matarrak agertzen dizkigu urrengo bertso-sailletan. Kalez kale kantari ibiltze-ko moldatuak izango ziran, noski.

Tolosan ez-ezik, berdin egiten zan Donostian, Eibarren, Soraluzen eta abarretan.

Baiña Tolosan, beintzat, bertso oiek danak aaztu egin ziran, Galtzaundi-renak izan ezik. Auek bizi-bizirik jarraitzen dute, eta urtero kantatzen dira, 1880-tik 1890-erako Iñauteri baterako jarri ziran ezkeroztik.

Larogei ta amar urteko Tolosako andre bateri onela entzun genion: oraindik ere gogoan zuala nola txikitari ikusi zituan bertso kantari Ramos Azkarate eta Galtzaundi bera, Enperero kalean, Iñauterietan, beren kantua gitarra batekin lagunduz.

Galtzaundi oni buruz onela dio Juan Garmendia Larrañagak, bere *Iñauteria, el Carnaval vasco* liburuan:

«Cerca del puesto de trabajo de Ramos Azcárate, enfrente del portal hoy número dos, en sitio cedido por el Ayuntamiento y la propietaria del inmueble, Micaela Imaz de Arbiza, se sentaba, asimismo como zapatero remendón, Santos Goñi, conocido por “Galtzaundi” –pantalón grande–. En “Galtzaundi” teníamos a un pobre hombre, alto, enjuto, a quien los pantalones le caían ridículamente cortos.

Estos artesanos acostumbraban a trabajar mirando hacia el interior de su respectivo arco, teniendo, a sus espaldas, para resguardarse del viento y de la lluvia, una arpillera con marco de madera.

El Domingo de Carnaval, y esto lo podemos fijar allá por los años 1890-1891, la Banda Municipal de Música, dirigida por Rufo Montilla, a las dos de la tarde interpretaba dos obras en la Plaza de Idiáquez. A continuación se dirigía a las puertas de la casa número uno –antes dos– de la Calle Santa María, donde en el primer piso derecha –desde el año 1938 convertido en única planta– vivía ‘Galtzaundi’, sin que con esto, como es de suponer, queramos decir que fuese ésta su única residencia (sabemos que ‘Galtzaundi’ tuvo también su domicilio en la ya mentada casa número dos de la Plaza de la Verdura o de Carlos VII.

En la Calle Santa María, ejecutada una pieza, Goñi obsequiaba a los músicos con una copa de anís. Seguidamente se interpretaba el Galtzaundi, mientras, en el interior del anillo formado por los músicos, el matrimonio Goñi realizaba un simulacro o pantomina de baile. Pero esto no lo harían sin antes haber dejado en el suelo una bandeja con sus copas y botella».

Eta oar batean:

«Estos detalles nos han sido facilitados por don Pedro Elósegui Hidalgo. Elósegui vivió en la calle Santa María, en la casa contigua a la ya citada de ‘Galtzaundi’, y recuerda asimismo a Ramos Azcárate –algo co-jo–, a quien fija su residencia en la casa número 24 de la calle Mayor».

Bigarren bertsoak aitatzten duan alaba ipurtaundiya, Madrilleko pikadore batekin ezkondu omen zan.

¹ Iruñako Miserikordi edo sasikoa. (*Ibaizabal*-en oarra).

² Arkupe zarretako zapataria. (*Id.*)

³ Arkupe berrietako zapatero makettoa. (*Id.*)

Berso Berriak

Toiosa-ko Galtzaundie bere burubari jarriac

1
Neri dicitur galtzaundie
Apellidua dei Gode,
Alfasso inu gütiiye
Dicitur dicitur neri
Itterica et nubi
Longo peronibus,
Bafan oratingollis
Et neta escopollis,
Testamentu eguifera
Nua in bethallen,
Neri parientie
Lassa dicitur.

2
Attaver Semirac
Equitica Bantufarac
Sua nortac lugu aditac
Aca nortac neri aron;
Sentimentu bacarra
Daducac barronac
Alaha ipurtaundiya
Ututata onen;
Ora neopaticam
Oyee neta dicitur,
Jatuno eraman nazla
Zarara kemballen.

3
Nere languae pccollinori
Nai dicitur bala uti,
Nere escatoco rotanterya
Bere genoro in guri,
Babac ongo oritollu
Ea dicitur neta,
Bentola utatua dicitur
Godeac Bantoc-
Eguitica Bantoc-
Jant on-
Lantur jatuno nazla
Dicitur Bantoc-.

4
Ni teta guero nore emantia
Pona illo baltatua,
Nere cadina onterata
Etola alhate nat auque,
Eta gütian jetti
Letra hat neta,
Kuen dago galtzaundie
Eta neta neta,
Pera neta hat aru-
Tofasco eriguo,
Merota dicitur
Ortan eriguo.

5
Enterrus nai det eguita
Neri bigarosa etatua
Lax apstatio orantia
Gafera berta neta,
Jota zabura jua,
Empero collen,
Bhresera hadcollen
Narant-
Arant-
Ategeton neta,
Bagu hat aru jetti
Cajara gütian.

6
Nue arandata neta
Dicitur testam-
Gaur bertatua neta
Ayo dicitur neta,
Ea onen neta
Ero neta,
Adita bantua
Gore neta
Lilla dicitur
Nere neta,
Dicitur neta,
Era neta.

6 - GALTZAUNDI

HABANERA

Aire de Habanera.

f Tu Galtzaun di, ta Galtzaun di, A-pe-li-du-a det Go-ñi Tu Galtzaun di ta Galtzaun
Sol m. Re m. Sol m. Re m. Si b Sol m. 6 La 7 Re m. Sol m. Re m. Sol m.

di A-pe-li-du-a det Go-ñi. Neri de-ri-tzat Galtzaun di A-pe-li-du-a det Go-ñi Al-da-so-
Re m. Si b Sol m. 6 La 7 Re m. La 7 Re m. Do 7 Fa

dim. roizengaiti ya Deltzendi. ra-te-ne-ro-ni. ni. Itzerikanez nu-en Lo-na-go-pentzu.
Do 7 Fa La 7 Re m. Re *f* *f* La 7

tzen Baharoringo-ñi-kan Eznaiz eska-patzen Tes fomentugli-te-riñ Ni-a ni len-bai-ten. Ne-
Re Sol 8 Re La Re La 7 Re La 7

mf re pa-ri-en. ti-ak La. sa-tu di-te-zen. zen. Ta Galtzaun
Si m. Si 7 Mi m. A *mf* La 7 Re Sol m. *Al* *f*

CODA 1. 2. **CODA**
-zen. *ff*
Re *ff*

Galtzaundiren piztuera

Ill nintzalako aspaldi
pozaz zendeten kantari,
bañan piztuta orra etorri
Zaragozatic Galtzaundi;
egon nintzan kafian
txit ninduten maite, (*gutxi*)
uste nuben nintzala
ango sobrestante;
ontziyak garbitutzen
nizkaten txit merke:
zigarro-punttak eta
mantenuben truke.

Beti nengoan kezketan,
lotan berriz ametsetan,
emazte gabe ezin etsiya
juan dan aspaldi onetan:
beñere ezin kendu
zitzaidan burutik,
gaitzak emanda ere
gendela urruti,
izan degubelako
elkar maite beti, (*gutxi*)
oñez bire gutziyak
nituben idiki.

Iritxi nintzan etxera
familiya ikustera,
andre gaxua azkar etorri
zitzaidan neri aurrera;
eman giñokan esku
elkarri txit gogoz,
barrena beterikan
neukala nik ardoz;
gero kaballeruak
atera or datoz,
beeraño jetxitzeko
mesedez Galtza-plot.

Orduko nenguen oyian
mozkorra pasa artian.
Emaztia:
«Goñi, ojuka ari zaizkitzu
kaballeruak atian».
Senarra:
«Esan, esan jaun oiri
ia zer dan kausa,
itzegiteko obia
dala bigar goiza;
eta gauba soseguz
nai detala pasa,
egi bat esateko
ez naizela gauza».

Emaztia:

«Entzun bezate, kaballeruak,
nere senarrak zer diyon:
naiago omen du gau guztiyan
pake gozuan lo egon.
Ez omen da, ez, kapaz
oraiñ jekitzeko,
kostunbre txarra dauka
beti mozkortzeko;
orrelako gizonak
dira lotsatzeko,
lagun ederra daukat
ondo bizitzeko!

Gau on pasatu, kaballeruak,
oraiñ banua oiera,
senarrari nik egiñ deiotan
konbeni zaidan galdera.
Ondo dakite nor dan
lendandik Galtzaundi,
nola ibillitzen zan
beon farragarri;
ezpadit Aragoitik
dirurik ekarri,
matsetan jarriko det
txori-izugarri.

Nere Galtzaundi maitia,
nun daduzkatzu gordiak
Zaragozati ekarritako
Carlos tercero-n urriak?».

Senarra:

«Etzaitia zu egon
gauza orren kezketan,
ugari ekarriya
or dago maletan,
ez banaiz ari beiñtzat
oraiñ ametsetan,
denak zuretzat dira
bigar amarretan».

Emaztia:

«Ondo lo egiñ, Galtzaundi,
amore eman alkarri,
bigartandikan emango diyot
jende guztiyai arpegi.
Baldiñ zuk orrenbeste
badezu ekarri,
goiza etorritzeko
gutziz nago larri;
barkari aunditxon bat
bearko det jarri,
gure ontasun oien
alabantzagarri».

Urrengo goizian:

Senarra:

Zer ordu ote da, nere Fermina,
arren, egizu galdia.

Emaztia:

Nere Galtzaundi, or diotenez,
ia amarrak aldia.

Senarra:

Bart arratsian ala
egiñ nuben amets:
aberastu nintzala
Zaragozan errez;
maleta beterikan
zeguala urrez,
eta zu an zeundela
diru airi farrez.

Senarra:

Egiñkizuna badet nik
etxe onetan oraindik:
gauza guziyak partitutzian
alde egingo det emendik.

Emaztia:

Etzan lotan egondu
gizon bat zuzena,
Aldatxoro izena
jarri zizubena;
gauza bat bakarra da
emen dezubena:
zapateruen maia
ankik ez dubena!

Emaztia:

Zer diozu zuk, pikaro txarra?
Egiñ dezula ametsa?
Ni engañatzen ez nago bada
zuk uste beziñ errex.

Zuazkit etxetikan
kanpora agudo,
ondo asperturikan
naukazu lenago;
alfer bizitu zera,
ala nai're gero;
etzaitut ikusi nai
aurrian geiago.

Senarra:

Ezkondurik ezkeror etxe onetan
diraden gauza guztiyak
legez ta bidez neriak dira
oriyen erdi-erdiyak.

Emaztia:

Ere diña beñere
ez dek bada egiñ,
oraiñ ere gau ta egun
zurrutian abill.
bizkarrian autsiko
dizkiat bi makill,
iri ezer eman bañan
naiago nitek ill.

Senarra:

Zure makillan bildurrik
etzait arkitzen barrendik,
Zaragozatik ekarri eta
puñal bat emen daukat nik.
Odolak iyakiten
asitzen badira,
azkar jarriko zaitut
zerura begira;
maia baño geiago
neriak badira,
elkar ill gabetanik
goazen Justizira.

Emaztia:

Nai baldiñ badek juezengana,
orobat alkatetara,
oraiñ beñepeñ ar zak jipoia
ama-alabak emanda.
Eldu, eldu, alaba,
makilla banari,
ederra emateko
mozkor txar oneri.

Senarra:

Oi! Oi! Utzi nazute
Jainkoatik neri!

Emaztia:

Ez, ez, eskallean bera
ortxen joan ari!

Senarra:

Andria nagusi ikusitzia
nere biyotzak damu du,
nere buruba nik illko nuke
baldiñ balorerik banu.
Bi aldiz ill ezkeroz
gaitza da piztutzen,
argatik eriyotzak
nau ni txit bildurtzen;
ezpanau emaztiak
agudo artutzen,
«¡Abajo las mujeres!»
asiko naiz deitzen.

Entzun dirazu, nere emaztia,
aitzeneko arrazoya.

Emaztia:

Ez, ez, iretzat ati au zioak
beti-betiko itxiya».

Senarra:

Abajo las mujeres
deabruz josiyak,
ai illda bazendete
zeraten guziyak!
Josafatan izango
ditugu auziyak,
an konponduko zaitu
zuzen Justiziyak.

Au kantatu ta sagardoteira joan zan.

Ramos Azkarate-kuak

Esku-idazki zaar bat, Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jaso. Bera izango da bertso auen iturririk zaarrena, guk arkitu ditugunetan beintzat.

Esku-idazki au letra garbi eta dotorez idatzita dago. Eta bukaeran firma bezela onela dio: «*Ramos Azcarate-cuac*». Noren eskuz idatzita ote dago paper ori?

Tolosako Fakundu Adurriaga zanaren bilduma, eskuz idatzia au ere.

Onek aldaketa batzuk baditu; baiña ez dute aitatzerik merezi.

Ibaizabal astekaria, 1903-VI-14. Onek ere aldaketa batzuk baditu; baiña euskera *garbitzearren* norbaitek sartuak. Ez dute onera aldatzerik merezi.

Bertso-papera, *Imp. de Orúe, Eibar* moldiztegian argitara emana.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, baiña leen izango zuan bearbada, azpiko ertza ebakita du eta.

Tolosako Manuel Urreta zanaren beste esku-idazki bat; onako au, uste degunez, berak bere eskuz egiña.

Auspoa 7, 1962.

Zorioneko Karnabalak

Coro:

Aurtengo Karnabaletan
gutziz gabiltza neketan,
danok kontratu onetan;
konformaturik arkitzen dira
letu diran kondizioetan,
iruki gabe penetan
ezkondu ditzagun gaur bertan,
gerta gaitezen bodetan.

Ezkontzaren enkargatuak:

Au da gertaera berriz,
orain lenbiziko aldiz
inpedimentua zaldiz.

Nobiyak:

Al bada, jauna, naiago nuen
ontan gertatu ez banitz;
itzak emanik bi aldiz,
utziko nuke au berriz,
gauza okerra ez balitz.

Nobiyuak:

Nai nazula ni utzi,
ez dezu pentsatzen gutxi,
kontratua dute itxi.
Zertako etzera lenagotandik
gauza ori pentsatzen asi?
Itzak emana ta guzi,
ni izango naiz lenbizi,
pruebak orain erakutsi.

Sententziatuak:

Letu dirate sententzia,
aditzen det agonia,
Jesus, miserikordia;
emakume batengatikan
kentzen dirate bizia;
egin dirala faltsia
badaki mundu guziak;
au da nere desgrazia.

Nobiyak:

Egin dizudala faltsiya,
ez da bada ori egiya,
geldi zaitetz igarriya;
aitak eta amak kulpak dituzte
ni egotia nobiya,
daudela miserian,
artzeko gizon argiya,
mantentzeko familiya.

Sententziatuak:

Ez dezula asko sentitzen
klaro dizut nik igartzen,
garboz ai zera kantatzen;
ni il da gero asiko zera
gizonarekin dantzatzen;
ez nuben nik au pentsatzen,
munduba det despeditzen,
bañan onraz naute iltzen.

Ezkontzaren enkargatuak:

Biar dizutet nik galde ote zeraten konforme egiteko gizon ta andre; erantzun ere bear dezute boz klaroan ta txit firme.

Nobiyak:

Bai, jauna, konforme gaude egiteko alkarren jabe batere lotsarik gabe.

Ezkontzaren enkargatuak:

Ez kondurikan zaudete, alkar maitatu zazute bizitzeko onradamente.

Eltziakikoak:

Zuen suertia oraintxen laister ikusi biar dezute:

desiatzen al dezute puska egitia abundante?

Nobiyak:

Jauna, ori nai genduke.

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik.

Bertso-sail au, eta ondorengo beste batzuk ere bai, Iñauterietarako moldatuak dira, lagun-talde edo *konpartsa* batek komeni zan arropak jantzi eta kantatzeko.

Bertso auek antz aundia dute Ramos Azkarateren *Ijitoen kontratuba* antzerkian agertzen diranekin. Biak, bertso-sailla eta antzerkia, Inauterietarako moldatuak dira. Bertso-sailla jarriko zuan aurrena, lagun-talde batek kantatzeko; eta azkenerako antzerkia moldatu.

Eltzearen kontua zera da: ijitoak eztaietan eltze bat gora botatzen zutela, eta erortzen utzi; eta zenbat puska egiten zan, ainbeste urterentzat zala beren ezkontza, Ramos Azkarateren *Ijitoen kontratua* antzerkian ageri danez.

Auspoa, 7. 1962.

Bertso Berriak

Ijito-ezkontza

Korooa:

Aspalditxoko urteetan
ibilli gera neketan
kontratu eder onetan.

Eskribaba:

Guztiz konforme arkitzen dira
dituzten kondizioetan.

Gurasoak:

Iduki gabe kezketan,
ezkondu bitza gaur bertan,
dantza gaitezen benetan.

Ezkontza galerazi naiak:

Nere Frantziska Ignazi,
portatzen zera txit gaizki,
salduba naukazu noski;
legez ta bidez zure ezkontza
bear dizut eragotzi;
itzak emana lenbizi,
nai nazu mutill zar utzi,
Luzifer beziñ itsusi?

Ez dubelako baliyo
ni ez naiz gezur-jariyo,
txit benaz ari naitzayo.
Arren!, mesedez Frantziskatxori
berorrek esan bizayo;
berak erantzungo diyo
ote ninduben nobiyo
edo faltsiya dariyo.

Eskribaba:

Gezurretan edo egiz,
agertu zaizu gaur zaldiz
erazgozpen bat ausardiz.

Nobiya:

Ai, bada, jauna, naiago nuke
onela arki ez banitz;
agindu niyon bi aldiz,
utziko nuke au berriz,
gauza okerrik ez balitz.

Nobiya:

Nai nazubela zuk utzi
ez dezu pentsatzen gutxi,
kontratuba dute itxi.
Zertan etzera lenagotandik
orrela mintzatzen asi?
Itzak, karta eta guzi,
zu ote zera lenbizi?
Pruebak oraiñ erakutsi.

Sententzi gogorrak:

Letu ditet sententziya,
aditzen det agoniya,
Jesus, miserikordiya!
Frantziska zatar onengatikan
kentzen dirate biziya;
neri egiten faltsiya
daukate erakutsiya,
au da nere desgraziya!

Nobiya:

Egon zintezke etsiya
 ez dala ori faltsiya,
 pikaro gaizki aziya.
 Negar oiekiñ nai dezu artu
 Frantziskatxoren graziya;
 zure gaurko kutiziya
 deabruba da guziya,
 Judas bezin itsusiya.

Sententziatubak:

Zer da nerekiñ gertatzen?
 Iñortxok ez nau maitatzen,
 guziyak naute saldutzen.
 Zeru ederra, abia zaitetz
 milagroren bat zuzentzen;
 ez det besterik arkitzen
 danikan nitzaz kupitzen;
 orixen dizut eskatzen.

Ai, ai! Gure erregea,
 biyotz onaren jabea,
 kupitu bedi ordea!
 Arren ta arren, arren mudatu
 beza dadukan fedea;
 naiz, bada, kulpa gabea,
 umezurtza bat pobrea,
 egiyen adiskidea.

Eskribaba:

Jarri zaitetzte konforme:
 bi senarrentzat bat andre,
 irurok elkarren alde.
 Baietz erantzun bear dezute
 txit egiaz ta txit firme;
 –Ez, jauna, ez, ez, ez gaude
 gauza orretan gu trebe,
 ez-eta iñoren mende.

–Bai, jauna, bai, bai, bagaude
 irurok elkarren jabe,
 batere lotsikan gabe.

Eskribaba:

Ezkondurikan zaudete,
 alkar maita ezazute
 eltziak nai duben arte.

Eltze-botatzalliak:

Etorkizuna eta fortuna
 ikusi bear zerate.
 Orain nai al zenduteke
 bizi munduba dan arte?

Ezkonberriyak:

Bai! Bai! Ori nai genduke.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabe, Tolosako Jose Maria Esnaolaren eskutik jaso.

Bertso auek antz aundia dute *Ijitoen kontratuba eta ezkontza* izeneko antzerkian (*Auspoa* 197) azaltzen diran bertsoekin. Eta bai onen aurreko saillekoekin ere. Leen ere esan degunez, Ramos Azkarate Iñauterietarako bertsoak moldatzen asiko zan, eta denborarekin bi antzerkiren egile izatera iritxi.

BERSO berriak **IJITO EZCONTZA**

1.
ERDIA Agardicako antzian
 Inbilioari noquetan
 Corintak eder onduak:
ENCIBARRA Gaurte conforme anpatzen dira
 Ditzuten conuolocias:
GUZTARAO Iñazari gabe quazquetan
 Eacoeta bitan gaur bertan
 Danioa gaitzen bonetas.
2.
ERDIA Nere Francisco Ignaci
 Porritzen nora dicit gaitza
 Sordito onenatu rospiti
 Leyate la bitan zure ezcontza
 Ber darit eragotit,
 Inac onenatu cabiti
 ¿Nai nani erutil zer itoff
 ¿Lacifer leciti Inaci?
3.
 Ez dabetan baliyo
 Ne ez zate gema jarioyo
 Chit lezta ari nabaiyo
 ¿Arret! me edo Francisco-choti
 Beorrecian biziyo,
 Berec egarino go dityo
 Ote niñobes aiviyo
 Eto faliyo dityo.
4.
ENCIBARRA Guzmerran edo egale
 Agorta zote gure zaldit
 Esagoperrit osatit:
MENTIA ¡Ay Inaci Juan Nepago naquet!
 Ovelo atque ez bariyo,
 Agorda nigori bi aldiz
 Urtio naque ni bertiz
 Gaita exarite ez baltiz.
5.
MENTIA Niri canabela nio utzi
 Ez deus peritoren guchi
 Contratado date leiti:
 ¿Certañ utera lanogotandit
 Oerla mistatzen auzi
 Itzar, carta eta gaci,
 ¿Zu oterza lertitit?
 Præhoc orail erortit.
6.
MENTIA Lete dicit onen ciza
 Aditren det agotiya
 ¿Jesu? Wiericorilya
 Francico satar onegalicen
 Queritren diate bolya
 Neri egaiten balya

Dacate erocitilya
 An da nere desgraciya!
7.
MENTIA Egon chiecuque chiza
 Ez dila ori balya
 Picam gaitza oalya
 ¿Negr opyariñ nai deza eta
 Franciscachoren gracia,
 Zare garco cukiya,
 Desbrato da gaitya
 Jatas-beci itasiya.
8.
MENTIATU ¿Certa nerequill guertatze!
 Berhoc ez nai mañaten
 Gaitye nate salditzen:
 Zote ederra abia zaiten
 Maitoren bit narrezen,
 Es det bestie anpatzen
 Danioa ataz capitzen
 Orison alant escatzen.
9.
 ¡Ay! ¡Ay! gure erreguen
 Boyota naren jabea
 ¿Capiti bodi edel!
 ¿Arret! ta jaron! zereñ mañate
 Beza daitzen bodea,
 Nain bado calpa gabia
 Ute zatez nar roñren
 Eguiyen ziditzieta.
10.
ENCIBARRA Jati zaitente conforme
 Beconerentat bit andro
 Inac elcarren alde
 Boyeto erantzen bea dezate
 Chit agotya, ta, chit firre;
 Ez jara, es, es, es guade
 Gaita orreñ ga irabe
 Ez eta, boren mende
11.
 Bai jara, bai, bai bingade
 Inac elcarren jabe
 Batez lotitan gabe
12.
ENCIBARRA Ezconditica zandit:
 Alcar mañta etante
 Elitac nai daban arte:
 Entegizana eta furtana
 kusi bear cerate
 Oñail ¿nai atzen ditekue?
 Hici manñata dei orle,
ENCIBARRA ¿Bai? Bai! or nai guendoue
 Haren Arzate.

Tolosa, Ramos Azkarateren garaian, Napar zubia, Parrokia eta
Oria ibaia aurrean dituala, Izaskungo egaletik.

(Liburu ontatik: Jose Maria Tuduri Esnal: *Argazkiak, Tolosa, Fotografías (1842-1900).*)

Tolosako ogi-gillearen juanera

1.º

Irten gera kalera
guztiok lanera,
ibilliyaz kantari
ogiya egitera.

Zuentzat:

Galesti eta beltza
atso zarrarentzat,
zuriya eta merke
neskatx gaztientzat.

2.º

Kalerik kalerik kale
Tolosa gurean,
zoraturikan pozez
gabilitza lanean.

Kantari:

Biotza eskañiyaz
aurtxo polit oidi,
nausiyak nai dubelako
gu ezkontzia sarri.

3.º

Orra amabi lagun
saldu naian pozik,
ez ote da izango
guretzat neskatxik?

Agudo:

Oraintxen gaude bada
ezkontzeko bero,
ez gure billa ibilli
oztu eta gero.

4.º

Saldu nai degu pozaz
onradu eta merke,
leku on banetara
juango giñake.

Maiteak:

Irikitzen gabiltza
zuetara bideak,
egiten ote geran
senar-emazteak.

5.º

Ezkontzen bazerate
gurekin gaizeman,
gogotikan biarko
subari aize eman.

Gañera:

Gizonaren ondotik
lenbizi lanera,
leamiya egin ta
sartzeko labera.

6.º

Astian bi ostiral,
ondoren larunbata,
izango dituzute
gurekin izanta.

Seguru:

Gañera zeok biar
gizona mantendu,
orain da denbora ta
gauz onari eldu.

7.º

Orra kondizioak
garbiro ipiñi,
konforme bazerate
agudo etorri.

Gugana:

Iritxitzian eman
txit triste laztana,
artuko dezutelako
gizon alper bana.

1.º

Au lana?

Ari gaitean ari
gogoz lanean,
dantzara joateko
arratsaldean;
jira ta bira
Plaza Berrira,
aurtxo politak ara
juango dira
txit pozez,
erantzutera guri
baietz ta baietz.

2.º

Ai!, ekusten ditugu
orrenbeste arpegi,
eguzkiyak bezela
eiten dute argi;
alde batetik poza,
bestetikan lotsa,
aur oiri eman bear
danok biotza.

3.º

Guazen, mutillak, guazen,
guazen aurrera,
esanaz badagola
emen aukera;
jende alferra
eta okerra,
zuen kontura jango
degu eperra;
bai, bai,
egunero orrela
degu bizi nai.

R. Azkarate

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Aita Jose Inazio Arana zanaren bilduman.

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bilduma.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, baiña Donostiako *Baroja* moldiztegian eskuratua.

Leenengo biak bertsoak berdin dituzte. Baiña irugarrenak *Donosti* idazten du, leengoak *Tolosa* dioten lekuetan, izenburuan eta 2/2 lerroan alegia.

Auspoa 7, 1962.

Kaleko birunka

Euskara maite degu
biotzetik asko,
beraren sabeletik
jaio giñalako;
aurrak ama gaixua
beti du maiteko,
bere bular biyetan
aziya dalako.

Amak izandu dezan
beti osasuna,
aditu Larramendik
esaten diguna:
euskarai izateko
beti naitasuna,
eta ikasitzeko
dun edertasuna.

Martxa

Onra guziyarekin
lenbizi gu gera,
Tubalekin ikasi
gendunak euskera;
izkuntza gorde degu
ordutik onera,
ala gerta dedilla
emendik aurrera.

Egiputzuan jaiuak gera
eta ez degu damurik,
Españi onek inñun bai al du
iskiñ au bezin ederrik?
Leku zelaiak arkitzen dira
erri politez jantzirik,
menditan berriz ikusten dira
jendez betiak basarrik,
o zer fabrikak lanketakuak,
kosta ederrak bestetik,
jendea franko etortzen dala
bañuetara or goitik.

Jaio zan Larramendi
ain zori onian,
euskera jarritzeko
bear zan oñian;
gero berriz Aizkibel
arren ondorian,
gorderikan dauzkagu
biyak barrenian.

R. de Azkarate

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik artuak ditu-
gu bertso auek.

Auspoa 7, 1962.

Etorri gera gu basarritik
gure guraso onak
sokorritziagatik;
nagusiyari ez diogulako
aurten pagatu errentik,
despedida eman diote
ateratzeko etxetik.

Galtza bastuak eta mankutsik;
patrikarak ere daude,
dauzkagu utsik.
Tolosan ez ote da orain
errukitzen neskatxik,
botatzeko balkoitikan
pezetatxo bat pozik?

Lotsatzen gera ostegunian
Tolosan ibillitzia
onela eskian;
kosetxarik ez degulako
izan aurtengo urtian,
argatikan arkitzen gera
txit nezesidadian.

Danok gera zuen amantiak,
estudiantiak,
oraindik gaztiak;
len pasatuagatikan
ain egun tristiak,
orain kontsolatzen gaitu
zerbait bildutziak.

Ramos Azkarate

Lau bertso auek ere Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik artuak ditugu.

Auspoa 7, 1962.

Himnua Tolosako zortzikua

Coro

Baguaz da baguaz,
baguaz kantari,
alegrantza emanaz
erri guztiari;
festa polit-polit bat
nai genduke jarri,
ikusi nai duena
plazara etorri.

Zortzikua

Saludatutzen degu
Aiuntamentua,
baita begira dagon
jende onradua;
pertsone asko ikusirik
gaude zoratuak,
ikusteko asmuan
gure kontratua.

Gutziz noble ta leial
ta txit balerosa,
titulatutzen zaigu
gaur gure Tolosa;
izandua ta dalako
onen jenerosa,
meritu oiek guztiyak
merezizak dauzka.

Tolosarrak geratu
ez degu nai gaitzik,
jendia umorian
jarriztia baizik;
plaza ontan ez da egin
orlako ezkontzarik,
gelditu biar dezute
gure ustez pozik.

Biba Tolosa eder,
Gipuzkuaren Ama,
Europa guztiyan
dadukazu fama;
onratutzera gatoz
danok zuregana,
emen jaio giñalako
daukagu afana.

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik.
Auspoa 7, 1962.
El Diario Vasco, 1985-II-14.

Erromara joan ziraneko kondiziyuak

Lartaunen eta erromatarren bainandiak

Lartaun:

Zuetatikan jarri
orain bost bat lagun,
bainandiak¹ ondo
tratatu ditzagun.

Coro:

Zerori bezin onik
bai al dago iñun?
Zuk egiten dezunera
utzitzen degu gaur.

Lartaun:

Beraz galdetutzera
nua bertatikan,
Antistio jaunari
bakar-bakarrikan;
ez dezute izango
nere peikarrikan²,
bainandiak jartzen
danon partetikan.

Coro:

Biba, biba Lartaun,
gure nagusiya,
libratzea nai duna
Kantabri guziya.

Lartaun:

–Aizazu, Antistio,
oraingo galdera:
zer itzetan juango
gera Erromara?

Antistio:

Augusto etortzian,
iñola al bada,
gauza bear bezela,
erabakiko da.

Antistio:

Galdutzen badezute
Erroman pelia,
berriz gertatuko da
gudako bidia.

Lartaun:

Gure alde gelditzen
bada onoria...

Augusto:

Libre utziko det nik
euskaldun jendia.

Lartaun:

Zer leku daukazute
Erroman jarriya,
peleatzeko danon
jende gudariya?

Antistio:

Guziok pasatzian
Tiberko ibaya,
zelai bat antxen dago
gutziz agiriya.

Antistio:

Peleatu bear da
itz orien legez,
eta emen bezela
txit gizontasunez.

Lartaun:

Naiz zelai ura bete
euskaldun odolez,
gu portatuko gera
beñepein onorez.

Lartaun:**Coro:**

Bildurrik gabetanik
Erromara guazen,
aitaren seme danak³
libratu ditezen.

Oktabiano:**Coro:**

Etzerate ertengo
lur ontan bezela,
Erromaren izena
borratu bestela.

R. Azkarate

Bertso auek ere Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik ditugu.

Auspoa 7, 1962.

¹ Bainandiak: kondizioak.

² Peikarikan: faltarikan. (Adurriaga-ren oarrak).

³ Lerro ontan *Aitorren seme danak* bearko luke agian.

Egiputzua illezkorra¹

Agur eiten diogu
alkate jaunari,
baita bere urrengo
bilguma² danari,
orobat plaza ontako
jende guztiari;
anaiatasun onek
orain zer diruri?

Ondoren gure asabak³
ainbeste glori
eman izan zizkaten
Egipuzkuari,
Roncesvalles-en eta
Covadonga-kin bi,
frantzes eta moruak
badakite ongi.

Au da batzarre on bat
euskaldunarena,
lur maite onentzako
gauzik ederrena;
argatik artu degu
danok oroipena,
berritzeko ipintzen
gloririk zarrena.

Oroitu utsarekin
Navas de Tolosa,
saltoka asten zaigu
danori biotza;
euskaldunak egiñik
ausardi zorrotza⁴,
moruak artu zuten
sekulako lotsa.

Jesukristo mundura
jaio zan baño len,
bi glori izan giñun
Erroman da emen:
bi milla urte iya
igarotu arren,
askok ondo gordeta
dauzkagu barrenen.

Aragoiko erregea
genduen bentzutu,
eta Nafarrokoa
katetik libratu;
Belaten frantzesakin
giñan peleatu,
arma Gipuzkuakoari
ia begiratu.

Aztu ditzagun bada
aserre guziak,
eta ondo maitatu
Iputzen gloriak;
esan zagun gerala
euskaldun garbiak,
eta mantxik ez dula
gure jatorriak.

Bertso auek ere Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik artuak ditugu.

Ramos Azkaraterenak diranik ez du esaten; baiña arenak dirala ondo ezagun dutela uste det, orain arteko saillei begiratuta.

Seigarren bertsoak Gipuzkoako arma-arrian garai batean ikusten ziran kañoiak aitatzten ditu, Belateko burru-aldian irabaziak.

Auspoa 7, 1962.

¹ Illezkorra: *immortal*.

² Bilguma: Aiuntamentua.

³ Asabak: antziñakuak.

⁴ Ausardia: atrebitua. (Adurriagaren oarrak).

Gipuzkua bentzutezgarria

Coro:

Gure Kantabri onetan
gerran gabilta benetan
Gipuzkoako menditan;
Oktabianok atiak itxi
zizkigun alde guzitan;
etsai oriek lur ontan
gu bentzutezko asmotan
saiatu dira askotan.

Coro:

Gudari txit egokiya
degu danon giyariya:
Lartaun buruzariya,
erromatarrak ezin jiratu
diotena arpegiya;
ain dauka fede biziya
eta ausardi aundiya
libratzeko Kantabriya.

Coro:

Aurtengo ñauteriyak
ditugu zoragarriyak
Ernioko gudariyak,
Lartaunek eta Uso ederrak
goza ditzaten gloriyak;
kondiziyo egokiyak
dituzte irakurriyak,

Eskribauba:

esposatzeko gaur biyak.

Eskribauba:

Asi nadin alabatzen,
oien biotzak mugitzen,
gloriaz bete ditezen.

Coro:

Eskribau jauna, abiya bedi
aur oidi biyai galdetzen:
konforme baida arkitzen
bata bestiaz jabetzen,
eztaietara guazen.

Oktabiano:

Bost urte ontan pelian
gabilta Ernio mendian
guziontzako kaltian;
aizken batalla egin dezagun
zelaitxo eder batian,
biok jende berdiñian
edo errendi ian
jartzeko gure mendian.

Lartaun:

Orain artean bezela
nai det emendik aurrera
maitatu nere bandera;
kantabriatarrak iñola ezin
jarri Erroman mendera;
ezta galdu're euskera,
ba danok jua iltzera
nai dezun zelai batera.

Oktabiano:

Gera biok konformatu,
orain lekua billatu,
onorez gaiten portatu.

Lartaun:

Nere juezak zurearekin
dezatela aukeratu;
legez nai det nik portatu,
naiz gu guziok ondatu,
edo betiko libratu.

Lartaun:

Amorioan da latza,
onraz berriz aberatsa,
euskaldunaren arraza;
etsai oriek bentzututzian
egingo degu ezkontza.
Galtzia gure izkuntza
ez al deizkiozu lotsa?

Usoa:

Bai; tori nere biotza.

Usoa:

Obe da iltzea pelean,
daramakizun fedean,
jartzia bañan mendean;
ni ere ilko naiz zure begiak
jiratuta ikustean;
biok kajatxo batean
sar gaitzatela lurpean,
lauburu onen legean.

Lartaun:

Adios, nere Usua,
agur, bion gurasuak,
pozaz ixuri malkuak.

Gurasuak:

Zu il ezkeru nola libratu
jende Kantabriakuak?

Lartaun:

Badaude oiñordekuak,
Lekobideren frutuak,
guziz fede bizikuak.

Lartaun:

Dontzella mantso-mantsua,
iritxi zaizu plazua
penaz iltzeko gaixua;
auxen da lana: ezin egiña
esposaioko plazua;
Urumeako usua,
zerorren biyotz osua
tori, maitetxo gozua.

Lartaun:

Ama Zeruetakua,
biyotz guztiz berakua,
aur au nigandik baijua;
biyotzetikan eskatzen diot
eiteko oni lekua;
da mantxarik gabekua,
frutu Urumeakua,
Tubalen odolekua.

Antistio:

Erromako Senaduak
bigaldu dit mandatu bat:
daudela asarretuak;
zeren lurrian jende arrotza
geralako bentzutuak,
jakin nai ditu kontuak,
ote zeraten prestuak,
onra guzitan justuak.

Oktabiano:

Nai al dezute etorri
Erroma aldera txit sarri,
peleatzera an garbi?
Nik egun gizon, zuek ainbeste
zelaitxo batean jarri,
ia zein dan garailari
ikusi nai dute ongi;
Senaduak dio ori.

Lartaun:

Lengo onretan ez-ezik,
ez bada gauza ori baizik,
ez dizut ukatzen itzik;
Erroma aldian laister aituko
dituzute gure irrintzik;
etzaigu amostu lantzik,
ain gutxi oztu biotzik,
juango gera txit pozik

Erromako Presidentea:

Senaduak du tratatu
nai zaituztela maitatu
eta semetzako artu;
nai badezute gure alabak
gaur bertatikan senartu,
gerrak dirade bukatu,
alkar dezagun amatu,
pakean gaiten gertatu.

Lartaun:

Zuen alabak guretzat
ematia emaztetzat
grazi ederra deritzat;
bañan glori au geldi dedilla
Gipuzkuako mendintzat;
jarriko gera senartzat,
seme ordeko beontzat,
pake osuan danontzat.

Oktabiano:

Lartaun, gizon aditua,
euskaldunaren burua,
txit izan zera prestua;
eman dizkagun biok alkarri
orain txit pozez eskuak,
zuek eta bentzutuak,
jende guziz anaituak;
orain ekatzu musu bat.

Bertso auek ere Tolosako Fakaundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik ditugu.

Auspoa 7, 1962.

Iñauteriararako moldatuak dirala, irugarren bertsoak esaten du.

4/7 lerroa ezin izan degu Adurriagaren bilduman osorik irakurri. Orregatik puntuz idatzitako utsune ori.

Santos iltzeko

Ibarrera juan ziran iru
sagardua eratera,
izateko ere lagun
sagardua eranda;
gauza guztiak ondo
esan ditzagun:
oiek juan ziraden
izanikan lagun.

Uste zuala Ramosek
bera nagusi,
ori bezela berriz
beste asko asi;
etzuben pentsatu
ezer gutxi,
ezta jarriko ere
gurekin nagusi.

Zertara juan ziñan,
Erramos maitea,
Beobiko zubiyan
jartzera katea?
Ondo pentsatu zendun
egitea kaltea,
zenbaiti gertatu
zaiote dotea.

Puñal zorrotza dauka
neretzat sartzeko,
enau arengatikan
ni ikaratuko;
badauzkagu egoki
gauzak esateko,
arren puñalak
eztu Santos ilko.

Erramos direttore,
guzien kapitan,
etzuben uste zanik
orrelakorikan;
eztala uste du ark
emen besterikan,
arri jarriko zaizkan
kantak emendikan.

Orra lartaundarrak
eta erromatarrak,
aiengatik egingo
ditugu guk farrak;
ez dira izango emen
alegrantzi txarrak,
oiek ekarri dituzte
bueltan indarrak.

Beobiko zubira
allegatu zanian,
istilluak an ziran
oriyen artian;
Erroma gelditu da
gutziz apartian,
onera etorri dira
ezinda bestian.

Orra zortzi bertsoekin
zuen despatxua,
nai dubenak erosi
dauka deretxua;
gauza erosiya
dauka probetxua,
zu etzera izango
guziyon maisua.

Bertso auek ere Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik ditugu.

Zortzigarren bertsoaren azpian marrazki bat dago: *puñal* bat eta itz auek: *Toledoko puñala*.

Ez dakigu bertso auek norenak diran. Ramos Azkarateren aurka moldatuak ematen dute; eta beraren izena iru aldiz azaltzen da. *Lartaundarrak*, *erromatarrak* eta *Erroma* ere aitatzen dira. Nor ote zan *Santos* ori? Eta zer ziran Ramosek eta biak zerabilzkiten ixtilluak?

Kontuan artzekoa da irugarren bertsoak diona: Ramos direktore eta kapitana dala, alegia. Zertan ez da esaten, baiña bertso moldaketan dudarik gabe. Eta ari iñork kantak jarriko ez dizkiola uste izateraiño.

Zortzigarren bertsoak, berriz, «gauza erosiya dauka probetxua» dio. Bertso auek inprentatu egingo ziran, eta erosi diteken gauza probetxugarri ori kanta-papera izango da.

Auspoa 7, 1962.

Azpeitiar bati

Azpeiti,
ikusten zaitut gaizki,
mutil koxkor ta guzi,
itxusi,
gutziz dezu merezi
frenuak jartzia
eta ezitzia,
zergatik zabiltzan
txit arro Tolosan,
paltatzen,
ez al dezu pentsatzen
nazula ni berotzen?
Inñigoren pamak
aitak eta amak
esaten diote
kantatzeko danak,
dalako euskalen
Aita dontsua,
santua;
mutillak kalean
kantari astean,
jaun au erotuta
dabil geienean;
mutikoak korri,
onek berriz segi,
dabil farragarri,
legoi bat diruri,
burlaka San Juani,
gure patroari.
Bizkarra autsiko diyot
azkar berari;
ez fiyatu geiegi,
geiegi.

Aizazu:
baldin lotsik badezu,
kontsideratu zazu
ta esan
zergatikan zabiltzan
orrela kaletan,
aspaldi onetan,
ojuka, marruka,
erdi berdoztuta,
puztuta,
nor zeraden aztuta,
begiyak gorrituta,
kopeta illunduta,
parola piztuta,
bazabiltz larruan
ezin kabituta,
bi santurekin
txit asarretuta,
a, *xapo!*;
mutillak aurretik
eta zu atzetik,
zulatzen zaituzte
lau alderditatik,
etzera lotsatzen
itxusi ibiltzen,
paltso txurizdutzen,
nazula berotzen,
asitzeko jotzen,
bizkarra puskatzen;
famiarengatik
dizut nik utzitzen;
zutzaz ez naiz kupitzen,
ez, ez, ez.

Kanta auek Jose Ariztimuño *Aitzol* apaiz jauna zanaren bildumatik ditugu.

Tolosako garai bateko zaarrei, berriz, onela entzun genien: bertan bizi zan azpeitiar bat, San Inazio goratzearren, San Juanengatik gaizki esaka asi zala, eta kalean mutil koxkorrekin ibiltzeraiño, kantak adierazten duan era xelebrenan. Eta orduan Ramos Azkaratek kanta auek jarri zizkiola, San Inazioren martxaren doiñuan.

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumak ere baditu kanta auek. Leenengoa, ordea, beste onela:

Azpeiti,
ikusten zaitut gaizki,
mutil koxkor da guzi,
itxusi,
gutziz dezu merezi
frenuak jartzia
eta umiltzia,
zergatik zabiltzan
fanfarroi Tolosan,
faltatzen,
ez al dezu pentsatzen
nazula ni berotzen?
Inazioren kantak
aitak eta amak
erakusten dizkate
kantatzeko danak,
izandu zalako
seme prestua,
santua.
Kanta oiek aitzean
jaun orrek kalean,
asarre ikusten
det nik geienean,
mutillari segi,
oiek berriz korri,
dabil farragarri
burlaka San Juani.
Bizkarra autsiko diot
azkar berari;
ez fiatu geiegi, geiegi.

O Egiputzua¹ gloriosoa!

Adierazi nai nituzke nik
Egiputzua¹ren gloriak.
kanta ditzaten Euskal Erriko
neronen adiskidiak;
danai bezela arkitzen zaizkit
neri're eskubidiak,
eskribitzeko egatz batekin
gure on zoragarriak.

Jesus maitia baño lendandik
Ernion eta Erroman
ia zer gloriak izan giñuzen
orduko ere guregan;
Egiputzuar²ak sartu're ziran
gutziz ausardiz⁴ Granadan,
gañera iritxi lendabiziko
Colón jaunakin Habanan.

Gure asabak² nolakuak ziran
Silioren kanta diote,
berarengatik ainbeste erregek
izandu giñuzen maite;
ereje askok izan nai zuten
gure menditan alkate,
izu gogor³ak beti emanda
libreak gera gaur arte.

Ai zer gloria Noainen eta
baita Beotibarrian,
ta zer ederra Italiako
deritzaiona Pavia-n;
Joanes de Urbietak Frantziko
errega
arrapatu zun jaitian⁵,
o zer semea bataiatu zan
Ernaniako pontian!

Gure asabak beti arraiskatzen
beren ondasun da bizik,
orreatan etzaigu aztutzen
Tubalen aubeko itzik;
Egiputzua¹ren arma ederrari
eztago begiratu baizik,
Nafarru ortan supita³ aundiz
dira oiek irabazik.

San Martzielko mendi orretan
gogorra izan zan jaitia,
gure asabak ondatu zuten
Alemaniako jentia;
Roncesvallesen Roldan da askori
ain jipoi izugarria,
Navas de Tolosa-n omenatu⁶ zan
betiko Euskal Erria.

Ondarrabiko inguruetan
Frantzia ortako jendiak
aldi askotan menderatu nai
zitun emengo semiak;
nunai berela isten zizkaten
giltza gogorrez atiak,
ez-ta zer esan, beti izan ziran
gudari⁷ garailariak.

Itxasoz ere izandu dira
emen gizon aguroak:
Okendo jauna eta Txurruka
berdiñikan gabekoak,
Elkano, Lezo eta Bidazabal
supitaz betetakoak;
zazpi doaiak orientzat zitun
Aita Zeruetaoak.

Emenguakin Bizkaiko batzuk
Canarias-era juanik,
Lanzarote-an legorrera irten
ziran ausardiz beterik;
jaitean asi il edo bizi,
bi erregeak arturik,
Españiara ekarri zituzten
beren ontziyan sarturik.

Gure asabak ixuri zuten
gerengatikan odola,
argatik aztu ezin gintezke
glori oietzaz iñola;
oroitu gaiten negar egiñaz
onkaitua⁸ duten bezela,
euskaldunaren izen ederra
ziabestuko⁹ da bestela.

Ramos de Azcarate

Bertso-papera, *Imprenta de Eusebio López* moldiztegian argitara emana.
Baita Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik ere.
Auspoa 7, 1962.

¹ Egiputzua: *Guipúzcoa*.

² asabak: *antepasados*.

³ supita: *coraje*.

⁴ ausardi: *atrevimiento*.

⁵ jaitea: *pelea*.

⁶ omena: *fama*.

⁷ gudariya: *guerrero*.

⁸ onkaitua: *merece*.

⁹ ziabestua: *borrar*.

Gipuzkoak izan ditun semerik onenak

Gipuzkoak izan ditun
semerik onenak
esatera guaz gu
nonbreak ta izenak;
aditu zazute ondo
ez dakizutenak,
danok idukitzeko
oien oroipenak.

Juan de Idiakez,
Gonzalez de Andia,
Esteban de Garibay,
Bachiller Zaldibia,
Juan de Etxaide, Gil
Lopez de Larrea,
oietzaz egundaño
aztuko ez gera.

Manuel Larramendi,
Juan de Urbietta,
Frantzisko de Aizkibel,
Andres de Urdaneta,
Valentin de Olano,
Joakin Barroeta,
biyotzaren erdian
dauzkagu gordeta.

Ignazio de Loiola,
Migel de Legazpi,
Alberto Perez de Regil,
Lope de Isasti;
Gipuzkoako armak
eder daude noski,
zergatikan Belaten
ziran irabazi.

Damian de Txurruka,
Antonio de Okendo,
Migel de Bidazabal,
Juan de Lazkano,
Conde Peñafiorida,
Blas de Lezo,
oien frutuak gera ta
nai diotegu asko.

Orra zein ziran onak
guk adierazi,
goguan eukitzia
txit dute merezi;
orien istoriyak
ez ditzagun antzi,
baizik ondorengoai
beti erakutsi.

Ramos Azkarate

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bildumatik.
Auspoa 7, 1962.

Ama Birjiña Izazkongoaren imajiña

Tolosako parrokitik bere lekura berriro jasotzerakoan

ipiñitako itz neurtubak, 1882-garren urteko Agorraren amaiekan

Kantastea

*Birjiñak beretzako
du autu Izazkun;
menditxo ortan, bada,
ondratu dezagun.*

Tolosa eta bere
inguru-erriyak
gaur zoraturik dauzka
oso alegriyak;
berekiñ daramaten
Birjiña Mariyak,
Izazkundikan dizte
egiñgo graziyak.
Birjiñak beretzako...

Aldare bat alaia,
alai-egokiya,
ermitan det ikusi
zuretzat, Mariya;
egiyaz, zuretzero
ez da ezer diña,
bañan ontzat artzazu
gure alegiña.
Birjiñak beretzako...

Berriz diyote altxa
Amari ermita,
edozeñek diyonez
gutzizko pollita,
urrutitikan ere
ondo agiriya,
Tolosaren gañean
eder ta txuriya.
Birjiñak beretzako...

Zeñek aldare ori
ta beste lan asko
kosteatu dituan
zure ondrarako
jakiñ arren, ez naiz ni
esaten asiko,
bada berak ez luke
agertzerik naiko.
Birjiñak beretzako...

Bañan zuk, o Mariya,
dezu sarituko:
ongillerik sekulan
etzazu aztuko;
ugaritasun aundiz
dezu ordainduko,
kaltar zurekin iñor
ez da geldituko.
Birjiñak beretzako...

Zeruko Erregiña,
anpara gaitzazu:
Euskal Erri guziya
beti gorde zazu;
ezkunduben ezkontzak
bedeinka ditzazu,
seme eta alabak
iritxi zaiztezu.
Birjiñak beretzako...

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Aita Jose Inazio Arana zanaren bilduman azaldua.

* * *

Izazkun idatzi degu, eta ez *Izaskun*, Ramos Azkaratek ala daukalako, bai emen eta bai beste geienetan ere. Garai batean orrelaxe aozkatzen zan, izan ere; eta gaur egun ere ala entzuten da Tolosa inguruko baserritar zaarren aotik.

* * *

Izazkungo ermita karlisten bigarren gerratean (1872-1876) erre zan leenengo aldiz. Ona nola dion Tolosako erretore jauna izan zan Wenceslao Mayora Telleria jaunak bere *Historia de Ntra. Sra. de Izaskun (Tolosa, 1949)* liburuan:

«En la segunda guerra carlista, fue pasto de voraces llamas el Santuario, juntamente con 18 caseríos del barrio de Izaskun; pues los liberales acusaban a sus vecinos de ocultas conjuras y de maquinaciones clandestinas con el Cura Santa Cruz; y además, de espionaje...

La veneranda Imagen pudo ser salvada milagrosamente merced a la solicitud y a los incansables desvelos de los habitantes de Ibarra, que la trasladaron a su iglesia parroquial de San Bartolomé, en la imposibilidad de ser traída a Tolosa, sitiada a la sazón por las tropas carlistas.

Al retirarse de nuestra villa las tropas liberales mandadas por el tristemente célebre general Loma, los tolosanos reclamaron la posesión de la Virgen, que les fue devuelta, siendo desde entonces venerada en el templo parroquial hasta la reconstrucción del Santuario».

Ermite berritutakoan, irudia Tolosatik Izazkun gaiñera oster a igo zuten, 1882-ko agorraren edo irailaren 11-n. Ori da bertso-sail onen gaia, eta bai urrengoarena ere.

Mariyaren Alaba Tolosakoak
Birjiña Ama Izazkungoari
Parrokitik bere ermitara lagundubaz
kantatutako neurtitzak,
1882-garren urteko Agorraren amaiekan.

Parrokitik irten da laxter:
latiñezko *Ave maris stella* euskaraz.

Agur, itxasoko
izar giyariya:
Ama zeralarik
zerade Birjiña.

Ate zerukotzat
guk zaitugu artzen;
zure bidez gera
guziyok an sartzen.

Aingerubak egiñ
zizun agur bera
nator poz guziyan
zuri egitera.

Zugana itzazu
bekatari danak;
bai ere argitu
itsu dabiltzanak.

Gugandik gaizkiya
aldendu ezazu;
doai on guziya
iritxi zaguzu.

Zeran ezkeroztik
gu guziyen Ama,
alaba zureak
ez aztu gerala.

Guretzat zugandik
jaio zan Semeak,
entzun bitza gutzaz
erregu zureak.

Birjiñen gañez-gañ
zaudean Birjiña,
eziñ geiagoan
garbi ta eztiya.

Erru kaltetsutik
libraturik lenen,
zure antzera ni
jar nazazu, arren!

Bitzta garbi bat,
bide seguruba
idiki neretzat,
Ama errukitsuba.

Ikusiyaz Jesus
arpegiz arpegi,
gaitean gozatu
zerubetan beti.

Alabantzak, bada,
Jaungoiko Aitari,
Seme ta Espiritu
gutziz santubari. Amen.

Aldaparen asieran

Izazkuna goaz
pozez zurekiñ;
aspaldiyan geunden
zale onekiñ

Eguna dalarik,
dalarikan gau,
Izazkungo Amak
ni gordeko nau.
Ama, Ama...

Kantartea:
Ama, Ama,
Ama Mariya,
gorde, gorde
Euskal Erriya.

Nere gurasoak
ta señaideak
defendi ditzala
Ama nereak.
Ama, Ama...

Tolosak nai zaitu
beti ondratu
inguru guziyak,
au bera nai du.
Ama, Ama...

Zuregan ustea
det idukiko:
ez nau Satanasek
pekatuz illko.
Ama, Ama...

Guziyok zugandik
asko mesede
artu ditugula
aitor gerade.
Ama, Ama...

Gaño orretatikan
begira guri;
laguntza gaberik
ez, arren!, utzi.
Ama, Ama...

Zure anparoa
orain ta gero
euskalak seguru
degu espero.
Ama, Ama...

Kanta-papera, *Tolosa: Imp. de Eusebio López* moldiztegian argitara eman. Ez da esaten bertso edo koplak aukeratuak Ramos Azkaraterenak diranik. Baiña ala izango diralakoan, liburu ontan eskeintzen ditugu.

Ama Birjiña Izazkungua eta bere elizaxoa

Eliztxo polit bati
subaren indarrak
desegin ziozkan txit
eze ta igarrak;
miñez gelditu giñan
ziñez tolosarrak,
nola gazteak eta
ala jende zarrak,
an erre ziralako
Mariyan izarrak.

Guretzat miña bazan
zer zan Amarentzat,
zeruko ta munduko
Erregiñarentzat?
Ama errukitsuba,
Ama dontzellantzat,
Ama Izaskungoen
imajiñarentzat,
Ama gure begiyen
niñi maitiantzat?

Zertarako galdetu
Amarentzat zer zan,
baldin milagro batez
kixkaldu ez bazan?
Nunbait aingerutxuak
berekin zebiltzan,
Espiritu Santuba
ibilli zan gisan,
(beintzat etzuben Amak
su-txingar bat izan).

Su artu ezagatik
Amatxo guriak,
zer miñak ote zeuzkan
barrenen gordiak,
ikusirik erretzen
lore primoriak,
ikusirik kixkaltzen
beste aldariak,
ikusirikan sutan
goiak eta biak?

5
Gerok oroitu gaiten
bañan galdetuta;
zer giñake etxea
subak kixkalduta?
Zer lirake mendiyak
zelai biurtuta?
Zer gera erdaldunen
katean lotuta?
Zer litzake gurekin
euskera galduta?

Ona nun dauzkaguben
ixpilluba pranko,
euskaltasuna galtzen
ari geralako,
ta erdaldun katean
miñez gaudelako,
eta euskera maite
ez degubelako...
Geok Ama Euskera
ote degu ilko?

Onela gure Ama
gau illun tristian
oñazez egondu zan
aurreko etxian;
prozesiyua joanik
urrengo goizian,
arturik lau lagunek
Amatxo aidian,
euskeraz kantatubaz
zetozen bidian.

Ederra daukalarik
Mariyak eliza,
zer esan nai diguben
bear degu pentsa;
geokin erabaki
genentzake aisa,
urte triste oietan
gu... zertan gabiltza
nundik izango degun
euskaldun bizitza?

Izaskungo menditik
Tolosa gurera,
zirudiyen zeruba
zetorrela beera;
Ama, ikusten gaude
zure etorrera,
Beotibar aldetik
ai ura sarrera,
Domenjon Andiarene
erri leialera!

Berdintsuba gertatzen
zaigu Amarekin,
arkitutzen dalarik
izar askorekin;
anbat naiagoko du
gutxiyagorekin,
Arantzazu, Itziar,
Guadaluperekin,
laurak mendi banetan
kondaira batekin.

Ezkillak batetikan,
kantuba bestera,
Ama zetorkiguben
kaletik kalera,
etxe errian eske
zebillen gisara;
sartu zan malkopean
bere elizara,
bigarren ondarena
erakutsitzera.

Alperrikan norbaitek
ezetz esango du:
aitzean jaiuak
aitzera nai du;
mendiyan tontorrean
zan Ama azaldu,
antxe gizaldiyetan
genuben apaiñdu,
andik itsas-bideak
nai ditu zuzendu.

Naiz beñ eta bi aldiz
bazaio kixkaldu,
Elosegiko jaunak
etzaizkiyo galdu.
Zeiñ da nai ez diyona
Amari lagundu?
Aiuntamentu denak
Ama maite badu,
Ama ager-lekura
eramango degu.

Ongille asko nola
diran Gipuzkuan,
nai diyenak kanpua;
Tolosaz kanpua;
gure biyotz leialak
nai duben moduan,
Ama jarri dezagun
bere jarlekuan:
subak erre etzuben
aldare santuan.

Ramos Azkaratekuak

Bertso-papera, *Imp. de F. Muguerza* moldiztegia argitara emana.

* * *

Beste bertso-paper bat argitara eman zuan Ramos Azkaratek bertso auekin, au
ere *Imp. de F. Muguerza* ortan, baiña aldaketa askorekin:

1 Elizatxo polit bat
subaren ekaitzak
antsiyaz utzi zuben
egin zizkan gaitzak.
Zer pena miñarekin
dan tolosarrentzat
ta ingurutako
erri guziyentzat
barruti txit karlista
paregabantzat!

2/1: Gureztat miña bada; 2/3: ama guzien Ama; 2/4: gozoenarentzat?; 4/3: zer
penak ote zeuzkan; 4/10: goiarekin biak?

5 Geok oroi gintezke
geok galdetuta:
zer giñake etxiak
subak kixkalduta?
Zer liteke mendiyak
zelai biurtuta?
Zer gera Fuero zarra
beltzak lapurtuta?
Zer litzake gurekin
euskera galduta?

6 Ona nun dauzkaguben
ispillurik asko,
beltzen ezpaten mende
bizi geralako.
Euskal Erri gaxuak
eri daudelako,
egiten ari gera
egiñala pranko,
sendakiñen bat laister
izango dalako.

11/4: lore askorekin; 11/5: naiago lukiala; 13/3: lengo on-egilliak; 13/5: Badira nai dutenak; 13/6: eskuba zabaldu; 13/7: arren!, ez dezaguben; 13/8: asmorik sa-mindu; 13/9: baizik Eleizatxoan; 13/10: antsiyak ixildu.

14 Zabaldu dezaguben
guk Egiputzuan
gure biyotz leialak
nai duten moduan,
aurten ezpada ere
urrengo neguan
Ama jarriko dala
nai duben lekuan;
subak erre etzuben
aldare santuan.

Bai ere *El Cántabro* aldizkarian, 1894-III-4-an.

* * *

Izazkungo Ama Birjiñaren ermita berritu eta irudia 1882-an ara igo ondoren, berriro erre zan andik urte gutxira, 1887-an. Orixe da bertso auen gaia. Nola ger-tatu zan, onela adierazten du Wenceslao Mayora jaunak, leen aitaturtako liburuan:

«Muy pocos años habían transcurrido desde la última reconstrucción, cuando un nuevo incendio, ocurrido el año 1887, redujo a cenizas el Santuario. Indescriptible fue la consternación del pueblo ante el fatal siniestro.

Hombres de Tolosa y de Ibarra salvaron la Imagen con inminente peligro de sus propias vidas, cuando ya era pasto de las llamas toda la iglesia. Re-fiere un testigo presencial que aunque todo el Santuario no era más que un inmenso brasero, pues el techo se había desplomado, las llamas respetaron a la Virgen –adviértase que estaba vestida–, que fue sacada en medio del más espantoso chisporroteo y crepitar de aquel terrible fuego...

Es voz unánime en el seno del benemérito Instituto de las Hijas de Jesús, y la referencia ha sido transmitida de boca en boca, que su Madre Fundadora, la venerable Madre Cándida de Jesús, conoció con luz sobrenatural, y por una visión que humanamente no se explica, en la ciudad de Salamanca, el incendio del Santuario, en el mismo preciso momento en que esto ocurría en Tolosa. Nosotros se lo oímos referir a una anciana religiosa que presencié el caso.

Estaba la Comunidad en la recreación, cuando la santa Madre se puso de pronto lívida y descajada, y llevando las manos a la cabeza exclamó presa de inmensa angustia: «¡Oh qué desgracia está ocurriendo en estos momentos en Tolosa; se está incendiando el Santuario de Izaskun!».

Predijo a continuación su restauración, y anunció que algunos objetos del culto del mencionado Santuario serían utilizados en la iglesia de la Casa que ella había de fundar en Tolosa, como así se verificó.

La Virgen fue bajada a Tolosa, y colocada en el altar de San Juan Bautista, en su templo parroquial».

Elizaren erreketan orren berri sail ontako leenengo bost bertsoetan ematen zai-gu. Irudia Izaskundik Tolosara nola jetxi zuten, berriz, 7, 8 eta 9-garren bertsoetan.

AMA BIRGIÑA IZASKUNGUA

ETA

BERE ELIZACHOA.

1.

Elchea pelti hazi
Buzana indaraz,
Dagozta zinezta hazi
Ea ta igaroz:
Miser guakitan gukian
Otao Tolosara,
Nola gukio eta
Ala jende tarra
An otao zindak
Harizta tarra.

2.

Gertatu mita buza
Jor an amaxozta!
Gozoa ta gertatzen
Ereztatzen!
Ama araxakideta
Ama otxakideta,
Ama linaezagoo
Inatzenat!
Ama gure begiyo
Niki ezertat!

3.

Jakintza gukita
Akarozta er an
Beldu midro berri
Guzuzta er hama?
Nahatzi elaguzatzen
Berezoa ezideta,
Egiritu haxata
Zaki eta gukio,
Ikertu ezideta: Ama
Ez elaguz hazi!

4.

Su arta eugate
Asoho gura,
Jor mita eta zozozta
Harara gukita!
Ikaru ezideta,
Lora ezideta,
Ikertu ezideta
Beso ezideta,
Ikertu ezideta
Gaya eta hazi!

5.

Guzo ezideta gukio
Buzan gukita!
Jor gukio eta otao
Buzo ezideta!
Jor hara ezideta
Gala ezideta!
Jor guza ezideta
Gala ezideta!
Jor hara ezideta
Buzo ezideta!
Buzo ezideta!

6.

Oru an dagozta
Jagukita ezideta
Guzuzta gukio
Jor gukio
Ta ezideta otao
Miser gukio—
Ez harara mita
Ez dagozta,
Jor: Ama harara
Otao hara!

7.

Oru gure Ama
Gai hara ezideta,
Guzo ezideta eta
Asoho ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta,
Asoho eta harara
Asoho ezideta
Buzo ezideta
Otao ezideta.

8.

Harara ezideta
Buzo ezideta
Ereztu ezideta
Guzuzta ezideta
Jor ezideta
Buzo ezideta
Jor ezideta
Jor ezideta
Jor ezideta
Jor ezideta

9.

Ereztu ezideta
Buzo ezideta,
Ama ezideta
Guzuzta ezideta,
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Buzo ezideta
Buzo ezideta
Buzo ezideta
Ereztu ezideta

10.

Ereztu ezideta
Buzo ezideta
Ereztu ezideta
Buzo ezideta
Guzuzta ezideta
Guzuzta ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta

11.

Buzuzta ezideta
Buzo ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta

12.

Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta

13.

Nala ezideta eta hazi
Buzo ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta

14.

Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta
Ereztu ezideta

HAMA ANAZARAZUA.

Imp. de F. Magueta.

Izaskun.

Izazkungo elizatzxoan adoratzan zan Ama Birjiñaren imajiña ber-bera

Tolosarena naiz ta
naukate Tolosan,
Alonso Idiakez
aundiaren plazan;
Izazkundik negarrez
etorri banintzan,
geroz negarrez nago
aurtxo baten gisan.

Nere ager-lekuba
dago argi-argi,
andik begiratu nai
diot Itziarri;
andikan Arantzazu
ta Guadaluperi,
bai eta ere Migel
Excelsis-koari.

Elizatzhoa subak
ziaro erreta,
nere biotza daukat
arantzez beteta;
maite ez detalarik
bada illunpeta,
illuntasun batean
naukate gordeta.

Jarraitu zaiozute
euskaldun griñari,
Izazkungo mendiyari
ikusi arte ni;
Tolosaren gañetik
jardungo naiz ongi
lagun egiñaz beti
Euskal Erriyari.

Bertso auek Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jaso nituan. Bai Loiola-ko liburategitik kopiatu ere.

Manuel Urretaren paper ortan oar au irakurtzen da, ziur asko jaun orrek berak idatzita, 2/7-8 lerroei buruz:

«Alusión al cajón del armario de Ayuntamiento de Tolosa donde se tuvo guardada la imagen después del incendio de su santuario».

Ermita erre ondoren, izan ere, guruzbidea asi zan Izazkungo Ama Birjiñaren irudiarentzat. Ona nola dion Wenceslao Mayora Telleria apaiz jaunak leen aitatu-tako liburuan:

«La Virgen fue bajada a Tolosa, y colocada en el altar de San Juan Bautista, en su templo parroquial.

¿Quién había de sospechar que la Santa Imagen iba a comenzar ahora una larga vía dolorosa? Que nadie nos tache de exagerados, ni de que recargamos el cuadro con colores demasiado negros y sombríos, si afirmamos que esta época puede ser considerala como las más luctuosa en toda la larga historia multiseccular de nuestra buenísima Amacho de Izaskun.

*Un buen día, la veneranda imagen desapareció de su altar, siendo su-
plantada por otra imagen corriente y vulgar, de las fabricadas en serie, que
lo mismo podía ser de Izaskun como de la Macarena de Sevilla.*

*Varias litografías de esta nueva imagen figuran todavía en no pocas fa-
milias con la inscripción de «Nuestra Señora de Izaskun».*

*Semejante escamoteo produjo general desagrado en el pueblo fiel. La
auténtica talla permanecía entre tanto oculta en el seno de una piadosa fa-
milia cristiana, a la cual se había confiado su custodia.*

*Se hicieron una porción de gestiones para rescatarla. Uno de los que
más insistió en ello –intentando incluso comprarla– fue el fundador de la fá-
brica de boinas, el prestigioso patricio tolosano Don Antonio Elósegui, de-
votísimo de la Virgen de Izaskun.*

*Mas ninguna de estas gestiones de índole particular y privada tuvo el
menor éxito; hasta que ante el clamor del pueblo, acordó intervenir el Ayun-
tamiento de la Villa, obteniendo el anhelado rescate del precioso tesoro, que
fue trasladado a una de las salas del Ayuntamiento. No vamos a descender a
más detalles, aun persuadidos de que comprobarían más y más la providen-
cial y casi milagrosa conservación de esta bendita Imagen, cuya odisea du-
rante estos años ya referidos nos resistimos a describirla...*

*Mientras tanto, el pueblo de Tolosa se había dividido en dos bandos. En
los partidarios de la reedificación del Santuario, y en los que ante el temor
de romerías y de otro género de abusos eran contrarios a su reedificación».*

Bertso auetan agertzen danez, Ramos Azkarate ermita berritu nai zutenetakoa
zan. Mayora jaunak onela jarraitzen du:

*«Afortunadamente, prevaleció la opinión de los primeros, que represen-
taban al auténtico pueblo tolosano. Y así, se organizó con la mayor rapidez
una suscripción popular, encabezada por el Ayuntamiento con una gruesa
cantidad, y seguidamente dieron comienzo a las obras.*

*Era desolador el aspecto que ofrecían las ruinas del Santuario, en don-
de en las vísperas de San Juan se solían recoger los toros que habían de ser
lidiados en las clásicas fiestas patronales. No podía haber venido a menos
aquel sagrado lugar, que fue en otros tiempos centro de toda la espiritualidad
mariana de nuestro pueblo...*

*Los muros, cubiertos de yedra y de zarzas, eran guaridas de sabandijas;
de entre las grietas de los ladrillos del pavimento, habían brotado ortigas y
otras plantas.*

*Abandono... ruinas... desolación... era lo que allí reinaba, en medio de
un mudo silencio...».*

(1904)

Ama Birjiña Izaskungoa bere agerlekuban berriro

Malkoak txukaturik
poza zait ingura,
edan det opa nuen
Izaskungo ura;
asmoa ez nun bota
galtzeko putzura,
igo naute agertu
nitzaden lekura.

Izazkunek dun arte
illargi-dizditza,
oroi an dagoela
Amaren bizitza,
Euskal Erri-atea
zainduko dun giltza,
sendatuaz dadukan
mingarritzko gaitza.

Tolosar eta beste
ongille guziaz,
ermita antolatzen
saia diradenai,
zor zaie berritotik
ni jartzea alai,
oien atsekabetan
egongo naiz ernai.

Goazen berriro, goazen
Izazkun mendira,
Birjiñ Ama agertu
zitzaigun tokira;
goazen erregutzero
jartzeko begira,
bere jargoi ortatik
Euskaldun Errira.

Gordeko det emendik
euskal jatorria,
erakutsiaz zuzen
zerura bidia;
besoak zabaldurik
dadukat Semia,
esanaz: «Ona zuen
danon purubia»¹.

Bertso auek Loiolako liburutegian aurkitu nituan, eskuz idatzita eta *Euskal-Esnalea* aldizkariaren 1908-1909 urteetako bildumako azalei barruko aldetik itsatsita.

Liburu ontan leku eman diegu bertso auei, baiña Ramos Azkaraterenak al dira? Izaskungo Amaren irudia Tolosatik berritutako ermitara igotzea 1904-

eko azaroaren 6-an gertatu zan, izan ere; eta Ramos urte bereko martxoaren 26-an illa zan. Zail samarra, beraz, bertso auek berarenak izatea. Edo, beste-la, ondo aurretik jarri zituan.

* * *

Wenceslao Mayora jaunak, leen aitaturtako *Historia de Ntra. Sra. de Izaskun* liburuan, onela adierazten du Izaskungo Ama Birjiñaren irudia Tolosatik Izaskuna nola igo zuten:

«Gloriosamente histórica es la fecha del día 6 de Noviembre de 1904. En este día memorable fue definitivamente trasladada la bendita Imagen de la Virgen de Izaskun a su Santuario, en medio de las delirantes aclamaciones del pueblo. Se cantó una hermosa misa mayor, en la cual actuó el Orfeón tolosano. Con un solemne acto celebrado por la tarde, fueron coronados los cultos de ese día inolvidable.

De toda la comarca acudieron nutridas peregrinaciones, hasta de Berástegui y Lizarza. Pero Ibarra fue la primera Parroquia que organizó –después de Tolosa– una fervorosa peregrinación del pueblo entero, que cantó un himno nuevo, compuesto expresamente para este acto.».

* * *

Ibarrako erriak bere pelegrinazio ori nola egin zuan, *El Correo de Guipúzcoa* egunkariak kontatzen du, 1904-XI-29-ko zenbakian. Onela dio:

«En Izascun

Grandiosa sobre toda comparación ha sido la peregrinación llevada a cabo ayer domingo, veinte de los corrientes, a la preciosa ermita de Nuestra Señora de Izascun, que oportunamente se anunció en el diario católico de su digna dirección.

Ya desde la víspera acudía gran número de fieles en los pueblos de Ibarra, Belaunza, Berrobi, Elduayen y Berástegui, a purificar sus almas en la piscina de la penitencia para confortarlas al día siguiente con el Pan Eucarístico. ¡No cabía en la mente de aquellos dichosos cristianos otra idea que la de la peregrinación a Izascun!

...puede decirse sin exageración que los vecinos acudieron en masa a la Mesa espiritual.

A las ocho y media próximamente empezaron a llegar a la parroquia de Ibarra las distintas procesiones organizadas en cada pueblo, llaman-

do la atención los peregrinos de Berástegui, por el gran número de hombres y por uno de los magníficos estandartes que venía a la cabeza, y siendo recibidas todas por nuestro señor párroco y el presbítero coadjutor don Juan Azcue.

Reunidos todos en la parroquia y plaza de esta villa nos encaminamos en interminable y ordenada procesión hacia el pintoresco alto de Izascun, cantando con entusiasmo que impresionaba al más frío el Ama, Ama, etc., que fue repetido incesantemente por hombres y mujeres, ancianos, jóvenes y niños. ¡Qué espectáculo más hermoso y consolador!

Una vez en el alto, fue trasladada en procesión, desde la ermita al lugar donde se improvisó un bonito altar para el Santo Sacrificio, la imagen de Nuestra Señora por cuatro señores párrocos.

Celebró la Santa Misa nuestro párroco señor Amondarain, asistido de don Agustín Zufiría y don Martín Malcorra, cantando el coro de Ibarra, que ayer se excedió a sí mismo.

Después del Evangelio ocupó el improvisado púlpito, colocado en lugar que dominaba a la apiñada multitud de tres mil peregrinos por el inteligente maestro don Pedro Sagastume, el presbítero don José J. Uranga, que empezó diciendo que para ocupar aquel lugar en momentos tan solemnes eran menester las extraordinarias dotes del melífero y mariano San Bernardo; pero que a pesar de esto se sentía muy animado por el entusiasmo que le inspiraba aquella muchedumbre de devotos de María y la confianza que no podía menos de comunicarle la Virgen de Izascun en ocasión tan propicia.

Dio la bienvenida a todos los pueblos allí congregados, que siguiendo las tradiciones de sus religiosos antecesores se mostraban dignos hijos de Euskaria al honrar de manera tan pública y solemne a la Virgen María en el mismo punto que ella eligiera, como si desde allí quisiera, dominando a todos aquellos pueblos, tenderles su manto protector para preservarlos del contagio de los errores hoy tan extendidos.

En el curso del sermón habló de la Concepción sin mancha de María, describiendo el grandioso cuadro que el Vaticano ofrecería el día 8 de Diciembre de 1854 y el entusiasmo indescriptible que en todo el mundo católico produjo la definición dogmática pronunciada por el inmortal Pío IX. Recordó que la creencia en este dogma fue tan antigua y arraigada en Guipúzcoa que los corregidores de nuestras antiguas juntas forales juraban al posesionarse de sus cargos defender la Inmaculada Concepción de María.

Manifestó que la felicidad labrada en Euskeria por nuestras perdidas libertades se debió al espíritu religioso que las informaba, y que deben tener esto muy en cuenta aquellos vascongados que sin ser muy religiosos suspiran hoy por el bienestar de Euskal-erria.

Nos excitó a que seamos buenos vascongados, porque así seremos buenos católicos e hijos de María, terminando con un viva a la Virgen de Izascun.

Inmediatamente después de la Misa se cantó solemne Te Deum, siendo admirables la compostura y devoción de aquella masa de gente durante todo el acto religioso.

El aspecto que al poco rato ofrecía el monte de Izascun era encantador, con los numerosísimos grupos que por sus laderas se extendieron a consumir las viandas de que todos iban provistos.

A las dos y media se cantó una salve coreada por los peregrinos, bajando acto seguido en procesión a la parroquia cantando a María con gran entusiasmo.

En ella se disolvió la peregrinación, con nutridísimos vivas a . . . , redactándose después los telegramas siguientes:

Roma, Vaticano. Cardenal Secretario. Tres mil vascongados Ibarra y contornos (Tolosa, Guipúzcoa) peregrinación Virgen Izascun aclaman Papa pidiendo bendición. Párroco Ibarra.

Obispo Segovia. Tres mil guipuzcoanos Ibarra y contornos (Tolosa) peregrinación Virgen Izascun saludan Prelado ofreciendo sumisión. Párroco Ibarra.

Vitoria, Vicario Capitular. Peregrinación Izascun brillantísima Tres mil devotos. Aclamados Virgen y Papa. Párroco Ibarra.

Y con esto termino dando gracias anticipadas por su inserción.

Un católico.

Ibarra, 21 Noviembre 1904».

Bi tokitan puntuz betetako utsuneak arkituko zituan irakurleak, egunkariak zer dion ezin irakurri izan degu eta.

¹ Purubea: casa solariega. (Egillearen oarra).

Bertso Berriak
Fernando Amezketarraren doñuban,
Lazkauko plazan
jokatu ziran bi partidu,
Martzuaren 8-an, 1885-garren urtean.

Lengoan bi partidu
Lazkaon izanik,
kantatu gabe nola
egon ixilik?
Oraintxen ere nago
eziñ sinisturik
mirabe batek ala
jokatu zubenik.
Ote du besterik,
bere parekorik,
bi partidu aïñ errez
jango ditubenik?
Ai baldin balitzake
bera bakarrik!

Askotxo balirake
modu artakoak,
plazan nola agertu
gizonezkoak?
Arren, gorde gaitzala
gure Jaungoikoak,
nagusi jarri gabe
emakumezkoak!
Gaur Lazkaukoak
badauzka egoak,
zerubak eman eta
bañan alakoak:
bi gizoni gañetik
eraindakoak.

Emakumeak jartzen
badira nagusi,
ez gintezke iñola
soseguz bizi;
eskerrak diradela
pelotari gitxi,
eta ezin litezke
askora iritxi.
Ori da lenbizi
nubena ikusi,
gizon bi zitubena
lotsaturik utzi;
koroï bat urrezkoa
luke merezi.

Norbaiteri kendurik
soñetikan galtzak,
emango ote dizkiyot
nik berarentzat?
Otsoa lotsatzen du
gizonaren antzak,
baita ere domatu
txit ederki artzak.
Argatikan galtzak
emakumeentzat,
konbeni izan arren
bada norbaitentzat,
Paradisoko fruta
gogoratzen zait...

Gaizki baldin badatoz
zenbaitentzat galtzak,
jantzitzea dauzkate
gona gorontzak.
Arturikan linaiak,
amuko ardatzak,
irutea daukate
familiarentzat.
Lan ori kaltetzat
badute berentzat,
beste bat obegoa
badala deritzat:
moxorkak betetzea
eulearentzat.

Ibaiak badirade
eder ta aundiyak,
bañan itsasoentzat
dira guziyak;
munduba bustitzen du
zeruko euriyak,
baita ere berotu
berriz eguzkiyak.
Milagro berriyak
gaude ikusiyak:
txepetx batek bentzutzen
errez gabirayak.
Zer gloriyak dituben
Euskal Erriyak!...

R. A.

Bertso-papera, *Tolosan: Eusebio López-en moldizteguian* argitara emana.
Bertsolariya astekaria, 1931-XI-8.
Auspoa 7, 1962.

Zortzi puntuko bertsoak dira auek, berez, 11-garren lerroak rimarik ez du eta. Baiña bederatzi puntuko bertsoen doiñuban kanta ditezke. Izenburuan *Fernando Amezketarraren doiñuba* esaten zaio, antziñako bertsolari onek doiñu ori erabiliko zualako-edo.

Lazkaoko plazan emakumezko batek bi partidu jokatu, eta «gizon bi zitubena lotsaturik utzi». «Txepetx batek bentzutzen errez gabiraiak», alegia. Bertso egoki batzuk jartzeko gai oberik nun billatu?

Firma bezela letra auek: «R. A.». Ramos Azkarate ez-ezik, Ramon Artola ere izan diteke. Bertso auen aita nor dan zalantzan gelditzen da, beraz.

Txurruka biyotz aundiko umant denaren umantari

1885-garren urtean, Garagar-illaren 28-an

Benazko amets eder bat egiñ
nuben nik lengo gaubian,
nunbait ikusi bear nubela
biyotz aundiko Damian;
berarengatik arkitzen zaitut
jaio ziñaden errian,
gloriz betia, onraz jantziya
ta gizontasun aundian.

Larogei urte igaro dira
gauza gutxi gora-bera,
joan ziñadela zeruen bidez
Trafalgarreko urera;
etsai gogorrek zizuten ekiñ
orduban zure gañera,
bañan txit ondo josi zenuben
Nepomuzeno-n bandera¹.

Pelean ziñez ari ziñala
belauna zizuten autsi,
«Au ezta ezer! Segi aurrera!»
egin zenduban irrintzi;
etzenduben nai zere ontziya
etsaien mendean utzi,
glori aundiyan zure begiyak
euskeraz ziraden itxi.

Ai!, ura egun zoragarriya
Urriyan ogei ta bata,
zenuben artu zere laguntzat
Jaungoikoaren letarta²;
beragatikan ziñaden egiñ
umant danaren umanta,
eta nork esan etzeradela
illezkor guzien Aita?

Arrazoiakin egongo ziran
Luterotarrak negarrez,
txapel guziyak erantzi eta
«Ai! Ai! Txurruka!» esanez;
garailariyak berak izanta
onrak zuretzat emanez,
ikusgarritzat para zinduzten,
Nikolas zanak dionez.³

Amaren baten sabeletikan
jaio ote da semerik,
itsas-lanetan eta letretan
zu baño aundiagorik?
Pakean ona, gudan gogorra,
biyotz bat nobleagorik
izandu al da? Izango al da
Kosme Damian besterik?

Bestela nola Euriopan ta
orobat Mundu Berrian
zure izena arkitutzen da
gloririk aundienean?
Bestela nola Ferrolen eta
Kadiz kortea zanean
zure gloriyak para zituzten
itsasoan ta lurreean?

Onrarenatik igo ziñaden
umant guziyen gañera,
onrarenatik gloriyaz bete
zenduban zure euskera;
onrarenatik zera etorri
gure begien aurrera,
onrarenatik beti bizirik
munduban arkiko zera.

Zenubelako ondo ikasi
guraso zarren fedea,
kantatu dute, zabaldu dute
Kondairak zure gloria.
Noiz da gertatu? Non da arkitzen
gizontasun bat obea?
Nork eman diyo Españiari
zuk bezelako onrea?

Motrikoako erri leialak
seme aundiak baditu,
bañan azkena jaiotakoak
biyotzak mugitu ditu,
beraren bidez dizugun zorra
dizugu, noizbait!, pagatu,
zure onragan euskaldun danak
ditezen alkarganatu.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Aita Jose Inazio Aranaren bildu-
man azaldua. Paperaren atzeko aldean itz auek idatzita daude, ziur asko Ra-
mos Azkarateren eskuz: «*Rdo. P. Arana, Versos compuestos por un infeliz za-
patero*».

Euskal Erria, 1885.

El Cántabro, 1894-I-14, aurretik argibide auek emanez:

«*A continuación publicamos la hermosa composición, cantada por
su autor, ante la estatua del intrépido Cosme Damián Churruca. el día de
su iauguración 28 de Junio de 1885, en la villa de Motrico*».

¹ *San Juan Nepomuceno* Txurrukaren itxas-ontziaren izena zan.

² Letarta: *Providencia*. (Egillearen oarra).

³ Nikolas au Nikolas Sorealuzeko kondairalaria izan ditekete.

San Ignazio eta bere semeai

1885-garren urtean, Uztaillaren 31-an

Mundu guzian omenaturik
dagoen izen ederra
da gure Aita San Ignazio,
Azpeitiaren izarra;
gaztañ artean jaio ziñaden
seme gudari azkarra,
fedea santuba berotutzeko
pare gabeko sugarra.

Egon naitzaie birtute asko
dituztenai begira,
ondoren onak utzi dituzten
Aita aundiyak badira.
San Ignazio bezelakoak
noiz ta nun arkitzen dira?
Nork eta zeñek eraman ditu
ainbeste seme glorira?

Soldadutzatik igo ziñaden
animak salbatutzera,
Lagundi ona fundatu eta
santuen bizitzetara;
geroz zeruban eta munduban
bizirik arkitzen zera,
beragatikan jendeak datoz
beti zu adoratzera.

Etsai gogorrak izanagatik
San Ignaziok beretzat,
danak garaitu izan zituben
izutzen etzan biyotzak;
izandu ziran, eta badira,
seme koitadu oientzat,
bañan alferrik: Zeruko Aita
daukate beren laguntzat.

Zuk utzitako liburu danak
beti dirade aundiyak,
letra bakar bat mudatu gabe
daude txit garbi-garbiyak;
ez gaur lege bat, bigar bestea
darabilkiten pixtiyak,
fedea batean itxitzen dira
zure semeen begiyak.

Ez al dakigu zertan fundatu
oi diran etsai gaiztoak?
Diradelako txit jakintsuak,
diralakoan prestuak¹,
fedearengatik illtzen diraden
seme koitadu justuak,
arbol garbiyan jaiotzen dira
orrelakoxen ostoak.

Zer erakusten digute guri
ez baldin bada fedea?
Ez baldin bada argitasuna
eta zerura bidea?
Illtzen gaituben ezpata ori
ote da bada ohea?
Libertadea oju egiñ ta
lotzea jende librea?

Aztu dirade gizaldi asko,
etorri bitez besteak,
ill ditezela ondorengoak,
sortuko dira gazteak;
iritxi arte Josafatera
jaiotzen geran jendeak,
beti biziko dira munduban
Ignazioen semeak.

Dakigu nola eta zergatik,
ai!, zure etxe santuba
egonduba da urte askoan
gaitz batek minberatuba;
noizbait bear ta iritxi zaio
sendatutzeko orduba,
edertasunez makurtu dezan
etsai gaiztoen buruba.

Erregu on bat egiñ deiogun
Ignaziori gogotik,
azpeitiar ta euskaldun danak
euskeraz geron abotik,
bedeinka ditzan iberotarrak
egunen batez zerutik,
libra ditezzen mendi ederrak
etsai gaiztoen mendetik.

Bertso-papera, *Tolosa: E. López, 1885.*
Euskal Erria, 1885

¹ Lerro au beste onela izan liteke agian: *diralako ain prestuak.*

Tolosako
Misiyo Santuaren oroipena
1886-en urtean

Aurtengo garizuma
Tolosa ederrean
uste det izan dala
gure mesedean;
beñepein senti degu
orain barrunean
alako atsegin bat
zori txit onean,
arkitzen geralako
bide zuzenean.

Misiyoak kantatu
diguten fedea,
gauza guzihak baño
askoz da obea,
zar dalarik berriya,
ona ta noblea,
mundu zabal guzian
berdiñik gabea,
Euskal Erri maiteen
lenengo bidea.

Aita San Frantziskoren
semetxo umillak
misiyo santurako
dirade abillak,
animak bideratzen
trebe ta argiyak;
ongi piztu dituzte
gure biyotz illak,
zer gozoak diraden
oien marabillak!

Habitu argal ori
soñean jantzita,
dabiltz munduko gauzak
alde bat utzita;
bide au gatzetandik
ondo ikasita,
erriyetara dute
egiten bisita,
Frantziskoren lanari
eder iritzita.

Lore oriyek jaio
diraden baratzak,
nai eta nai ez izan
bear aberatsak;
idurituagatik
zerbaitian latzak,
progratu dituanak
oriyen biyotzak,
sendakiñik onentzat
dauzka animentzat.

Len izan ginduela
dira zazpi urte,
ordukoxe dotriña
erakutsi dute;
mundu berrikoai
esango niyeke
oiek ez dabiltzala
turroiaren truke,
baizik ondo nekatzen
iltzen diran arte.

Urrutira juan gabe
ditugu ikusten
erreino ontan ere
pertsanak aldatzen:
egia azturikan
gezurra laztantzen,
Eliz Ama utzita
urgulloz arrotzen,
aize apur batekin
buruak txoratzen.

Bañan iñortxo ez da
oraindikan jaio,
ez eta nere ustez
aurrera jaioko,
Euskal Erri zintzoa
duenik galduko,
saiatuagatikan
paper faltso asko;
lenago zero goiak
dira eroriko.

Goizeko bostetako
Aita Beobide
sermoi santu denetan
agertu da trebe;
esnaratuak ditu
makiña bat jende,
neskatxa eta mutil,
senar eta andre,
lanera biralduaz
ez ikutu gabe.

Arratsaldea berriz
Maiz eta Baertel,
etziraden jaun oiek
beti lo egoten;
kontseju ona franko
eman zizkiguten,
euskera ain gozoa
itzegiten zuten,
negar-malkorik asko
atera ziguten.

Aita Gerekak berriz
gauero-gauero
fedean otz ziranak
jarri ditu bero;
gauza bat entzun niyon,
uraxen bai klaro:
blasfemiya gañean
jo zuen ordago,
Jaungoikoa fueroak
gurekin al dago.

Egunaz euskeraz da
gabean erderan,
zenbat atsegintasun
dizkiguten eman!
Egon gabetanikan
alperrikan dudan,
jarri eta pentsatu
ondo nork beregan
egin diguten gerra
gaiztoa ote dan.

Gerra egin diyote
oitura txarrari,
gerra blasfemi zatar
erderazkoari;
gerra aragiyazko
pekatu loiari,
gerra jaieko lana
dabilkiyanari,
bañan bere neurriyan
kulpa duenari.

Amar egun santutan
oriyen nekeak
pagatuko al ditu
Jaungoiko gureak;
artzaiak bezelaxen
beren artaldeak,
konfesatu dituzte
millaka jendeak,
Aita San Frantziskoren
seme ongilleak.

Ni ere ikutzen nau
oietako batek,
bañan biyotzak diyo;
«Kulpa zergatik det?».
Pentsatu ondo, esan:
«Arrazoa ditek,
garbi-garbi kantatzen
ederki zekitek,
obeak izatea
mesede giñikek».

Gereka, Beobide,
Maiz eta Baertel,
dizkiyotegu esker
guziyak ematen;
Tolosan oroipena
utzi dute aurten,
badakigu geiegi
zer merezi duten,
denborak esango du
gero zer daukaten.

Ramos Azkarate

Bertso-papera, Aita Jose Antonio Aranaren bilduman.

Tolosako Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren eskuz idatzitako bilduman.

Auspoa 7, 1962.

6/8 lerroan *turroia* aitatzen da; eta gero, sarri xamar, *turroi jaleak* izendatuko dira. Zer esan nai dan ondo ulertzeko, ona zer dion Erdal Akademiaren iztegiak: *turrón* (bigarren esan-naia): «*Destino público o beneficio que se obtiene del Estado*».

11/9-10 lerroak, «Jaungoikoa fueroak gurekin al dago» dioten itz oiek, ez ditugu ondo ulertzen.

(1886)

Ama Birjiña Arantzazukoari

Arantzazuko Ama,
Ama ederrena,
Señora guzietan
zerade goiena;
errukitsu denetan
bigun-bigüñena,
zikiñik gabietan
berriz garbiena
zerade, Ama maite
Euskal Erriena.

Iñork ezin ukatu
zure gertaera,
jetxi ziñadelako
Aloña gañera,
txantxangorriyen gisan
sasitxo batera,
Rodrigo Balzategi
artzaien aurrera;
«Arantzun zu?» ark egin
zizuben galdera.

Arantza izan ez da
arantzen izena,
jakiña da arantzan
jarri ziñadena;
negarrez zeguela
Euskal Erri dana,
ekarri ziguzuben
bear gendubena:
mendi berde oientzat
euri gozoena.

Lau gizaldi aundiyak
daramakizkitzu,
lendabizitik lasa,
gero berriz estu.
Ote daki frantzesak
nolaz ziran nastu?
Beiñepein gauza denak
zizkitzuten ostu,
ustelak ziran bañan
lapurreta ez aztu.

Miña eman zizuben
Rodillen kopetak,
bai eta Riegoren
Kadizko tronpetak;
diabruzkoak ziran
oien somaketak,
erretzeak baziran
aien jostaketak,
ondorean kostatu
zitzaizkaten pestak.

Zergatik miraritzat
daduzkan Zerubak,
erre nait'ere ezin
dirade Santubak.
Orra! Orra! Zurekin
bertan ixpillubak,
etzaitubena galdu
lau alditan subak,
zergatikan guziya
dezaken justubak.

Naiz betor Jordan Bruno,
naiz betor Lutero,
betoz gaizto guziyak,
egiya nun dago?
Arantzazu mendijan
orain ta lenago,
Euskal Erriyen Amak
lukela naiago
bertan kiskaldutzea
mudatzea baiño.

Antonio Okendo
bentzutezgarriak
zuregana zituben
benazko fediak;
baita Ondarrabiko
Butron txit nobliak,
eta Terranobako
itsas-langilleak;
gaitza da kontatutzen
zure ongilleak.

Askoren on egiñak
bestek ondatuta,
utzi izan zaituzte
berriz barkatuta;
Frantziskoren semien
biyotzak minduta,
Bonaparte faltsuak
ortik biralduta,
arkitu izan dira
desanparatuta.

Baiñan urteak joan da
urteak etorri,
beti Aita oriyek
zaizkitzu ezarri;
omenak euskararen
biyotz leialari,
eskerrak Oñatiko
agintarieri,
arkitzen zeralako
orren miragarri.

Zeralako atsegin
aundiyak emana,
aurten bai gatozela
pozaz zuregana;
egiñikan bakoitzak
promes eder bana,
adoratzera gatoz
egiyazko Ama,
begiratu dezazun
beti guregana.

Lendik arkitzen zera
omenez beterik,
ta berriz koroituba
ederki aurtendik;
pentsatzen naguela
norbaitek esan dit:
ez bazaizu sortutzen
geiago etsairik,
ederrago jarriko
zerala oraindik.

Ai, biyotz biguñeko
Aloñako Perla,
arren zure jabeak
gorde zaitzatela!
Euskara ez da bada
urdare ustela,
baizik beti izan da
gaixtoen itzala,
munduban besterikan
iñor ez bezela.

Daudelako denbora
guztiz beldurtiyak,
zuk ere ernai-ernai
eduki begiyak.
Ama-semeak gaude
miñez ta eriyak,
gaitzaren ondorean
ango blasfemiyak
zikinduta daduzka
Ibero mendiyak.

Zurekin guregana
dirade pasiak
Kadizen sortutako
oiñaze tristiak;
legoiak beti zeuden
euskera-gosiak,
eta oraindiokan
ez daude asiak,
dituztelako sabel
zabal ta luziak.

Au da ondamendiya,
Jesus milla bider!
Arantzazuko Ama,
kupi zaitez, arren!
Egin baiñan lenago
geiegiakin ler,
arren, kendu eiguzu
emendik Luzifer,
guk zuri Salbe bat
esan bezin laster.

Bertso auek Aranzazu (1968 - VII) aldizkaritik artuak ditugu Aurretik adierazpen luze au egiten da:

«La Coronación de la Virgen de Aránzazu, que tuvo lugar en junio de 1886, dio ocasión a un despertar de la actividad literaria y poética en torno a nuestro Santuario mariano.

En el archivo de Aránzazu se guarda un “bertso-papera”, adquirido en 1956 gracias a los buenos servicios del P. José Antonio Gárate. Está impreso en Tolosa, en la imprenta de E. López. Tiene fecha de 3 de junio de 1886. Por rotura del papel, de la firma sólo se pueden leer las primeras letras, o sea Ram. ¿Será Ramos Azkárate? ¿O Ramón Artola? Nos inclinamos por el primero.

De todos modos, tal vez el P. Antonio Zavala o algún otro experto en la materia pueda despejar la incógnita. Asimismo por rotura del papel la última estrofa está incompleta, pero creemos haberla reconstruido según el original.

El autor hace gala de cierta erudición histórica, al citar a Jordán Bruno, Lutero, Butrón, Oquendo, los balleneros de Terranova, la francesa, las cortes de Cádiz, etc.

Hemos modernizado la ortografía. L. V.»

Erderazko oar orren egillea nor dan, azken izki oiek argitzen digute: *Luis Villasante* zana, alegia. Guretzako ere dudarik ez du bertso auek Ramos Azkaraterenak dirala.

San Ignaziori 1886-garren urteko erromerian¹

O gure Aita San Ignazio,
o zer soldadu aundiya,
o koitaduben salbatzallea,
o santu miragarriya;
o koleraren itzal ederra,
o arbol maitagarriya,
o zer garbiro zenuben gorde
onrazko Euskal Erriya!

Esaten dute etsai batzuben
San Ignazio ill zala,
Jaunak gizonen fede gaiztoak,
arren!, onera ditzala.
Illdako batek nolatan jarri
bere lurean itzala,
gure patrioiak kolerarekiñ
egiñ ziguben bezala?

Egun batean esan nizuben
«Azpeitiaren izarra».
Ote nenguan burutik ongi
edo zer nuben bestela?
Ez al nekien izarrak baño
gorago igo ziñala?
Ez ote dakit Jaungoikoaren
omen goiena zerala?

Ez al genduben ta ez al degu
ikusten bizi-bizirik,
jende-talderi izugarriyak
Izarraitzera bildurik?
Ez da, ez, jaiio Luzifertarrik,
jaioko al da besterik,
Ignaziori bizi santuba
galduaziko diyonik?

Arren ta arren barka dirazu
utsegiñ ura mesedez,
zerengatikan ez ninduben ni
zerubak jantzi doaiez!
Eta bestetik ezereza naiz
itzak neurritzen indarrez,
bañan dizutan amoriyuak
beterik nauka balorez.

Naiz Europan ta naiz Afriketan,
orobat berriz Asian,
ikusten daude ill eziñikan
balore aundiyenian;
len bezela gaur arkitutzen da
bizirik mundu guztian,
zenbait anima zeruratubaz
lanikan gogorrenian.

Eragozpenak purrukatubaz
badator beti aurrera,
esanaz guri: «Naiz Ignazio
antziñakoa berbera;
nator euskaldun errietatik
biralitzera kolera».
Esan ta egiñ, orra zabaldu
osasunaren bandera!

Zer gozoa da ume gaxoaz
santu bat kupitutzea!
Zer atsegiña illtzen ez dana
Loiolan idukitzea!
Zer milagro da guk Ignazio
benetan adoratzea,
eta al degun modubarekiñ
koroiez apaiñdutea?

Beiñ batez entzun izandu niyon
abade gazte bateri,
euskal umantak zeñ ta nor diran
txit ondo dakiyenari,
euskaldunikan euskaldunena
esaten Ignaziori;
etzuben esan gezurrik baña
ez eta ere geiegi.

Bai, egiya da Aitor aundiyak
baditubela umantak,
nola itsasoz ala legorrez
mendiyak beziñ galantak;
bañan guziyak estaltzen ditu
Ignazioren kopetak,
nola munduba tapa lezaken
egunen batez kometak.

Erroman Leon amairugarren
daukagun Aita Santuba,
San Ignazio bedeiñkatuzen
ari da ziñez poztuba;
ondo merezi dubena da ta
portatuzen da justuba,
naiz jarri arren etsai gaiztoa
ernegatzen ta sutuba.

Eta guk berriz Aita aundi au
nola gentzake pagatu,
dizkigulako nola etsaiak
ala kolera garaitu?
Eskerrak eman, ondo lagundu
eta gañera kantatu
nai degula, bai!, bere fedean
geren bizitza jarraitu.

Bertso-papera, *Tolosa: Imp. de E. López* moldiztegian argitara emana.
Euskal-Erria, 1886.
Auspoa 7, 1962.

¹ Kolera izurritea izana zan. Aldendu zanean, Loiolara erromeriak egin ziran eskerrak ematearren. Baita Ramos Azkaratek bertsoak jarri ere, beste bertso-jartzaille bazuak ere moldatu zituzten bezela.

Aita Larramendi Garagorrikoari bere 2-garren eunkidan

O Aita Larramendi
zorionekoa!
O euskaldunen eguzki eder
Garagorrikoa!
Biotz guztiz aundikua,
jakintsu gañ-gañekua,
o fedetsu, o doaitsu
eskubitakua!
*Ama eriyen sendatzallia,
pare gabeko fuero-zalia,
o euskal dantza, euskal oituren
Aitatxo sendogarria!*

Ikusi ditzatzu gaur
euskaldun erriyak,
nola daukazkin iya galduban
Llorentekeriya¹.
Oiturarik garbienak,
erromeri ederrenak,
naspillatu dizkigute
morotar zekenak.
*Dantza ederrak dijoaz galtzen,
gaiztategiayak² jendez betetzen,
bizi-modu txit lasai-lasaiak
ari zaizkigu estutzen.*

Zuk agindubak egiñ
baginduzen ondo,
ez giñaden gaur erdal gaiztoen
mendean egongo;
bizi giñan gu lenago
ongi bañan ongiago,
mundu ontan beste iñor
bezin libriago.
*Euskera nastu, fedean oztu,
Fueroa nai da osoro aztu;
Erdal Erriko lege berriyak
euskalak ondatzen gaitu.*

Munduban ziñanean
bezela zerutik,
lagun egizu, ai Garagorri!,
Jaungoikoagatik,
Ama Euskera sendotuzten,
bere oiturak zabaldutzen,
erromeri eta dantzak
euskeraz jarritzen.
*Fedez ta fueroz aberastutzen,
gaiztategiayak lurreratutzen,
erdalak an, euskalak emen
pake santuban bizitzen.
Amen, amen, amen!*

Ramos Azkaratekuak

Tolosan Abenduaren 27. 1890-garren urtean.

Bertso-papera, *E. Lopez-en Moldizteguien*, Tolosako Manuel Urreta zarenaren eskutik.

El Cántabro, 1893-XII-9. Aldaketak: 1/9: Ama Euskaran sendatzallia; 4/11; Euskalak Euskal, Erdalak Erdal.

Ramosek berak bere eskuz idatzita ere jaso ditugu bertso auek, firma doorea eta guzi.

¹ *Antifuerismo*. (Egillearen oarra.

² *Cárceles*. (Id.)

Aita Larramendi Garagorriko-ari
bere egurren euzkidan

(1.)

Oh Aita Larramendi
Lorionekoa
Oh euzkaldunen egurki edor
Garagorriko-a

Biatz gurtia aundikua
Lakintan gau gardekua

Oh feditan, oh doaitan
Lakibitakua!

Ena orijan sendatua
Lari gabeko fucro zahia

Oh euzkal dantza, euzkal siturora
Gitiacho sendogarra.

(2.)

Ikusi ditutau gau
Euzkaldun orriyak
Nola daukarkin iya galdueban
Llorentekeri yak (17)
Oiturarik garbionak
Lorroneri edorrenak
Maspillatu diskiguta
Berotak zehenak:

Dantza edorak dijar illan
Gatutategi yak (18) jendak betela
Biri modu chit lasay lasayak
Biri zairkigu eskutza

(17) Antiferisima.

(18) Cárcel.

(9)

Zuk aguin du bak aguin
Beguinduzen ondo
Beguinduzen gauz ordal guistoen
Mandean aguinago
Bisi guinan gu leuago
Angui baidan aguinago
Buidan ortan beste itiar
Bazin libriago

Euskera naste, fedean ortu
Fecora naste auru astu
Ordal-erriko legue berriak
Euskalak ordalaren guistu.

(10)

Aguin du bak viiduzen
Bicela beretik.
Lagun aguinago; ay Jaungorri!
Jaungorriko gatik;

Yona euskera sordutuen
Bice atunak rabaldutuen
Berriari ita dantzak
Euskera jarrituen;

Feder ta fecora aberastuen
Zaitateguigak leuoratituen
Ordalak an euskalak emen
Bake sardutuen bituen.

Amara Lacortek-kid

**Nocedal-tarrak
iñor engañatu ez dezaten
1889-garren urtian**

Al dakizute zenbait traidore
zergatik dauden aserre?
Dagualako Fede Santuban
guk maite degun Errege;
nola eztan ta faltako eztan
Marototarrak beñere,
arren ondoan ipiñitzeko
txit egokiyak dirade.

Bai; egiya da «Oi! Oi!» egiñaz
gaur diradela egongo,
gañerantzian nolatan esan
eta luteke esango
Karlista baño edozein gauza
noiznai dirala izango?
Zer mesedia familiyatik
bota balira lenago!

Ez det, ez, esan geiegirikan
Marototarrak dirala,
gañera berriz egiten dute
iya Luzbeltzen itzala.
Ukatu ezetz Erregiaren
kontrara altxa zirala?
Ezetz progatu Printzipe on au
Jaungoikozkoa ez dala?

Lendabiziko Erramuntxo,... ooo!,
omen da oien bidia,
badirudite jaun ori dala
Cánovas baten umia;
dala Madrillko kutxa aundiko
turroi gozoen jalia,
dala Fedien, dala Fueroen
guzizko ondatzallia.

Integruaren kapa jantzita
abiyatu zan Nocedal,
karlista denak trabatu nairik
paltso batzuben garrangan.
Zer zan ikusi? Zer da ikusten
gaur ere aren banderan?
Zeiñ ta nor dira zizkigubanak
partidutikan eraman?

Berak diote berak dirala
katolikorik fiñenak,
bakarrik berak Aita Santuben
gañetik jartzen diranak;
berak bakarrik obispoakin
fiyatzen ez diradenak,
berak, bai, berak kanta paltsoak
zabaltzen dizkigutenak.

Izan gogo, izan garboa
kanta paltsoak jartzeko,
estranjeriyan desterratuta
dagoan Erregentzako;
katolikoan izar eder ta
etsaien mallubentzako,
justiziratu ezin leiteken
español bakarrentzako!

Esan badezu zeñekin zauden
ondo dakigu nor zeran,
bañan garbitu gure On Karlos
noiztikan liberaldu dan;
ez da, ez, aski eskribitzia
Asensioren¹ moduban,
gogor paltatzen Jaungoikoaren
legeko mandamentuban.

Zer falta eta zer tranpa dauden
Karlosen eskribuetan?
Zertan dauzkatzu zabaldu gabe
baserri eta kaletan?
Donekar onek nai baldin balu
Madrillen sartu gaur bertan,
bastante luke zu bezelaxe
lardatutzea beltzetan.

Zeñ denboretan nastu diguben
Karlosek gure bandera
etera zazu prueba bakar bat
baldiñ gizona bazera.
Zenbat tokitan usatutzen dan
Tirado² baten maskara,
itzegiteko onarengatik
masoi guziyen gisara!

España zarra berriyarekiñ
Karlosek nai al du nastu?
Zeñ ta gezurti aundiya zeran
nai dezu ezetz apustu?
Lege Santuba ez aztu baña
guziro nai luke piztu,
Jesukristoren Erregetza ta
elkarkoakiñ segitu.

Noiz utzi ditu gure dotriña,
kostunbre eta Fuegoak?
Noiz saldu naian iduki gaitu
egiyan alderdikoak?
Noiztikan dira liberal beltzak
Karlosen ingurukuak?
Noiztik ez gera Necedaltarrak
ez beziñ katolikuak?

Nai zituztela oriyek artu
Errege baten eguak,
nolatan eman, baldiñ baziran
karlista gezurrezkuak?
Buruzaririk errespetatzen
ez duten seme gaiztuak
izan oi dira familiatik
kanpora botatakuak.

Noizbait bear ta altxatu zuben
Erregek bere eskuba,
gogoratubaz Josefateko
justizi santu-santuba;
erabakirik zeñ zan faltsoa,
nor zan piña ta prestuba,
eman zioten zeken oieri
merezki zuten paguba.

Geroz or daude tripako miñez
Nocedal buru dutela,
ez barberorik, ez medikurik
iñundik ez daukatela;
Elizarekiñ denboraz dira
Erregerekiñ bezela...
Burgos aldeko arzobispoai
ia galdetu bestela.

Aurren-aurrena Jaungoikoa ta
Fueroarekiñ Patriya,
ondorenian degu Errege
katoliko txit garbiya.
Bandera onek bentzutu baietz
masoi liberalkeriya?
Baietz salbatu Gaztelani ta
Aitorren Euskal Erriya?

Zerbaitengatik esan dizute
«liberal zismatikuak
masoi-taldea indartzen ari
zeraten partidukuak».
Nocedal, Rivas³ eta Tirado,
Sánchez ta gañerakuak,
a zer piztiak sendatutzeko
Eliza eta Fueruak!

Katolikua izatekotan
bearko izan karlista,
ori ez bada iñola eziñ
izan leiteke fuerista;
Karlosekiñ gu bakar-bakarrik
zintzo ta ongi gabiltza,
indartu naian Fueroarekiñ
Jaungoikoaren Eleiza.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jaso.

Karlisten eta integristen arteko auzia da bertso auen gai nagusia. Itzaurrean adierazi degunez, Kandido Nocedal zan karlista alderdiaren buruzaria. Urrena, berriz, Frantzisko Navarro Villoslada idazlea izendatu zuan Don Karlosek 1885-ean; eta ondoren lau jeneral. Baiña Nocedal-en semeak, Ramon Nocedal Romeak, aitaren oiñordekoa bera izan nai zuan eta oso minduta gelditu zan. Zera atera zuan: Don Karlosek Morentin errian 1874-an firmatutako ageria, idazki onek liberal kutsua zuala esanez. Ramon Nocedal-ek alderdi berria sortu zuan orduan, integristena alegia, karlistetako jende asko berekin eramanez. Ramos Azkaratek traidoretzat artzen du, eta Marototarra dala leporatzen dio. Maroto karlisten jenerala zan, izan ere; baiña liberalekin alkar artu eta leenengo gerrari bukaera eman zion 1839-an, Bergarako besarkadarekin. Karlistak traidoretzat juzkatu dute beti Maroto ori.

Seigarren eta zazpigarren bertsoetan ageri danez, Nocedal jaunaren aldekoak, integristak alegia, kantaren batzuk atera dituzte, gure eskuetara iritxi ez badira ere. Eta Ramos Azkaratek beste auek ordaiñetan moldatzen ditu.

Bertso auek *El Cántabro* aldizkarian ere agertu ziran, 1894-III-11-n, aurretik oar au egíñez:

«A ruego de varios amigos y para conocimiento de nuestros lectores, insertamos aquí la composición que vio la luz pública hace cinco años próximamente, en contestación a unos versos que publicó El Fuerista, calumniando groseramente a D. Carlos de Borbón».

* * *

Donostiako *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublika-zaleak, 1889-XI-10-ean, *Mosaicos carlistas* izeneko idazlantxoak agertu zuan, onela esanez:

«Los leales y los íntegros de Tolosa ya se van arreglando, según puede verse en la carta de nuestro corresponsal.

Otro medio muy elocuente han tenido los carlistas de mostrar sus caritativos sentimientos por los íntegros.

Les han dedicado una hoja escrita en verso, de la que entresacamos para solaz de nuestros lectores algunas de las más sabrosas estrofas».

Eta ondoren lau bertso eskeintzen ditu: sail ontako 1, 8, 10 eta 16-garrena.

¹ *Ex-director del mal llamado “Fuerista”.* (Bertso-paperaren oarra.)

² *Ex-masón. (¿...?)* (Id.)

³ *Director de “El Tradicionalista”.* (Id.)

Elosegiko On Jose jaunari

bere dei edo pregoi bakarreko igandean, Tolosan,
Garagarrillaren 7-an, 1891-garren urtean.

Igarondoko txori guziyak
nola diguten kantatzen:
«Gure erriko Erregearen
semea dala ezkontzen!».
Oriya deitzen zaion ibaian
arraiak dabiltz dantzatzen,
Elosegiko Printzipearen
ezkontza ona gozatzen.

Uzturre gaña Izazkunekiñ
eta Urkizu mendiyak,
San Antoniyo z oroitu eta
guziro daude alayak;
pozaren pozaz loretu dira
Beotibarko zelayak,
bai eta ere Laurak-bateko
istori zoragarriyak.

Zure ezkontza kantatzen daude
birigarro ta zozuak,
eta nola ez, baldiñ nai badu
Birjiña Izazkunguak?
Zure ezkontza zabaltzen dabiltz
nun-naiko etxe-usuak,...
zergatikan ez, ala nai badu
Ama Doloretakuak?

Zure gloriyaz pozturik daude
langille fabrikakuak,...
atsegiñ degu inbidirikan
ez degun Tolosakuak;
kontentuz daude errukitsuen
etxe santuko gaxuak,...
gaude gozatzen Euskal Erriko
fuerista egiazkuak.

Elosegitik, Larrañagatik
datozten izar berriyak,
izango dira Jaungoikoaren
eleizen argigarriyak;
dira izango salbatutzeko
iberotarren mendiyak,...
izango dira aitaren gisan
guzizko maitagarriyak.

Zer kantatutzen ote dizute
zure baratzan txoriyak?
Zer kantatu nai ote dizute
jauregi¹ ikuskarriyak?
Ibillitzeko atz-erriyetan²
asetzen zuen begiyak,
eta len bait len etorritzeko
bertara ezkon berriyak.

Ramos Azkaratekuak

Bertso-papera, *Tolosa Imp. de F. Mugerza*.

Elosegiko Jose au txapel-fabrikako nagusiaren semea zan. Nagusi orri «gure erriko Erregea» esaten dio Ramosek 1/3 lerroan; eta semeari, Printzipea, 1/7-an. Fabrika ori da 4/2 lerroan aitatzen dana.

Esan bearrik ez dago, noski, bertso auetan aitatzen diran toki-izenak Tolosakoak edo ingurukoak dirala: Igarondo, Ori ibaia, Uzturre, Urkizu, Izazkun...

Ama Doloretakoa aitatzen da 3/8 lerroan. Debozio aundikoa baitzan Tolosan, garai artan beintzat. Entzun izan degunez, aren bederatziurrenean, txapel-fabrika gelditu eta langilleak elizkizun ortara joaten ziran. Fabrika ori parrokiaren ondoan baitzegoan.

Elosegitarren jauregia aitatzen da 6/4 lerroan. San Frantzisko komentuari ondoan zegoan, jardin zabal eta dotore batez inguratua.

Euskal-Erria, 1891.

¹ *Palacio*. (Egillearen oarra.)

² *Pueblos extraños*. (*Id.*)

**Baldespiñako Markes
txit geidiatia jaunari
oroitza bat¹**

Kosme Damian Txurrukakoa
al dakizute noiz ill zan?
Trafalgarreko bere gloriya
kantatzen nola gabiltzan?
Españientzat alako onrik
benturaz nondikan izan,
Nepomuceno-n umanta² ura
buru gertatu ez bazan?

Orbeko On Juan Nepomuceno,
Baldespiñako Markesa,
zer zan, zer zaldun maitagarri au
gozatu zuben seaska?
Zer zan ordea umant aundiyan
bildur gabeko biyotza?
zer zan, bañan zer illezkor onen
mundu ontako bitizta?

San Juan bai *S. Juan Nepomuceno*
zan Txurrukaren ontziya,
andik izartu ziguben onraz
eguzkiyaren azpiya;
antxen ikusi zuten etsaiak
euskaldun biyotz aundiya,
nola omenez beterik³ juan zan
Kosme bentzutezgarriya⁴.

Zertarako nik kantatuko det
Mariakaren bitizta,
baldiñ karlisten etsaiak ere
onratzen badarabiltza?
Laurak-bat-eko mendiyak dardar
zergatik ote dabilta?
Daudelako gaur penaturikan
euskera eta Eleiza.

Urez ito zan *Nepomuceno*,
uretan ill zan Txurruka,
bañan egiñaz beren denboran
etsai guztiyai burruka;
munduarentzat beren izenak
utzirik illezkortuta⁶,
gaur zeruetan dauzkagu biyak
seme guziyoi ojuka.

Jaungoikoa ta Fuegoengana
seme bat etzanagorik,
izandu al da Baldespiña bat
zan bañan aundiagorik?
Nork izan ziyon Sort-erriyari⁵
naitasun zintzoagorik?
Noiz izandu da Erregerentzat
soldadu leialagorik?

Nola ez diye negar egiño
euskerak eta Eleizak,
paregabeko maitetasuna
izan baziyen biyentzat?
Nola ez gera miñez egongo
Erregerekiñ karlistak,
Aitarik gabe utzi bagaitu
fuerista guziyen Aitak?

Zein zan zein irten iru gerretan
Elio zana bezela,
zuben guziya arraiskatubaz
beinbat bildurtzen etzala?
Nor zan nor ala peleatutzen
Ansotegiren gisara,
beltzen katetik libratu naian
Eliz, Fuero ta euskara?

Amasei urte zitubeneko,
bere aitakiñ batera,
sartu zan ziñez Lekobide bat
gozatutzen zan larrera;
laztandurikan Covadonga-ko
Pelaio baten bandera,
zeinbait alditan beltzen aurrean
esan oi zuben: «Gu gera!».

Karlistak irten ziran guziyan
beti an zuten Markesa,
esanaz: «Ni naiz ille ta guzi
Jaun Zuriaren arraza;
naiz ill, naiz bizi, nai det odoldu
Luzbeltzarrakiñ ezpata,
Españi dana salbatutzeko
Karlos besterik ez da ta».

Galdu gerra bat, galdu bestea,
len beziñ fiñez zebillen;
galdu gañera irugarrena,
alaz guztiaz ere... zer?
Marototarren turroi paltsua
barrenen sartu baño len,
atz-errietan⁷ ibilliko zan
ogi-puskaren ondoren.

Arri bai deitu gentzaiokela
bere aitaren semea,
learanderik⁸ bazan munduban
benazko learanda;
txit banaketan izan oi diran
onraren jarraitzallea,
kristau guziyen batzarrearen
soldadu paregabea!

Ote gera gaur karlistaren bat
berari jarraitutzeko?
Al gera gauza ainbeste bider
odola ixuritzeko?
Zer gerade gaur otz, bero eta
samiñak igarotzeko?
Zer gera gure ispillubakiñ
ezertan berdindutzeko?

Baldespiña zan Españiaren
onrarik goienekua,
Nepomuzeno santu aundiyak
birtutez jantzitakua;
Zan Baldespiña Txurruka baten
biyotzen oiñ-ordekua,
Baldespiña da istoriyentzat
glori bat euskerazkua.

Nolatan ez da bere anima
oraiñ egongo zeruan,
martiri baten gisara bizi
eta ill bazan munduban?
Nepomuzeno eta Txurruka
daukazkiela onduan,
irutasun bat⁹ antxe egiñaz
lurrean dauden moduan?

Biyotz aundiko o Baldespiña!
O Bizkaiatar maitea,
Ermuan jai, Ermuan azi
eta ill ziñan semea!
Nola tituluz ala gurutzez
bazeunden ondo betea,
betikotasun guziyan ala
zeruban goza zaitea.

Ramos Azkaratekuak

Bertso-papera, *Tolosa: E. Lopez, 1891.*

El Cántabro, 1895-III-17.

¹ *Un recuerdo al Excmo. Sr. Marqués de Valdespina.* (Egillearen oarra.)

² *Héroe.* (Id.)

³ *Gloriosamente.* (Id.)

⁴ *Invencible.* (Id.)

⁵ *Inmortalizado.* (Id.)

⁶ *A la patria.* (Id.)

⁷ *En el extranjero.* (Id.)

⁸ *Prototipo.* (Id.)

⁹ *Trinidad.* (Id.)

Notas.- *Considerando piadosamente, creemos que tanto Churruca como Valdespina están gozando de Dios en el cielo.*

Orbe, Mariaca, Elío y Ansótegui, que aparecen en diversos versos de esta composición poética, deben entenderse dirigidos a un solo personaje, pues son los cuatro apellidos que parecen en la filiación del Excmo. Sr. Marqués de Valdespina. (Id.)

Gurutz-bide edo Kalbariyuak itz neurtuetan

Obispo Jaunaren baimenarekin

Lenbiziko geraldia
Jesus iltzeko kondenatua.
(Kapillak kantatzen du)

Azotatua, katez lotuta
bizitzaren egilea,
begira nola arkitutzen dan
munduban Salbatzallea!
Zein zerade zu, Pilatos beltza?
Zer juez zera, ordea,
illazitzeko gurutzetuba
bildotx errurik gabea?

Aita gure, Agur Maria eta Gloria.
**«Jauna, egin det pekatu, erruki
zaitez nitza».**

Eta ondoren esango dezu:

**«Bedeinkatua eta alabatua izan
bedi Jesukristo gure Jaunaren Pa-
sio eta Eriotza santuba».**

Bigarren geraldia
Jesus gurutzarekin kargatuba.
(Kapillak)

Gurutzearen pisu astuna
sorbaldaratu dizute!
Bañan Erramu-egunekua
zerala ez al dakite?
Zure orduko garaitondua
gaur ontzat ez badaukate,
berak nor diran, zu nor zeraden
osoro aztu zaiote.

Aita gurea eta gañerakoak lenbiziko
geraldiyan bezela.

Irugarren geraldia
Emen erori zan Jesus lenengo aldiz.
(Kapillak)

Nekatu eta argaldurikan
erori zera lurrean,
zedorren malko ta odol-tanto
errukarriyen gañean.
Eta or zaude miñeriturik
zentzu galduben mendean,
izerdituta, naigabetuta,
eriotzako bidean!

Aita gurea, etc.

Laugarren geraldia
**Emen billatzen dute elkar Jesusek
eta bere Amak.**
(Kapillak)

Zu Amarekin, Ama zurekin
zertan arkitu zerate,
baldin arriyak ere negarrez
ipiñi badituzute?
Biyok elkarri begiratubaz
txutikan ezin zaudete!
Naigabeakin jausi baño len
arren aparta zaitezte!

Aita gurea, etc.

Bostgarren geraldia
Zirineotarrak laguntzen diyo
Jesusi gurutzea eramaten.
(Kapillak)

Borrero oiek errukirikan
ez dutelarik zuretzat,
ill etzaitezen Simon gaur eman
dizute zuri laguntzat.
Al da atsegiñ aundiyagorik
gizon doatsu onentzat,
zuri laguntzen gastatu arren
kemenak eta indartzak?

Aita gurea, etc.

Seigarren geraldia
Beronikak garbitzen dio
Jesusi bere arpegiya.
(Kapillak)

O Beronika guzizko santa,
andre txit errukitsuba,
etsaien aurrez garbi zaiozu
Jesusi musu santuba,
zapi orretan agertu dedin
bere arpegi justuba,
esanaz nola irabaziya
daukazuben zuk zeruba.

Aita gurea, etc.

Zazpigarren geraldia
Emen erori da Jesus
bigarren aldiz.
(Kapillak)

Odol-ustuta txit auldurikan
berriz bazera erori,
nola ez egin oñazeakin
bati biyotza bi erdi?
Jesus maitea, zauriz betea,
apur bat zaitz ibilli,
etsai oriyek Gurutz-mendiyan
ditzan gaur lotsak estali.

Aita gurea, etc.

Zortzigarren geraldia
Emen itzegin diye Jesusek
Jerusalengo alabai.
(Kapillak)

«Txit benazkuak diralarikan
zuen oraingo negarrak,
ez neregatik negarrik egin,
Jerusalengo alabak;
baizik zeon eta semeengatik,
biyotz nereko izarrak,
negarra egin bear dute, bai,
zuek bezelako amak».

Aita gurea, etc.

Boederatzigarren geraldia
Emen erori da Jesus
irugarren aldiyan..
(Kapillak)

Indar guziyak bukatu eta
irugarrengo aldiyan
erori zera gurutzeakin
txit era negargarriyan;
altxa nai eta ezin altxarik
zaude egurren azpiyan,
odol-putzuba gaur zuk egiten
dezula Gurutz-mendiyan.

Aita gurea, etc.

Amargarren geraldia
Emen kendu diozkate
bere soñekuak..
(Kapillak)

Odoldutako tunika kendu
ta zaude larru gorriyan,
zauri guziyak berriturikan
era txit lotsagarriyan;
eta ozpiña edan azirik
gorroto bizi-biziyan,
arkitzen zera guregaitan
lotsaz iltzeko zoriyan.

Aita gurea, etc.

Amaikagarren geraldia
Emen jositen dute
Jesus gurutzean.
(Kapillak)

Zeruko odei urdiñ-urdiñak
asi dirade goibeltzen,
bai eta ere mundu guziko
ibar-mendiyak tristetzen;
egazti eder kantariyak
daude negarrez urtutzen,
ta gu kristaubak izanta nola
ez gera miñez erortzen?

Aita gurea, etc.

Amabigarren geraldia
Ill da Jesus
gurutzean.
(Kapillak)

Ill da, bai, ill da guregatika
Jaungoikoaren Semea,
munduba eta munduko gauzen
Egillea ta Jabea!
Ill da etsaiai barkaturikan
itxuben argitzallea,
zori gaiztoan kendutzalle ta
onaren jarritzallea.

Aita gurea, etc.

Amairugarren geraldia
Emen jetxi dute Jesus
gurutzetikan
(Kapillak)

Ama aundiya, sortzez garbiya,
Ama denetan goiena,
Semea artu madalean ta
miñeriturik zaudena;
nola zeraden milla birtute
txit santak dituzubena,
biyotz guretana ezarririkan
daukagu zure izena.

Aita gurea, etc.

Amakaugarren geraldia
Emen lurperatzen
dute Jesus.
(Kapillak)

Ama maitea, zenbat sufritu
dezuben mundu onetan,
Belenetikan abiyatuta
bukatu arte Golgotan!
Zaudelarikan txit errukarri
gurutzearen oñetan,
milla arantza badaukazkitzu
sartubak zure zañetan.

Aita gurea, etc.

Berto auek liburuska batetik ditugu. Bera argitara eman zuan moldiztegia: *Tolosan F. Muguerzaren Moldiztegia 1900-ean.*

Liburuskaren emalea: Maria Monserrat guk esaten genion, Tolosako andre bat, jostuna. Arek egindako galtzak jantzi genituan guk txikitan bein baiño geiagotan.

* * *

Liburuska orrek eliz-baimenarekin agertu zan: «*Obispo Jaunaren baime-narequin*» dio azalean.

Eta barruan:

«Licencia. Informe del censor. Leído el Via-Crucis de referencia, en vascuence, nada hallo en él que sea contrario al dogma católico.

Dios guarde a V. E. I. muchos años. Vitoria 19 de Febrero de 1900.- Dr. Liborio Azpiazu.

En atención a lo expuesto en la anterior instancia y visto el precedente informe, concedemos la licencia que en aquella se solicita.

Vitoria 19 de Febrero de 1900. - El Obispo de Vitoria.

Lo decretó y firmó S. E. I. el Obispo mi Señor de que certifico. - Andrés G. de Suso - Secretario».

* * *

Liburuska orrek ez du esaten aita nor duan. Baiña Ramos Azkaraterenak dirala ez det uste duda egin ditekenik. Alde batetik, aren bertsoen egitura eta euskera dute bertso auek ere. Bestetik, orrela esan izan da Tolosan betidanik.

Ortaz gaiñera, bertso auek musika ere badute. Partitura ori urrengo orrialdeetan eskeñiko degu: eta aren gaiñeko aldean onela irakurtzen da:

«Gurutz-bide edo Calbarioak. Letra de Ramos Azkarate. Música de Eduardo Mocoora (2 de Marzo de 1900)».

Bertso auek erriko Erruki-etxean bizi zala jarri omen zituan Ramos Azkaratek, eta urteetan ango elizatzxoan garizumako igandeetan eta ostiraletan kantatu omen ziran. Jende asko joaten zan elizkizun ortara.

* * *

Bertso auek Tolosako Manuel Urreta jaunaren eskutik ere jaso genituan, berak bere eskuz idatzita. Baiña kopia ontan aldaketa asko dituzte, batenbatek euskera garbitzarren sartuta.

Eta aurretik, bearbada Manuel Urretak berak antolatua, beste bertso au:

Eskeñiya

Zure jaiotzez, zure bizitzez
poz atsegiñez beterik,
bañan Nekaldi ta eriyotzaz
nola gauden kupiturik,

goaz gu abesten abiyatzera
ziñez belaunikaturik,
biotza jaso zerura eta
begiyak malkoz bustirik.

* * *

Auspoa-ren 7-garrenean ere argitaratu ziran bertso auk, 1962 urtean.

El Diario Vasco egunkarian, 1975-IV-20-an, leenengo sei bertsoak agertu ziran; eta gaiñerakoak urrengo egunen batean, bearbada.

Egunkari berak, 1978-III-5-an, Manuel Urretaren kopiaren *eskeiñiya* eta leenengo eta bigarren bertsoak agertu zituan.

Selma ja
Rauha laulukirja

Quintet-bändi duo Cellobändik

Muusika Se
ühenduse iluaktsioon (2. ja 3. klassidele 1909)

Handwritten musical score for the first system. It consists of a vocal line and piano accompaniment. The lyrics are: "a-za-tä - tä-rik ka-rõz lo-tu-ta ki-ti - ta-nun e-gi-lla - a ve-gi-na".

Handwritten musical score for the second system. It consists of a vocal line and piano accompaniment. The lyrics are: "no-la or-ki-tä - ta-nun muu-tu-dan sal-ba - ta-lla - a zäin-se-na-de zu Pi-la-tos bol-tä zor ju-oz".

Handwritten musical score for the third system. It consists of a vocal line and piano accompaniment. The lyrics are: "ze-na or-de-ja ilä-zi-täeko gur-täz-tu-ta Bil-ditš e-munik #ga-lla - a".

GURUTZ BIDE
 III)
CALVARIYUAC
 ita auruetelan

—
 Tolosan
 F. Bagnaryren Biblioposia
 1840an.

—†—
Leñbicioa Goeraldiya.
Jesus itazero condennatua.
 (Capitulu erantsina da)

Amalaba, atox hitata
 Bistatzen egutilla,
 Begura nola arripuzten dan
 Mundulan Seltaraldor!
 J'eu corde zu l'habes leñba!
 J'eu Juez zera ordon,
 Ilharitaco gurutzetaba
 J'ildohi ererle gabat!

Añu gurea, Agur Maria eta Gileño
 J'aua, agur et' j'aua, ererque zait
 erri.

—†—
 Eñu gurea erri.
 Bistatzen eta at'itatu (eta k'el) J'
 ererle gure J'auaren gure eta eta
 eta erri.

—†—
Bigarra Goeraldiya
Jesus gurutzearquin
cargatuba.
 —
 (Capitulu)

J'urutzaren plan atena
 Sobaliditatu d'itab!
 B'itatu G'ezaco eruzatua
 Corde lot al'equitab!
 Zure erriaco G'urati ordon
 Gaur erriat et bedacate,
 B'eroi z'or at'ra, zu z'or erorden
 O'eroi actu ayote.

Añu gurea et' j'urutzaren des-
 t'itatu goeraldiyaen b'itab.

—†—
Iragarren Goeraldiya
Eñen erori san Jesus
lenengo aldiz.
 —
 (Capitulu)

Nezatu eta arripuzitatu
 Erroci o'eroi burvestu
 Cedorren erriaco ta at'el' t'itatu
 Erucariyaen g'otatu;
 Eñu er an'le m'it'itatu
 Z'entun g'at'itatu m'it'itatu!
 B'arditatu, m'it'itatu
 Eriztatu b'itatu.

Añu gurea et'.

On Antonio Okendokoari

Zortziko

1892-garren urtean

Kantastea

*Gaur daukazu esanaz
zere Donostiya,
egiñ nai dizugula
ongi etorriya.*

O euskaldun erriyen
izar gidariya!
O gure biyotzeko
Okendo aundiya!
O umant!¹ O illezkor²
garaitezgarriya!³
O parerik gabeko
itsas-gudariya!⁴

Zenbat, zenbat lezaken
benazko fediak,
lotsaturik uzteko
Lutero-zaliak!
Mundubak badakizki
zure birtutiak,
dirala eun bider
bentzutezgarriak.⁶

Ondo euskerazkua
da zure biyotza!
Dakiyena zer diran
desonra ta lotsa.
Da fede santubaren
atsegin ta poza,
da zeruban erdiyan
dagoan arrosa.⁵

Argatikan daukazu
zeruban kantari
biyotz-biyotzetikan
Aita Larramendi,
Txurruka, Bidazabal,
Lezo ta Legazpi;
kantari daukazkitzu
Elkano ta guzi.⁷

Euskaldun egiazko
zar ta gazteriyak
zu ikusteko gaude
guztiz edarriyak.
Egiño dizkitzu, bai,
zure Kantabriyak
merezi dituzuben
ongi etorriyak.

Bizi diran artian
Ibero mendiyak,
ez dira, ez, aztuko
ez, euskal gloriyak.
Adieraziko du
zure *oroikarriyak*,⁸
zein diran Gipuzkoan
ondo mereziyak.⁹

Bertso auek *Ecos de Vasvonia, por Echeverría y Guimón*. izeneko bilduman agertu ziran, 15-garren zenbakian, bai letra eta bai doña ere, urrengo orrialdeetan eskeiñiko deguna. Aurretik onako argibide auek ematen ditu:

«*Escrito expresamente para esta colección y publicado en la forma remitida por su autor.*

Música de Cándido Buenechea. Poesía de Ramos Azcarate».

¹ *Héroe*.

² *Inmortal*. (*Debe entenderse ill ezkorra*).

³ *Invencible*.

⁴ *Guerrero*.

⁵ *Considerando piadosamente*.

⁶ *Invencibles cien veces*.

⁷ *Piadosamente considerando*.

⁸ *Su monumento*.

⁹ *Benéméritos*. (Egillearen oarrak).

On Antonio Oquendo_co_ari.⁽¹⁾

Zortzico.

1892 garren urtean.

Nº 15.

Música de Cándido Buenechea.

Poesía de Ramos Azcarate.

Gaur dau-ca-zu e - sa - naz Ce-re Do-nos-ti - yá,

E-guiñ nai di - zu - gu - la on-do e-to- rri - ya. Gaur dau-ca-zu e - sa - naz

Ce-re Do-nos-ti - yá, E-guiñ nai di - zu - gu - la on-gui e - to - rri - ya.

¡Oh! Euskaldun e - rri - yen l-zur gu-i-da - ri - ya! ¡Oh! gu-re bi - yo - tze - co

(1) Escrito expresamente para esta colección y publicado en la forma remitida por su autor.

rit. O - quen - do aun - di - ya! *a tempo* ¡Oh! u - man! (1) ¡Oh! ill - ez - cor! (2) Ga - ral - tez ga - rri -

rit. *a tempo*

rit. ya (3) ¡Oh! pa - re - ric ga - be - co I - teus gu - da - ri - ya. (4)

mf sf

rit.

D. S.

Cantastea.

Gaur daucazu esanaz
Cere Donostiyá,
Eguin nay dizugula
Ongüi etorriya.

2.
¡Ondo Euskeraseua
Da zure biyotza!
Daquiyena cer diran
Deahonru ta lotsa.
Da Fede Santubaren
Atseguin ta poza,
Da Ceruban erdiyan
Dagoan arrosa. (5)

3.
¡Cembat! ¡cembat! lezaquen
Benazco Fediac!
¡Lotsaturic uzteco
Lutero zalliac!
Maudubac badaquizqui
Zure birturiac,
Dirala eun bider
Bentzutez - garriac. (6)

6.
Biei diran artiau
Ibero mendiyac,
Ez dira, ez, aztuco
Ez enskal gloriyac.
Adieracico du
Zure Oroicariyac (8)
Ceiu diran Guipuzcoan
Ondo meriyac. (9)

4.
Argatican daucazu
Ceruban cantari
Biyotz biyotzetiecan
Aita Larramendi
Churrucan, Bida zabal
Lezo ta Legazpi
Cantari daucazquitzu
Elegano ta guci. (7)

5.
Euskaldun eguiyazco
Zar ta gazteriyac,
Za icusteco gaude
Guztiz edarriyac.
Eguinco dizquitzu ¡bay!
Zure Cantsbriyac,
Mereci dituzuben
Ongüi etorriyac.

(1) Heroe (2) Inmortal (Debe entenderse ill ezcorra) (3) Invencible. (4) Gerrerro. (5) Considerando pidosamente. (6) Invencibles eien vees-
(7) Pidosamente considerando. (8) Su Monumento. (9) Bieneméritos.

On Karlos 7-nari bere egunian

Eun Errege benetakoen
illoba egiazkoa,
Laurak-bat-eko fuerista denon
Aitatxo biyotzekoa,
alix laxterren kendu eiguzu
lege beltz guztiz faltsoa,
Fuero fiñetan bizitu dedin
euskaldun erri gaxoa.

R. A.

Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jasotako orri batetik. Eskuz idatzita dago orri ori, azpian onela esaten dala:

«Se mandó a la Lealtad de Navarra para su publicación el día del Rey, con fecha 15 de Octubre de 1892».

Zer onra dan gipuzkoatarra izatea!

Menziyo edo Aipamen onragarria

Oñati-n irabazitako moldaera

1902-garren urtean.

Beste probintzi euskerazkuak
ziñez errespetaturik,
bañan euskalen etsai guziyai
galdetzen diyetalarik:
al da eguzkiaren azpiyan
gu beziñ onra zalerik,
gu beziñ ausarditsurik¹,
gu beziñ bulardetsurik eta²
gu beziñ umant aundirik,
gure moduan munduko jaunen
menpean egon ez danik?
Ezetz esango nuke ni.

Gipuzkoatarrak jatorritikan
santubak ez galararik,
(besteak ere Jaungoikoaren
semeak diradelarik),
zer esan nai du ez bada iñun
gu beziñ jende bikañik,
gu beziñ odol garbirik,
gu geran beziñ osorik,
naiz itxasoan, naiz legorrean
gu beziñ umantakorrik³,
eta kondairaz al da munduan
gurea beziñ ederrik?

Naiz fenizio, naiz kartagoak,
godo edo arabeak,
iñoiz etziran bada izandu
Gipuzkoaren jabeak,
zituztelarik ekarri beti
izugarrizko taldeak;
bada asaba gureak
ziran gudari trebeak,
naiz ill, naiz bizi ziradelako
guzizko bildurgabeak,
salbatu izan zituzten zintzo
Probintziaren onreak.

Bai al da gure euskera beziñ
izkuntza onragarririk?
Bai al da gure Lege Santubak
diran beziñ ongarririk?
Zerutikako bi izar oiek
badaude txit tristeturik,
samintasunez beterik,
oñazez erdibiturik,
daudelarikan ertsiturikan⁴
erdaldun katez loturik,
bañan ez dute alaz guziyaz
saldu nai beren onrarik!

Nola guk saldu ezerengatik
Gipuzkoaren onreak,
gure aitonak ain txukunkiro
beti ta beti gordeak?
Zerbait euskaldun gaudelarikan
erdaldun gaitzez ereak,
oraindik gera nobleak,
arrotzak baño obeak.
Nork esango du: Ez ditut maite
Gipuzkoaren Legeak,
Baldin bagera jatorritikan
onraz parerik gabeak?

Goienekoak gerala onraz
al det esan geiegirik,
baldin Cervantes argidotarrak⁵
neri erakutsi badit?
Guregatan onek esana
bein bat nik irakurririk,
jarri nintzan arriturik,
osotoro miresturik!
Eta Gillermo Humboldtekoa,
atzerritarra⁶ zalarik,
Astarloaren adiskideak
ere erakutsitzen dit.

Ara zer diyen Cervantes eta
Humboldt euskera-zaleak:
lenbizikoak digu deitutzen:
«Onragarrizko loreak,
erregearen goarpelari⁷
izan giñezken jendeak,
geranak irakurleak
eta izkribatzalleak»,
Bigarrenkoak diyo onela:
«Dirade euskal libreak
txit antziñako ibero zarren
odol garbiko semeak».

Zerbaitengatik dute kontatzen
gure kondaira garbiak
gerala Tubal ezkerotandik
izan bentzutezgarriak!⁸
Emen kontura ekarri gaiten
zer diran ibar-mendiak,
al diran onragarriak,
etsaien garailariak⁹.
Gañerakoan esan dezala
egia... gaztelaniak:
zeñek bialdu zituben andik
moro-talderi aundiak.

Bai, bai, moroak ziran garaitu
Euskal Erriengatikan,
Kobadongatik Granadaraño
guk ziñez lagundurikan,
zazpi gizaldi luze aietan
fedea goiendurikan,
aizkenez Alanbratikan
itzuli biraldurikan;
euskal mutillak etorri ziran
osoro koroiturikan,
Opas ta beste salkindariyen¹⁰
lan denak desegiñikan.

Nun dirade, nun, Okendo eta
Txurruka bezelakoak,
bi fedetsuen gisa munduba
onraz apaindutakoak?
Zeñek egin gaur egin zubena
Elkano ausarditsubak,
Elkano bulardetsubak,
ontzi-gidari altsuak¹¹?
Egin zutena Urdaneta ta
Legazpi birtuosuak?
Bakar-bakarrik dute egiten
euskal kristau txit osuak.

Galdetu onra maite al zuten
Andia eta Lezori,
Urbietari, Bidezabali
ta beste milla zalduni.
Galde nai bada Orreaga ta¹²
Beotibar zelaiari;
galdetu San Marziali
eta Belate gañari.
Galde, bai, galde Gipuzkoaren
eskut-arma ederrari¹³,
ikusitzeko gipuzkoatarrak
zenbat nai diyen onrari!

Galdetu Aita Larramendikin
Mendiburu ta Errori,
onrarenatik zenbat on egin
zien zaldun erriari;
galde Aizkibel, Lardizabal ta
Iñigo Iztuetari,
galdetu Manterolari,
Bilintx, Iparragirreri;
galde Garibai, Zaldibia ta
Isasti, Gorosabeli;
galdetu onra maite al zuben
Nikolas Soralezari.

Zerubarentzat ere izandu
ditugu onra-mordoak,
Aitzgorri ta Ernio baño
askozaz aundiyagoak.
Done Iñigo ta done Martin
gurutze-zale beroak,
bi santu umantagoak
al ditu eman munduak?
Aita Erkizia, Aita Lizardi
dirala done sendoak
daude esanaz biak sufritu
zituzten martiriyoak.

Kristobal Kolon illezkorrakin¹⁴
juan ziran gipuzkoatarrak,
etziralako itxasorako
errenak eta elbarrak.
Lepanton ere gure asabak
etziran izan baldarrak
(ta gutxiago zabarrak),
baizik gudari azkarrak.
Ondo ikusi ziran Flandesen
gipuzkoatarren indarrak,
nun-nai bezela giñalako gu
gudalariyen izarrak.

Jarri ziyonak Probintzi oni
izentzat *Egiputzuba*,
nai eta nai ez jaun arrek zeukan
zeruban begiratuba.
Beintzat zekiyeen erri au zala
Jainkoak bedeinkatuba,
Jainkoak izarratuba,
Jainkoak doatsutuba;
eta nola dan Tubal ezker
onraren gorde-lekuba,
esan dezagun lotsatu gabe:
«Au da munduko zeruba!».

Nolatan ez da bada izango
mundu ontako zeruba,
birtute guzi-guziyetara
badago omenatuba?
Uzta-illaren ogei ta bata¹⁵
daukalarik goibelduba
eta guztiz turmoituba,
ekaitzez inguratuba,
bañan zerutik zalako jetxi
erri eder au mundura,
mundu ontako zerutik juango
da zuzen-zuzen zerura.

Ramos Azkaratekoak

Bertso-papera, *Tolosan*: - *F. Muguerzaren Moldiztegui*an argitara emana.

Euskal-Erria, 1902. Onek, izenburuaren aurretik eta atzetik, onela dio: «1902. Euskal-itz jostaldien batzarrea (Euskal-festen XXI garren urtea) Aipamen onragariya Oñati-n irabazitako moldaera».

Ibaizabal, 1902-XI-23. Onek izenburuaren azpian onela dio: «Aipamen onragariya Oñati-n irabazitako moldaera».

La Baskonia, 1906, 453 zenb.

Bertso-paperearen oarrak dira auek danak:

¹ *Atrevidos.*

² *Valientes.*

³ *Inclinados al heroísmo.*

⁴ *Sitiados.*

⁵ *Ilustre.*

⁶ *Extranjero.*

⁷ *Secretario.*

⁸ *Invencibles.*

⁹ *Vencedores.*

¹⁰ *Traidores.*

¹¹ *Piloto.*

¹² *Roncesvalles.*

¹³ *Escudo de armas.*

¹⁴ *Immortal.*

¹⁵ *Ley de 21 de Julio de 1876.*

**Aita Julian Lizardikoaren
bizitza eta eriotza
itz neurtuetan**

Gipuzkoako Probentzi eder
leñargi eta leialak,
Tubal aundiyak erritu zuben
Kantabriyaren izarrak,
Probentzi zintzo, Probentzi gozo
Jaungoiko-zale zar-zarrak
kantatutzen du: «Ni onratzen nau
Lizardi... baserritarrak!».

Nola ez gera bada egongo
Probentziyakin batera,
baldin amaren sabeletikan
onra-zaleak bagera?
Argatik gera pozaz etorri
Lizardi onratutzera,
bere bizitza ta eriotza
euskeraz kantatutzera.

Milla sei eun larogei eta
amabostgarren urtian,
odol garbiko aiñgeru on au
jaio zan zorionian,
Azaro-illa izena duben
ogei ta bederatzian,
Asteasuko Urzuriaga
deritzan mendi-etxian.

Baserri onen aurrean dagon
gaztañ-arbolan barrenen,
umea zala, oraziyuak
antxen egin oi zituben;
Jaungoikoaren Probidentziyak
orduban eta ondoren
gure santuba beiñ bakarrikan
desanparatu etzuben.

Lazaro eta Ana Mariya
ziran senar-emazteak,
Asteasuko Eguzkiyaren
guraso maite-maiteak;
santubak izan etziralarik
ziran gurutze-zaleak,
gure Jaungoiko egiyazkoan
ziñezko adiskideak.

Aita Julian gazte-gazterik
sartu zan jesuitetan,
Santiagoko kolejiyotik
Kadizko urira joan zan;
eta andikan ontziratuta¹
Paraguaira uretan,
ta arkitzen zan Uzta-illean
Buenos Airesko lurretan.

Lertu naiean zebiltzala beñ
itxasoko ur gaziyaq,
milagro batez pake gozoan
jarri zituben guziyaq.
Zer ondo zeukan bere Jaunakin
gure Aita maitatiyaq,
Gipuzkoako baserritarren
izar adoragarriyaq!

Buenos Airestik joan zan Kordoba
deitzen diyoten artara,
Inazioeren seme argiyaq
zeukaten kolejiyora;
emen alanbrez zeatzen zuben
gogorki bere buruba,
egiteraño bizkar gañean
odol garbiko putzuba.

Mezaz ordendu zan egunetik
zan askoz santubagua,
berak aunditu zubelakoan
beretzat martiriyua;
Buenos Airesen egon berriz ta
Kordobaraño dijua,
ekaitz gaizto bat desegiñikan
egiñaz oraziyaq.

Kordobatan Aita Lizardi
Loretora badijua,
zabalduzera Jesukristoren
Ebanjeliyo santua;
an ere ondo ikusi zuten
euskal misionerua
zala doaiez eta birtutez
mallarik goienekua.

Andikan Buenos Aireseraño
birali zuten ministro,
an buruzari zegoalarikan
etzan bizitu eroso;
baizik indiyo asko ikusi
zitubenian aiñ gaxo,
karidadeko lanari ziyon
arretarekin eraso.

Paraguaira zuten biraldu
misiyuakin berriro,
txalupa batez berreun legua
urez zituban igaro;
joanera ontan Aita Julian
urperatu zan osoro,
bañan salbatu ta lau urtean
zan egon misionero.

Milla zazpi eun ogei ta amar-
garren urtea zanian,
jarri zan santu argidotarra
gradurikan goienian;
txiriguaitar biyotz gogorrak
jariyaz bide onian,
ipiñi zuten Kontzepziyoko
misiyuaren aurrian.

Zazpi eun ta ogei ta amalau-
garrenge urtea zala,
santu aundiyak an egin zuben
konfesiyo jeneralala;
bataiatu zan eran bezela
zalarikan zerutarra,
martir bizi ta martir iltzia
zan bere griña bakarra.

Zazpi eun ta ogei ta amabost-
garrengo urte artantxen,
ta Maiatzaren amazapiyan
ari zan meza ematen;
meza bukatu bañon lenago
etsaiak eldu ziyoten,
ta fletxazoka Asteasuren
onra goiena il zuten!

Bere gorputza ogei eta bi-
garreneko egunian
zegoan bada purrukaturik
mendi baten malkarran;
ta Tarijara eramanikan
an sartu zuten lurpian,
Inazioaren semeen eliz
dontsubaren barrenian.

Bañan bizi da zeruban eta
bataiatu zan pontian,
inguruetan arkitzen ez dan
elizik ederrenian;
da bizi Gaztelaniyan eta
Kolonen Mundu Berrian,
ta biziko da munduba-mundu
Tubalen Euskal Errian.

Kaja iriki diotenian
arki dizkiye gauza bi,
oiñ batean ta zanko berean
zaizkiyonak gaur agiri:
galtzerdiya ta bere zapata
osorik ditu ekarri;
ta galdetzen det: Onek milagro
aundi bat ez al dirudi?

Nola ta nondik galdu leitezke
bere ezur sagraduak,
baldin ekarri baditu onuntz
gure Diputaziyuak?
Nork eta zeñek iñoiz desegin
badira milagrosuak,
bere ondoan badauzka oraiñ
San Pedro gloriosuak?

Beragatikan nola ez altxa
Diputaziyo gurea,
berak Pedoren elizan sartu
badu beraren onrea?
Nola ez degu alabatuko
Aiuntamentu noblea,
bada izan ta izan nai badu
onraren jarraitzallea?

Asteasuko Aiuntamentu
argidotar onraduba
da izan bere eguzkiyantzat
begiratzalle justuba;
onek mugitu zubelakoan
Diputaziyo goituba,
gaude onratzen pozez negarrez
Lizardi santu-santuba.

Eta izanik Aita Lizardi
Gipuzkoaren gloria,
era berean Aita Iñigo
onratzen duben semia,
eta nola dan martiriyoko
koroï santuben jabia,
nola ez degu guk eskatuko
santuban santidadia?

Asteasu Bilguman gisan
eska deiogun bertatik
Diputaziyo txit goitubari,
biyotzan erdi-erditik,
esan guziyok modu onetan:
«Saiatu zaite bigartik
Alta Lizardi aldareratu
dedin sakristi barrutik».

Bizi dedilla Aita Lizardi
eta Diputaziyua,
dedilla bizi Asteasu ta
bere Aiuntamentua;
guziyen gaiñdik dedilla bizi
Jesus gurutziltzatua,
dedilla bizi Euskal Erriyen
lege zar bedeinkatua.

Bigartandikan asiko da, bai,
Diputaziyo maitia,
Aita Santubak kantatu dezan
Lizardiren donedia;
Diputaziyo goitubak egin
badiyo oroigarria,
berak jarriko du aldarean
santu beneragarria.

Diyogularik guk Lizardiri
maitetasun bat sendua,
arren ta arren artu deiogun
gaurtandik sendoagua;
ta egin beti, beti ta beti,
euskeraz oraziya,
eta etzaigu iñoiz paltako
zeruko bendiziyua.

Ramos Azkaratekuak

1902-ko Maiatzaren 25-ean

Bertso-papera, *Tolosan*: - *F- Muguerzaren moldizteguian* argitara emana,
eta bertako Manuel Urreta zanaren eskutik jasoa.

¹ Apirillaren bostean milla zazpi eun ta amazpiyan. (Egillearen oarra).

Zertarako oiekiñ ezkontzen zerate?

Euskal Erriko neskatxatxoak,
ernaitu zaitezte, arren!,...
zerengatikan gaitz pegakorra
dabilkizuten ondoren;
egiñ, egiñ gurutze,
orobat «Aitaren»,
plaga orren ekaitza
galdu dedin emen,
zergatikan kaltea
aundiya dakarren,
sartu ezkeroztandik
etxien barrenen.

*«Lo menos tengo cien millones,
ori diru jakiñian,
y los billetes de Banco... cojo
gañezka berriz kofrian.
Tengo pueblos enteros
Malaga aldian.
Tengo dos mil molinos
gau t'egun lanian.
Tengo un gran piano
(bizkarren gañian),
porque allí dormía
(lastozko oyian).*

Errañubaren gisan dabilta
beti zuen ondorian,
gauza on franko badaukatela
mingaiñ gozoen gañian:
*«Mi padre gobernador,
mi tío alkate,
mis hermanas maestras,
conmigo cásate...».*
Ai, mirabe gaztiak,
erantzun nazute:
zertarako oiekiñ
ezkontzen zerate?

*Tenemos viñas, tenemos trigo,
tenemos... tanto aceite...».*
Tenemos nada (ezkondutzian
beti gertatzen zerate).
Onak badiradela
esaten dezute?
Bi milletatikan bat
atera zazute;
infernutik zerura
sartzen dituzute,
egiñ ezkeroztandik
oriyen emazte.

Ezkondu eta... ondorenian
dira komedi... politik;
gaxo daudela... lanerako ta
azaltzen dirade... tranpak;
gizona etxian... ta
andria fabrikan,
gurasoak errietan
beste... aldetikan:
«Biraldu zan senarra
azkar etxetikan,
aurren bat izan bañan
lenagotandikan».

Emaztiak:

«*Mi muy querido... ¡Ay mi marido!*
¡Qué malas noticias hay!
Porque vosotros alperkerian
dezutelako bizi nai;
desde mañana asi
bearko lanian,
kixkurtzen egon bage
subaren aurrian,
“atso sukaldeturik”
eltzien gañian,
cantando seguidillas
tripa betetzian».

Senarrak:

«*Siempre me llaman Prisco Veneno,*
al mismo tiempo soy liberal,
soy mano negra y socialista,
soy monárquico y federal;
el día que me llegue
Capitán General,
con estos sagarduos
no voy a tolerar,
porque siempre me dicen
que vaya a trabajar..
En mi País es gran honra
el ser muy holgazán».

Emaztiak:

«*Con tus mentiras, con tus garbanzos*
cansos nos tienes aspaldi;
si eres liberal, si eres federal,
todas las farsas para ti;
aquí es necesario
trabajar, trabajar,
con fábulas la tripa
no se puede llenar;
el padre a palizas
hoy te va a matar..
Hasta que te entierren
no vas a descansar».

Senarrak:

«*Nadie a mí a palos me mata, porque soy... valientia, tengo en Sevilla una gambara gizonen larruz betia: hice muertes y robos Utrera aldian¹ estuve en presidio ogei bat urtian; prefiero por la honra morirme katian, tocando mi piano... ta ez asi lanian*».

Nota.- Ontan asi zan emaztia jokaka.

Emaztiak:

«Aita, etorri bedi aguro makill aundi bat artuta, zerengatikan alper txar onek narabilkiyen jokaka».

Senarrak:

«*Cállate, sagardua; cállate la boca, no grites: Guretarrak, bide gabe jota*».

Emaztiak:

«Aita, betor agudo, iya ito nau ta».

Senarrak:

«*Habla aquí en cristiano. ¿Por qué fuiste tonta?*».

Emaztiak:

«Ai, Jaungoikoa! Auxen da, auxen, auxen da bizi-moduba! Oi! Oi! Aitaxo! Ez al du entzun biotz nereko ojuba?».

Aitak:

«Bai, bai, aditu diñat, or naun, or, agudo. A, a, zer nolakoak dizkaten emango! Ez diñ, ez, etxe ontan bearrik egingo, bat, bi, iru, lau esan ta zionat ekingo».

Senarrak:

«*¡Vaya qué padre tan embustero, ¡Vaya qué padre tan bribón!*»..

Emaztiak:

«Aita, labana artu du eta obe du pakian egon.

Senarrak:

«*Venga Ud. cuanto antes, venga Ud., mal suegro; soy capaz de llamarle: lerdo, más que lerdo! En figura de... estatua aquí le espero. Me voy a hacer un héroe... (si no tengo... miedo)*».

Aitak:

«Zer esaten dek, mutur zikiña?
 Zer esaten dek, ordea?
 Ara nun dekan i zapaltzeko
 labana bañan ohea:
 Kis! kas! kiskas! kiskas! kas!
 Iretzako zazpiyak.
 Da! da!... Da, da, da, da!
 Amabi t'erdiyak!
 Dan!... Jo dek ordubata.
 Bum!... Bum! Ordubiyak,
 erleju txorogorik
 etzeukak erriyak».

Aitak:

«Aixa nai uke denbora on au
 aitak alperrik galtzia,
 artzen ditunak egokigo dek
 totala ateratzia.
 Zirt! Zart! Zirtzart! Zirtzart! Zart!
 Ortikan kalera
 Din!... Dan!... Din dan! Din dan!
 Segi zak aurrera!».

Senarrak:

«¿Usted quiere mandarme
 Ebroz auntz aldera?».

Aitak:

«Bai... Bai... Piano ori
 afinatutzera.

Senarrak:

«*Tras de placeres vienen las penas,
 oh suegro, perdón y perdón...*».

Aitak:

«*No, no, tomarlos a buena cuenta,
 ¡aprende quién es el bribón!*».

Senarrak:

«*¡Queridísimo padre!
 ¡Que día tan fatal!
 ¡Los huesos el entierro
 me empiezan a cantar!
 Usted sí que es un héroe
 y también inmortal.
 ¿Cuántos me tiene dados?
 Saque Ud. el total.*».

Pasa diagu Bitoriya ta
 denboraz gaituk Mirandan,
 ire lagunak entzun ditzaten
 jotzera niak din... din... dan.
 Joan ari emendikan
 a tu tierra-ra,
 ez ago etoririk
 geiago onera;
 or, or izan dedilla
 zuen akabera:
 erdaldunak erdera,
 euskalak euskera».

Bertso auek 1894-VII-1-ean agertu ziran *El Cantabro* aldizkarian. Ramos Azkarate-ren eskuetatik aldizkari ortara zuzenean pasako ziran, beste inoren eskuetan ibili gabe. Orregatik, bera degu agerpenik jatorrena eta fidagarriena. Ala, berari kopiatu diogu.

Euskalzale, 1899-VI-29.

Ibaizabal, 1903-V-10.

Kanta-paperetan ere sarritan argitaratu ziran bertso auek. Orregatik, bertso-paperen saillean jarri ditugu. Ona emen bertso-paperetako argitaraldi batzuk, gure eskuetara iritxi diranak:

Bertso-papera. *Imp. de la Vda- Valverde*. - Irún moldiztegia.

Bertso-papera, *Reimpreso en San Sebastián en la Imp. "La Económica"* moldiztegia.

Bertso-papera, *Imp. de S. de Diego*. - Eibar moldiztegia.

Bertso-papera, *Imp. de Fernández y Diego*. - Eibar moldiztegia.

Bertso-papera, *Eibar: P. Orue*.

Bertso-papera, *Guernica: A. de Goitia y Comp.*

Bertso-papera: *Durango: F. Elosu*.

Bertso-papera, *Elustondo*. - Zarauz moldiztegia.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Tolosako *Txinparta* elkarteak argitarara arazia.

Kanta-bildumetan eta aldizkarietan ere agertu dira bertso auek, aitzatzerik merezi duan aldaketarik gabe. Adibidez:

Nere atsegiña, 2gn. idaztia. *Ediciones Mendiburu*. Liburuska onek beste argibiderik ez du. Baiña gerra aurrekoa da, dudarik gabe.

Bertsolariya astekaria, 1931-X-11.

Euskal Erriko Kanta Zarrak, *Imp. Macazaga, Rentería*.

Euzkadi egunkarian, 1933-VIII-23.

Gerra aurreko *Argia* astekaria, 1935, *Galde-erantzuerak* saillean, 4.881 zenbakian. Ez dakigu zein egunetan.

Euskal Kantak (Cantos populares del País Vasco), *Donostia'n 1959'ko Otsailla*.

* * *

Bertso auek Galtzaundiren bertsoen doiñuarekin kantatzen dira.

Elosegiko On Jose Jaunari bere santuban egunian

“Billa-Mariyan” bizi diraden
aiñgeru pare-gabiak,
gure Tolosa onratzen duten
Printzipe leial nobliak,
Santa Mariya beti edertzen
saiatzen diran jendiak
maite ditu ta maiteko ditu
Ama Dolorez betiak.

Txit maite ditu biyotzetikan
Azkarateko semiak,
maiteko ditu bizi dan arte
bere ongille maitiak;
txit argidotar izango diran
Fueroen maitatzalliak,
goza bitzate mundu ontako
atsegintasun guztiak.

Tolosan, Martxoaren 19-an,
1894-garren urtean.

Ramos Azkarate-koak.

Bertso-pare au, bere argibide oiekin, txartel txiki batzuetan agertu ziran, 11'5 eta 15 zentimetro luze-zabalean.

Elosegitar oiek Tolosako txapel-fabrikako nagusiak ziran, eta Elosegiko Markesak izendatuko ziranak. Leen esan degunez, beren jauregia San Franzisko komentuari ondoan zuten, gaur *Gernikako Paseabidea* dagoan ortan.

Ramos Azkaratek bein baiño geiagotan aitatzen ditu bere bertso-sailletan; baita ere, bertso-pare ontan bezela, zorionak bialdu.

Adiskidetasun ori nundik zetorren bertso auetako bigarreanean garbi agertzen du, bere buruagatik ari dala onela esanez: «maiteko ditu bizi dan arte bere ongille maitiak».

**Elosegiko On Antonio jaunari
Garagar-illaren 13-an,
1897-garren urtean.**

Alde batera lajaturikan
aberats *biziosuak*,
besteren onik ezin eraman
duten *inbidiosuak*,...
(berenak eta besterenak jan
dituzten *orgullosuak*),
«Gu gera onak!» esaten duten
liberal fariseuak...
utsegiteko doai aundiyak
dituben *Patri-osuak*...
eta onekin bildutzen diran
sorgintegiko *atsuak*,
oiek saiatzen diradelarik
zuri jarritzen lazuak,
elbarrituta dira arkitzen
arturik makillazuak,
zergatik zure izen aundiya
du maite *Egiputzuak*,
eta jarritzen zaitu goi-goian
gure *Laurak-bat* dontsuak?
Zerengatikan altxatzen zaitu
Españi oso-osuak,
esanaz zure doai ederrak
dirala birtuosuak?

Diradelako zure begiyak
guziro errukitsuak,
argatik dira *Jaungoikozkuak*
beti zedorren pausuak;
beragatikan esaten degu
pobreak eta gaxuak,
Ongitegiko¹ etxean eta
Gaiztategiko presuak,
nola kendutzen dizkigun miñak
Elosegiren besuak.
Kanta bezate mundu guzian
zure txapela gozuak,
iñork lotsatu ezin dituben
gerrero gloriosuak;
gu illagatik gorde zaitzala
Antoniyo Paduakuak,
gorde ditzala guztiz luzaro
zedorren ondorenguak,
boinengatikan senda ditezen
euskera eta fueruak.

Ramos Azkarate-koak

Itz-neurtu luze au ere, aurreko bertso-parea bezela, Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jaso genduan, inprentatutako txartel batean.

¹ *Casa Beneficiencia*. (Egillearen oarra).

Jeiki naizenerako
goizean oietik,
atsegin bat sentitzen
nuben ingurutik;
nunbait neri birali
dirate zerutik,
zuri gaur egun onak
emategatik;
egun onak millaka,
urteak ugari,
osasanakin opa
dizkitzut nik zuri,
zerorri bejalaxen
etxeke danari,
ala nai dakiyola
Sn. Antoniori.

Ramos Azkarate

Onako au eskuz idatzitako orri batetik degu. Gure anai Jose Marik bialdu zidan, beste orri batean onela idatziz:

«Adjunto te mando un manuscrito de bersos que me ha dado Juanito Elosegui, se trata de unos versos que en el día de su cumpleaños le dedicó Ramos Azcarate a Dn. Antonio Elosegui, escrito por su puño y letra».

Garrantzitsua azken esaldi ori: Ramos Azkarateren esku-idazki bat eta bere firma, alegia. Urrengo orrialdean eskeintzen degu esku-idazki ori.

Anzo-olako irakurtzen da izenburuan. Jaun orren abizenak, oker ez bagaude, Elosegi Ansola baitziran.

Amairugarren lerroan *bejaldassen* irakurtzen da. Ez degu *bejalaxen* idatzi nai izan. Donostian, izan ere, *bezela* eta *bejela* biak entzuten ziran garai batean. Tolosan ere bai, beraz? Ez dakigu. Baiña idazkera ori errespetatu bear zala pentsatu degu.

Urretxuko erriari

Irimo mendi ibai Urolan
biyen erdiko perlari
Iparragirrek erregutzen dit
abiyatzeko kantari;
berak bezela ez dakit baña
bera daukat nik gidari,
zortzikotxo bat kantatutzeko
Urretxu pollit oneri.

Au ezin dute gaurko jauntxuak
berriketakin erosi,
Balle Andorra bezel-bezela
bera da bere nagusi;
naiagatikan aundiyaguak
beren mendean ikusi,
zintzo ta garbi begiratubaz
txit libre oi da au bizi.

Areizaga ta Jauregi baten
seaska maitagarriya,
au da erri bat berez txikiya
bañan obretan aundiya;
emen, bai, emen arkitutzen da
Labeagaren kabiya,
bai eta berak fundatu zuben
eskola ikuskarriya.

Urretxutarrak dira argiyak
amaren sabeletikan,
dira guzizko lan-egilleak
beren aitonetatikan;
dira fueristak nai eta nai ez
Joxe Marirengandikan,
dira garbiyak ta dantzariyak
oitura zarrengatikan.

Izartutako laño urdiñ bat
ber-bera dala dirudi,
emen ez dago beñere goibel
baizikan beti otzgarbi;
onek ez diyo birtutietan
inbidirikan iñori,
zerengatikan erri guziyak
jarraitzen diyon onrari.

Emen ez dago sozialistik,
ain gutxi anarkistikan;
ez dago emen Jaungoikoaren
bildur santuba baizikan.
Ez det nik uste emen izandu
badanik petardorikan,
ez det sinisten aurrera ere
iñoiz izango danikan.

. guziya pake gozoan
. go bateratuba,
. atsena beartsubakiñ
. txit anaiatuba;
. ta pesta ta teatroan
. o aurreratuba,
. . . n leiteke Urretxungatik
. . . du ontako zeruba.

Bizi dedilla euskerarekiñ
euskaldun erri maitia,
dedilla autsi erdal gaiztoak
lotu ziguten katia;
bizi bedi, bai, Iparragirrek
bataiatu zan pontia,
dedilla bizi bere erriko
pare gabeko jentia.

Bertso auk, Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jasotako esku-idazki batetik ditugu. Berari beste orritxo bat itsatsi zion jaun orrek, itz auk idatzita:

«Bertso oiek Ramos Azkaratek bere eskuz idatzitakuak dira». Orregatik, esku-idazki ori urrengo orrialdeetan eskeintzen degu.

Zazpigarren bertsoaren itz edo letra batzuk falta dira, paperaren ertz ori puskatuta dago eta.

Bertso-sail au iñun ere argitara atera zan ez dakigu.

1
Primo mundi Bai-Vrolan
Nizen erdia perlati,
Narnaguirne erregutken di
Abiyatsen cantari:
Nerai berla ez daquit lana
Neva daucal nei quidari
Kontuiocho bat cantabotico
Vrechu pallit oneri.

2
Apiraga ta Larregui lator
Seara maizagariya,
Aui da erri bat beru chiguza
Nagan obetan cundiyar
Lomen-bai' emen arguilitzen da
Lalengaren cabiya,
Bai eta beru fundala zuber
Esola icuravaye.

3
Tratutaco laño urdin bat
Beru beru dala dibidi,
Emen ez dago beruere goibel
Bairian beti otz-garbi:
Ore ez diyo biolutatzen
Nubidorian inori,
Auzgatian erri guciyae
Larrutken diyo onerai.

4
Ez erri dala guero jarrigan,
Case ez die non onerari talde
Ez erri dala inori
Walle andora beru beru
Neva da beru nagusi,
Nayagatian ^{subirio} jarru beru
Neva mundega erri:
Laloz erri ordo jolotatub
Hut chucen nardu bai lisi

5
Vrechu-tarraz diya arguiza
Amanen sabelerian;
Diva guizero lan-egullea
Neren aitguelerian;
Dinaste ~~erri~~ ^{erri} ta atreguina
~~erri~~ ^{erri} ~~erri~~ ^{erri}
Diva garbiya ta dantariya
Aui ~~erri~~ ^{erri} ~~erri~~ ^{erri} galoran

6
Emen ez dago sozialisti
Aui guchi anarguizian
Ez dago emen Larreguian
Bildur sartuba bairian
Ez det nie este emen iranda
Madani pelandorian
Ez det sinisten auzerian
Ez dago irango danian

guciya pagus gorum
lago baleraluba;
labona beartubappin
chit anayaluba;
ta pata, ta balroon
o ammeraluba,
leiteque Vasechagati
adu ortau Jemba

Biri distilla Cuzgusaniguin
Luscaldora-roni mania
Dedilla autri endal gaiteloa,
Lo rigulca calia
Biri beti hui Sparaguisce
Bateyatu ran pralin
Dedilla biri bere essico
Fase galera jentia

Jesusen Lagundiko
Aita Jose Mari Laskibarkoari
Atoz pekataria-ren doñuan

Jesusen Lagundiko
Aita Jose Mari,
zenbat atsegin eman
dizkiguzun guri!

Betor, betor Satanas,
bai ere Luzifer,
betoz Judas ta Kaifas,
betoz milla bider,
betoz suak arturik
Tolosara aurtan,
iya Aita Laskibar
izutzen al duten.
Jesusen Lagundiko...

Alako arbolaren
adarra zerade,
etsaiengatik iñoiz
etzerana gorde;
naiz il beti zabilta
egiyaren alde,
zer gudariya zauden
ezpatarik gabe!
Jesusen Lagundiko...

Datorrela Moraita
eta Víctor Hugo,
betoz mahomatarrak,
masoiak naiago;
etorriyatikan
Jordan ta Lutero,
ez diye Laskibarrek
itzuli egingo.
Jesusen Lagundiko...

Armikan ez du bañan
bai jakinduriya,
da bere erriyaren
illargi berriya;
Euskalerriko seme
maisu txit argiya,
oso oinperatu du
liberalkeriya.
Jesusen Lagundiko...

Masoi liberalakin
dago txit aserre,
eta ez da izango
iñoiz adiskide;
Laskibar zeñek jarri
pekatuen alde,
baldin naiago badu
bizirikan erre?
Jesusen Lagundiko...

Gu salbatzeagatik
ilko ziñakela,
aingeruak zerutik
gorde zaitzatela;
dakigu biyotzetik
nai diguzubela,
baita guk ere zuri
bestek ez bezela.
Jesusen Lagundiko...

O zer seme umanta
dadukan Tolosak!
Martiri izatia
dauka atzegintzat.
Nola bereganatzen
dakiyen biyotzak,
esanaz itz-tokitik
Jaungoikozko itzak!
Jesusen Lagundiko...

Ogei urte oietan
ikusi ez arren,
Aita Jose Mariak
zer maite gaituben!
O zer guraso ona
andien ondoren,
gaur Tolosa guziyak
koroitzen zaituben!
Jesusen Lagundiko...

Deadar biyotzetik
egiten ziguben,
paper faltso oriek
ez letzeko, arren!
Arritzen da euskalak
lotan nola gauden,
ezin ikasirikan
nork iltzen gaituben.
Jesusen Lagundiko...

Zu bezela guziyak
fiñak balirake,
euskara ta fedia
ilko ez lirake;
gañera Fueroakin
biziko giñake,
ez gaur gauden bezela
masoi oien mende.
Jesusen Lagundiko...

Adierazi digu
garizuma ontan,
zer etsaiak dauzkagun
bazter guztietan;
gu miñez ikusteaz
ain dago penetan,
iltzeko prestatu zan
itz-tokiyan bertan.
Jesusen Lagundiko...

Aundiyak diralako
zure mesedeak,
biyotzaren erdiyan
dauzkagu gordeak;
sariatu ditzala
Jaungoiko maiteak,
merezi bezelaxen
zere birtuteak.
Jesusen Lagundiko...

Zere erri maitea
fedez igurtzita,
bazuaz oroitza bat
betiko utzita.
Ai egingo bazendu
urtero bisita,
alabear eder bat
zerutik jetxita.
Jesusen Lagundiko...

Ez gera, ez, aztuko
zutzaz gau ta egun,
zergatikan Aitarik
goiena zaitugun;
zuregatik iltzeko
ez gerade bildur,
agur, Aita Laskibar,
agur, agur, agur.
Jesusen Lagundiko...

A. M. D. G.

Bertso-papera, *Tolosa: Imp. de F. Muguerza* moldiztegia argitara emana.
Egillearen izenik ez da esaten; baiña Ramos Azkarateren usaia artzen diot nik
beintzat bertso auei.

Agidanean, aita Jose Maria Laskibar, erriko semea, Tolosan izana zan sermoiren batzuk edo misioak ematen, zein urtetan ez badakigu ere.

Bertso Berriak

D. Tirso Olazabalentzat

Gure begiak naiz egin negar
biotzez maite zaitugu,
gure aurreko lege ederrak
zugana zuzentzen gaitu;
naiz eta penak gau eta egun
gure bizia laburtu,
aurrera ere ill arteraño
ez genduke nai mudatu.

O gure arbol frutu txit gozo
eta ederrak emana,
endera izan da zure sustraiak
galduarazo dituana.
Nola litzake gu elkartzea
orain erdaldunengana?
Ez da beldurrik, ez da kenduko
itz onakin gure pena.

Euskal Errian gizon jakintsun
eta prestubak badira,
beragatikan gure biotzak
poztubak arkitzen dira;
ikusirikan nola izan dan
gure lenagoko jira,
ez genduke nai aurrera egon
erdaldunari begira.

Sentimentuan denbora labur
au igarotzen degunian,
arbol maitea, aditzera eman
euskaldun danen artean,
deadar egiñaz: «Atozte, seme
txit nekatuak bidean,
eseri eta deskantsatzera
nere itzal ederrean».

Jaungoikuari bear diogu
euskaldunak erregutu,
pake gozo bat gure gañera
zurekin dezan biurtu;
bada animo sendoz nai degu
zure ondoren segitu,
ta gure arbol Gernikakua
zure eskutik aldatu.

Defenditzeko jarri nai degu
buru D. Tirso Olazabal,
jaun orren kontra dabilzan oiek
burutik ez daude kabal;
obiagotzat jarri nai dute
kastellano bat: Nocedal;
orain integro omen da ori,
lenago zan berriz leal.

Cabrera ere jefe ona zan
guizon askoren auan,
ark egiñakin ez al ziñaten
eskarmentatu orduan?
Mingaiñ onakin engañatuta
faltsia egin da juan,
kastillanuaq buru jarrita
orra gero zer dagan.

Orra euskaraz bertso berriak
ondo enteratziarren,
badakizute orain disputa
nola gertatu dan emen;
lenago ere erdaldunakin
ondo aspertuta geunden,
oiek kentziakin kontentuz gera,
au gerta dedilla, amen.

Don Tirso jauna etorri zaigu
baliente eta amable,
gizon batzuek jaun aundi ori
ikusi nai ez ala ere;
leal guziak burua altxatu,
esan lotsarikan gabe:
«Kastillanorik ez degu biar,
gu euskaldunaren alde».

Bertso-papera, *Eusebio Lopez-en Moldizteguian* argitara emana.

Bertso auetan ere leenago aitatu degun karlisten eta integristen arteko auzia ageri da.

Nocedal-i euskaldunak

*Biotzean kurutza,
eskuan bandera,
euskalduna nai degu
eraman Gortera.*

Nora zatoz zu, Nocedal jauna,
Euskal Errira eskean,
zu bezelako beste gizon bat
ez dagolako ustean?
Guk baditugu gizon azkarrak
billatu gabe erbestean,
obe zenduan mugitu gabe
pakian egon etxean.
Biotzean kurutza...

Paper batekin nai izan dezu
karlista arraza desegin,
paper batekin, garaitu ez dana
burnizko arma danekin!
A, gizajoa! Zure gañean
naikua dezu zeregin,
lenago dira gure mendiak
lautu ta jarriko berdin.
Biotzean kurutza...

Oroitzen gera ondo, Erramon,
zure aitaren esana:
«Bedeinkatua izan dedilla
Zumalakarregi jauna
il zuan bala»; eta orain zatoz
lotsatu gabe gugana,
jeneral azkar aren errira
aitaren seme zerana?
Biotzean kurutza...

Zuk jardun zazu etxe ta kale
berrixukerian, jardun,
inozenterik edo ez jakiñik
baldin arrapatu... dezun;
baña jardunen ajolik gabe
ara guk zer eingo degun:
.....
.....
.....

Zu, diozunez
eta fuerista ba
nun egon ziña
giñanean gora
Jaungoikoaren eta Fuegoen
altxaturikan bandera?
Urruti emendik, bada urrutira
joan zaitez orain eskera.
Biotzean kurutza...

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea. Puskatuta dago eta ez da dana irakurtzen. Orregatik puntuz idatzitako utsune oiek.

**Azpeitiko distrito edo
barrutiyan botuak dituzten
nere anai maitagarriyai
Orra nun da Urnieta-ren doñuban.**

Azpeitiko barrutiya,
o leku zoragarriya,
euskaldun garbi-garbiya!
Sartu zitzaizun oraiñ bi urte
tranpan *Nosedar-keriya*,
seta txit lotsagarriya,
Fueroen etsai aundiya,
gure desonragarriya.

Artzai-moduban lau otso,
bizi diranak eroso,
saldu nai gaituzte oso.
Turroia lasai jatiagatik
beste zortzi bat tranposo,
karlistak zirala atzo!...
Ez ezagutu guraso,
baizik bototan eraso.

Oriyen asmo larriyak
nundik diran etorriyak
dakizki masoneriyak.
Negar egiñaz oroitu gaiten
zer diyon Fuero garbiyak;
lege zar maitagarriyak
kantatzen ditu egriyak:
illtzeko sabel zuriyak!

Gaur gizon *sabel zuriya*
eta *traidore* aundiya
omen da *gutziz argiya*.
Perla oiekin abiyatu zan
emen *Nosedar-keriya*
saldutzen Euskal Erriya
eta istori garbiya,
munduban arrigarriya.

Lengo maskara kenduta,
santutzat *Ramon* artuta,
dabilza lotsak galduta;
testimoniyo gutziz paltsuak
Don Karlozentzat sortuta,
mandamentubak aztuta,
jurementubak salduta,
trinpiti-tranpan sartuta.

Darabizkiten pausoak
diradela txit gaiztoak
daki Probintzi gaxoak!
Milla berreun ezkeroztandik
Errege egiazkoak
eta Fuero zar zintzoak
dira anaia osoak,
elkarren lagun gozoak².

Karlosen juramentua
daukagu bedeinkatua,
biotz barrenen sartua.
Jaio giñaden defenditzeko
Jaungoiko errukitsua,
Fuero zar zintzo-zintzua,
Sort-erri gaxo-gaxua
eta Errege gozua.

Maroto jaio ez bazan,
Nosedar-tarrik gaur etzan,
orduban plaga au sortu zan.
Oraiñ bi urte paltsokeriyan
Tirsoren kontra zebiltzan;
ta... aurten orduko gisan
begira nola dabiltzan
gure botuen arrantzan!

Tranpan-lur³, Por-diru-zabal⁴
Patrio⁵ eta Nosedar⁶,
Pelipo-Fraxku⁷ nunbait an!
Lege santubak agoniyan ta
oiek turroia aukeran;
sarturik bostak ganbelan
ari dirade jan ta jan,
naiz gu soldadu eraman.

Ez gaiten izan itxubak;
euskaldun leial prestubak,
eman Tirsori botuak.
Erramuntxontzat bazuaztenak
zerate ardi galdubak,
edo... zauzkate saldubak
seta madarikatubak;
ai gure Lege Santubak!

R. Arranz-illun

Bertso-papera, *Tolosa*: - *Imp. de E. López* moldiztegian argitara emana.

Bertso auk integristen eta karlisten auzia beroenean zala moldatutakoak dira. *Nosedar* ori, dakigunez, Ramon Nocedal jauna da, integristen buru zana. Zortzigarren bertsoan aitutzen diranak, nungoak diran egilleak berak oarretan salatzen du, eta erri oietako erretore jaunak dira, Ramos Azkarate auzitara eraman zutenak, itzaurrean esan degunez.

¹ Fueroen liburuan 2-garren Kapituloan, 29-garren Tituloan.

² Letu bitez Gipuzkoako Fueroak.

³ Azkoitikoa.

⁴ Errezillkoa.

⁵ Tolosakoa.

⁶ Egiñaren faltsotzallea jakiñaren gañean.

⁷ Amezketakoa. (Bertso-paperaren oarrak).

Aspetti-ee distrito ede barrutiyan botuac ditauten

Nere Anal Maitagarriyal.

«Ora nan dan Urciñu-ron dituhan.

—1—
Aspetti-ee barrutiya
Oñ leue noragarriyal
Kessaldun garbi garbiya,
Barta ofisiaguz oraili bi arte
Traspain Nuebar-garriya
Seld-ekñ kiles-garriya
Fuero-en etñal sinfiya
Guz deñatun garriya.

—2—
Artian modulan lan etan
Bici diritun erree
Saldun nai gaitute oso
Turroya leue jaitugalia
Baste sartal bat txantpua
«Carliñac cirñu etñu...!
Eñ etagute gureño
Baste boietag erree.

—3—
Orriyan saso berriyo
Nai die dieñ etorriyo
Dagupai manerriyo.
Nepre arñitun erñite-gaiten
Car dieñ. Fuero garriyo
Lagun-tar maitagarriyo
Castiñac dieñ erriyo
Re-taca nabal sarigac. (1)

—4—
Guz gñitun nabal sarigi
Eñ boietere arñitya
Oññada, garñite arñitya.
Pech-traspain abigute zan
Eññac Nuebar-garriyo
Balditun Erñal-erriyo
Eññac baste garriyo
Mandulan sarigariyo.

—5—
Lagun manerriyo gñitula
Saratun RAMÓN artian
Dahitun leue galdite.
Txantpua gñitun paltuac
Den Carico-erñat sartitak
Mandulanbaste sartitak
Juramentatun sartitak
Txantpua sartitak.

—6—
Danditgñitun paltuac
Danditun dieñ gñitun
Dagut (Paltuac-gñitun)!
Mila berren erñitun basteñ
Erriyo arñitun-oso
Eñ. Fuero-tar etñitun
Diri arñite etñu
Eññac lagun gñitun. (2)

—7—
Carico-en juramentun
Danditun boietereñ
Bicote basteñ artian.
Jayo gñitun defenditun
Jatugñite erriyo
Fuero-tar etñite etñitun
Bart-erri gñite gñitun
Eñ Erriyo gñitun.

—8—
Traspain-er, (3) Par-dire-nabak (4)
Paltuac (5) eta NOISE-DAR (6)
Paltuac-Fuero (7) manditun an!
Lagun basteñ arñitun-ta
Oyo arñite arñitun
Bart-erri baste gñitun
Ari diritun jax ta jax
Nai gñitun erñitun.

—9—
Marñite jayo et baste
Nai die-erri gñitun etñu
Oññada paltuac arñitun.
Oññite bi arte paltuac-erriyo
Tiro-erri etñite etñitun
Ta... artian orñite gñitun
«Bicote etñite etñitun
Guz baste arñitun.»

—10—
Er gñitun etñite etñite
Erñite-dan leyral paltuac
Erñite Tiro-erri baste.
Erñite-erri-tar basteñ
Carñite arñite galdite
Eñ... arñite etñite
Bide mandulanbaste
«AY OÑE LEUE BARRUTI!»

H. Arras dieñ.

TOLUSA — Imp. de E. Lopez.

(1) Erriyo Erñite-erriyo gñitun Erñite-erriyo-erriyo gñitun Erñite-erriyo.
(2) Erñite-erriyo Erñite-erriyo Erñite-erriyo.
(3) Erñite-erriyo.
(4) Erñite-erriyo.
(5) Erñite-erriyo.
(6) Erñite-erriyo Erñite-erriyo Erñite-erriyo Erñite-erriyo.
(7) Erñite-erriyo.

LAZCAUCO PLAZAN

JOHANTU GIBAN BI PARTIDU MARIKAREN 9ta 1866 ALKAREZ ERREKIBU.

1.

Lagun bi partidu
Lazcauc izaniz,
Cachin gabe jardu
Egon issitiz;
Oraincha ere ingo
Ezin sinisturiz,
Mizale larec ala
Jocin gubenc,
Obatu besteriz,
Bero parveoric,
Bi partidu aín etxiz
Jango ditulenc,
Ay! leñin leñitengiz
Bera lazarriz.

2.

Asocío lafragar
Modu artarac,
Plazan goñu agortu
Guzuzkerac;
Arren gordel gaitza
Guzuzkerac,
Nagusu jardi gabe
Euzuzkerac;
Gaur Lazcaucen,
Badazra egoc,
Cerulec emon eta
Bafan alacoz,
Bi guñuzi gafetiz
Erain daroc.

3.

Euzuzkerac jartzen
Bafra naguz,
Ez guñuzengiz biñi
Soguzac bicit;
Koguzerac diradela
Pelotari cuchi,
Ela ezin lilezque
Ascora irichit;
Uzi da leñibel,
Nulena icusi,
Guzuz bi zintulena
Latsuluric etzi;
Coru bat urveroc
Lazcauc nevec.

4.

Norhaiterri genduriz
Societate gaitziz,
Euzuzkerac ala Guñuzengiz
Nic bererentziz?
Otsa lotsatzen du
Guzuzkerac auzer,
Bata ere denatuz
Chit olerqui artziz,
Arguticun gaitziz,
Euzuzkerac,
Guzuzkerac izan arren
Bata bererentziz,
Paradisico fruit
Guzuzkerac izitiz...

5.

Guzuzkerac leñin haitziz
Coru auzeriz gaitziz,
Jantzen duzate
Gota gordeiz;
Arturacu litzizac
Amico artizac,
Fruen duzate
Fruen duzate,
Lau urri calletziz,
Bafra bererentziz,
Bata bat obeguz
Bafra bererentziz,
Mozkerac bererentziz
Euzuzkerac.

6.

Berac badirale
Eler ta auzeriz
Bafra bererentziz
Dau guñuzac;
Mundulo bustitendu
Coru eruzac
Bata ere berotu
Barric guñuziz;
Mikro bererizac
Gauze eruzizac
Chopch bererentziz
Erre bererizac
Cor gloriac dituen
Euzuzkerac...

Bi gizon beste aietakoak (Patri eta Txomiñ)

Patri:

Jaungoikoak egun on
dizubela, Txomiñ,
bartarratsean lorik
ez det nik egin.
Sánchez Ascensio-gaz
pasa zaigunakin,
oieratu nintzan ni
naigabe batekin.
Giyarrean det miñ,
bear ote det ill?
Ezin aguantatu det
oñaze oiekin,
arren!, igortzi nazu
ukendubakin.

Txomiñ:

Guzirozko txarra da
nere ukenduba,
Kadizko Korte aiek
puzunituba.
Sardá jaunak diyonez
au da pekatuba,
Ama Eliza Santak
txit kondenatuba.
Ekatzu eskuba
artzeko pulsuba;
lendik... ukendu ontan
zaude... lardatuba,
etzera dirudizun
bezin santuba.

Patri:

Santuba ez naizela
neronek badakit,
bañan... trinpiti-tranpan
asko datorkit.
Karliten familiya
galdutzeagatik,
salto egingo nuke
gaur odeietatik.
Beltzen ganbelatik
jaten det gogotik;
zer dit neri ardura
Sardá batengatik,
Aita Santu ta Obispo
guziyengatik?

Txomiñ:

Beajundaizula, Patri,
o nere anaia!
Zu bai zerala gizon
gutziz ernaia!
Biyon partiduba da
turroia, turroia,
gañera ez txikiya
baizikan larriya.
Planon bat berriya
al dezu jarriya,
galdutzeko Karlosek
daukan familiya?
Nolakua dan esan
nazu egiya.

Patri:

Ni beti nola naizen
 guztiz intrigua,
 saltsa jarritzen nazu
 oso pijua.
 Ala erriyan jarri
 nuben enredua,
 esanaz Karlos jauna
 etzala lengua,
 baizik oraingua,
 txit katolikua,
 Nocedal-tar guziyak
 ez bezelakua;
 orra bada, Txomintxo,
 nere planua.

Patri:

Ni paltsua naizela
 esan nai dirazu,
 zuk ere titulu au
 ortxen daukazu.
 Republika jenero
 denak nai dituzu,
 Doña Kristina ere
 gustatutzen zazu.
 Berotzen banazu
 damutuko zaitzu;
 nor naizen oraindik
 ondo ez dakizu;
 muturreko bat laixter
 artuko dezu.

Txomiñ:

Zer esaten didazu?
 Erotu al zera?
 Don Karlos famatutzen
 dezu ostera?
 Zuazkit emendikan
 agudo etxera,
 Nocedal-i itz oiek
 eskribatutzero.
 Bañan zu zer zera?
 Neronen antzera,
 nolanai ibillitzen
 zeran egabera?
 Beñepein politikan
 piña etzera.

Txomiñ:

Zuk ni muturrean jo,
 demontre petrala?
 Uste dezu ni bañan
 geigo zerala?
 Subak nere odola
 berotu ditzala,
 naiz zure burubakiñ
 nik autsi kristala.
 Ez naiz, ez, motela,
 ez eta ustela,
 ezpazaitue zapaltzen
 merezi bezela,
 nere buruba illko
 det nik bestela.

Patri:

Txomiñtxo, utzi nazu
 piska bat pakian,
 letzera nua kartan
 zer datorkiran.
 «Salamankan Martxuen
 ogeitabostian,
 Ascensio eta Robles
 dabiltza airian,
 Luzbeltzen birian
 kiskali nayian;
 intrigo diabrubak
 aitzen-aitzenian,
 obispuaren kontra
 dabiltz lanian.

Txomiñ:

Ai zer berri tristiak
 dituzuben, Patri!
 Zuen entierrua
 ez da urruti.
 Elizak kondentzen
 zaituztela beti,
 zuk jakiñ bear dezu
 nik bezin obeki;
 zabilta poliki,
 aubik ez idiki,
 Erromak balezake
 laxter erabaki;
 rusuak zeratela
 zeñek ez daki?

Patri:

Ascensio eta Gil-ek
 arrazoia dute:
 alako Obispua
 zertan daukate?
 Naiz umildadetikan
 ni bizi aparte,
 aien alde izango naiz
 bizi naizen arte.
 Tentaka nabilte,
 iya bete naute,
 politikan zer naizen
 jakiñ nai badute,
 «¡Viva Alfonso trece!»
 deitzen det fuerte.

Txomiñ:

Patri, mundu onetan
 al da gozamenik,
 ondo jan, ondo edan
 bezin ederrik?
 Nola ezer ez dagon
 Don Karlosengandik,
 oraiñ ez degu beintzat
 Karlosen bearrik.
 Naiz zuk eta naiz nik
 ez degu oberik
al sol que más calienta
 gozatu besterik;
 Jaungoikua eta Fueruak
 dira alferrik.

Patri:

Zertan sartutzen zera
 zu orren aurrera,
 baldin Jaungoikoagatik
 bizi bagera?
 Datorrela nai badu
 Zorrilla berbera,
 azkar jarriko gera
 gu bere aldera,
 gu biyok batera,
 mau mau egitera;
 Don Karlos etorritzen
 bazaigu onera,
 esan muñ egin eta:
 «Karlistak gera».

Patri:

Nik aztuta naukana
 gogoratu zaitzu;
 Txomintxo, premiyo bat
 merezi dezuz.
 Tximu zarrak ainbeste
 tranpa badituzu,
 Salomon jakintsuak
 aiña badakizu.
 Ni zerbait banazu,
 bañan, bañan gaur zu
 Jeremias profeta
 bera dirudizu;
 zer gauza nai dezuen
 eska dirazu.

Txomiñ:

Guk ori esan arren
 siñistuko al du?
 Len ere gure berri
 jakiñ bear du.
 Zenbat aldiz zenuben
 Erregia saldu?
 Zerbaitezaz biziya
 nai zizuten kendu.
 Ni galdubak galdu
 ninduten biraldu,
 eskerrak akordatu
 zirala berandu;
 bestela onezkeroz
 nintzan usteldu.

Txomiñ:

Nik bear detan gauza
 ez dago garesti:
 bototan ibilltzia
 nerekin beti.
 Karlista txar oieri
 biriak ebaki,
 eta al baldin bada
 sabelak idiki.
 Biyotzeko Patri,
 saiatu gogoti;
 oraiñ zer ari geran
 Ramosek baleki,
 ondoren kantatuko
 luke ederki.

Patri:

Etzaiozula egiñ
kasorik Ramosi;
jakingo balu ere
ajola gutxi.
Trikorniyua sisak
ezpadizu autsi,
azkar bear zaituzte
alkate ikusi.
Bañan zu lenbizi
jantzi zaitetz, jantzi,
txapela eta gabana,
polaina ta guzi,
ematen dizun ondo
edo itsusi.

Txomiñ:

Orra nun naukazuben
alkate jantziya,
ta arraiu polatu
ez itxusiya!

Patri:

Txomiñ,... trikorniyua
daukazu autsiya,
polaina bat lumeraz
berriz igortziya;
gabana guziya
txit gaizki eziya;
naigo nuke bazeunde
oraiñ erantziya;
dirudizu zaku bat
gaizki josiya.

Txomiñ:

Patri, ez dakit nik gaur
zer ari zeraden,
ez dakit burutikan
ondo al zauden.
Ez nazu gaizki utzi
pozaren ondoren,
ez dakit zeñ deabru
zurekiñ dabillen.
Ni oraiñ baño len
alkatetzan emen
entierro batian
txit pintatu nuben;
zedorri kantatutzen
antxen ziñaden.

Patri:

Beste trikorniyo bat
bear da erosi,
bi polainak lumeraz
ondo igortzi;
bizkarreko gabana
makinakin ezi,
eta ber-bertatikan
zaude zu nagusi.
Gerran gogor asi,
txandarme ta guzi,
karlista bat bakarrik
ez bizirik utzi,
laltan bat ekatzu ta
ondotxo bizi.

Ramos Azkarate

Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jaso nuan orri pare batetik. Orri oiek eskuz idatzita daude. Bertso auek Azkaraterenak diranik ez da iñun esaten; baiña 16 eta 17-garrenak Ramosen izena aitatzen dute, eta berarena izango da, ziur aski, sail au ere.

***Euskal-Erria* eta beste
zenbait aldizkari**

Agur, agur, Bizkarrondo!

Zurekin lotan, zurekin esna
zurekin zergatik nabill?
Zekizulako itzak neurritzen
zuzen, sendo ta biribill;
zuregatikan nere biotza
zoratu naiean dabill,
zurekin nai du aurrera bizi,
zurekin nai luke ere ill.

Sinista zazu, Indalezio,
zerala nere maitea,
beraren bidez nola nai dezu
ixillikan egotea?
Ez egon arren nere buruba
jakinduriyaz betea,
itz argal oiek adituzeko,
arren!, altxatu zaitea.

Zure izena etzait kendutzen
beñere begietatik,
ikusitzen det ezkerretan ta
orobat eskubitatik;
irakurtzen det nere atzean,
letzen ari naiz aurretik,
ez naiz irten ta ez naiz irtengo
baratza eder ontatik.

Zure amaren sabeletikan
ziñadeneko jaioa,
zerorren billa abiatu zan
txit zuzen amoriyoa;
bai eta ere legundu zizun
eztiyarekin aboa;
ziñaden txori onena baño
kantari ederragoa.

Zure omenak kantatuzeko
letartak erregutzen dit,
bañan bai al det, izango al det
lan ontarako modurik?
Gañera berriz etzait arkitzen
zure doaien laurdenik,
auxen da lana!, ezin naiz asi,
ezin naiz egon ixillik.

Zu izan arren itzak neurtutzen
jatorritikan abilla,
ez ziñaden zu arroa izan
baizikan guztiz umilla;
zure lan onak gordetzen berriz
mutu bat beziñ ixilla,
orreatika millak baterez,
batek baliyo du milla.

Amoriyoan gazte denboran
pasa zenduban bizitza,
amoriyoan egin zenduban
zori oneko ezkontza;
gogoz maitatzen ari ziñala
etxadiari biyotza,
gerta zitzaizun zori gaiztoan
negarrezko eriyotza.

Zure izena galdutzen bada
galdu dira naitasunak,
galdubak dira gure artean
diran anaiatasunak;
galduko dira emakumeak,
galduko gera gizonak,
galduko dira Jaun Zerukoak
para zizkigun gauz onak.

Ai!, etziñaden bakarrikan ill,
ill zan luma bat azkarra,
galdu zitzaion amoriyuari
giyatzat zeukan izarra;
igartu're zan lore bat berriz
bost llaga beziñ ederra,
errenkada oiek izkribatutzen
egiten dizut negarra.

Uste al dezu zure izena
arkitzen dala galduta?
Zure izena ikusten degu
lore ederrez beteta;
gañera berriz uste ez dezun
sugarren batek erreta,
Urume eta Kontxa ederrak
erdiyan zauzka gordeta.

Amoriyoa etzenduban zuk
ez erosi ta ez saldu,
baizik zitzaizun gorputz danean
sube bat bezela bildu;
beraren bidez iguzu guri
Euskal Erriyan zabaldu,
amoriyuak seme oberik
izan ta izango al du?

Amoriyua erakutsitzen
umanta ziñalakuan,
amoriyuan izen goiena
daukazu Egiputzuan;
amoriyuan sartuba zaude
betiko gure goguan,
eztago dudik amoriyuan
gozatzen zaude zeruan.

Zu izanikan amoriyuak
paregabeko semea,
zu izan ziñan itzak neurtutzen
zazpi doaien jabea.
Nola nai dezu, nola liteke,
nola gentzake ordea?
Norengandikan, nundik nai dezu
zure izena galtzea?

Ondo dakizu zuri begira
daudela gure begiyak,
ongi dakizu gaur nola dauden
iberotarren mendiyak;
ondo dakizu nola dauzkagun
txit negar izugarriyak,
ongi dakizu gaur zure bear
dirala Euskal Erriyak.

Zuk itzegiten dakizulako
gutziz garbi eta ondo,
egin diozu erregu on bat
Jaungoikoari agudo.
Ez al dakizu zer moduz bizi
izandu giñan lenago?
Agurtzen zaitut, Indalezio,
agur, agur, Bizkarrondo!

Ramos de Azcárate

Euskal-Erria 1885

Izenburuaren azpian onako oar au egiten du aldizkari onek:

«Publicamos con gusto esta composición dedicada al malogrado Bilintx por un joven tolosano, de quien esperamos ver en lo sucesivo interesantes trabajos literarios».

Ama Euskararen bakartasuna

Nun zabiltzate, seme ederrak,
Amari eskapatuta?
Edan zenduten bular gozoaz
ote zaudete aztuta?
Nai zinduzteket nereganatu
benetan erregututa,
zaudetelako inñudearen
esne txarrakiñ galduta.

Ernio mendi oñazez dago
zueidi begiratuta,
ta Orreaga¹ beti negarrez
asabaz² gogoratuta;
ai!, Kobadonga arkitutzen da
egiyaz minberatuta,
an dago Nabas zuen galeraz
errukipen bat artuta.

Titi samiña edaten asi
ziñaten zori gaiztoan,
ordu ezkeroz gauza bat onik
ez daukazute gogoan;
pixkabanaka sartu zerate
deabruaren lazoan,
Adan ta Eba orrela galdu
ziraden Paradisoan.

Errekatxoak zapuztu dira,
ibaiak datoz aserre,
Kantabriyako ur gazi fiñak
orruak egiñaz daude;
eta ni, Ama, nola naiz arki
batere laguntza gabe,
ikusirikan seme nereak
beren borrreruen alde?

Inñude orrek jarri zaituzte
guziyok biurriturik,
zer zabiltzate, ume nereak,
elkar ikusi eziñik?
Ona utzita txarraren billa
bazabiltzate nasturik,
bide orretan ez daukazute
zuentzat salbaziyorik.

Ama zarra ta Ama garbiya
negarrez iya urturik,
zueidi deika ementxen nago
nere besoak zabalik;
utzi nazute bildotx galduben
gisara bakar-bakarrik,
ez dakit nola otso artean
arkitzen naizen bizirik.

Baldiñ aurrera segi ezkeroz
oraiñ artean bezela,
ez det nik uste urte askoan
bizi izango naizela;
gauzik onenak jan dizkirate,
gertatzen naiz txit argala,
len eguzkiya baldin banintzan
gaur ez naiz... baizik itzala.

Ez badute nai zuben biyotzak
Amarengana makurtu,
gañean diran etsai gogorrek
nork eta nola garaitu?
Obe dezute alik laxterren
guziyok nereganatu,
bestela turmoi izugarriak
azpiyan artuko gaitu.

Ramos Azkarate eta Otegi

Euskal-Erria, 1886

Oar batean argibide auek ematen ditu:

«*Publicamos con mucho gusto este fragmento de una pieza dramática titulada Beotibar-ko jatzarraren oroipena Gaon judubaren galerarekin, original del conocido poeta euskaro D. Ramos Azcarate, cuyas felices dotes son ya apreciadas por los lectores de la Euskal-Erria*».

(Antzerki ori *Auspoa*-ren 197-garrenean aurkituko du irakurleak.)

Antzerki orrek eta *Euskal-Erria* aldizkariak aldaketa bat dute: 2/1 lerroan, antzerkiak *titi samiña* esaten du; eta *Euskal-Erria*-k, *bular samiña*.

El Cántabro, 1893-XI-18.

Onek beste izenburu au du: *Erdal legeen alde dabiltzan euskaldun fede onekoai dongitua*.

Ibaizabal, 1902-IV-6.

Baserritarra, 1908-II-27

Baserritarra, 1909, 115 zenb.

La Baskonia, 1908, 532 zenb.

Iparragirreri ill zan denboran jarritako bertsuak

Lore eder bat galdu da
gure mendietan,
usaia zabaldua
lau probintzietan!
Negarrez asko gaude
Euskal Errietan,
bai ere euskaldunak
Mundu Berrietan.

Luzaro ez genduban
izandu berririk,
koitaduba ill zala
geunden sinisturik;
jakindu zubenian
giñala galdurik,
etorri zan onontza
su-garrez beterik.

Ai, ai, Iparragirre!
Ai, gure lorea,
Urretxuaren seme
parerik gabea!
Txit zuzen erakusten
ziguzun bidea,
zutik nola iduki
arbola maitea.

Antziñako dotriña
zigun erakusten,
odolak jartzeraño
guri irakiten;
eriotza latzean
gertatu da aurten,
jaiotako erriyan
lurperatu zuten.

Etsai asko zeuzkatzun
errabiz beterik,
birali zinduzten zu
kanpora emendik;
lurrari ta amari
agur bat egiñik,
joan ziñaden itsasoz
omenez beterik.

Negar samiña egiñ
zazu, Gipuzkoa,
galdu zaizubelako
seme alakoa.
Ai, Araba, Bizkaia,
ai, ai, Nafarroa,
ixuri dezazute
egiyaz malkoa!

Arbolari adar bat
zaiolako galdu,
nola ez bada izan
biotzean damu?
Osatu dediñ azkar,
Laurok-bat, lagundu,
berak oñaze danak
kenduko dizkigu.

Jose Mariren gisa
bear degu izan,
Aitorren seme denak
libre izan ditzan;
euskeraz jaio eta
ala bizitu zan,
euskeraz maitatubaz
koitaduba ill zan!!

Euskal-Erria, 1886.

Echeverría y Guimón: Ecos de Vasconia kanta-bilduma, 18-garren zenbakia.
Onek dakarren doiñua urrengo orrialdeetan eskeiñiko degu.

Argia, 1934, 701 zenb. Aldaketa batzuk baditu onek, baiña ez dute emen aiatzerik merezi.

Izenburuak dionez, Iparragirre il zan denboran jarritako bertsoak dira. Bostgarren bertsoak ere ori bera dio. Eriotz ori 1881-IV-6-an gertatu zan. Orduan jarritako bertsoak, beraz, onako auek.

Iparragirre - ri.⁽¹⁾

Zortzico.

III zan demoran jarrifako bertsuak.

Nº 18.

Música de Cándido Buenechea.

Poesía de Ramos Azcarate.

Lo-re e - der bat gal - du - - du Gu - re men - di - e -
 tan U - sa - ya za - bal du - - da Lau pro - bin - zi - e -
 tan! Lo - re e - der - bat gal - du - - da Gu - re men - di - e -
 tan U - sa - ya za - bal du - da Lau pro - bin - zi - e - tan!

f *p* *poco rit.* *a tempo* *poco rit.* *p* *poco rit.*

(1) Escrito expresamente para esta colección y publicado en la forma remitida por su autor.

fa tempo

Ne-ga-rrez as-ko gau - de Eus-kal-e-rrí - e - tan, Bai - e - re eus-kal - e - du - nak

fa tempo

Mun-du bo-rrí - e - tan. Ne-ga-rrez as-ko gau - de Eus-kal - e - rri - e -

f *p* *rit.*

tan, Bai - e - re eus - kal - du - nak. Mun - du be - rri - e - tan.

p *rit.*

2

¡Ay! ¡ay! Iparragirre
¡Ay! gure lorea,
Urrechuaren seme
Parerik gabea;
Chit zuzen erakusten
Ziguzun bidea,
Zutik nola iduki
Arbola maitea.

3.

Etsai asko seuzkazun
Errabiz beterik,
Biraiñ zinduzten zu
Kampora emendik,
Lurra-ri ta amari
Agur bat egilik,
Joan zihaden itsasoz
Omenez beterik.

4.

Luzaro ez genduban
Izandu berririk,
Koitaduba il zala-
Geunden sinisturik;
Jakindu zuberian
Giñala galdurik,
Etorri zan omutza
Su garrez beterik.

5.

Antziñako dotriña
Zigun erakusten,
Odolak jartzeraño
Guri irakiten;
Eriolza latscan
Gertatu da aurtan,
Jayotako Erriyan
Lurperatu zuten.

8.

José Mariren gisa
Beardegu izan,
Aitorren seme denak
Libre izan ditzan;
Euskeraz jayo eta
Ala bizitu zan,
Eusker a mañatubaz
Koitaduba ¡¡Ill-zan!!

6.

Negar samíña egih
Zazu Gipuzkoa,
Gaidu zaitubelako
Seme alakoa,
¡Ay! ¡Araba! ¡Bizkaya!
¡Ay! ¡Nafarroa!
¡Suri dezazute
Egiyaz mailkoa.

7.

Arbolari adar bat
Zayolako gaidu,
Nola ez bada izan
Biotzean damu?
Osatu dediñ azkar
Laurok-bat lagundu,
Berak oñaze danak
Kenduko dizkigu.

Letemendiako On Modestori

Aldegiñ badu Tolosatikan
Modesto Letemendiak,
nola ez diyo negar egiñgo
bere Euskal Erri maitiak?
Nola ez bada begiyak busti
anaiak eta aidiak?
Nola ez gera samiñ egongo
beraren adiskidiak?

Jeremiasi lagun egiñik
abiya zaitez kantari,
Larunbat Santuz itsasoz ito
ziraden koitadubari;
kanta deiezu *Arbola bat*, ai!,
zeruko euskaldunari,
kanta deiezu negar egiñaz
aita Adan ta Ebari.

Lore aundiyak galtzen dijoaz,
jaiotzen dira txikiyak,
noiz eta bear diradenean
Euskal Erriko mendiyak;
alderdi ona sendatutzeko
bizi bagera eriyak,
soñu arrotzak nola nastuta
daukazkiñ Euskal Erriyak.

Kanta ditzazu zortziko eder
argitaratu gabiak,
kanta ditzazu joairak eta
Maiatz-illeko loriak;
esan itzazu txilibituben
soñu poz emangarriak,
lengo denboran nola jolasten
ziran asaba guriak.

Auxen da auxen ala bearra
lore onenak galtzeko,
usai gozoak naiz guri utzi
beretzaz gogoratzeko;
ai, ai, Modesto, nunbait zerubak
nai zaitu berarentzako,
gozoki zure *Balentziyako*
Negarra kantatutzeko¹.

Agurtzen zaitut, Modesto piña,
agur ikusi artian;
Jaunak zeruban bildu gaitzala
euskalok egun batian,
zortziko denak antxe kantatzen
Jaungoikoaren aurrian,
Bera onratzen eta alabatzen
betikotasun guztian.

Ramos Azkarate
Euskal-Erria, 1887.

Modesto Letemendia au musikalari bat zan, tolosarra. Bertso auetan aren doiñuak gogora arazten dira.

Euskal Erriaren alde

Nere besoak zabaldu eta
belaun gorriyen gañean,
ai, Jaungoikoa, jarri naitzazu
egiyaz zure aurrean;
itzak neurritu nai nituzke nik
Euskal Erriyan onean,
arren!, zerutik lagun zadazu
asitzerako lanean.

Ai zer umilla zeran pakean,
gudan berriz txit gogorra,
etsaiari zuk sartu izandu
diozu beti bildurra;
zure arbolan ez du ebaki
oraindik iñork egurra,
beti egiya maitatu dezu,
lotsatu berriz gezurra.

Ezin liteken gauzarik ezta
izan ta izango zuretzat,
berarengatik erregutuzten
dizu gaur nere biyotzak;
baldin ta baldin zure letarta
arkitzen bazait laguntzat,
nere promesa egikaritzen
abiyatzea deritzat.

Omanea txit erlijioan,
lanean zerade latza,
supitarekin egiten dezu
itsasoz berriz arrantza;
alferkerian bizitutzea
zuretzat dalako lotsa,
ondra aldera begira dago
beti zerorren biyotza.

O mendi eder zoragarriya!
O zure edertasuna!
O zure zelai polit-politak!
O zer alaiatasuna!
Oitueretan ondrik goiena
beti daramakizuna,
nork eta zeñek nola neurritu
zure atsegintasuna?

Gazte jendeak gazte bezela,
guraso zarrak guraso,
bakoitzak bere lan modubari
oi diyozu zuk eraso;
izerdiyakin bedeiñkatuzten
dezu lurra txit eroso,
berak ondoren ematen dizu
zenbait atsegin ta gozo!

Non da arkitzen zure jenteak
baduben argitasuna?
Non da gertatzen zure etzantzak
daukaten gozotasuna?
Non da topatzen zure dantza ta
pestaren edertasuna?
Non da billatzen justizientzat
dezuben beldurtasuna?

Aberatsakin umildadea,
orobat apaiz jaunari,
eztiyozu zuk federik eman
beñere esku beltzari.
Gaitzik opatu bage bizitzen
zeradelako ñori,
beraren bidez katez lotuta
txit gutxi zera agiri.

Txakurtxo baten etxendiakin
oiera zerade juaten,
lapur-bildurrik gabetandikan
lotan zerade egoten;
gabaz negarrik ez dakizu zuk
auzokoari ematen,
baizikan bear zeradenean
lagun diyozu egiten.

Ate ondoko pobre gaixoa
egiyaz kupitzen zaizu,
al dezazuken modubarekin
ala laguntzen diyozu;
iltakoaren oroitza berriz
luzaro gordetzen dezu,
bizitza ona eriyotzakin
berdin daramakizkizu.

Ez dezulako oitueretan
beste ñoren antzikan,
bizitu zera lege gogorrik
bearrik gabetandikan;
len eta oraiñ aldendu gabe
kristau lege santutikan,
Euskal Erria, bizi zintezke
ondra oiezaz pozikan.

Lau gauza dira zerubak zuri
gutziz antziña emanak,
eunkietan egondu dira
beti zurekin etzanak;
izkribatuta ikusten dira
kondairan beren izenak,
lorez zu bete izan zaituzte
gizonik jakintsuenak.

Lauburugatik munduko jaunak
zinduzen ala bigundu,
euskeragatik godoen mende
etziñaden zu egondu;
fedeagatik Pelaiori zuk
zeniyon bada lagundu,
Fuerdoengatik zure kondaira
zenduben lorez apaindu.

Baldin munduban zerurik bada,
Euskal Erria, zu zera;
Euskal Erria, etzoazela
beste bidetan galtzera;
gorderik ondo erlijjiyoa
maitatu zazu euskera,
saiatu zaitez zure legeak
lenbailen billatutzeroa.

Ramos Azkarate
Euskal Erria, 1887.

Kristau guzien Batzarrearen errege maitagarriari

Sinistaturik Ama Euskera
dala parerik gabia,
zer pozarekin esan oi detan
naizela bere semia!
Zer esan nai du ez baldin banaiz
doaikiñ baten jabea,
altxatutzeko bear bezela
bedorren Santidadea?

Sinista bezait, o nere Aita,
sinista bezait benetan,
ezerez txar bat beste gauzarik
ez naizela ni letretan;
Ama maitiak bezela baldiñ
banekike nik izketan,
altxatu eta jarriko nuke
zeruetako atetan.

Ama garbia erakusten ta
nik eziñ badet ikasi,
guzieraren izar guzia
altxatzen nundikan asi?
Abiyatzeko nago kezketan,
ez nuke joan nai igesi,
auxen da lana: ni portatuko
ote naitzaio itsusi?

Baña nik nola ez dakiten ta
jakingo ere ez detan,
zertan nago ni denbora galtzen?
Ni zertan nago kezketan?
Astera noa dakidanakiñ
zerbait moldatzen al detan,
zerengatikan bedorregana
zor bat aundia daukatan.

Ni ez-ezikan aundiyagoak
gerta litezke benturaz
pixu aundiya artu ta gero
iñola ezin jasoaz;
gaurko gizonak, beintzat batzuek,
atzerakara bagoaz,
nolatan jarri pentsamentuba
nai dan erara igoaz?

Galdetutzera nua lenbizi:
Al da munduan artzairik,
bedorrek aña artalde eder
zintzoro darabilzkinik?
Al da lurrian beste izar bat
doaiez jantziyagorik,
nola mundura ala zerura
diz-diz giten dubenik?

Galdetutzen det bigarren aldiz:
Al da munduban besterik,
bedorren seme umantak bañan
umanta aundiyagorik?
Armikan gabe, Jesukristoren
fedeaerkiñ bakarrik,
anima asko zeruratutzen
ausardiz badabiltzanik?

Utzi al zuben Lutero zanak
ispillu orrelakorik?
Ondorengoak egiñ al dute
mirari arrigarririk?
Nolatan egiñ sinistu gabe
Aita Santuben federik?
Zer da gizona, ez baldiñ badu
Jaungoikoaren bildurrik?

Obe al dira baionetakiñ
eskupetaren indarrak?
Al dira obe sutunpak eta
tupikiatzko miñgarrak?
Ontziak asko itsasorako,
gizon iltzaille azkarrak,
etxez kanpoan edukitzeko
a zer nolako maiztarrak!

Lendik esana ez det damurik,
geiago bear det esan,
gizadiyakin jakinduriya
arkitzen dala Eleizan;
Leon umanta silla santuban
beñ bat exeri ez bazan,
zenbait koitadu onezkeroztik
nagarrez ote gebiltzan?

Oni ez eman, arri ez kendu,
guzia darama berdiñ,
eragozpenak doai santubaz
oi ditu beti desegiñ;
batzubek pozaz utzi baditu,
besteak dute atsegiñ,
zenbat lan eder egiñ dituban
dudarik izan ez dediñ!

Kristau guzien batzarrearen
errege maitagarriya,
nik altxa gabe altxatzen dute
beraren etsai aundiyak;
dute igotzen zeruetara
dituben zazpi doaiyak,
dute apaintzen lore ederrez
bere urrezko eztaiyak.

Berrogei ta amar urte dirala
apaiztu dala bedorri,
o zer koroia fedeaerentzat
zeruban zigun birali!
Pedroren sillan Aita txit onak
badira beti exeri,
aiek ainbeste dala esan ta
ote litzake geiegi?

Beintzat dakigu baditubela
birtute zoragarriak,
gaurko birunkak ezagutzeko
nork eta zeñek obiak?
Gudak ez diyo maitetasunik,
zenbat nai diyon pakiak!
Nola kantatzen duben goi-gora
Mesiaseren fediak!

Zabaldutzen du, zabaldu beza
Alemaniyan fedia,
iriki zuben, iriki beza
Bretaña Aundira bidia;
salbatu beza, ai!, ai!, Irlanda,
Irlanda doakabia,
bedeinka beza doai santubaz
euskaldun erri beria!

Onenbestekin agurtutzen det
Aitatxo maite-maitia,
agurtutzen det pozaz negarrez
bedorren Santidadia;
naizelarikan beartsuba ta
doaikiñikan gabia,
beiñtzat biotzez bukatzen diyot
nere ezerezkeria.

Azkarateko Ramosek

Euskal-Erria, 1888

Onako oar au egiten du *Euskal-Erria* aldizkariak Klaudio Otaegiren Aita Santuari eskeiñitako beste bertso-sorta batengatik:

«Esta composición, leída por su autor en la función euskara celebrada el 26 de Diciembre último en el Teatro Principal, siendo muy aplaudida, y las demás composiciones dedicadas a Su Santidad que saldrán a luz en este tomo de nuestra Revista, pertenecen al álbum euskaro dedicado al excelso León XIII con motivo de su Jubileo sacerdotal, por el Consistorio de Juegos florales de esta Ciudad».

Beste sail oien tartean, Ramos Azkarateren onako au arkitzen da

El Cántabro, 1894-I-7. Onek aurretik onako beste oar au: «A fin de que la conozcan nuestros lectores, publicamos a continuación una composición vascongada, compuesta con motivo de las Bodas de Oro de Su Santidad León XIII, que se celebraron en Roma en el mes de Diciembre de 1887».

Euskal Erriari

Gañez egin ta naigabez
biyotza daukat negarrez;
odoltzen dit arantzak,
dit berotzen su-gaitzak,
osoro daukat oñazez
Euskal Erriaz pentsatzez.

Biztanlen zoragarriya,
Tubalen oroigarriya,
izkuntzen mirariya,
umanten sorterriya,
erri bentzutezgarriya,
gaur zaude errukarriya.

Gau t'egun dauzkan antsiyak
dira samin ta gaziyak;
zañetan biurtuta,
ari zait erreguka,
abiyatzeko kantari
siaskik maitienari.

Lanaren garailariya,
alferren etsai aundiya,
onraren iturriya,
lurreko eguzkiya,
ispillu ikusgarriya,
zaude, bai, negargarriya.

Bai!, nere biyotz eriya,
badaukagu, bai, premiya
kantatzeko benetan
Aitorren mendietan
oitura onak non diran,
esan ez dedin: «Il ziran!».

Galdetutzen det ostera:
gu euskaldunak al gera?
Ez, ez erdibanatu,
ukatu edo aitortu,
baña begiyak jarririk
Amari begiraturik...

Ai!, Euskal Erri zintzoa,
euskaldun jende gozoa,
Euskal Erri garbiya,
fedez, fueroz guriya,
ai!, gizadien kabiya,
zapuztu zaituzte iya.

Ama Euskerak bai al du
oitura txarrik zabaldu?
Alferrik dute damu,
omenik ez du galdu,
jaio zanetik gaurdaño
zer onra, zarra da baño!...

Mundu guziyen aurrean
bizi da zori-onean,
oitura txarrik gabe,
itz gaiztotatik libre,
Ama maite ta garbiya,
Ama jakiñtsu aundiya.

Ama zintzoen umeak,
ez dirudigu bereak.
Zenbat gauden galduta,
lo-zorroak artuta,
gozo on aiek aztuta,
samiñak menderatuta!

Jaiotzen geranetikan
ez degu kutsu txarrikan;
baizik dira onenak,
berdiñik ez dutenak,
munduban gizadientzat,
zuzena nai dutenentzat.

Amaika urtez onuntza
auxen da, auxen, mudantza!
Non dira lengo antzak,
jolasak eta dantzak?
Non dira kantu alaiak,
jakintsubaren langaiak?

Nola miñduko ez gera,
Amaz lotsatzen bagera?
Daudenak Amarekin
daude on askorekin;
arrotzez bizi geranak
txit eri gaude geienak.

Ai, erri maitagarriya!
Au da, au, negargarriya!
Gure onra aundiya
dirurite euliyak
ari batetik zintzilik,
sufritzen ixil-ixillik.

Izanik gure begiyak
izarrak bezin argiyak,
ez degu ikusitzen
gerala eroritzen
gañ-gañetikan be-bera,
arrotz jendeen mendera?

Ez degu baña pentsatzen
zertaz geraden galdutzen?
Ezin gera gogora
nola dagon denbora,
nola goazen ondora,
argitatikan linbora?

Egiñaz gogotik negar
mendiyak dabiltz dar-dar-dar;
jo ez dezaten elkar
esnatu gaiten azkar;
zelai biurtu ezkerro
guretzat zer dago gero?

Euskal Erriko txoriya
zer kanta negargarriya
dauzkaten aspaldiyan
Muru-mendi aundiyan,
Aizkorriyan ta Erniyon,
adierazten zenbait on!

Aritz arbola maiteak
oñazez daude beteak;
orroaz pagadiyak,
ojuka sagastiyak,
gaztañadiyaz batera,
esanaz: «Ai, ai, euskera!».

Batzubek lotan gaudela,
besteak esna daudela,
erdera apaindutzen,
Ama larrugorritzen
gerok ibiltzen bagera,
gu euskaldunak ez gera.

Odeyak dabiltz birunkan,
denborarekin burrukan.
Ai, ai aien antsiyak
dirade, bai, burniyak
euskalak zulatutzeko,
Amarekin bat jartzeko!

Irutasun bat gurea
da euskaldunen bidea:
euskerakin fedea...
ta Fueroen legea...
garrangarikan gabea
benazko libertadea...

Ibaietako arraiak
osoro daude ernaiak;
dabiltza ur gañean
guri esan naiean,
lotan egoten bagera,
gañean dala galera.

Azkarateko Ramosek
Euskal-Erria, 1888

Salzedo-ko On Pedro jaunari bere lendabiziko eunkidan

O Begoña azpiko
seme doaitsuba!
O, o Bizkaia maitagarriyen
Aita jakintsuba!
Zaldun mantxa gabekua,
katoliko guzizkua,
Sort-erriyen on merezi
lendabizikua;
fueristarikan illezkorra,
euskera-zale ez motelena,
baizikan zera Larramendiren
ikaslerikan onena.

Lagun eiguzu, Pedro,
arren, zerutikan,
gure borrero oiek biraltzen
Euskal Erritikan;
gaitezen gu libre bizi
Naparrua eta guzi,
euskalduna izan dediñ
euskalen nagusi;
jarri gaitzatzu laurok elkarren
Jainkoen alde benaz lenbaitlen,
esanaz: «Bizi bedi Euskera
Fuero Santuben barrenen!».

Fedien eguzkiya
daukagu txit gaizki,
Fuero maitien izar ederra
nun ote da bizi!
Euskeraren illargiya
izkutatu zaigu iya;
illunpetan arkitzen da
Aitorren kabiya;
Erdal Erriko egoraldiya
da Iberoen ondamendiya.
zorigaiztoan sartu zitzaigun
bein bat *Llorente-keriya!*

Ramos Azkarate-koak
Euskal-Erria, 1890

Iparragirreko On Jose Mari illezkorrari

Zer da bañan gertatzen
gaur Egiputzuan,
Migel Legazpikoa
jaio zan auzuan?
Urretxu deritzaion
uri txit zintzuan,
izar bat agertu da
seaska gozuan.

Zer da sartuagatik
gizon bat itxiyan,
ispilluba utziyaz
guri agiriyan?
Zer da arkitutzia
naiz Mundu Berriyan,
bizi nai dubenentzat
euskera garbiyan?

Da Iparragirreko
gure Jose Mari,
diz-diz egiten duben
gizon aundi ori;
egiten ote digun
euskaldunai argi,
begiratu besterik
ez dago berari.

Argatik etorri zan
Amerikatikan,
antziñako bandera
erakutsirikan;
koroizugarriya
irabazirikan,
begira zer diyon gaur
arri gañetikan.

Ama Euskerarekiñ
itzak neurritubaz,
zortziko txit ederrak
dabill zabalubaz;
Gernikako Arbola
ernai kantatubaz...
Iparragirre preso
sartzera dijoaz.

Lenago eroriko
dirade izarrak,
ez erdaldun biurtu
Euskal Erri zarrak;
lenago urak edo
subaren indarrak
galdu bearko ditu
kantaurretarrak.

Ibillitzen gaituzte
onera ta ara,
Prantziyako andare
askoren gisara,
batzubetan gora ta
bestietan beera;
bañan gu nola galdu
euskalak bagera?

Ez du nai, ez, euskerak
erdal biurtzia,
baizik seme guziyak
elkarganatzia;
nai du bere kondaira
benaz maitatzia,
eta etsaiari ortzak
erakutsitzia.

Alfer-alferrik dabill
erdaldunkeriya,
bere modura jartzen
Aitorren kabiya;
oraindik ikusiko
da Euskal-Erriya,
arkume bat dalarik
lotsatzen legoya.

Jose Mari aundiyak
egindako lanak,
arren, kanta ditzagun
euskaldun geranak!
Egiten baditugu
beraren esanak,
euskeraz illko dira
Euskal Erri danak.

Ramos Azkarate-kuak

Euskal-Erria, 1890.

Jose Maria Iparragirrereren irudia Urretxuko plazan 1890-IX-28-an bedeinkatu zan. Ospakizun ortarako moldatu zituan tolosar bertso-jartzailleak bertso auek.

Mariatxo Elozegi eta Larrañaga deritzan aingeruari

Elozegiko familiyaren
bizitza Tolosakua,
bizitza garbi, bizitza txukun,
errurikan gabekua;
dalako alde guzietara
bizitza Jaungoikozkua,
bizitza euskerazkua,
bizitza onorezkua,
biyotz nereko *sukaldetxotik*
kantatutzera nijua.

Nola dakitan ez daukatala
luzarorako bizirik,
O Mariatxo, oroitzatxo bat
donkitu bear dizut nik;
bost sentidubak elbarritubak
ta aulak dauzkatararik,
kantatzen badet gezurrik,
ez izan nizaz kupirik,
baizikan jarri buruz bera ni
izarretatik zintzillik.

Ez litzateke besterik palta:
jolasten abiyatzia,
Elozegiko etxadia nik
gezurrez apaiñdutzia!
Ez nuke nai, ez, dagoan baño
gorago altxatutzia,
ez eta beeratutzia,
aiñ gutxi mugitutzia;
nai detana da egiyarekin
kantari onratutzia.

Errota koxkor ximur batean
izen au argi bat bazan,
alaz guziaz ekaitzengatik
beñere illundu etzan,
baizik ondoren bere *kaiaurren*
eguzki printzaz jantzi zan;
arrezkeroztik Tolosan
obra onakin du esan
arkitzen dala diz-diz egiñaz
Jaungoikoaren Elizan.

Aita oso bat dalako izan
ongite etxe barruan,
urretan bere izen gozoa
irakurtzen dan lekuan,
gurasoa da *Txapeltegiyan*,
da aita on bat kanpuan;
kristau osoen moduan
dabilletako munduan,
da bizitutzen etsairik gabe
lurreko Paradisuan.

Maite badute biyotz aundi au
señide eta aideak,
ez dadukate, ez, salduzko
pobre lotsazko jendeak,
naiz Jaungoikuan izeneko ta
naiz mojak eta praileak,
naiz zarrak eta gazteak,
alaiak eta tristeak,
bedeiñkatutzen dituzte txit maiz
Uri-Marian atepak.

Ondo merezi dubena bada
bere Tolosa guriyan,
dabil beraren izen aundiya
Kolonen Mundu Berriyan;
dabil Afrikan, Ozeanian,
Europan eta Asiyan,
dabil bere jauregiyan,
bai ete loretegiyan,
dabil gozatzen, zuzen pentsatzen
Talomuñoko mendiyen.

Bizitu bitez ondo egille
zaldun txit argidotarrak,
gure Tolosa dan bezelako
leñargi eta leialak;
animan senti dituztelako
ibar-mendiyen negarrak,
Elosegiko izarrak,
nola diraden sugarrak,
dira saiatzen pixtu ditezen
euskaldun lege *igarra*k.

Ramos Azkarate-kuak

Euskal-Erria, 1898

Jesus gurutzilltzetuari

Aita betikuak zu
lendaatuturik,
ta asmagitegiak
adierazirik,
Eguberri bezperan,
etzala berorik,
Belenen txit beartsu
jaio ziñalarik
Ama guzizko santa
Mariyarengandik,
ordurako etsai bat
bazenubelarik,
ta salbatu baziñan
Ejiptora joanik,
Erodesek etzuben
izan atsegiñik,
beste aur doatsubak
ill zitubelarik.
Ogei ta amar urtean
txukun biziturik,
guraso txit doneai
zintzo jarraiturik,
beste iru urtetan,
Jaunak ala nairik,
egiya predikatzen
zu ibilliturik,
mirari aundiyeak
aldiyaz egiñik,
Jaungoikua ziñala
beti bedoiturik,
illunpean zeudenak
argitan jarririk,

eragozpen guziyak
ziñez garaiturik,
elkarte ordukua
oso mudaturik,
zeregana begira
ardiyak jarririk,
Erramu egunean
omenez beterik,
Jerusalenen sartu
ziñan goiendurik.
Etzan an agintari,
etzan erregerik,
etzan aberatsikan,
etzan beartsurik,
etzan uri guziyan
etzan bat bakarrik
zure garait-ondoa
maite etzubenik.
Bañan ostegun santuz,
zentzuba galdurik,
judu fariseuak
elkarganaturik,
zure kontra altxatu
ziran arroturik,
Judas salkindariya
diruz erosirik.
Apostolo etoiak
lotsik gabetanik
laltan paltso batekin
nor ziñan esanik,
borrero gaizto aiek
zuzaz jabeturik,

bildotx bat ziñadela
bazekitelarik,
zuretzako etzuten
errukimenturik.
Naigabe ta oñaze
asko igarorik,
onkeriol guziya
umill sufriturik,
erregeen Errege
zu zeradelarik,
gure pekatu denak
zure gañ arturik,
gurutzean arkitzen
zera zu zintzilik,
bi lapurren erdiyan
larrugorriturik,
arantzazko koroï bat
buruban jantzirik,
eskubak eta oñak
entengaz josirik,
Lonjinos-ek saietsa
lantzaz irikirik,
gorputz sagradu dena
dena zauriturik,
zure Aitaren naia
egikariturik,

buruba makurtuta,
begiyak itxirik,
or zaude zu munduba
erredimiturik.
Era triste orretan
nik zu ikusirik,
ta zeñengatik zauden
pentsatzen jarririk,
ez baldin banu bada
iñoiz ill bearrik,
ta baneki ez dala
beste bizitzarik,
ez dala infernu ta
satikuztegirik,
ez balitzake ere
gañera zerurik,
beti zure bildurra
izango nuke nik,
nadukezubelako
beti ertsiturik.
(Bañan zure fedean
joan nai det emendik,
dauzkatzubelako zuk
besoak zabalik).

Euskal-Erria, 1899

Gure Jaunari zerurako igoeran

Mundu goibeldu illun-illuna
zure jaiotzan aurretik
arkitutzen zan ezjakiñian
zorigaiztoko aldetik,
nola zeukaten infernutarrak
zartagiya kirtenetik,
eragozpenik gabetanikan
ibillitzeko nun-naitik.
Luzbel, Satanas eta besteak,
jariyaz gure gañetik,
mundu guzian zeuden nagusi
infernubaren partetik;
gure asabak eziñ irtenik
illunpe triste artatik,
zeudelakoan katez lotubak
alderdi guzietatik;
bañan Belenen jaiο ziñan zu
Mariyaren sabeletik,
eta argiya abiyatu zan
zabaldutzen ber-bertatik.
Era berean infernutarrak
aserraturik ordutik,
ziruditela eraginazi
ziyezula zuk burutik,
eziñ exeriz, eziñ etzanik,
egon eziñikan txutik,
suturik zeuden gañ eta azpi
aurretik eta atzetik,
zu galdu nai ta eziñ galdubaz
irten naiean larrutik,

Erodes alde batetikan ta
deabru zarrak bestetik,
zer ote zuten bada emango
zu azkar illtzeagatik?
Bañan etorri ziñadelako
Jaungoikoturik zerutik,
oiek joan bear izandu zuten
surtara mundu gozotik.
Nola jaiο ta nola bizitu
zeran zu ibar onetan
santutasunik aundiyenian
ogei ta amar urtetan!
Beste irurak igaroturik
artzai justuban lanetan,
zure Aitaren naia egiñaz
egunaz eta gauetan,
Pasiyo santu, santu-santuba,
sufriturikan benetan,
odol guzizko garbi-garbiya
ixuririkan Golgotan,
eta aizkenik gurutzean ill
bazinduzten zu lotsetan,
zedorren Ama miñerituba
zegola bere oñetan,
ostiral santu arratsaldeko
iru ordu santuetan,
luz-azpiratu zinduztelarik
Ama goienaren bistan,
irugarrengo egunian zu
zeunden obian ber-bertan

pixtuta altxa ziñadelako
koroiturikan batetan,
oroikidatzen du Eleizak au
zintzoro gizaldiyetan.
Ondorenian zuk egiñikan
agerkera egokiyak,
eta emanaz ikasleai
eskubide txit aundiyak,
egidaturik zure sinismen
guzizko garailariyak,
banaturikan Jaungoikoaren
lege on gozagariyak,
desegiñikan iritzi txar ta
oitura lotsagariyak,
zabaldurikan bildotx guziyai
itxu zeuzkaten begiyak,
alaiturikan len triste zeuden
munduko ibar-mendiyak,
utzirik pozaz ta atsegiñez
arkumetxo ta ardiyak,
lajaturikan iñoiz galduko
ez diran oroigariyak,

kristautu eta anaiaturik
basati errukariyak,
erakutsirik zeruko bide
gure poz-emangariyak,
berrogeigarren egunean zu
jantzirik apaiñgariyak,
diz-diz egiten zizubela, bai!,
buru dontsuban koroiyak,
ziñaden igo zeruetara
eramanikan gloriyak,
eta an zaude beti zaiturik
artaldearen premiyak.
Ez baditugu bada betetzen
pekatuakin neurriyak,
gaur gizon asko geraldurikan
argalak eta utziyak,
gaitubelako biziरो maite
zura Ama maitatiyak,
ama guziyen gañetik dagon
Ama sortzez txit garbiyak,
onen bitartez salba itzatzu
zedorren bildotx guziyak.

Ramos Azkarate-kuak
Euskal-Erria, 1900

Apaiz jaun on Jose Joakin Urangakoari lenengo meza zelebratzeko egunean

Banintzake ni zenbait bezela
eliztar erakuslea,
Jaungoikoaren jakindeko ta
doai batzuben jabea,
jaun On Domingo Agirren gisan
banitz ni euskal-zalea,
jakintsuba ta trebea,
Euskal-Erriyan onrea,
pozaren pozaz altxako nuke
gaur nere adiskidea,
animatikan txit detan
bere aitaren semea.

Ez ote ditu ere onratzen
senide eta aideak,
jakintsutako baratzan dagon
erdoi gabeko loreak?
Ez ote gaitu onratutzen gu
euskal kondairen zaleak,
eskribatzalle erneak,
egiyan sendotzalleak,
milla berreugarren urteko
asaben jarraitzalleak,
onrazko izar guzi-guziyan
benazko maitatzalleak?

Bañan banaiz ni moldakaitza ta
ezjakiñ doakabea,
nundikan asi bada altxatzen
On Jose Joakin nerea?
Banaiz pentsatzen eta kantatzen
beartsu edo pobrea,
doaikiñikan gabea,
zarra ta gaitzak errea,
nola nik jarri nai detan eran
zazpi doaien jabea,
bere guraso maitagarriyan
ziñezko onratzallea?

Bai, bai, biziro onragarriyak
dira orlako apaizak,
onragarriyak bereentzako,
txit ongarriyak guretzat,
gutziz leiala jatorritikan
dalako Jainkoarentzat,
da ala gurasoentzat,
bai ere senideentzat,
bada prestuba aideentzako
ez da zurra iñorentzat,
baizikan biyotz biguñekua
naiz bere etsaiarentzat.

Zeran ezkeru katoliko ta fuero-zale txit osua, ibar mendiyak maite dituzun apaiz euskaldun gozua, zeralako zu onra-zale ta izugarritzko zintzua, ikasi-zale altsua, ikasten birtuosua, nola latinez ala erderaz iztun eder eztsua, erregutxo bat egin nai dizut, Aitaxo biyotzekua.

Ikusten dezu Ama Euskera dagola miñerituta, daukatelako seme geienak guztiz desanparatuta. Zuk badakizu nola dan arki lege santubak kenduta, uztarribean lotuta, kemen guziyak galduta, eta ez dezu negar egiten Amari begiratuta, ikusirikan gure onra bat erderak elbarrituta?

Ez al diyozu lagundu bear arretarekin Amari, erdal izkuntzak azpiyan daukan Ama zar argaldubari? Ez al diyozu benaz elduko Ama errukarriyari, Ama seaskakoari, onrarik aundiyanari, atzerritarrak uztarribean iduki etzutenari, Marko Agripa ta Karlo-Magno garaitu zitubenari?

Ez al zerade bada izango leiala euskerantzako, ainbeste bular eman dizuben Amatxo dontzellantzako? Al da izkuntza gozoagorik euskaldun apaizentzako, naiz dala predikatzeke, naiz artaldeai deitzeke, nola artzaiak ala bildotxak pakean bizituzteke, bizitza au ondo igaro eta gero zeruban sartzeko?

Eta bestetik nola ekarri euskal lege maitatiyak, Amari kendu gabetanikan erdaldun lokatz aundiyak? Entzun izandu berrinduzen zuk euskal jaietan sarmoyak, itzaldi garbi-garbiyak, guztiz atsegingarriyak, Aita Agirre, Aita Mendia, Aita Baertel-en egiyak, pozaz negarrez anbat jarriko ziraden zure begiyak.

Neri eragin azitzerako eliztar oiek negarra, izanikan ni ezjakiña ta euskal-zale txit baldarra, zuri barrenen erazekiko zitzaitzun bada sugarra, etzeralako zabarra, aih gutxi berriz elbarra, baizik ikastez zeradelako gogotsuba ta azkarra, Ama Euskera zan ordutikan izango zure izarra.

Bañan bukatu bañon lenago
zuk zure zuzenbidea,
etzan erraza zu izatea
nai arren euskal-zalea.
Gautandik zera gai ontan beintzat
zere buruban jabea,
gaurtik zure goiendea
da guzirozko librea,
eta onratu dezazun beti
euskaldun apaiz-taldea,
arren, abiya zaite sendatzen
Ama zar doakabea.

Erdera bañon lenagokoa
da gure Ama prestuba,
Ama fedetsu, Ama jakintsu,
Ama txit omenatuba,
dalako gure Jaungoiko Jaunak
zeru goian moldatuba,
ber-berak bedeinkatuba,
santu artean oituba,
eta dalako Paradisotik
etorritako dontsuba,
On Jose Joakin, arren, izazu
Amaz errukimentuba.

Onran aurretik ez dezazula
maitatu iñoiz diruba,
(dalarikan au guziyongandik
geiegi estimatuba).
Ta egiya da Judas onekin
dagoala bizi-moduba,
bañan bai ere munduba
onek daukala galduba,
onengatikan anbat batzuek
daukate Ama aztuba,
eta besteak nagitasunez
guziro gorrotatuba.

Amarentzako etzerala zu
izango seme paltsua,
dago esaten oraiñtxen bertan
zure biyotz doatsua.
Zer datorkigu bada galduta
Ama Euskera gaixua,
Amatxo bulardetsua,
Ama on gloriosua?...
Euskerarekin erri au bada
lurreko Paradisua,
ez al dakigu nolakoa dan
erbeste erderazkua?

Ez al da obe ujolde batek
euskal mendiyak galtzia,
nola jendeak ala erriyak
uretan ondatutzia?
Bai, bai, obe da Armeniatik
Tubal bat etorritzia,
berriro an erritzia,
arrek kasta zabaltzia,
euskalak berak beren legeak
emen erabakitzia,
eta ez Ama Euskerazkua
uztarripean iltzia.

Ez deizkiyotzu dala onra bat
euskera salbatutzia,
izkuntzarikan eztitsubena
benetan sendotutzia?
Au galdu bañon obegoa da
izarrak eroritzia,
euskal erriyak sutzia,
zigaro kixkaldutzia,
lau milla bizi izan ta ere
obe da denak iltzia,
ez gure Ama Euskara ona
euskaldunok aztutzia.

Ramos Azkarate-koak
Euskal-Erria, 1901

Ama Euskerak eliztar batzuei oju bat

(1901. Euskal-itz jostaldien Batzarrea

Euskal festen XX-garren urtea)

Berrogei ta amar pezeta eta bitezarra Azpeitiyan irabazitako
lenbiziko aldeera.

Leñargi jaiο, leñargi bizi
zeraten izar nereak,
biziro maite dituzutela
Jaungoikoaren legeak,
artaldearen artzai zaudeten
doai aundiyen jabeak,
kristau guzizko trebeak,
illunen argitzalleak,
oju triste bat bear dizute
gaur egin Ama tristeak,
Paradisotik etorritako
Ama oñazez beteak.

Nola ez dizute oju egingo
Ama zar doakabeak,
baldin ta baldin desanparatu
banaute nere semeak?
Beragatikan entzun nazute,
nere semetxo maiteak,
ta batez ere gazteak,
onraren adiskideak,
zuek zeraten ezkeroztandik
egiyan sendotzalleak,
zuek zerate Ama sendatu
bear dezuten loreak.

Euskal batzuek ortxen dabilta
Amaren gaitzez poztuta,
papertxo bana erosirikan,
zeñenak diran aztuta!
Salomon baño bizkorraguak
dirala irudituta,
osoro itz-ontzituta,
txit atso-sukaldetuta,
erdal gaiztoen bizi-moduba
guziro ontzat artuta,
zagitxo baten moduban daude
buruba aizez puztuta.

Era onetan nola ni bizi
semeai begiratuta,
erdalckeriyak baldin banauka
osoro menperatuta?
Nerekin nere ibar-mendiyen
omenak bururatuta,
nago ni minberatuta,
ziaro naigabetuta,
naukatelako erdal lokatzez
orrela itxusituta,
negar ta negar dar-dar-dar nabill
gurutzeari elduta!

Mintsu ta eri nagoalarikan
naukate elbarrituba,
maisu ta maistra arrotzengandik
gañera pertsegituba;
erdal biraubak ta blasfemiyak
banaukate zatituba,
nago izarrak kenduba,
erdi larrugorrituba;
bestetik berriz nola nagoan
Lege Santubak kenduba,
uztarripean arkitutzen naiz
erdaldun katez lotuba!

Indarrak joanta apartatutzen
banaiz ni Gurutzetikan,
ez daukat bada eriyotzatic
iñola libratzerikan;
ta era ontan irauteko nik
al daukat zimendurikan?
Al daukat laguntzarikan
bear dan añakorikan?
Eta otsoak jan nai banaute
alderdi denetatikan,
zeñek libratu zuek ezpada
Ama eriyotzatican?

Euskal-Jostaldien Batzarreak
libratu nai nauarikan,
Diputaziyo txit goitubakin
zintzoro elkaturikan,
urtero-urtero ni salbatzeko
festak egiñagatikan,
eltzen diratelarikan,
benetan onraturikan,
laister joan bear izango naiz ni
nere Paradisotikan,
ez banazute bada artutzen
ziñezko naitasunikan!

Ai, eliztarrak, ez al dezute
neretzat errukirikan,
agoni guztiz negargarriyan
Ama bat ikusirikan?
Ez bazerate azkar kupitzen
ez daukat eskaporikan,
Jaungoikoarengatikan
ez galdu denborarikan!
Bai al dizute Amak eskaten
beste munduko gauzikan,
Ama sendatzen apur-apur bat
nekatutzeko baizikan?

Zertan artu nai ez dirazute
amoriyo txit sendua?
Ez dagolako bada nerekin
animen salbaziya?
Bañan banaiz ni erdera baño
nerez jakintsubagua,
banaiz aberatsagua,
banaiz txit txukunagua,
banaiz oituraz ta usariyoz
guziro garbiyagua,
ez al naiz bada izkuntza denak
bañon zerutarragua?

Bestela galde Larramendikin
Astarloa ta Mogeli,
Mendibururi, Kardaberazi,
galdetu Añibarrori;
galde Zabala, Uriarte ta
Arana, Lardizabali!
Galde al ziran ibilli
laguntzen beren Amari;
galde animak ez al zituzten
Paradisora birali;
galde amarrai ez al dauden gaur
zeru goietan kantari.

Bai al det nere desonrarako
blasfemi nazkagarrik?
Zergatik ez det? Ez detalako
beste izkuntzen kutsurik.
Nere semeak erdal jantzita
armetan dabiltzalarik,
boinak nerekin utzirik,
uztarripean loturik,
soldadubaren lan guzietan
bizkorrenak diralarik,
ezetz euskaraz iñoiz moldatu
ernegu lotsagarrik?

Erderak nere itzak ugari
badauzka arrapatuta,
bañan blasfemi Satanastarrak
nola ditu moldatuta?
Nai eta nai ez Gaztelaniyan
zortzi diabru bilduta,
aiek erderaz sortuta,
zortziyak zortzat artuta,
gero erdaldun olatu batek
onera karraiatuta,
ementxen daukat otso lapur au
biyotzetikan elduta.

Beragatikan begira jarri
zaitezte Larramendiri,
izan ta izango diran euskalen
gidari zuzenenari,
ainbeste egi esan ziozkana
bere Euskal Erriyari,
erririk garbiyenari,
erririk umantenari!
Gaur ere zuek jarraitzeakin
Aita-len fedetsubari,
ni lur azpira naramatenak
juango lirake itzuli...

Nola Bilboon ala Iruñan
deserrituba naukate,
Bitoriyako uriyan ere
nor naizen bai al dakite?
Bi probintziyak oso ta bizi
zokoratzen ez banaute,
semeak nai al dirade?
Bañan zeñek nau ni maite,
Gipuzkoako baztar ontara
bultzaka banakarkite?
Emen bakarrik nola ni bizi?
Bizi ta ere... noiz arte?

Galde apaiz jaun batzuei eta...
(bañan ez frantziskotarrak,
zergatik oiek asko nai diyen
Amaren birtute zarrak),
galdetu jende aberatsai,
galdetu beartsubenai,
galde neskatz ta galaiari,
ez jakiñai ta argiyai;
galde milla bat euskal kenduta
nai bada beste guziyai,
beren onrarik goien-goiena
sendatzerikan duten nai!

Nola ez naiz ni ibillituko
nagarrez eliztarretan,
baldin ta baldin arkitzen banaiz
azkeneko asnasetan?
Zer esan nai du lagundu arren
euskal-zaleak letretan,
batzuek itz neurtuetan,
besteak itz larriyetan,
gañerakuak desanparatu
banaute guztiz benetan,
errukirikan ez daukatela
Amarentzako ezertan?

Ez al zerate gogoratutzen
oraiñ ogei ta bost urte
nola ninduten lenaz gañera
erdaldun arantzez bete?
Ordu ezkerod odol-ustutzen
ikusten ez al nazute?
Euskalak ez al zerate?
Ardurik ez al dizute?
Ni era ontan ikusirikan
kupitzen ez bazerate,
nik daramatan galera bera
gañera datorkizute.

Ez dizutet nik bada esaten
armetan altxatuzteko,
baizik naitasun egiazko bat
zuen onrari artzeko;
eta arreta biziyaekiñ
Amari lagunduzteko,
erdal lokatzak kentzeko,
arantzak ateratzeko!
Dizutet benaz erregutuzten
ez ixillik egoteko,
baizikan nere glori aundiyak
bildotxai erakusteko.

Jaungoikoaren Seme bakarra
Belenen jaio baño len,
badakizute Amak Lauburu
nola adoratzten zuben;
gurutz onekin munduko Jaunak
ala garaitu ninduben,
ta Mesiasen ondoren
Orreagan, Beotibarren,
Errondal eta Aibarko Martin
nik bentzutu banintuben,
Gaztelaniyan ere moroak
euskerak galdu zituben!

Argatik ala onratuzten nau
Inazioren kopetak;
naute onratzen Elkano, Okendo,
Lezok eta Urdanetak;
Txurruka, Andia, Legazpi, Urbieta,
Idiakez, Gaztañetak;
badira zaldun galantak,
dira ill-ezkor umantak;
beste bi milla baditut baña
ditut agertzen amaikak,
oiek izarrez zituztelako
bete Amaren abarkak.

Amaren glori pare gabeak
noski poztuko zaituzte,
beintzat euskeragandik jaiuak
damutan ez bazaudete.
Berarengatik, arren eta arren,
arren kupitu zaitezte!
Arren sendatu nazute!
Nereak bazeradete,
desleial edo seme dollorrek
izan nai ez badezute,
ni sendotuta Fuero dontsubak
piztuko dizkiratzute.

Zerbaitengatik deitutzen zuben
Zumaian Baertel pijuak:
euskera bizi bada piztuko
dirala euskal Fueruak.
Eliz barruban gañera deitu
zuben euskaldun senduak,
euskal-zale onraduak,
euskal praille doatsuak.
Zer miñarekin esango zuben
Diputaziyo goituak:
Obe giñikek eleiztar denak
balira orrelakuak!

Naiko dezute noski Fueruak
piztuta ikusitzia,
eta erdalen menpetik bildotx
guziyak libratutzia;
dezute naiko artaldeakin
pakea gozatutzia,
Eliza sendotutzia,
zintzo errespetatzia;
ta nai dezuten ezkeroztandik
animak zeruratzia,
al dezute nai itzkuntzarikan
zerutarrena galtzia?

Ez nuke nai nik bada iñola
zuekin aserratzia,
baizik ni Ama naizen bezela
nai nuke maitatutzia.
Ez dizutet nik debekatutzen
erderaz itz-egitia;
bañan ez al da tristia
zuen Ama zar maitia
Fuero ta guzi erdal gaiztoak
lurran azpiyan sartzia,
eta ondoren nere illeta
erderaz kantatutzia?

Nai al dezute beti otsoen
menpean biziutzia,
euskera sartu lur azpiyan ta
erderak estalitzia?
Ez al da ori erri umant bat
osoro errenditza,
guzi makurtutzia,
onra guziyak galtzia?
Eta ez al da nere kondaira
ederrez ernegatzia,
Aitor nai ez ta Cervantes zana
euskalak omenatzia?

Ai, eliztarrak! Ez al det bada
merezi lagundutzia,
erdal lokatzak, erdal arantzak
semeak ateratzia?
Ote da lotsa euskaldunentzat
Amakin lotaratzia,
Amakin esnatutzia,
Amakin gosaldutzia,
Ama zarrakin bazkaldu eta
Amakin afaldutzia,
gozotasunak, samintasunak
Amakin igarotzia?

Ez da, ez, lotsa, izar nereak,
euskeraz erreztzia,
euskal jendeak santu guziyak
euskeraz adoratzia;
baizik da onra, ta ez txikiya,
euskeraz izkribatzia,
euskeraz kantatutzia,
euskeraz ibillitza.
Zer mirari da zuek Amaren-
gatikan nekatutzia,
nai badezute zuen onra bat
betiko salbatutzia?

Ez al dezute bada txit maite
euskaldun libertadia,
erdal gaiztoak lapurtutako
zori oneko legia?
Nai badezute zuek igaro
gutziz biziya ohea,
biziya libre-librea,
biziya paregabea,
badezute nai betiko galdu
lege txar gaitzak errea,
asi zaitzete ber-bertatikan
sendatzen Ama maitea!

Atozte bada elkarturikan
Amaren aldamera,
ote zeraten nitzaz kupitzen
Amari aitortutzero.
«Bai, gure Ama, ikusten degu
zurekin gure galera;
bañan emendik aurrera
zureak izango gera.
Nagiyak edo utzi-samarrak
zuretzat izan bagera,
guk, guk igoko zaitugu laister
erdal izkuntzan galera!».

Aski dezute esan bezela
ni zinez onratutzia,
nai badezute zuen Amaren
erdal errubak iltzia.
Badezute nai Ama Erderan
gañetik ikusitzia,
aski det maitatutzia,
benetan indartutzia.
Jaungoikuari nai dakiyola
zuek nerekin iltzia,
zuek Amakin betikotasun
guziya gozatutzia!

Ramos Azkarate-koak

Euskal-Erria, 1901.

Aldizkari onek, 21/1 lerroan, *pake gabeak* esaten du. Dударik ez da *pare gabeak* bear duala, eta orrela idatzi degu.

Maiatz-illeko Loreak

Goazen eramatera
loreak ugari,
animatikan maite
deguben Amari;
lozez koroituzera
goazen gu kantari,
gorde gaitzan Amatzok
txukun eta garbi.

Aitorren ibar-mendiyetako
lore-talderi osuak,
birtute denen ispillubatzat
nola diraden jayuak
lore altsuak, lore gozuak,
aberats ta beartsuak,
nai degu izan, Ama txit Santa,
zure amoriyozkuak.

O Jainkoaren Ama Santa ta
egun sentiko izarra,
estutasunen pozagarri ta
eriyen Ama laztana!
Ama sortzetik garbiya eta
birjiña guziyen Ama,
zu zerade, zu, birtute denak
dituzun Ama bakarra.

Goazen Amatzongana
elkarganatuta,
lore-sorta guziyak
koro biurtuta;
Ama, len egon arren
lozez apaiñduta,
apaiñago jartzera,
gaur guk koroituta.

Nai degulako izan
guk beti zureak,
izan nai degu zure
koroitutzalleak;
ez izanagatikan
lore primoreak,
zureak dira biyotz
gureko loreak.

Jakinduriyan eserleku ta
esku aundiko Birjiña,
zeruko ate dizdizari ta
erregiñen Erregiña.
O pekatari guzi-guziyen
igesleku atsegiña!
Ai, zu koroitzen ari gerala
txit zuzenduko bagiña!

Nola ez zu koroitu
pozaren indarrez,
gure poz emallea
zedorri izanez?
Jantziya zaudelarik
lorez ta izarrez,
zaitugu gaur koroitzen
pozaz ta negarrez.

Bazaude zu jarriya
gure bitarteko,
nola etzera bada
gutzaz kupituko?
Nola etzaitugu guk
ziñez apaiñduko,
zu gabe ez bagera
zeruban sartuko?

Deboziyuan ontzi aundi ta
Ama parerik gabea,
batasunaren kutxa dontsu ta
kristauen laguntzallea!
O zorigaitzen kendutzalle ta
onaren ekartzallea!
Kristau talderi guzi-guziyaz,
arren, kupitu zaitea!

Ama guzizko miñerituben
Ama miñeritubena,
urrezko etxe bat egiñikan
guk koroituta zaudena;
zeran ezkeru gure Ama ta
txit maite gaituzubena,
arren, erruki izan zazu, bai,
euskaldunaren izena.

Ramos Azkarate-kuak

Euskal-Erria, 1901

Ibaizabal, 1902-VI-29

El Cántabro
(1893)

Ill da gure Erregiña!

Galdetutzen det: «Nun da,
nun da gure Ama,
ainbeste bular gozo
fueristai emana?».
Negar egiñez esan
dezagun: «Au lana!
Juan zaigu mundutikan
Erregiña zana!».

Ill zera, ai, ill zera
nere edadian,
berrogei ta sei urte
zeuzkatzubengan;
ni nere Erregien
etsai nintzarian,
nebillen Eliza ta
Fueroen kaltian.

Sinistu dezazuke,
aingeru laztana,
esango dizugula:
«Gure Ama zana!».
Gorde nai degu zintzo
Aitorrek esana,
naiagatikan beltzak
galduko ez dana.

Bañan ikusirikan
zerbait istoriya,
ikasi nuben zerbait
maitatzen egiya;
maitatzen Fueroakin
euskaldun erriya,
maitatzen euskera ta
zure familiya.

Iñoiz gaitz aundiren bat
banizuben egiñ,
arren!, barka dirazu
sosegatu nadiñ;
nago penaz beterik,
gañera det txit miñ
nik zu ikusi gabe
zeradelako ill.

Ta guziyen gañetik
zure bertutiak
dirade neregandik
oso apartiak;
argatik, o Amatxo,
Jaungoiko maitiak
zabaldu zizkitzuben
zeruko atiak¹.

Arren!, begira zazu
kausa txit santura,
lurrean begiratzen
zeniyon modura,
senda dediñ euskera
ta Lege zar ura,
naiz juan orduban bertan
ni beste mundura.

Ramos Azkarate-kuak
El Cántabro, 1893-II-25

Au izan zan aldizkari orren leen zenbakia. Gai illun batekin izan zuan, beraz, asiera.

Aurretik, letra aundietan idatzita, onela esaten da erderaz: *La augusta Señora Doña Margarita de Borbón y Parma, esposa de Carlos VII, falleció en Viareggio (Italia) a las nueve de la mañana del día 29 de Enero de 1893 a los 46 años de edad. Descanse en paz.*

Bertso paperetan ere agertu ziran bertso auek, *Tolosa - Imp. de E. López* moldiztegian argitara emanda. Gure artxihoan dagoan alea, Ibarako Eusebio Ezeiza bertsolaria zanaren eskutik jaso genduan.

Izenburua onela du kanta-paper onek: *Doña Margarita Borbon-goia zanari.*

Aldaketa bakarra arkitu degu bertsoetan: *El Cántabro*-k onela du 1/6 le-
rroa: *Aitor-ek esana*; eta bertso-paperak, *Ait-orrek esana*. Esan-naiean bada al-
de pixka bat batetik bestera: batean, euskaldunen leen asaba mitiko arek esa-
na izango litzake; bestean, *Aitaren* batek, karlisten Karlos VII erregeak-edo,
esana.

Egunkari edo aldizkariren batean ere agertu ziran. *El Cántabro*-ri kopia-
tuta. Ezin esango degu zein egunkari edo aldizkari dan, eta ez egunik ere, To-
losako Manuel Urreta zanak gordetako *rekorte* bat baita, eta olakorik apunta-
tzea aaztu egingo zitzaion.

Laugarren bertsoak zera esaten digu: Ramos Azkarate etzala beti karlista
izan, itzaurrean esan degunez, eta *konbertitu* egin zala.

¹ Kotsideratubaz biyotz-beraro. (*El Cántabro*-ren oarra).

Dona Margarita Borbon-goia zanari.

—1—

Galdotetzen det zuen dá?
 ¿Nun dá guro Amá,
 Aimbete hular gozo
 Poerista-i emaná?
 Negar eguiñaz esan
 Deragun ¡au landá!
 Juan zaiga mundotican
 ¡Erreguiña zaná!

—2—

Sñistu demaquo
 Añguera lactani,
 Easago dirugala
 ¡Guro Ama zaná!
 Gorde nai dega eintze
 Ait-orree esaná
 Beltzaz galdu nai arren
 Galduco onlandá.

—3—

¡Eoz gaitz aundirembat
 Banizuben eguidá.....
 ¡Arren! baren dirazu
 Sosegatu nadiá;
 Nago penaz heterio
 Gañera det chit miñ
 Nie zu ionsi gabe
 Ceradelaco ill.

¡Arren! beguira zazu
 Cama chit Santurá,
 Lurreaz beguiratsen
 Ceniyon modurá;

—4—

¡Ill cerá! ¡ay! ¡ill cerá!
 Nero edadian,
 Berroquei ta sei urte
 Causcaturbenian;
 Ni nero Erroguien
 Etsai nintzanian
 Nebillen Eliza ta
 Fuero-en cultian.

—5—

Bañan iensirican
 Cerbait historiá,
 Iensi nuben orbeit
 Maitatzen eguiya;
 Maitatzen Fuero-aguin
 Euscaldun erriyá
 Maitatzen Eusquera-ta
 Zure Familiyá.

—6—

Ta guciyon gabetic
 Zure bertutiac,
 Dirude nerogandie
 Oso apartiac;
 Argatic ¡Oh Amachol
 Jamgoico maitiac
 Zabaldun cisquitsuben
 Ceruico atiac. (*)

—7—

Senda dediá Eusquera
 Ta legue-zar huri
 Nais jua orduban bertan
 Ni beste mundurá.

IBICI BEDI DON CARLOS. RAMON ARCARATE-UD-AC.

TELONA—Imp. de E. Llopis.

(*) Consonantetas berrak berak.

Elseguí-co On José Jaunari

BERE DEY EDO PREGOY BACARRECO IGANDEAN

Tolosán Garagarrillaren 7.^{oa} 1391^{erren} urtean.

— 1 —
Vgarandee eleri garaiye:
¿Nola digiten kantatzen?
«Gare orain Erreginaren
Semea dela ezanuten»
Orriya ditzen zayen ilayan
Arroyaie dabilta dantatzen
Elsesguí-co Principe areen
Euzotza oia goiatzen.

— 2 —
Ustero goia Yaacuzaguiñ
Ela Urquiza mendiyar,
San Antsoyoc orsulo eta
Gueño dande aliyar:
Puzoren peze loretu ilia
Bestibar-co eeloyar,
Bai eta ero Laurao-kateno
Hiskeri zangarriyar.

— 3 —
Zare ezertza kantatzen dande
Briqarro ta zozar.....
Ela goia ez, baldin nay hola
Virgilia Yaacuzaguiñ?
Zare ezertza zabalten dabilta
Nay nako ebe-usuar.....
¿Cerpiticoz ez ala nay hola
Aua dokostatzen?

— 1 —
Zare gloriyoc posturic dande
Languille fabricatzen.....
Alseguiñ degu indibilizan
Ez degun Tolosatar:
Contestuz dande erropitaren
Eche Santico goisnar.....
Gande ezartzen Euzal-errien
Parrista eguiyartzen.

— 2 —
Elsesguíco, Larrainagüe
Dabozten izar berriyar,
Yango dira Jaungoicoaren
Ereien arguigarriyar:
Dira izango salubritatzen
Yero tarrea mendiyar.....
Yango dira aitarra guisan
Gueño zangarriyar.

— 4 —
¿Cer kantatzen ste dante
Zare larrainan eleriyar?
¿Cer kantatu nay oia dante
Jauregi^{en} azucarriyar?
Yollitzeco ste-erriyotaz^{en}
Asetzen zaren beguiyar,
Ela len hait len stovritico
Berlan ezon berriyar.

1391^{erren} urtean.

Boson Auzurako-co-er.

«Moroa lenago karlista baño» esaten ari dan bati

Dakit ez naizela ni
ezertan abilla,
baña naiz arbazta bat
gutziz biribilla.
Erriyan bai omen da
gizon bat umilla,
eterako zaidana
noski nere billa;
orra bada ni emen,
etorri dedilla.

Artillero txit beltza
izanagatikan,
tiruak juaten zaizka
Sorabillatikan;
beltzik aundiyearen
lagun egiñikan,
Zu-bi-e-ta-tik tranpan
ari dalarikan,
Andoaingo polborak
ez du indarrikan.

Gizon ori emen da
gutziz intrigista,
Erramuntxo bezela
oso turronista;
Donostiyan daukana
paper bat *Fuerista*,
antxe abiyatu zan
bere organista,
esanaz: «Nik ilko det
famili karlista».

Urrengo arte

El Cántabro, 1893-II-25

Ramos Azkaratek, itzaurrean esan degunez, izenorde asko erabili zituan. Oietako bat, *Urrengo arte* ori.

Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik jasotako orri batean, makinaz idatzita, sei bertso aurkitu ditugu. Oietako iru, sail ontako iru bertso oiek, baiña oso aldatuta. Dan-danak eta oso-osorik eskeiñiko dizkiogu irakurleari:

Neri nere izenez
deritzat *Makilla*,
norbaitekin nik egiñ
bear det *torrilla*;
erriyan bai omen da
gizon bat abilla,
aterako zaidana
noski nere billa,
orra bada ni emen,
etorri dedilla.

Gizon ori omen da
txit nocedalista,
Erramuntxo bezela
gutziz turronista;
Donostiyan daukana
paper bat *Fuerista*,
antxe abiyatu zan
bere organista,
esanaz: «Nik illko det
famili karlista».

Kapitan jenerala
izanagatikan,
tiruak joaten zaizka
atzeko aldetikan.
Unión Granuja len
lagun egiñikan,
Gaztelutik tran... pan... pan
ari dalarikan,
gezurrarekin ez da
iltzen karlistikan.

Siñistu dubenian
ez gaitubela ill,
arma paltsoagoak
deskargatzen dabill.
Txomin bat eta Prati,¹
Prati eta Txomin,
(Andoain ta Betelu)
baziran bat egiñ,
Andoaiñek tratuban
al zuben utsegiñ?

Erregiñan aldeko
republikanuak
dira Txomin jauna ta
bere antzekuak;
plaga orretan daude
anai ordekuak,
Don Leandroneko
tertulianuak,
Bartolis maite duten
nozedralinuak.

Donostiyako *La Voz*
ta anaia *Fuerista*,
edozeñek dakigu
dirala bi aizpa;
abiyatu naitzaie
gaurtik *kis-ki kas-ka*,
ikusi dedin nor zeñ
joaten dan eskapa.

¹ Txomin eta Patriren arteko elkarrizketa or goien aurkituko du irakurleak.

**Rau, rau, rakataplau,
au dek umorea!
Utzi alde batera
karlista jendea.
Beren himno nabarran**

D. Fraxku maitia,
oiera zaitia!
zergatikan zauden zu
oñazez betia. Bai!
Bi jipoi aundiyak
emen arturik,
ez dakigu nola
zauden bizirik.
Ez badezu billatzen
botika oberik,
etzaude sendatuta
kortera joanik!
Emengo karlistak
dira gogorak,
zatitzeko benaz
etsai dollorak.

Andoaingo... zapi...
zarpazoka beti!
Obe dezu Ameztoi
kaiolan iduki! Bai!
Zortzi eun boto
orañ bi urte,
aurten gutxiyago
nola zerate?
Elizan etsaiari
eman diozkatzute,
apaizak guztiz maite...
dituben truke.
Sardá-n liburuba¹
dezute saldu,
edo Luzbeltzena
perlaz apaindu.

D. Anttoñ, kir-kir-kir
gezurretan abill:
armiarmak oi dituk
paltsokeriyan ill. Bai!
Gure elkarte
dediñ ondatu,
Pilatosen gisan
dek ik firmatu.
Zerbaitengatik Kristok
ziran eskapatu!
Judubak zutelako
gurutz-illtzatu.
Ai zori-gaiztoko
judu saldubak,
dirubarengatik
zeudek galdubak!

Nose-dar, Nose-dar²,
dakizu nor geran,
dizugulako aurten
garrotia eman. Bai!
Fueroaz konforme
degu obratu,
zuk etsai bezela
dezu pagatu³.
Zumaiako erriyan
zein gera portatu?
Rameri bere faltaz
dute urkatu.
Gipuzkoa bizi
dediñ txit libre,
deitzen degu: «Biba
gure errege!».

Urrengo arte

El Cántabro, 1893-III-18

¹ Felix Sardá y Salvany, *El liberalismo es pecado* liburuaren egilea. Sarritan aita-tzen du Ramos Azkaratek liburu ori bere bertsoetan.

² *Nosedar* zera da: *Nocedal* abizenaren aldaketa, Ramos Azkaratek asmatua, *Ramon Nocedal* y *Romea* politikoa burla egitearren. Bera izan baitzan, leen ere esan degunez, integrismoa sortu zuana, karlista alderditik talde aundi bat berekin eramanik. Integrismoa eta integristak etzituan Ramosek begi onez ikusten, bere bertsoetan bein eta berriro ageri denez.

³ *Fuerista* izateko bearko izan karlista. (*El Cántabro*-ren oarra).

Izenburuan aitatzen dan *himno nabarra* ori ez dakigu zer doinu edo kanta izan di- teken.

Ez aspertzia beti jipoiak artzen!

Ai, ai, don Fraxku biyotzekua,
ez dizut burlaz nai ekiñ,
zerengatikan gaitzikan asko
badaukatzuben zerekiñ;
nunbait txit samiñ arkitzen ziñan
lengo bi jipoi aiekin,
gaur samiñago gertatzen zera
Donostiyako orrekin.

Nunbait libriak izan oi dira
zuen arteko gustoak,
berarengatik daramaizkitzu
kirten gabeko zestoak;
zuretzat beltzak eta txuriyak
aurten dirade gaiztoak,
ta etzizuten onikan egin
Ameztoi *zanan* botuak.

Birtuterikan izan ez eta
goiak arrapatu naiak,
saldu zaituzte txinuan gisan
zedorri zere anaiak;
ta eriturik lajatu zaitu
Errezusta-ren arpoiak,
nola Nose-dar ebaki zuen
Olazabalen jipoiak¹.

Republikano monarkikotan
bizi danikan *martiri*,
(Kristoren kontra zabiltza bañan)
ez diradela beste bi?
Zure larruban baldin banego
eta... banuke ugari,
bizi naizela oroigarri bat²
bearko liteket jarri.

Zere erritar batek
El Cántabro, 1893-III-25

¹ Tirso Olazabal, karlisteetako jaun ospetsua.

² *Monumento*. (*El Cántabro*-ren oarra.)

«D. Brixko jerente...»

Rau, rau, rakataplau,

Au dek umorea!

Utzi alde batera

karlista jendea!

Beren himno nabarran

D. Brixko jerente,
konturatu zaitte
etzerala biziko
karlistak ill arte. Bai!
Damu badu ere
zure kopetak,
goian kantatzen du
Zubizarretak.
Al dakizu nor diran
emengo karlistak?
Euskera maite degun
gutziz fueristak.
Zuen beltz-intrigo,
zuen naspillak
ez dauzka illikan
mendi-mutillak!

Gutxienaz *Ban-tres*¹
buruz eta oñez,
gerran abilla ziñan
eta gaur ezer ez. Ez!
Sarturikan zaude
zaku salduan,
gure kapoteak
dauden moduan.
Aurten ez noski, baña...
urrengo neguan
asi biarrak gera
oial-tratuan.
Laxter guregana
pasatu zaitetz
fueristak jaztera
zorri-kolorez.

O, D. Oial-ertza!
Lastima! Zer beltza!
Nose-dar-en tirante
zu omen zabilta. Pun!
Zu zeraden bañan
gogorraguak,
(alrebes esan det)
gizenaguak,
dabiltza tiratutzen
karlistai tiruak,
Maroto traidorian
artilleruak.
Kir-kir-kir eta zu,
zu eta kir-kir,
sumar dakizute,
bañan ez *partir*.

Nose-dar-en akta
dabil balantzaka,
moztu ziotelako
Azpeitian anka. Baai!
Purutasun asko
mingañian ta...
Intriguak beti
trinpiti tranpa.
Nola anaia duten
Don Masoi Sagasta,
katu zar bat erbitzat
nai dute pasa.
Biba Olazabal!
Biba Rezusta!
Biba Eusebio
Zubizarreta!

Urrengo arte

El Cántabro, 1893-IV-1

Bertso-sail onek *El Cántabro* aldizkari ortan izenbururik ez du. Zein doiñutan kanta bear dan adierazten da; besterik ez. Emen kako artean daukan izenburua gerok erantsia da, leenengo bertsoaren asierako itzak artuta.

Leenengo bertsoan aitatzen dan Zubizarreta orrek, Eusebio izenekoak, diputadu karlista zan Tolosako barrutitik.

1 Iru bider paltsua karlistakin. (*El Cántabro*-ren oarra).

Intriguak karlistai kanpanak jotzen!

Ostera egun santuz Fueristak publikatu zuan

Tolosako kartaren egillean onran eta alabantzan.

(Potajiaren doñuban)

Errez-illko erriyan,
lengo egun batez,
pollita pasa zaie,
berak ziotenez:
Nose-dartar batzubek
jantziyak soiñ beltzez,
anaien zai an zeuden
kontentuz ta pozez,
martir deklaratzeko
Gil Robles ta Sanchez.

Oiek nola diraden
denak obispuak...
edo beren ustian
aundixeaguak,
dauzkate eskubide
bañan... nolakuak?
Kanpana jotzia ta...
ta... orrelakuak,
dira pentsuba libre
duten aldekuak.

Karlisten familiya
galdu nai dutenak,
damu zuten jotzia
karlistai kanpanak;
Don Tirsori tiroka
an jardun ziranak,
dira kanpo ta barren
gutziz beltzeranak,
«Biba! Biba ganbela!»
deika dabilzanak.

«Konde Artillerua»
kantatzen Tirsori!
Noiz, noiz bizitu zera
Tirso bezin garbi?
Obe zeñiyon kanta
Aita Marotori,
zere moduko faltso
traidore zanari,
Judasen seme gaizto
turroi zaleari.

Berak dauzkate oraiñ
kanta gizenenak,
Salamankan beiñ batez
jarri ziozkatena.
Gero Erromak ontzat
eman ditubenak,
dira kanta denetan
kanta ederrenak,
intriguak kantatzen
ez dakizkitenak.

Elizan aldekorik
Elizangandikan
kondenaturik ez da
izan oraiñdikan.
D. Sanchez eta Robles¹
duda gaberikan
ziran kondenatubak
bizi-bizirikan,
merezi bezelaxe
azotaturikan.

Jarriyaz jaun oieri
urrezko loreak,
zìyon Bitoriyatik
bein batez *Gorbeak*:
«Artzaiak pertsegitzen
zituben jendeak
zirala katoliko
txuri ta garbiak»,
(naiz Erregerentzako
izan traidoreak.

Zer dira gaur, zer dira,
alako gizonak,
Región-i arrazoi
ematen zìyenak?
Beren artzaïen kontra
aìñ gogor zeudenak,
ta... gaur ere benturaz
alaxen daudenak...
ez al dira Ruso-en
anai aundiïenak?

Ez balira izandu
oiek traidoriak,
nola familiyatik
bota Erregiak?
Nola Salamankako
autoridadiak?
Nolatan kondenatu
bere arkumiak,
ez baldin baziraden
izan *rebeldiak*?

Erregerekin izan
diranak traidore,
aundiïenakin ala
gertatu dirade;
maitatzen degubentak
biyotzez Errege,
bata ta besteakin
gutziz ondo gaude,
bestela Espaniiko
obispoai galde.

El Cántabro, 1893-IV-8.

Aurretik onako argibide auek ematen ditu:

«*Una persona que se hallaba en la plaza de Régil cuando pasaron por allí los Diputados provinciales carlistas, que desde Tolosa se dirigían a Loyola con objeto de felicitar al R. Ps. Martín por su nombramiento de General de la Compañía de Jesús, nos remite para su inserción los siguientes versos*».

¹ *Naturales de los pueblos*. (*El Cántabro*-ren oarra).

Zazpigarren Karlosen onra aundirako
emengo karlisten elkartean kantatutako amaseikoa,
1892-garren egunean, Jesukristo zerura igo zan egunian

Munduban Printzipe bat
katolikorikan
nun da gure On Karlos
bezelakorikan?
Fuero santu aundiyen
gordetzallerikan,
eguzkiyan azpiyan
ez da besterikan.
Voltaire-tarrak dabiltz
alper-alperrikan,
Donekar¹ onek ez du
tanto paltsorikan.
Bizi bedi Gurutze
Santuko fedia,
bizi dedilla, bizi,
gure Erregia!

Eun bat Erregeen
illoba maitia
daukate sort-erritik
kanpora botia.
Erakutsiyaz ondo
zer dan birtutia,
Venecia-n bizi da
gloriyaz betia.
Loredan Jauregitik
Printzipe noblia
ari da sendotutzen
bere artaldia.
Nor da, nor, benetako
koroian jabia?
Naiz legez eta bidez,
Errege guria.

Elizaren aldeko
beso eskubiya
da zazpigarren Karlos
kristau txit garbiya.
Da buruzari piña,
da biyotz aundiya,
da Luzifer-keriyan
mallu galgarriya.
Biyotzaren gañetik
dauka Gurutzia,
beragaz Españaia
nai du salbatzia.
Elizari eman nai
diyona pakia
da bakar-bakarrikan
Madrilko Dukia.

Elizaren burubak
Elizaren buru,
gañerantzian berriz
On Karlos daukagu.
Lenago itsasoak
suba botako du,
ez *Fuerista*-k Errege
turroi truka saldu.
Saldubakin Errege
saltzen da Fuerua,²
egiten da Judasen
anai ordekoa.
Bizi bitez Fueruak
traidorerik gabe,
bizi bedi On Karlos,
bizi bedi Jaime!

Tolosako *El Cántabro* aldizkaria, 1893-IV-15.
Izenburuaren aurretik argibide auek ematen dira:

«*Un querido amigo nuestro ha tenido la amabilidad de proporcionarnos el precioso amaseico compuesto por el aventajado joven D. Maximino Olariaga, y cuya letra es como sigue*».

Eta bertsoen ondoren beste firma bat: *Ramos Azkarate-kuak*.

Maximino Olariaga ori norbait ere izango zan, bearbada. Baiña bertso auek, gure iritzirako beintzat, Ramosenak dira. Orregatik sartu ditugu liburu ontan.

¹ *Soberano*. (*El Cántabro*-ren oarra).

² Irakurri bitez Gipuzkoako Fueruak. (Id.)

Cerralbo-ko Markesan onra aundirako

Fueruak juratu zituben 17-garren urte betian

Etorri banaiz Bizkai aldera
Tolosa ederretikan,
zer kontentuz ta zer atsegiñez
arkitzen naizen Gernikan!
Aita Cerralbo, anaia Mella
gaur emen ikusirikan,
pozaz darizkit txanpona añako
malkuak biyotzetikan.

Gezurra esan ote det bada
arbola santubangatik:
martiri ill ta juan zaigubela
Jaun Zuria-ren lurretik?
Novia Salcedo-k, ikusirikan
eriyosuan zerutik,
bere ondora eraman dizka
osto guztiyak mundutik.

Nola etzaizkit gaur ereriko
pozaren pozaz malkuak,
ikusirikan Laurak-Bat-eko
fuerista egiazkuak?
Ikusirikan Gaztelaniko
karlista biyotzekuak,
Erregiaren soldadu leial,
benazko katolikuak?

Kadizko Korte andik asi ta
arbola maitagarriyak
pasa zituben arrezkeroztik
guziz oñaze aundiyak.
Beti kozkaka nola zeukazkiñ
goseak zeuden legoyak,
jan zizkiyoten koitadubari
ezurrak eta mamiyak...

Alde batetik pozaz banago,
bestetik daukat tristura,
gogoratubaz aritz santubak
orain daukan itxura.
Galdetutzen det: «Au al da lengo
arbola garbi zar ura?»
Erantzuten det: «Ill zan bai ill zan
Berriotxoan modura».

Kristau jaio ta kristau azi zan
aritz arbola maitia,
nola zezaken erejiyaren
mendean bizitutzia?
Nola zezaken bere Lau-buruz
beñere ernegatzia?
Nola zezaken Lekobideren
patriya desonratzia!¹

Nola zezaken Castaños jaunak²
gañetik ikusitzia?
Nola zezaken Llorente baten
gezurrak aguantatzia?
Nola zezaken Kristina zarra
Amatzat ametitzia?
Nola zezaken Isabela bat
etxeoandretzat artzia?

Saldubak izan ziradenian
Españiyako karlistak,
bere borrero serbitu zuten
Cánovas eta Sagastak...
Lotu zizkaten koitadubari
burnizko kate galantak,
sartu zizkiyen kirten ta guzi
biyotzeraño ezpatak.

Nola zezaken Esparteroren
golpiak sufritutzia?
Nola zezaken moderatub
pildorak tragatutzia?
Nola zezaken Bravo Murillo-n
izena maitetutzia?
Nola zezaken Sánchez Silva-ri
estatua bat jartzia?

Amasei urte igaroturik
agoni penagarriyan,
ill da, bai, ill da gure izarra
traidore biyen erdiyan.
Illa da, bai, ill da Jesusen gisan
osoro larru gorriyan,
ill da Cánovas Pontzio Pilatos
bigarrenaren azpiyan.

Nola zezaken Amadeori
ezertan segitutzia?
Nola zezaken errepublika
txar aiek adoratzia?
Nola zezaken Alfontso zana
bere jaun ezagutzia?
Nola zezaken Nocedal-tarrak
berekin idukitzia³?

Ill da, bai, ill da, baña utzirik
bere lekuban semia,
erakutsiyaz aitak bezela
Mesias baten fedia;
erakutsiyaz Euskal Erriyen
zeruko libertadia,
erakutsiyaz mundu ontako
bizitza pare gabia.

Ill da blasfemiz eta biraubez
nazkaturikan osoro,
ill da, bai, beltzen lege paltsuak
gorrotatubaz guziro.
Ilda kostunbre eta oiturak
utzirik guziz garbiro,
joan da zerura bañan deitubaz:
«Biba Don Karlos...!»

Orañ atzenik, Aita maitia,
zer det geiago esango?
Karlosik gabe Fuero Santurik
ez degubela izango;
gure Erregen juramentubak
sinistaturik gozoro⁴,
deitzera nua: «Biba Don Karlos!
Biba Jaime ta Cerralbo!»

Ramos Azkaratekuak
El Cántabro, 1893-V-13

Aurretik oar au: «*Se nos han facilitado los siguientes versos pronunciados por su autor, en conmemoración de la jura de los fueros por D. Carlos*».

¹ *Como no podía transigir: (El Cántabro-ren oarra).*

² *El año 1813 empezó la pasión del árbol de Guernica. (Id.)*

³ *El que es desleal al R... es desleal a los Fueros. (Id.)*

**Sagastaren Haciendaren
Ministruaren gabirai beltza**
onela dago gaur kantari:
«Ta txiru txiruli ta... miru miruli...
pezetak... pezetak... milloi bi».
(Himno nabarran)

Gamazo, Gamazo,
mangi zaude oso!
Euskal Erriyak nola
zure kargak jaso? Noiz?
Entzun utsarekin
zure asmoak,
altxa dira emen
gure atsoak.
Burruntziz armatuta
zugana dijuaz,
«Biba! Biba Fueruak!»
gogor deituaz.
Diyote: «Erdaldun
jarri bañan len,
liberalkeriyak
egingo dik ler».

Zer libertadia!
Gamazo *kofria*...
Zuek dana libre ta...
guretzat katia. Bai!
Bi milloi pezetan
bear zerate?
Zuen tripak zeñek
odolkiz bete?
Euskaldun liberalak,
zuek zer zerate?
«Biba! Biba Sagasta»
deitutzen dezute?
Bere borrorua
dubenak maite,
bera borrorotzat
juzga liteke.

Larogei bat urte
ez dira aparte,
Uzta-illian noski
izan biar dute. Baaai!
Soldadu zar bat
Deban, bai!, Deban
lenengo golpia
ziguben eman¹.
Erdal lege gosia
sartu zitzaigun an,
geroztikan ari da
jan ta jan ta jan.
Libertade piñak
ill dizkigute,
libertade paltso-
-paltsoen truke.

Bai! Bai! Lege zarra
egiten negarra,
orduban eritu zan,
bai!, gure izarra. Bai!
Milla zortzi-eun
eta ogeiyan,
ogei ta iruko
tarte larriyan.
Kinta, petxa ta paper²
Euskaldun Erriyan
itsasi zizkiguten
paltsokeriyan.
Gamazoren alde
izatekotan³,
artzekua badu
bi milloietan...

Urrengo arte

El Cántabro, 1893-V-20

¹ Francisco Javier Castaños bat etorri zan Rejentiaren ordenaz Gipuzkoako Junta-ri, Kadizko Kortetan 1812-garren urtian egindako lege paltso ura juramentatu azitzera; guk geren etxian milla bider obia ez bagendukan bezela! (*El Cántabro*-ren oarra).

² Sellatuba. (Id.)

³ Esan nai det euskaldunagatik. (Id.)

Tokatzen zaionari

Oriya deitzen zaion ibaia,
Pazkua bigarrenian,
penatu giñan negar egiñaz
ikusi genubenian.
Zenbat, ai, zenbat arrai zetozten
gaxuak uran gañian,
bestek begiyak kloroz erreta
beste mundura bidian!

Kloro jaun ori bearra bada
eteratzeko papera,
ez dedilla, ez, iñoiz gertatu
arrai guziyen galera!
Nocedal baten akta botako
balitzake gaur urera,
dauden banakak baietz eraman
arrandegira saltzera!

Libertadia... libertadia...
bai omen dago, zeñentzat?
Euskal Erriko Libertadiak
nai ez dituzten oientzat.
Guziro begi zorrotzak daude
arrantzan dabilzanentzat;
ez al da bear begiraturik
arraien borruentzat?

Dala bata ta dala bestia
dala txit puzuni txarra,
dago esaten gure Oriya
egiñaz samiñ negarra;
dago esaten Azpeitiyako
bizar kentzalle kaxkarra,
zerengatikan mami ta guzi
ebaki ziyon bizarra.

Zer baliyo du kartutxo batek?
Zer baliyo du kariak¹?
Zer lezateke iru malla ta
txingakin beste sariak?
Zer dirade, zer, agorte eta
naiz bestelako nekiak,
arrairik bage lajatutzeko
ibaia eder guriak?

Arrantzale bat
El Cántabro, 1893-V-27.

¹ Esan nai det emen egiten dan karia. (*El Cántabro*-ren oarra.)

Bi anai turroi-jale aundiyen aitzen naia edo testamentua

Gaur ez naiz Sagasta,
ez naiz Luzbeltz-kasta,
lengo Luzbeltzkeriyak
basta ditut, basta. Bai!
Ni izan omen naiz
Patriyan aita...
(Ez beintzat bi milloi¹
aundiyak naita.)
Egiñ izandu ditut
zenbat milla falta!
(Mateo izanduba:
ori patata!!)
Damu det biziro,
damu det, Jauna,
«denbora onian
guziya janda.

Nere gaurko itzak
ez dirade beltzak,
baizik txuri-txuriyak
dirala dirizat. Bai!
Juan zaidalakoan
masoi-sasoia,
ezagututzen det
nik arrazoia...
Sartu ziran ezkeroz
Juan Mella-k arpoia.
Gelbenzu izandu da
nere ill-oia.
Globuan banua
ni infernura,
jantzirik aitaren
murrion ura.

Ez naiz gaur Cánovas,
bañan bai Barrabas;
ikusi bearra naiz
denboraz Satanas. Bai!
Galduba naiz eta
nua mundutik,
Nocedal ta Pidal
biyan erditik.
Zenbat turroi jan detan
zuen ganbelatik
ez dizutet esango
ezerengatik,
zergatik liberal
katolikuak
geran ganbelaren
alderdikuak.

Auxen da, au, lotsa!
Au da eriyotza!
Españiya guziyak
orañ daukan poza! Bai!
Alfontso ari zait
deika zerutik...
Bañan, bañan, bañan
urrutitxotik.
Nere anaiak deitzen
ditet aldegotik,
argatik bear det juan
ezker aldetik.
Agur, partidu txar
parragarriya!
Agur, Luzbeltzkeri
errukarriya!

Requiescant in pace, amen!

El Cántabro, 1893-VI-3.

¹ Arpa jotzalliaren denboran. (*El Cántabro*-ren oarra).

Gamazo txit beltz, egiyazko libertadien etsaiari

Gamazo *Belia*
egorik gabia,
zer milla koloniyo
da zure kofria? Zer?
Dituzutelako
moko luziak,
zaude inbiriz
gure gosiak.
Zertan ez daukatzute
emengo legiak,
bizi zaitezten garbi
eta libriak?
Kastillarekiñ gu
berdindutzia
da lege santubak
deabruzia.

Euskaldun Erriyak
dirala garbiyak
diyo txor-zulotikan
Humboldt txit aundiyak. Bai!
A, Gaztelaniko
piper berdia!
Atoz zu onera,
atoz ordia,
ikusi dezazuben
euskaldun fedia
ez dala Gamazoren
adiskidia.
Azaldu bañan len
zure legia,
jakin zazu gure
eskubidia¹.

Al da euskaldunik
zure aldekorik,
gure Fueroen berri
zerbait dakiyenik? Ez...
Emen baldin bada
orrelakorik,
ez du, ez, berekiñ
euskal odolik;
ez du, ez, lotsarikan,
ez du nai onrarik,
ez da traidore paltso
txar bat besterik.
Entzun utsarekin
zure kua-kua-kua,
zein izan, zein, zure
alderdikua?

Nai gaituzula jan
bazabiltza, Jerman,
zure asmuak baietz
aiziak eraman? Ez?
Lenago zeruba
da eroriko,
eta itsasoa
da txit lertuko.
Erdal gaiztoen mende
jarri ordurako,
turroi-jale guztiyak
zerate illko.
Egiñta daukagu
jurementuba
defenditzeko
Fuero Santuba.

R. A. eta O

El Cántabro, 1893-VI-10.

¹ *Medios que reservó Guipúzcoa para la conservación de sus derechos.* (El Cántabro-ren oarra.)

Sagastan alde dan euskalduna,
beintzat paltsua ez bada¹,
bere Patriyan borrero txar bat
beste gauzarik bai al da?
Sagastan alde dan euskaldunak
garbiro esan dezala
Euskal Erriko liberaletan
Fuero-zalerik ez dala.

Zer egin zigun Cánovas batek?
Zer egiten du Sagastak?
Zer du egiten Martínez Campos
kaballeruan ezpatak?
Zer dirade zer Calbetón Blanchón
aberatsaren lanketak?
Beltzen semiak libratu eta...
katibatzia karlistak.

Ez al gerade gogoratutzen
denbora triste batian
nola ibiltzen giñan Ernanin
eta Donosti aldian?
Acilona² ta... alakoakin...
geren buruben kaltian?
Zer pozaz gauden Fernando Poo-n
arkitzen ez geranian!

Zer esperatu genentzake guk
fabrika batzubetatik?
Oker esan det: beti gabela
nai duten gizonetatik?
Ondo itzezin aurrian eta
gero saltzia azpitik...
Ugatz-anaiak ezagutubak
dauzkagu aspalditxotik!

Iru txorroko txapelak sitsak
janda dauzkaten gizonak,...
aundi nai eta ezin izanik
tranpiyan darabiltzanak...
Naparra izan, Naparruari
segitzen ez diyotenak,...
dira biyotzez, dira animaz
semerik beltzen-beltzenak.

Irurogei bat urte oietan
ez bazan izan karlistik,
etzan, ez, Euskaldun Errietan
Fuero Santuben arrazik;
karlistak saldu zituztenian
gelditu ziran ill-otzik,
ez diratela jauntxo oriyek
esaten neri ezetzik?

El Cántabro, 1893-VI-17.

¹ *Me dirijo a los que tienen alguna idea de nuestra hermosa historia. (El Cántabro-ren oarra.)*

² *De funesta memoria para los verdaderos Fueristas, que son los carlistas. (Id.)*

Tolosa txit noble, leial eta doagaraiari

Probintziyaren erdi-erdiyan
giyatzat zauden izarra,
Gipuzkoaren etxeoandre ta
Señora bakar-bakarra;
zeradelarik guztiz ederra,
zeralarikan zar-zarra,
etzera beintzat Gamazo baten
adiskide ta maiztarra.

Nola izango zera ordia
Gamazon adiskidia,
baldin Señora izan ezkerro
bazera zere jabia?
Gaur lur azpiyan negarrez dago
zure Domenjon Andia,
esanaz guztiz paltsua dala
Sagastan libertadia.

Paltsua nola ezta izango
Mateon libertadia,
golpa batian jan baziguben
bein batez milloi paria?
Gañera balitz Sagasta zana
bildur santurik gabia...
jango liyoke Gamazo bati
utsikan daukan kofria.

Jakin dezala Jerman Gamazok,
dezala jakin Sagastak,
irten dirala txor-zulotatik
Beotibarko umantak¹,
jantzirik lengo kapusai aiek,
jantzirik beren abarkak,
irrintz egiñaz ta kantatubaz
Astabizkar zanan kantak.

R. A.

El Cántabro, 1893-VI-23.

¹ Héroes. (*El Cántabro*-ren oarra.)

Ongi etorri

Izan zaitezte bada
ongi etorriyak,
San Juanez Tolosara
zatozten erriyak.
Gure eliza eder
adoragarriyak
dirade, bai, ixpillu
txit dizdizariyak.
Gure garbi-leku ta
gure iturriyak,
dira guztiz eder ta
oso egokiyak.
Guk arratsetarako
dauzkagun argiyak,
dirurite zeruko
izartxo berriyak.
Gure Igarondoak
eta Zumardiyak,
guzi-guziyak dira
atsegin-tokiyak.

Gure erriko pesta
alai ta aundiyak
izango dira noski
poz emangarriyak.
Ostatu guztiz eder
eta txit garbiyak,
atea zabaldu ta
daude irikiyak.
Bañan Sagastarentzat
osoro itxiyak,
eta Cánovasentzat
entengaz josiyak.
Jakin beza Gamazo
deabru larriyak,
bai ere bere asmo
guztiz itxusiyak,
diradela emengo
gure iritziyak
Fuero Santuben alde
galtzeko biziyak.

Urrengo arte

El Cántabro, 1893-VI-23

Gure erregiñ
D^a. Margarita Borbongoari
1892-garren urtian,
Garagar-illaren 10-an,
bere egunian.

Kantastea

Biyotza ta begiyak
zuregaz jarrita,
diyogu: «Bizi bedi
Doña Margarita!»

On Karlosen emazte,
perla atsegiña,
o biyotz biguñeko
gure Erregiña!
Bular gozozko Ama
ez baldin baziña,
guk zuri nola izan
maitetasun piña?
Biyotza ta begiyak...

Zerubak ere damu
gaur izango luke,
semeak maitatuko
ez bazinduzteke.
O gure Erregiña!
Nola genetzake
guk Ama salduzia
iñudean truke?
Biyotza ta begiyak...

Esaten ari zaigu
jende nun-naikua
zaitugubela Ama
bular gozozkua;
Ama txit katolika
doai aundikua,
Ama eta Señora
paregabekua.
Biyotza ta begiyak...

Urruti zaudelarik,
Amatxo zintzua,
edaten dizugu, bai!,
guk bular gozua;
zuk oiñperatutzian
iñude paltsua,
sendatuko dala oso
Españi gaxua.
Biyotza ta begiyak...

Santa Margaritaren
eguna nola dan,
nai dizkitzugu zuri
egun onak eman;
nola leial jaio ta
ala bizi geran,
ill ere nai genduke
Karlosen banderan.
Biyotza ta begiyak....

Kantatutzen dizugu
zortzikoa zuri,
igaro dezazuben
egun au txit ongi;
erregu egियोзу,
arren!, senarrari,
jarri gaitzala laxter
libre eta garbi.
Biyotza ta begiyak...

R. A.

El Cántabro, 1893-VII-1.

Aurretik, onako argibide auek ematen dira:

«Se nos han facilitado los siguientes versos pronunciados por su autor en el Círculo carlista de esta villa el año 1892, el día de Santa Margarita, en honor de nuestra nunca bastante llorada Reina. Q. E. P. D.)».

Bertso auek Ramos Azkaratek 1892-an moldatu zituan, beraz, bere erregiñarentzat; eta urtebete gabe, 1893-I-29-an, leen esan degunez, Doña Margarita illa izango zan.

1/8 lerroan *naitetasun* du *El Cántabro*-k. *Maitetasun* bear dualakoan, onela idatzi degu.

Emengo mutillen orduko elkartasuna nun da?

Zazpi eun ta amaseiean
zegoan Espāñi guria,
irakurritzen degubenez gaur,
moro-arabez betia;
barbaro aiek etzuten artu
euskaldun erri maitia,
zergatik gogor itxi zioten
gure aitonak atia.

Alzamas jauna eta Munuza,
Conde Julian ta Opas,
zenbat millakiñ joan zitzaizkaten
menderatzera erronkaz!
Bañan guriak gogor eraso
irrintz egiñaz euskeraz,
musulman denak ziran arritu
mendi-mutillen sarreraz.

O, D. Pelaio, infante umant!,
Fabila baten semia,
Infiestotik egin zenduban
iberotara bidia;
zure itzakiñ txit arrotu zan
Euskal Erriko jendia,
biraldutzeko Espāñiatik
fedea paltsoen jabia.

Maomatarrak, galdubak galdu,
abiya ziran igesi,
kristaubak berriz opoz opora
esanaz: «Gaituk nagusi!
Zuen sinismen gezurrezkua
orra gaur zer dan ikusi,
Mesiastarrak garaitu naia
kosta zaizute garesti».

Asturias ta Bizkaia eder,
Gipuzkoa ta Araba,
Pelaioekin laurak joan ziran
txit benaz Covadonga-ra,
antxe austeko kanpo eta barren
moro jendien sarrera,
aitarren seme, naiz ill, naiz bizi,
Patria salbatutzera.

Moro-taldeak izandu zuten
gutziz gertaera txarra,
ondorenean galdubaz joan zan
bere armaren indarra;
zazpi gizaldi luze aietan
bazuten gure bearra,
kenduko bazan ereje aiek
zabaldu zuten negarra.

General beti leialak izan
diyo Fuero zar zuzenak,
gu gerade, bai, Pelaio bati
ala lagundu giñenak;
gera itsasoz eta legorrez
garaitzallerik goienak,
gera euskera galdu ezkerro
bizi nai ez degubenak.

Armaz mendean artu ez gaitu
oraindikan iñunguak,
ez erromatar, ez hebreotar,
aiñ gutxi berriz goduak;
gera euskaldun, Tubalen seme
odol garbi-garbikuak,
gera ujolde² ura ezkerro
biztenlen³ aurrenekuak.

* * *

Azkarate-ko Ramos-ek
El Cántabro, 1893-VII-8.

Aurretik, onako argibide aukerak: «Juanito Mokorra-k pianua jo eta bestiak kantatu ditzaten Pello Josepe-ren doñuan».

* * *

Kanta-paperetan ere agertu ziran bertso aukerak, *Tolosa: Imprenta de Eusebio López*, 1898 moldiztegian. Baiña geroagoko argitalpena da, eta euskera garbitzen norbait ibili da, agian Ramos Azkarate bera eta agian besteren bat. Ortaz gaiñera, 5-garren bertsoa falta du.

Aldaketak: 1/2: nola zeguan España?; 1/3: irakurritzen degenez orain; 1/5: aietatikan libre izan zan; 1/8: gure asabak atea. 2/1: Ziñan, Pelaio, infante eder; 2/2: Fabila onaren semea; 2/3: Infiestotik iriki zendun; 2/4: kristau alde-ara bidea; 2/8: etsai federik gabea; 3/1: Asturias ta Bizkaia ori; 3/2: Egiptuzua ta Araba; 3/4: txit pozaz Covadonga-ra; 3/5: bertan austeko kanpo ta barren; 3/6: moro jendearen sarrera; 3/7: Aitarren-semeen fedeengatik; 3/8: beren bi-ziyak galtzera; 4/8: mendi mutillen bildurraz; 5-garrena: falta; 6/1: Moro jendeak izandu zuben; 6/2: guztiz asiera txarra; 6/3: ondoren beti aitzen juan zan; 6/4: beren armaren indarra; 6/5: Pelaio il da gero're bazan; 6/6: euskaldunaren biarra; 6/7: isildutzeko toki askotan; 6/8: kristau gaxuen negarra; 8/3: ez erromatar ta ez arabe; 8/7: eta gu gera España ontan; 8/8: biztanle aurrenekoak.

Itz batzuen esan-naia ere ematen du: eskerkia: *valiente excesivo*; asabak: *antepasados*; kondaira: *historia*; gudariya: *guerrero*; biztanle: *habitante*.

¹ *Héroe*. (*El Cántabro*-ren oarra.)

² *Diluvio*. (Id.)

³ *Habitantes*. (Id.)

Izarraitz-goiko Aita maitagarriyari

Naiz nerez Tolosakua,
Andian seaskakua,
erri txit ederrekua.
Fuero-zale bat naizelarikan
ez naiz nozedalinua;
naiz laburra ta flakua,
beartsu gañ-gañekua,
egiyan banderakua.

Esango det nik garbiro,
naiz oraiñ eta naiz gero,
esan nubena lenago.
Kontra eskutik dagoalarik
jo nai dit noski ordago;
nork daukan joku geiago
ez diot bada esango,
pentsatu gabe lenengo.

«Bi errege ta zalduna,
zeukat joku bat zuzena
bedoitutzeko gizona.
Nere etsaia bakar-bakarrik
guztiz dek diruz gizona¹;
izan ez nadiñ kirtena
egingo diat onena:
ikusi nor dan geiena».

D. Karlos eta D. Jaime,
orra bada bi errege,
mantxikan gabe batere.
Bedorren kartak lauba ta bosta,
seia, zazpiya dirade,
jokuba daukat nik alde,
zaldunik agertu gabe
ez jokatzia du obe.

Tolosan, Uzta-illaren 21-an.

Ramos Azkarate-kuak

El Cántabro, 1893-VII-22.

¹ A zer kaltia! (Egillearen oarra).

Cerralbo-ko Markes txit geidiatia jaunari, zortzikua

Kantastea

*Biba, biba Cerralbo,
txit artzai azkarra,
biba Euskaldun Erri,
Tubalen izarra!*

Erregek Españiyan
daukan ordezkua
da Cerralbo-ko Markes
leial guzizkua;
Balentziyako umant¹
zori onekua
da zaldun argidotar²
mantxa gabekua.
Biba, biba Cerralbo...

Zure lan eta neke,
zure lo galdubak
bakarrikan sufritzen
dakite santubak;
Aita San Isidroren
perla jakintsubak
etsai guzi-guziyak
dauzka lotsatubak.
Biba, biba Cerralbo...

Ontasun ta tituluz
daudenak betiak,
zeñek dauzka gaur, zeñek
zure birtutiak?
Zu zaituban gisako
seme garaitiak³,
noiz izan ote ditu
Madrilko kortiak?
Biba, biba Cerralbo...

Nun-nai agertzen zera
muzorrorik gabe,⁴
laixter zabalduko dan
banderaren alde;
zuk, zuk ipiñi dezu,
zuk, gure Errege
otso artian zeukan
artaldian jabe.
Biba, biba Cerralbo...

Egiyazko fuerista
Aitorren semiak
gera guzti-guztiyok
Cerralbo-zaliak;
galdetutzen badizu
iñoiz Erregiak,
esan, esan generala
bere aramiak.
Biba, biba Cerralbo...

Ramos Azkarate-kuak
El Cántabro, 1893-VII-22.

¹ *Héroe*. (El Cáantabro-ren oarra.)

² *Ilustre*. (Id.)

³ *Hijos eminentes*. (Id.)

⁴ *Sin careta*. (Id.)

**Zazpigarren Karlosen
seme On Jaimeri
bere santuban egunian**

Zere seaskatxotik
Errege zerana,
o zer bular gozua
zeraden edana!
Zuk onratzen dituzu
aita eta ama,
zabaldubaz munduban
bertutezko fama.

Egondu baziñaden
zu iya galduban,
gure begiyak jarri
ginduzen zeruban;
Españiko karlistak
zer trantze estuban,
negar samiñ-samiña
egiten genduban!

Bañan gure otoitz
eta erregubak,
aditu zizkiguben
Jaungoiko santubak;
damu bazuban ere
Luzbeltz deabrubak,
zure gaitzak izandu
ziran sendatubak.

Ura lasaitasuna,
printzipe noblia,
aingeru katoliko
erdoirik gabia!
Karlista guziyoren
biyotzen jabia,
egiten ari zera
onera bidia.

Ama Begoñakoak
eskatzen bazaitu,
Arantzazuko Amak
berekiñ nai zaitu;
Excelsis-ko Migelek
txit asko nai dizu,
San Bernabe Araban
deika dadukazu.

Egiyazko euskaldun
fuerista garbiyak
egiten ari gera
erregu berriyak,
deitu dezaten laxter
Ibero mendiyak:
«Biba Karlos ta Jaime
ta Fuero aundiyak!».

Azkarate-ko Ramosek
El Cántabro, 1893-VII-29

Urolako Nocedal-en ostalariyari

Zerengatikan dabill ordea
zeñenak diran galdezka,
nere miñgaña eta biyotza
esaten ari bazaizka?
Geroztik jarri ditudan denak
gaur kantatuko banizka,...
azkar litzake *Txalkor* txar ura
nere gañera amillka.

Bost illabete joan ta ondoren
egillearen billaka...
Arranz-illunak Egiptuzuan
ez gera bada milloika.
Tolosan dago karlista txar au
galdu nai duben *Matraka*...
Bañan matxete guzi-guziyak
erdoiak galdubak dauzka.

Ez bitez asi bostak batian,
abiya bitez banaka,
gañerakoan laixter joango naiz
Beneziara espaka.
O nere Aita! Zertan dago lo
arrazoirikan badauka?
Garbiroago nik nola esan
ez banaiz asten marruka?

Arranz-illun, dakigunez, Ramos Azkaratek erabilitako izenorde bat zan; eta berori nor dan jakin naian dago *Matraka* izenordeko beste idazleren bat.

Irugarren bertsoak Benezia aitutzen du. Don Karlos an bizi baitzan. Lore-dán-go jauregian.

Ni naizela, ni, egillea, bai,
ez al dit siñistatutzen?
Galdetu beza Peña-floridan,
ez diyotela ukatzen?
Ari nintzala egun batian
buru-luxiak altxatzen,
nun dan bedorri agur egiñaz
gure ondotik pasatzen!

Ez bedi bada zalantzan egon,
ez bedi egon kezketan,
bedorren orde izango dana
zeñek bentzutu legetan?
Ekarri beza naiz borrero bat
urka nazala gaur bertan,
ez dan gauzarik baldiñ badago
Arranz-illun-en kantetan.

R. Arranz-illun

El Cántabro, 1893-VII-29.

Zeberio On Jose Maria zanari

Alde egin dezu Tolosatikan,
On Jose Mari maitia,
entzun nai ezik Fuero Santuben
agoni triste-tristia;
baldin zabalik billa badezu
zeruetako atia,
betikotasun guzi-guziyan
antxe gozatu zaitia.

Tolosan, Agoztubaren 5-an.

Ramos Azkarate-koak

El Cántabro, 1893-VIII-5

Jose Maria Zeberio Barandiaran jauna 1893-VIII-3-an il zan, berrogei ta amazapi urterekin.

Bikast-en¹ pastelkeriak

Pastela noizbait agertzen zana
ez al zenekizun, Joakiñ?
Madrیدن zuk zer egin zenuen
agudo zan emen jakiñ:
goimallaraño igo zindezen
guk lagundu botuekin...
Pagu ederra eman diguzu
berriz joateko zurekin.

Gure oitura, lege zar eta
Fuero maiteen defentsan
zuk, bai, egingo al zenuena,
etzenuen ala esan?
Baña fueruak defendituta
turroirik espero etzan...
Argatik bota Gamazo bati
Naparra ondatu zezan.

Gure anaiak dira naparrak,
gure anaia maiteak,
eta zuk bota orien kontra
onda ditezen tristeak?
Badegu zuri zer esker eman
fueruen maitatzalleak,
azaña ori gogoango du
Euskal Erriko jendeak.

Errudun² zera, baña errua
ez da zurea guzia;
zure lagunak lendabiziko
eregin dute azia.
Zein da legedun azkarrak diran
ezetz konpondu pazia?
Karlístak baietz argitaratu
orien pastelkeria?

Beiñepin ez da pastel makala
orain konpondu dutena:
Probintziako agintariak
eman zutela ordena.
Zergatik, beraz, beste emengo
diputaduak bezela,
kontrara bota bagetanikan
ixilik egin etzera?

Cánovas batek... ez al daukazki
oiek apropos jarrita,
bere fabore ipiñitzeko
emengo jende karlista?
Baña gutarrak alde batera
pastelgilleak utzita,
esango dute: «Ez gatoz berriz,
otsegitea aperrik da».

Joan Dek-Au

El Cántabro, 1893-VIII-15

Aldizkari onek *araña* esaten du 3/7 lerroan. *Azaña* idatzi degu, ala bear dualakoan.

¹ *Mestizo*. (*El Cántabro*-ren oarra)

² *Culpable*. (Id.)

D. J. Sánchez Toca ta Toca,
o zaldun maitagarriya,
zu zera noski, zuk diozunez,
katoliko txit garbiya;
Fuero santubak defenditzeko
umant bat izugarriya,
nundikan sortu zaiguben guri
martiri kaltegarriya!

Katolikua izango zera...
bañan zu Fuero-zalia...
siñistu leike, ez baziñake
turroi gozoen jalia;
zeradela zu Cánovas batek
zakuban zauzkan alia
dago esaten Naparruari
eman ziñiyon bolia.

Urrengo arte
El Cántabro, 1893-VIII-19

**Aurtengo San Ignazioetan
Azpeitian iduki nuen pentsamentuba
doña Isabelekin.**

Zertan zabilta, Isabelatxo,
zertan zabilta ordea,
baldin ta baldin Euskal Erriya
ez baldin bada zurea?
Baziña ere Eleizgarai bat
dan beziñ Fuero-zalia,
onek bai, bañan guk ezin esan
zuri «Señora guria».

Ez daukagu, ez, emen aztuba
zure anaiak egiña,
iya itoan jarri gaituben
zori gaiztoko zotiña.
Ez al diguzu bada entzuten,
Doña Isabel, au miña!,
ez gendukela miñik izango
Doña Blanka bat baziña?

Blanka izena dubelako ta
berez dalako txuriya,
beti esango diyogu oni:
«Gure Señora aundiya!».
Errespetatzen digubelako
lege zar santu garbiya,
beti ojuka ementxe dauka
Aitorren Euskal Erriya.

R. A.

El Cántabro, 1893-VIII-19

Zer da indarra?... Elkartasuna

Zer euskaldun da? Zer español da?
Zer gizona da ordea,
gure Fuerua maite ez duen
Ama Euskeran semea?
Ara nun dagon Naparrua bat
erakutsitzen bidea,
nola bear dan gaur defenditu
daukagun eskubidea.

Ara nun dagon negar egiñaz
eriyosuan Araba,
Gipuzkoari ta Bizkaiari
gogotik joaz aldaba;
entzungor egiñ nai izatia
gure desonra ez al da,
Gamazo bati lajatutzia
emen tratatzen garranga?

Bai! Bai! Desonra aundiya dala
ez dago ontan dudarik,
ez gintezke gu gauden bezela
iñola egon ixillik;
baldin badegu Roncesvalles-ko
gure aitonen odolik,...
Gamazok ez du emen egingo
berak nai duen jokurik.

Ez degu bear eskupetarik,
ez eta ere kañoirik,
ez da eskatzen Fuero-zalien
elkartasuna besterik;
jarri gaitezen Laurok-batian
gorputz sendo bat egiñik,
gure Fueruak laxter ikusi
ditzagun bizi-bizirik.

Ala izan dedilla.
El Cántabro, 1893-VIII-26

Soñu gaiztoa jotzen dutela
zuretzat nere bertsuak,
zer pozaz nagon diyozunian
dirala egiazkuak!
Goitia ta zu, zu ta Goitia
aserre txantxetakuak...
Zeñek ez esan etzeratela
fuerista urrutikuak?

Katolikuen elkartasuna
galdutzen ari gerala!!
Pekiñ-en laxter esango dute
Nuncio-ren bat zerala.
Ez al dakizu Ama Eleizan
seme goienak gerala?
Karlita ezin izan leikela
katolikua ez bada?

Ez al ditugu ezagututzen
Cánovas eta Sagasta
nola dabiltzan buru-belarri
galdutzen gure arraza?
Oriyen alde dan euskaldunak
onela aitortu beza:
«Fuegoengatik ganbela gabe
ez dek bizitzen erreza».

Gure banderan sarturik daude
Jaungoikua ta *Fuerua*,
Sort-erriya-ren ondorenian
Errege egiazkuak;
Alfontso zortzigarren aundiyan
ber-beran biyotzekua,
nori beria eman nai diyon
Aitatxo bedeinkatua.

Larogei urte joan diranetan
ez al dakizu ordia
nola ondatu diguten beltzak
Aitorren Euskal Erria?
Bazerade zu, diyozun gisan,
Cánovas baten alia,
zerade gure borruaren
guzizko laguntzallia.

Gure aitonen odolekuak
dirade gaurko karlistak,
Oktabiano eta Errondal
autsi zituzten fueristak;
deitzen badigu gaur edo bigar
Jesu-Kristoren Eleizak,
ementxen gaude defenditzeko
naiz galdu gure bizitzak.

Katolikuen elkartasuna
nola nai dezu ikusi?
Nocedal ta zu izan zaitezten
barruti biren nagusi?
Egiputzua bere jaun gabe
aixa nai dezute utzi,
Euskal Erriyen borrreruaren
mendean gaitezen bizi!

Siñisturikan Pidal añako
katoliko bat zerala,
errespetatzen zaitugu bada
bañan... gizona bezela;
nola asarre diraden beti
Fueruak eta ganbela,
ondo dakizu karlistak beste
Fuego-zalerik ez dala¹.

Egiya samiñ
La verdad amarga
El Cántabro, 1893-IX-2.

¹ Fuego oso-osuak zaliak. (*El Cántabro*-ren oarra).

Kalerik kale pegoia jotzen
zabiltzan pregonariya,
esan zadazu: zeñek pagatzen
dizu lan oixen sariya?
Itz-ontzi batek guri bota nai
diguen billaukeriya
erririk erri zabaldutzeko
zu al zauzkate jarriya?

Tratalariak baldin badira
zarabilztenak orretan,
gure betiko leialtasuna
loi-estaltzeko ustetan,
esan zaiezu: dala bai paper,
zillar edo naiz urretan,
gu erosteko adiña diru
ez dala sortu beltzetan¹.

Ber-bera

El Cántabro, 1893-IX-2

¹ Esan nai du liberal mota guzia. (*El Cántabro*-ren oarra).

Beñere gauz onik ez gaizki dabillanak

Asko da pixkatxo bat
pentsatzen jartzia,
eta etorkizunaz
gogoratutzia,
gorrotatzeko emen
daukagun *pestia*,
Euskal Erri gaxoen
eriyotz tristia.

Gure Ama Euskera
nai dute galtzia,
eta baso-erriyak
erdal biurtzia;
Fueroen arrastuak
lurperatutzia,
sort-erri apañena
larrugorritzia.

Nork ukatu lezake
ez dala *pestia*
Cánovas ta Sagastan
mende bizitzia?
Oien izenak emen
guk aitaturtzia
da gure eriyotza
gure eskatzia.

«Bizi bitez Fueruak!»
badiyegu deitzen,
Lonjinos baten gisan
dira abiyatzen.
Gurea ez danikan
al degu eskatzen?
Zertan, zertan orrela
gaituzte tratatzen?

Bata dan bezin beltza
nola dan bestia,
bururatu zitzaien
Laurak-bat iltzia;
len ostu baziguten
genuben dotia,
gaur lotu nai digute
betiko katia.

Begiratu Bilbaon
eta Bitoriyan,
begiratu dezagun
ondo Donostiyan,
Doña Kristina bera
dagan uriyan...
Inozentiak iltzen
ta... etoikeriyan!'

Lege guztiz paltsua
ekarri digute,
libertade txit santu
santu aien truke.
Toca-k eta Goitiak
au balekitekete²,
ikarakin tisiko
sartuko lirake.

Oni deitzen badiye
gaur libertadia,
beaz da Isla, Matxin-
barrenan bidia,
maite dutelakoan
Gamazo-n kofria,
berenarekin irten
zaiote jendia.

A! A! Calbeton Blanchon,
pizti txar legorra,
tunika jantzi eta
jo zazu danborra,
esanaz: «Nun da nere
partidu dollorra,
Euskal Erri guziyen
lotsa ta desonra?».

Euskal txar bat besterik
nola etzeraden,
partidu difuntuba
zuk galdu zenuben;
mundurako bakarrik
nola ez geraden,
requien, bai!, requien-
cant in pace, amen

R. I. P.
Amen

El Cántabro, 1893-IX-9.

¹ Udara artan matxinada-moduko bat izana zan Donostian, Gernikako arbola jo-
tzen etzutelako; eta bai eriotzen bat edo beste gertatu ere.

² Léase el capítulo 2º título 29 del Fuero. (*El Cántabro*-ren oarra.)

³ Latíñezko esaldi au onela da berez: Requiescant in pace.

Sagastari

Don Tranpas pin-pun masoi Sa Ainbeste gizon etorritzia
 gasta, kankallu baten guardiyan,
etzeunden biziro lasa, orrelakorik ez da ikusi
kristal autsiyak konpondu gabe oraindik Euskal Erriyan;
joan ziñaneko eskapa; zinduzelako okerrak egiñ
lenaz gañera istoriyantzat Donostiyako urian,
badezu borroi galanta, irten nai ezik joan zerade zu
kanta dezazun: «Ni naiz, bai, ni kontentuz presondegiyan.
 naiz
kobarde guziyen Aita».

Gizon-iltzalle baten gisara Nork ikusi du oraiñ artian
joan zera Donostiyatik, Sagasta gizaraxua,
«Illko naute ni!» –a zer kaltia!– preso ezpada nai ez dubela
ezin kendubaz burutik. eman aurrera pausua?
Zuk begiratu ziguzunian Bera esaten abiya zaigu:
Tolosan leio-zulotik, «Au libertade paltsua!
zirudizuben orduban irten Au ikusitzen ez dubena da
ziñala sepulturatik. itxuba edo gaiztua».

Ankak grilluz ta eskubak sokaz Probatu dezu zeñ aldetara
lotzia falta zenuben, dagoan emen balantza,
siñistatzeko zere denboran Calbetón eta Matxinbarrenak
zer txarra izan zeraden; egin nai arren arrantza;
sei bat sententzi¹ eta bi milloi Praxku Goitia, Bartolo, Toka,
aundi-aundiyan ondoren, denak alferrik dabilta,
urkamendira zeramaztela ez dute ill da ez dute illko
denok pentsatu genuben. Fuero-zalien arraza.

R. Arrantz-illun

El Cántabro, 1893-IX-16.

Leen esan bezela, odola ixuria zan udara artan Donostian, Madrilleko go-bernu-burua Sagasta zala.

¹ Sei bider illtzeko sententziatuba. (*El Cántabro*-ren oarra.)

O Zubizarretako
seme guztiz fiña!
O mantxikan gabeko
karlista berdiña!
Zuk ikusi zenuben
gure Erregiña,
lajatu zubenian
mundu txit samiña¹.
*Eskubetan jarririk
gurutze santuba,
txor-zuloratu zuten
Ama aingeruba.*

Amatxori jartzia
gurutze santuba
da erakutsitzia
nun dagon zeruba.
Zabilta maitatubaz
bide seguruba,
utzirik ernegatzen
jende turroitsuba.
*Ama galdu ta gero
Aitaren agintzak
samiñak izan ziran
gure etsaiantzat.*

Erregek aginduba
egiñ ziguzuben.
Ameztoi ta Goitia...
miñez nola dauden!
Don Tomasen *Primua*²
zu nola zeraden,
bitoriyakin sartu
ziñaden Madrilen.
*Cerralbo-ko artzaian
bildotx txit umilla*³
*portatzen zeralako
oraiñ esker milla.*

Agoniyen badaude
gure lege zarrak,
diz-diz egiten dute
karlisten izarrak.
Luzatuko dizkatzu
Jermani bizarrak,
esanaz: «Ez dubela
baliyo indarrak.
*Obe dala Erniyon
guziyok illtzia,
ez Tocatarran mende
emen bizitzia*».⁴

R. A.

El Cántabro, 1893-IX-23.

¹ Doña Margarita, Karlos VII-ren leen emaztea, 1893-I-29-an il zan.

² *Heredero del inmortal Zumalacarregui*. (*El Cántabro*-ren oarra.)

³ Cerralbo-ko Markesa, Enrike Agilera Ganboa alegia, karlisten buru zan urte aietan.

⁴ Erromatarrak eta euskaldunak burukatu ziran mendia, alegia.

**Billa-frankan bizi dan
D. Patxikotxo Goitia
eta osto-beltzari**

Burutik egiñ al zaizu zuri,
Don Patxikotxo Goitia,
Karlosengatik zuk esateko
«Fueroen galdutzallia»?
Ez al dakizu Don Karlos dala
guzizko gordetzallia,
ta beltz-arraza nola dan beti
euskeran ondatzallia?

Milla zortzi eun eta ogeian
ez al dakizu, Patxiko,
zuen ekaitza nola sartu zan
Euskal Erriyak galtzeko¹?
Ez al dakizu ondorenian
zenbatxe milla ostiko
eman dituzten zure lagunak
lege santubak illtzeko?

Ez al dakizu gure Fueruak
dirala katolikuak?
Ez ditubela beretzako nai
zu zeran bezelakuak?
Ez al dakizu Fuero Santubak
ta Errege bidezkuak
izan dirala beti, bai, beti
anaia bityotzekuak?

Masoi xamarra bazerade zu
etzera Fuero-zalia,
bañan nundikan, maite badezu
paltsoen libertadia?
Karlita txarrak elbarrituta
bazaude... gaitzak erria,
ez aserratu guk esan arren
Sánchez Silva-ren semia.

Karlistengatik zuk esateko
Fueroen etsai gerala,
badirudizu *Patrio*-rekin
elkar artuta zaudela;
Egiputzua salbatutzeko
zuek besterik ez dala!
Zer medikubak lan ortarako
Goitia eta Lasala!

Zuek Cánovas eta Sagasta-n
alderdikuak izanta,
zer dakartzute euskaldunentzat
ez bada negar galanta?
Probentziyakin erriyetako
kutxa santuben billaka
bazabilltzate porrot-bidian
tiro paltsuak tiraka?

Zeiñ errege ta zeñ erregiñek
juratu ditu Fueruak?
Azkar erantzun, Praxku Goitia:
errege txantxetakuak?
Pasa ditugu padezitubaz
larogei urte osuak...
Zuek, bai, zuek ill dituzute
gure lege zar gaxuak.

Juraturikan daukazkilako
euskaldun lege santuak,
gerade eta izango gera
Karlosen banderakuak;
Nocedal zer dan igarri ziyon
printzipe katolikuak
autsiko ditu, bañan denboraz,
liberal gezurrezkuak.

R. Arranz-illun

El Cántabro, 1893–IX-23.

¹ *Los Gobiernos liberales han sido siempre enemigos de los Fueros. En su segunda época o sea el año 1820, decretó para este País el papel sellado, contribuciones, aduanas, quintas, etc., aboliendo por completo nuestro sistema foral. No se llevó a efecto esta ley inicua gracias a los verdaderos Fueristas que se defendieron haciendo uso del derecho de rechazar la fuerza con la fuerza, consignado en el capítulo 2º del título 29 de los Fueros, como lo han hecho también con posterioridad varias veces. Los pocos liberales que había aquí entonces se pusieron, como están los de ahora, en favor del Gobierno central. (El Cántabro-ren oarra.)*

Beltzen mendian Gaztelaniyan beartsu batzuek zer gaizki bizi diraden

Ogeina duro bai omen daude
Gaztelaniyan etxiak,
Euskal Erriyan usatzen diran
ez bezelako klasiak;
arkitetuak lotan zeudela
aitxur utsakiñ altxiak,
subaren bildur gabetanikan
beren denbora pasiak.

Bizi diranak euteratikan,
orobat ospeletikan,
ez omen dute egunsentiyan
ikusten egualdirikan;
nola ez duten kandelarikan,
aiñ gutxi krisallurikan,
buruz beeraka noski irteten
dirade zulotatikan.

Ez argiñikan, ez arotzikan
beñ bat ikusi gabiak,
bañan askotan buztiñarekiñ
dakiten doratzalliak;
errementari, ojalatero
ta igeltsero jendiak
omen dauzkate leku aietan
paper guziyak erriak.

Ez dakitela zer dan aspua,
ez eta zer dan krispiya,
su-burnirikan, zartagarikan
eta... nun burruntzaliya?
Burruntzi ordez usatzen dute
labana izugarriya,
arrai-barrilla da aientzako
mundu bat berri-berriya.

Tella bearrik ez omen dauke,
ez eta solaidurikan,
bañan bai bian lokatza eta
itute asko goitikan;
ez tximinirik, ez sukaldetik,
ez alkoba ta salikan...
Ez dira beaz mundu ontako
linbo batzuek baizikan.

Muskar ta suge, zomorro, kilker,
sator ta beste piztiyak,
ostatur antxe omen dauzkate
etxe barruban guztiyak;
elkarrekin jan (badutenian),
zer bizi-modu guriyak
ekarri dizten liberalkeri
guzizko nazkagarriyak!

Oyikan gabe larrugorriyan
daukate erdal jendia,
larruba kentzen asi zaiote
aurten Gamazo belia;
larrugorriyan jarri bañan len
Laurak-bat pare gabia,
deitu dezagun: «Ill dedilla, bai,
Sagastan libertadia!».

Osoro galdu bañan lenago
Laurak-bat dontsu-dontsuba,
ekarri zazu, Jainko maitia,
Don Karlos bedeinkatuba,
erakustera Sort-erriyari
emengo bizi-moduba,
esan dezaten danak batian:
«Au da munduko zeruba!».

R. A

El Cántabro, 1893-IX-30

Astigarragako sagar-jotzalliak bazekitek elkarren berri

Patxikotxo Goitia
eta Sánchez Toca
txantxetan ari ziran
elkarri tiroka;
nola jardun ziraden
Fueroaren kontra,
Goitia batez ere
guri ostikoka,
biyak gelditu dira
betiko kojoka.

Dubende biren gisan
zomorro-zomorro,
batak tori ta tati,
bestiak to... ta... to...
Ez baldin badakite
tranpiyan obeto,
nola ez geran bizi
berak bezin tonto,
botuetan egingo
dute biyak poto.

Toca-n suspiriyuak,
Goitian marrubak!
Ziruditen su artu
zubela mundubak.
Oiek aitatzeakin
Lege Zar santubak,
ezagun zan zeudela
lendandik oitubak,
Pilatosen gisara
garbitzen eskubak.

Izandu ez ditezen
beti berritsubak,
San Pedrotan ixiltzen
dirade kukubak;
Goitian sermoi eta
Toca-n eskridubak
kukubarekin nola
zeuden kutsutubak,
etorkizunangatik
daude mututubak.

Ainbeste kulpa batak
besteai emanta,
aitzenik zein izan da
biyetan umanta!¹
Alferrik ibillirik
trinpi eta tranpa,
bata itzuli joan da,
bestia eskapa,
Sagastaren moduban
daukatela anka.

Ernai-ernai bizitu
gaitezen karlistak,
ez bata ta bestia
ez dira fueristak;
oriyen mingaña ta
oriyen biyotzak
ez dute ukatutzen
ez dirala beltzak;
euskara salbatzeko
a zer aberatsak!

R. A. eta O

El Cántabro, 1893-IX-30

¹ *Héroe*. (*El Cántabro*-ren oarra.)

Nere Aita P. J. P. eta F. maitagarriyai

Zer ikusteko ote nago ni,
Jaungoiko maite-maitia,
eman baniyen gure etsaiari
oñazez dauden golpia?
Fuero-zalia naizelakoan
lotzen baditet katia,
zer pozarekin deituko detan:
«Biba intrigo jentia!».

O, nere Aita maitagarriyak,
ez dute bear pentsatu,
eman dituzten pausoengatik
banaizenikan izutu;
ez dezatela nere kontrara
letradu beltzik agertu,
beok daukaten purutasuna
ez dediñ oso mantxatu.

Aziyerarik ez degubenak
errez gerade galdutzen,
bear ez detan lekubetara
ote naiz bada sartutzen?
Banaute ere merezi gabe
txit gogor kastigatuzten,
Jesus maitiak erakusten dit
etsai guztiyai barkatzen.

Aurretik esan detan bezela
paltatu badet ezertan,
ez al daukate konfiantzarik
Mendizabalen dotetan?
Sorabillako suiak txit ondo
baldin badaki legetan,
ikusiko da Sardá Salvany
nik alde nola daukatan.

Bai, pekatu da liberalkeriya.

Auxe zan, leen ere esan bezela, Felix Sardá Salvany-ren liburu baten izen-
burua: *El liberalismo es pecado*.

El Cántabro, 1893-X-7.

Liberalkeri madarikatubaren aitzena edo agoniya

A, libertade liberalkeri
pobrien presondegiya,
sort-erri dena gosiak illtzen
daukazun animaliya!
Zeradelarik txit traidoria
zera txit nazkagarriya,
zera zurea ez dan gauzaren
arrapatzalle aundiya.

Zuk galdu edo saldu zenuben
Colón-en Mundu Berriya,
nun daukazu gaur ainbeste urre
ekarritako tokiya?
Zertarako zuk ote daukazu
Habana miragarriya?
Gizendutzeko zuen arteko
gizon txar jokulariaya?

Nola etzera bada izango
pobrien presondegiya,
baldin zuk kendu badiozkatzu
fedia eta ogiya?
Bazerade zu, zeran bezela,
gizondiyaren etsaya?
Zertan ill dezu, ill dezun gisan,
Bartzelonako anaya?

Ainbeste gauza Elizarenak
bide txarrian salduta,
osoro merke zedorrentzako
ez al dauzkatzu ostuta?
Errukitsuen etxeak eta
ospitalairi kenduta,
zenbat ontasun erri gaxuai
dauzkatzu arrapatuta?

Ez al zerade zu ibillitu
Pallás-en¹ gisa tiroka,
gebiltzalako bear bezela
«¡Vivan los Fueros!» ojuka.
Zuk gizonak ill eta zu libre,
biziyak preso artuta...
Au anarkiya ez baldin bada
gaude burutik galduta.

Amazazpi bat urte oietan
zorrikan ez daukatela,
pagatu dute Euskal Erriyak
merezi ez dezubela;
beti gosiak nola daukazun
Candelas zanan sakela,
ezetz ukatu mundu ontatik
bestera bazuazela?

Berreun milloi bear dirala
korritubantzat urtero!
Ori gañera urre garbían,
eta urrea nun dago?
Rochil-enian, anguanian,
saltzeko garestiyago,
zer gerade gu Jesus ill zuten
mendian jarri ta gero?

Orañ Gamazo-k nai ditubenak
tiroka bear kobratu,
dituzulako Españiyaren
bazter guztiyak nekatu;
dituzulako tragatu edo
dituzulako ondatu,
denbora asko bañan lenago
bear dituzu pagatu.

Zeradelako mikrobiyo bat
guziyen galdutzallia,
zure kontrara altxatu dira
aberatsa ta pobria;
kontra daukazu tratalariya,
bai ere fabrikantia,
daukazu kontra ardozale ta
nun-naiko aitzur-landia.

Eta aitzenik: nola daukazu
Laurak-bat maitagarriya?
Esanaz: «Nik, nik jo bear dizut
agoni lotsagarriya».
Moruak burla egiten dizun
guzizko lapurreriya,
an daukazu zai Luzbeltz gaitzoa
zabaltzen ate gorriya.

R. A.

El Cántabro, 1893-X-7

¹ Pallás anarkistak Martínez Campos jenerala il nai izan zuan. Preso artu eta Barzelonan afusillatu zuten.

Sail ontako sei bertso beste aldizkari batean ere agertu ziran. Tolosako Manuel Urreta zanak jasota zeuzkan, aldizkariaren izenik eta egunik apuntatu gabe. Bertso oiek 1, 2, 5, 9 eta 10-garrena dira. Eta beste bertso berri bat.

Aldaketak: 1/1: O «libertade» liberalkeri; 1/4: daukazun zatar pixtiya; 1/5: zera-delako azpi-lanean; 1/6: guztizko kaltegarriya; 2/5: zuk galdu edo saldu zenuben; 2/6: Kolon'en Mundu-Berriya; 2/7: nola daukazu ainbeste ondasun: 2/8: izandutako tokiya?; 5/5: Errukitsuen etxean eta; 5/6: zauri-etxeai kenduta; 9/3: zure kaltean jasoko dira; 9/5: aurka daukazu langille gizon; 9/6: baita ola-nagusia; 9/7: daukazu aurka alegiñean; 10/2: euskaldun maitagarriya; 10/5: guztiak ziñu egiten dizun; 10/7: an daukak bai zai Luzbeltz gaitzoa.

Eta bertso berri au ere bai:

Gurutzekoak nola diraden
euskeran libertadiak
eta saldubak dauzkatelarik
Judas paltsoen semiak...
denbora gutxi barru kantatu
baietz Euskaldun-Erriak:
«Don Karlosekin gaude gozatzen
Lege Zar tranpa bagiak.

**Aitzen-naia edo testamentuba
nere ongille aundiyaenaren
alderako**

O, nere Jaungoikoa,
Aita betikoa!
Oraiñtxe naiz, oraiñtxe,
zori onekoa!
Arkitzen naizelako
burutik sanua,
aitzen-nai guzizko bat
egitera nua,
txit lasai bizi dedin
jende intrigua.

Katolikua naiz ta
apostolikua,
ez naiz nocedaltarra,
bai erromanua.
Bizi bedi euskara,
bai ere Fuerua,
bizi bedi Errege
bañan... bidezkoa...
traidoriak lajutzen
dakin alakua.

Euskaldun esaerak
kantatzen dit neri:
*bi argi ipintzeko
beti etsaiari.*
Dagokiyon bezela
gure dotriñari,
zabaldur na nituzke
fortunak txit garbi,
esanaz zer tokatzen
zaion bakoitzari.

Eun baserri eder,
bere lur ta guzi
Azkoitiko Aitari
nai dizkiyot utzi.
Pataten ostu gabe
ezin badu etsi,
Tolosakua izan
dedilla nagusi,
amarrenak zer diran
dezan erakutsi.

Erri bat osua ta
lau milla pagadi
lajaturten dizkiyot
Errezillkoari.
Aralarren baditut
ogei milla ardi,
eman Amezketako
nere Aitatxori,
gazura edan eta
jarri dedin guri.

Diru garbiyan dauzkat
eun milla duro,
oiek ere beontzat
dirade izango.
Bañan... kontsejuxo bat
diyotet emango:
Sagasta-k bi milloiak
diyozkate jango,
Nocedal diputadu
bazaiote joango.

Beste txirri-mirri ta
gañerako gauzak
utzitzen dizkiyotet
etorkizunantzat.
Ez det ezer lajatzten
gure Kausarentzat,
zergatik aberatsa
dagola deritzat,
Jaungoikoa daukala
bere banderatzat.

Arrezkeroz ikasi
baldin badu *partir*,
gauzen buru jarritzen,
diyotet kir, kir, kir.
Poz atsegiñagorik
ez da gaur nerekin,
peleatzia gogor
Fuero-etsaiakin,
naiz arrazoi izan ta
presondegiyan ill.

R. A.

El Cántabro, 1893-X-21

Bere ondarea, eta ez nolanaikoa, *Azkoitiko Aitari* uzten dio Ramos Azkara-tek; eta bai *Errezillkoari* eta *Amezketako nere Aitatxori* ere. Baiña bere jaiote-rrikoa aaztu gabe: «Tolosakua izan dedilla nagusi».s Itzaurrean esan degu jaun auek nor diran: erri oietako erretoreak, Ramos auzitara eraman eta galtzaille atera ziranak.

Fuerista izatekotan bearko izan karlista

Biyotza lorez jantzita,
osoro nago etsita,
naizelarik karlista,
egiyazko fuerista,
dantzatu nezatekela
Nocedal banintz bezela.

Beon kargu ta lanetan
ez naiz sartutzen ezertan.
Beon aunditasuna,
beon purutasuna
dakitan errespetatzen
ez diratela ukatzen?

Ez det nai izan Nocedal
naiz ari jan ta jan ta jan.
Euskal jaio ta azi,
euskaldun nai det bizi,
euskeraz nai nuke're ill,
naiz intriguak ler egin.

Bakar-bakarrik Fuerotan
ekiten diyet askotan.
Ta... ez nago damutan
kantatuba benetan
dirala Fuero-etsaiak
Nocedal-tarren artzaiak.

Esan niyela ganbela
dala oriyen bandera!
Ni beziñ gaiztorikan,
ez dala *motin*-ikan,
omen diyote jendiak:
«Intrigo turroi-zaliak!».

Alaxe nago gaur ere
Don Tirso zaldunan alde.
Don Karlos izan gabe
lege zarrak nun daude?
Barkatu bitet mesedez,
beokiñ beintzat iñun ez.

Ez esan ez dan gauzikan,
ez det *motin*-en antzikan.
Nik ez det galdu nairik
iñortxoren onrarik,
baizikan diyot beti nik
ez dutela nai Fuerorik.

Jaungoiko Jauna bakarrik,
ez al da bear besterik?
Ez da bear Fuerorik?
Ez eta Sort-erririk?
Ez dute naiko errege,
erregiñakin badaude...¹

Kantatutzeko nor geran
laurak dauzkagu banderan;
beok eta Nocedal
bizi bitez erderan,
dadukatela aukeran
gozo-gozoa ganbelan.

Gure aitonen modura
juan nai det beste mundura:
begiraka zerura,
kantatzen lengo ura:
«Izatekotan fuerista
bearko izan karlista».

R. A.

El Cántabro, 1893-X-28

¹ Intrigoak-edo, integristak alegia, «Jaungoiko Jauna bakarrik» bear zala zioten. Ramos Azkaratek. berriz, «laurak dauzkagu banderan» esaten die: Jaungoikoa, Sorterria, Fueroak eta Errege.

Karlista ez dan guztiya beltza da

Gerra, gerra itzetan,
kanta ta letretan,
gerra, gerra, bai, beltzai,
gerra botuetan.

Gerra nocedaltarrai,
baña txit benetan;
len karlistak ziranak
gaur daude beltzetan,
paltatutzen dutela
Jaunaren legetan.

Oiek baldin badaude
mantxarikan gabe,
askozaz garbiyago
bizi zan Voltaire.
Karlisten familiya
ta beren errege
beltzak omen generala
garbi-garbi diye;
paltsuak dira edo
billatuak daude.

Nork eta oiek esan
bear karlistentzat
aita eta semeak
geradela beltzak!
Au al diye esaten
Jesusen biyotzak:
faltsuak izateko
lagun urkoentzat,
fedia defenditzen
iltzen diranentzat?

Zer uste dute bañan,
zer, nocedaltarrak:
gezurretan iltzia
egiyan indarrak?
Karlosek zitubela
galdu lege zarrak!
Au esaten dakite
beltz petral baldarrak,
estalitziagatik
dauzkaten makarrak.

Zertan izan zerate
karlistak geroztik,
D. Karlosek Fueruak
galdu ezkeroztik?
Famili txit txuriya
galdutziagatik,
nai zenduten jostatu
erregeen gañetik,
arturikan sariya
iñoiz beltzetatik.

Errege bidezkuak
tratu gaiztorikan
nola egiñ zezaken
iñorengatikan?
Ta gerran bukaeran
al zan Fuerorikan,
libertade santuban
puska bat baizikan?
Lapurtu zizkiguten
gutziz aurretikan.

Maroto traidoria
zalako bitartez,
euskal geienak bizi
gerade oñazez.
Egiya da lendandik
ez geundela pozez,
Kadiztik asi ziran
zulatzen arantzez,
ondo asperturikan¹
gaude beltzen gaitzez!

Alfontso zortzigarren
aundiya ezkeru,
errege guztiz onak
izan dira gero.
Aieri eragiña
Benezian dago,
dizkiguna denbora
obeak emango,
paltuen ganbelatik
ez dubena jango.

Gaur gure erregeaz
ernegatutzia
da euskaldun erriyak
beltzai saldutzia.
«Juratu bazituben...»,
ontan dudatzia²
da zeon traidoretza
ezagututzia,
ta *La Voz*-tar guziyak³
tranpan laguntzia.

Askoz obeagoa da
emen sufrutzia,
ta Eleizan burubak
errespetatzia,
gure Fuero ederrak
ondo maitatzia,
gure aitona zarrai
begiratutzia,
ez Marotokeriyan
aberastutzia.

R. A.

El Cántabro, 1893-XI-11

¹ *El Cántabro* aldizkarian; *ondo asperturik*. Neurria osatzearen, *ondo asperturikan* idatzi degu.

² Galdetu diyotela nola juratu zituben beren dianagusi izeneko D. Ramon Zavala jaunari, zeñek jakin bear duben txit ondo. (*El Cántabro*-ren oarra.)

³ Donostiako *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublikazalea.

Nere primo¹ Amezketakoari

Aurtengo azaroa
dalarikan beltza,
Aralarrek daduka
txuriyaren antza.
Ogei milla ardiyak
galdutzeko kezka...
Martinez lagunari
eman beio giltza,
onek denak airian
etxerako dizka,
bordan larru ta guzi
jaten ez badizka.

Beltzetikan txurira
nintzala etorri!
Beaz ez diyotet nik
zorrikan beoidi.
Zor diyot Monecillo
bezelakoari,
diyot zorra Fueruen
galera txar ari;
zorra diyot gañera
gure kondairari,
eta Euskal Erriyen
errege jaunari.

R.

El Cántabro, 1893-XI-25

Amezketako Primo ori bertako erretorea da. Leen esan degunez, berak eta Azkoiti eta Errezilko erretoreak auzitara eramán zuten Ramos Azkarate, eta au libre atera.

Aurreko sail batean «Don Tomasen *primua*» esaten zion Eusebio Zubizarreta jaunari; eta ori esanez zer adierazi nai zuan onela argitzen zuan oar batean: «*heredero del inmortal Zumalacarre*gui». Amezketako erretorea alakotzat artzen du Ramosek, Azkoitiko eta Errezilkoekin batera, aurreko sail batean *aitzen-naia edo testamentua* egiñez esaten duan bezela.

Biba gu ta gutarrak

Zergatik daude emengo beltzak
erdaldun legien alde?
Zerengatikan lege beltzakin
guztiya daukaten libre.
Zergatik Ama Euskerarekin
bizitzen dira aserre?
Zergatik ezer ez diran oiek
Lege Santubak baleude.

Amazazpi bat urte oietan
zer dira emengo beltzak?
Cánovas eta Sagasta bañan
gaiztuaguak guretzat;
jateko gauza datorrenian
guztiya dute berentzat,
soldaduzka ta paga bearrak
bakarrik karlistarentzat.

Euskal legiak dira libriak
bañan dirade justubak,
gure aitona jakintsu aiek
gurutzetikan artubak;
dira argiyak eta garbiyak,
txit berdin dauden pixubak,
beltzen pauso ta beltzen lan denak
dauzkate kondenatubak.

Justizietan ez dutela nai
izaterikan karlistik!
Eragozpenak txarrak bait dira
oientzat aldamenetik;
zer sartutzen dan, zer irteten dan
erriko kutxa santutik,
numeruetan azaldu arren
oiek jokuba eskutik.

s

Ortikan saltsa, emendik tranpa,
deitubaz *libertadia*...
Beltzak ekarri dute onuntza
Riffeñotarren *pestia*;
berak txit libre izan dezaten
kutxetatikan jatia,
mantenu-truke saldu digute
Euskaldun Erri maitia.

Amairu urte luze aietan
ziranak beti alkate,
karlisten kontra osoro gogor
kantatzen omen dakite;
beñ bear eta beintzat onetan
guziyo arrazoi dute,
berak zer diran guk esan gabe
berak esaten digute.

Ez da ardura sei eta zortzi
zortzi ta zazpi izanta,
zergatik ondo irabazirik
daukagun koroï galanta;
dantza ditezen Pidal, Nocedal,
Cánovas eta Sagasta,
zortziko auxe Fuero-zaliak
biar diyotegu kanta.

Lauburugatik erromatarrak
ginduzen ala umildu,
euskaragatik godoen mende
ez giñan bada egondu;
fedeagatik arabetarrak
ziran kanpora biraldu,
Fueroengatik gure Don Karlos
jargoira altxako degu.

R. A.

El Cántabro, 1893-XI-25

Laugarren bertsoa onela asten da: «Amazazpi bat urte oietan zer dira emengo beltzak?». Fueroak galdu ziran ezkeroztik, 1876-garretetik, alegia: 17 erantsi eta 1893 degu, bertso auk argitaratu ziran urtea.

Egunkariren batean ere agertu ziran bertso auk. Paper-punta batean jaso ditugu. Baiña ez da esaten ez zein egunkari dan, eta ez egunik ere.

Baiña 6 eta 7-garren bertsoak falta ditu; eta besteetan aldaketa auk arkitu ditugu: 2/6: aiñ berdin daude pixubak; 3/4: Frantzikotarren pestia; 4/1: Irurogei bat urte oietan; 4/3: Cánovas eta Gamazo bañan.

Kanta-paper batean ere, karlisten aldeko beste bertso batzuen artean, sail ontako leenengo lau bertsoak azaldu ziran. Aldaketak: 2/6: aiñ berdiñ daude pixubak; 3/4: Frantzikotarren pestia; 4/1: Jaio ziraden eskeroztandik; 4/3: Espartero ta Kanobas bañan.

Donostiako *El Correo de Guipúzcoa* egunkarian, 1912-II-4-an, sail ontako bost bertso agertu ziran: 1, 2, 3, 4 eta 8-garrena.

Aldaketak: 2/6: aiñ berdin daude pixubak; 3/4: Prantzikotarren pestia; 4/1: Amazazpi bat urte oietan; 4/3: Kanalejas ta Canobas bañan; 8/7: *Fuero*-engatik gure On Jaime.

Euskal Pallás-tarren anaiai¹

Intrigo petral, pastelero txar,
pizti beltz arro samiñak,
galtzak soñian dauzkate bañan
geienak dira sorgiñak;
agiri zaizte Cánovas baten
basurdiaren agiñak,
autsi nairikan gure banderan
dontzella dauden dotriñak.

Bestela galde Leaburun ta
galde Idiazabalen,
galde nai bada Donostiyan gaur
ta Billabonan zer diyen;
galde, bai, galde Billafrankan, bai,
Isidruk lotsa baduben,
galde Tolosan oien buruba
botikan zertan dabillen.

«Gerra purubak» berak diyote
eskribuz eta mingañez,
bañan... diyote beren zakuba
gizendu dediñ turroiez.
Fedeagatik al diye ezer?
Fueroengatik beintzat ez,
naiz gaur ikusi euskalen amak
semeen faltan negarrez.

Ameztoi zanak artuko balu
Leaburuko erriya,
esango luke: «Emen jauntxuak
egiñ ziraten paltsiya!
Nere botuak Goitiarentzat!
Au da, au, nazkagarriya!
Alfer-alferrik ari zerate
egiten torre berriya.

Euskal Erriko Pallás-tarrakin
tratu gaiztuak egiñez,
masoi-taldea ari dirade
sendotu naian indarrez;
beltzak oieri, oiek beltzari
beren botuak emanez,
Sardá Salvany-n liburu ona
estali dute makarrez.

Botuen gisan ekar zazute
Txaramatikan arriya,
ta nere kontu egin dedilla
eliza izugarriya;
txit egiazko katolikuen
Ama adoragarriya,
boto-tratora ez dediñ igo
geiago masoneriya».

Ameztoiko B-tok

Ez diradenak eskribitubaz
joan dan aspaldi onetan,
des-atsegiña zabaldu dute
famili paketsubetan;
gizon aundiak baldin badira
euskaldun traidorietan,
oien gañeko tradorerikan
ez dago Pallás-tarretan.

Zuen gezurrak, zuen agiñak,
zuen egiñal guztiyak,
badakizute aspalditxotik
daudela baztar utziyak;
Erregerekin karlista denok
gaude gaur bizi-biziyak,
ez eskerrikan zueidi bañan...
Jaungoikuari graziyak.

O. A. R.

El Cántabro, 1893-XII-2

¹ Leen ere esan degunez, Pallás anarkistak Martínez Campos jenerala il nai izan zuan. Preso artu eta Bartzelonan afusillatu zuten.

² Bigarren bertsoak Euskal Erriko amak negarrez daudela esaten du. Maiz samar aitatzen du bidegabekeri ori Tolosako bertso-jartzaileak: aita liberala zuan mutilla libre zala, alegia; karlisten semeak, berriz, soldaduskara joan bear..

**Errifa errial batian,
nocedalkeriyaren errifa,
errial batian!**

Zer dirade, zer, jende maiteak,
zer dira nocedaltarrak?
Ez al dirade anarkist oien
arbol gaiztoan adarrak?
Ez al dirade paltsiyan ere
Judas zan bezin baldarrak?
Gutxi ta txarrak izanagatik
tranposo kaskar-kaskarrak?

Berreun txartel artu dizkate
masoi Sagastak beretzat.
Pidal santubak beste sei eun
Cánovas okerrarentzat;
Gil Robles eta Orti y Lara-k
eun bakarrak, zeñentzat?
San Castelarri San Itz-jariyo
gambela-zaliarentzat.

Gurekin petral dabilzan oiek
gerran ziraden epelak;
oker esan det, geienak otzak,
beste banakak ustelak;
zerbaitengatik saltsan dabilzki
zori gaiztoko ganbelak,
noizbait bear ta aurtan errifan
agertzen diran pastelak!

Eun billete gelditu zaitze
ziran guztiyak saltzeko,
Erdal Erriko Azkarateri
esan diyote artzeko!;
Erramontxoren akta zikiña
al badu... garbitutzeko,
bere moduban trinpiti tranpan
gezurra defenditzeko.

Seta txar orren errifa noski
omen da Eguberritan,
milla billete errial banan
loteriyaren legeetan;
eun ez beste guztiyak saldu
dirade tertulietan,
beren moduko traidore paltso
Madrillko pastelerotan.

Billafrankako «ez naiz puruba»
daramakite eltzetat,
gizenegiya dagoalarikan
ez du lan ona beretzat!
Onen azpiyan jarriyagatik
Sánchez Toca bat maiatzat...
Sardá Salvany-n milla liburu
sartuko dizte txarteltzat.

Pidal y Moñ ta Canga-Argüelles
txartelak eteratutzen,
Campión eta Rivas ariko
dirade irakurritzen;
sari petral au Cánovas-eri
baldin bazaio erortzen,
gure Fueroen borrero denak
asiko dira dantzatzen.

Errifatzen joango dirade
Nocedal buru dutela,
esanaz: «Guk, guk egingo degu
aundiagua pastela;
ez degu ill nai ezerengatik
Margallo zana bezela,
ez bagera gu paltso portatzen,
denok urkatu bestela».

Errifa auxen jokatuko da
erregiñaren aurrian,
geldituzkeko nai eta nai ez
austríaca-ren mendian;
nola diraden beti turkoak
naiz gerran eta pakian,
oien bearra badago noski
orain Afrika aldian.

Nocedal-tarrak, Nocedal-tarrak,
esan dezute egiya,
bere errege saldu dubenak
salduba dauka Patriya;
traidoreari nola esaten
diyozuten *txit aundiya*,...
nora joaten dan ikusiko da
liberalkeri berriya.

R. A.

El Cántabro, 1893-XII-16

¹ Sei eun eta berrogei ta amar errialian errifatzen da nocedalkeri guztiya. Au pre-
ziyua gauza ona izateko! (*El Cántabro*-ren oarra).

Alanbrian biraldu digute segitzen duben parte au Madrillen 23-an, arratsaldeko 5-tak eta amar minutuetan

Tolosako *Cántabro*-ren Direktore edo zuzendari jaunari: Kunplitu nai det eskeñi niyotena. Ez da oraiñdiokan ordu laurden bat jokatu dala Nocedal-keri farragarriyaren errifa; sariatuba izandu da 799-garren numerua (biyaz utsegin du Caste-lar-ek). Txartel au azaldu du Zan-Antonio Cánovas legoirik ez duben Castillo-k. Batere sesiyo gabe sekta petral au erori da jauntxo onentzako. Nork esan zenbat biba, zenbat txalo ta zenbaterañoiko poza artu duten beltz guztiyak! Baratzako pikuan doñuban dantzatu dira «Ez naiz puruba eta» Sánchez Toca ez beste guztiyak. Billafranka-ko «eltziak» errifa egiñ bitartean egon bear izan du ler egiteko zoriyan. Eskerrak uztai bat altzairuzkua zeukala gerritikan ederki lotuba; gañerakuan, Pa-llás-en bonba Lizeokuak bañan eriyotza geiago egingo zituben. Kontuba etera bes-terik ez dago: Sardá Salvany-ren milla liburu barrenen eduki bear ta... nola dijiritu? Sánchez Toca gizarajuak ere sufritu du asko ta asko, eta sufritzen dago, nola pixu aundiyak jaso bear izan dituben,... aurreko besoak eta atzeko anak solaidu-bari batetik bestera pasatu eta... ezin ateratubaz ostera. Koitaduba! Antsiyaz arki-tzen da; sendakiñak eta beste politikuak tratatzen daude zer egin bear diyoten: be-so oñak moztu edo... solaidu ta guzi oiera eramán. Pidal eta Moñ, Canga-Argüe-lles, Campion, Ribas, Gil Robles, Orti y Lara eta beste ganbela-zale guztiyak, Sán-chez Asensio-k pianua jo eta Riego-ren inmua kantatu eta beriala,... Erramuntxo Nosedar-ek itzegin diyote modu onetan: «Jaunak: Nik emen dauzkaten lagun *pix-ka* oietako batek konpondu duben inmua edo kant-ona orain bear degu kantatu, ez meritu aundiyak ditubelako beraren letrak, baizikan jakiteagatik España guzti-yak zer *pixti* beltz arruak izandu geran gu. Entzun, bada, arreta aundiyarekin, eta ondorean juzgatuko gaituzte,, (len ezpagaude juzgatubak)». Segituban abiyatu zi-raden Noceda-tar *pixtiyak* ondorengo bertso oiek kantatzen.

Intriguan innua edo kant-ona
agertuba Abendubaren 23-an Madrillan.
Beraren egillea da A-zill-oña Bizkaiakua.

Cánovas-en mende
gaurtik omen gaude!
Len ere ala geunden
errifatu gabe. E!
Cánovas da pizti
arrantzalia,
legorrez igeri
dakin balia,
gu geran bezelako
mau-mauren zalia,
eze eta igarren
tragatzallia.
Okerra dan partez
balitz zuzena,...
au beti litzake
pizti txarrena.

Eguberri jaiak
ditugu alaiak,
gizendu bear gaitu
Cánovas kapoiak. Bai!
Artu dezaguben
beraren salda,
naiz txit aserratu
D. Felix Sarda.
Beltza gaur izatia
pekatuba bada,...
txorakeri oieri
egin algara.
Emen ondo bizi
baldin al bada;
zer izango degu
bestera joanda?

Intrigo guztiyak
gaude ikusiyak
gaudela Jaungoikuak
eskutik utziyak. Bai!
Esan dezatela
traidore txarrak,
Karlosen aldeko
gizon azkarrak.
Turroirik nai ez duben
partidu bakarrak,
bakarrikan nai ditu
lege zar-zarrak.
Lege beltz, nabar ta
zar edo berri,
ganbela guria
galdu ez bedi.

Ainbeste urteetan
euskal erriyetan
ezin genuben gaitzik
egin karlistetan. Eetz!
Len da gero bañan
gogorraguak
daude gaur karlista
euskerazkuak.
Maitatzeko fedia,
bai ere Fueruak,
maitatzeko Patriya
nun alakuak?
Ez dauke saltzeko
an erregia,
dalako guziyen
salbatzallia.

Gastatu diruba,
nekatu buruba,
fueristan ezin illa
au da, au, damuba! Baaai!
Don Tirso daukate
ango buruba,
gu ez bezelako
kristau puruba.
Nola zegon gurekin
eskarmentatuba,
ezagutu ziguben
tranpa-jokuba.
Aiek fiñak dira
aitonetatik,
gu berriz faltsuak
zakubengatik.

Gure deskarguba
dago bukatuba:
orain Afrikarekin
daukagu kontuba¹. Bai!
Nosedar guk nola
degun maisuba,
pastelak egiten
dago oituba;
gu Morerira joan ta
da txit seguruba,
Españiya betiko
desonratuba.
Biba Sagasta ta
biba Cánovas!
Patriyaren kontra
zuekin goaz.

Imno au izandu da guztiz ondo errezibituba eta txit zelebratuba liberal klase guztietan; eta ontan akabatu zan puntziyo errifakoa, eta joan ziran guztihak bazkaltzera Cánovas-en etxera; eta nola ez dan an sarrerik nerretzat, ezin esan nezake zer edo nola izango dan bazkari aundi au.

Abisatuko diyot alanbrian, beste nobedaderik edo gauza berririk jakiten badet. Agur.

Errota berri gorri goiko errotako etxe berrikua

El Cántabro, 1893-XII-23

¹ Melilla aldean gerra zebillen garai artan.

Kantastea

*Gau daukazu esanaz
zere Donostiya,
egiñ nai dizugula
ongi etorriya.*

O Euskaldun Erriyen
izar gidariya!
O gure biyotzeko
Okendo aundiya!
O umant!¹ O illezkor²
garaitezgarriya³!
O parerik gabeko
itsas-gudariya⁴.

Zenbat, zenbat lezaken
benazko Fediak,
lotsaturik uzteko
Lutero-zaliak!
Mundubak badakizki
zure birtutiak,
dirala eun bider
bentzutezgarriak⁶.

Ondo euskerazkua
da zure biyotza,
dakiyena zer diran
desonra ta lotsa.
Da Fede Santubaren
atsegin ta poza,
da zeruban erdiyan
dagoan arrosa⁵.

Argatikan daukazu
zeruban kantari
biyotz-biyotzetikan
Aita Larramendi,
Txurruka, Bidazabal,
Lezo ta Legazpi;
kantari daukazkitzu
Elkano ta guzi⁷.

Euskaldun egiyazko
zar ta gazteriyak
zu ikusteko gaude
gutziz edarriyak.
Egiño dizkitzu, bai!,
zure Kantabriyak
merezi dituzuben
ongi etorriyak.

Bizi diran artian
Ibero mendiyak,
ez dira, ez, aztuko,
ez, euskal gloriyak.
Adieraziko du
zure oroikarriyak⁸,
zein diran Gipuzkoan
ondo mereziyak⁹.

Ramos Azkarate-kuak
El Cántabro, 1893-XII-30

El Cántabro aldizkariaren oarrak dira auek danak:

¹ *Héroe.*

² *Inmortal. Debe entenderse: ill ezkorra.*

³ *Invencible.*

⁴ *Guerrero.*

⁵ *Considerando piadosamente.*

⁶ *Invencibles cien veces.*

⁷ *Piadosamente considerando.*

⁸ *Su monumento.*

⁹ *Beneméritos.*

El Cántabro
(1894)

Nere Aita eta Primo
Azkoitiko, Errez-illko, Tolosako¹
eta Amezketako ongille aundiyenai
(Potajiaren doñuban)

Nintuben ondasunak
nizkaten lajatu,
alaz guztiyaz ere
ez dira kontentu!
Fueroen etsaiakiñ
ez nintzan portatu?
Don Antton kir-kir-kir-ek
ezetz gaur ukatu,
naiz berriz kajatikan
Kristok eskapatu?

O mantxikan gabeko
Aitatxo garbiyak,
Ramon Pontifizien²
martiri aundiak!
Amezqueta, Errez-ill
eta Azkoitiyak,
jaio, bizi, ill ere
nai nuken erriyak,
artu-azi dizkitet
benazko neurriyak.

Lengo testamentuba
nua mudatzera,
nere Aita zekenak
utsik lajatzera;
nua *primo* berriyak
gaurtik lonbratzera,
nua txirri-mirri ta
denak zabaltzera,
nua gauzen burutzat
beste bat jartzera.

Ez det esan bearrik,
naiz katolikua,
ez naiz Araban jaio
nintzan judiyua;
ez naiz ni armiarma
itsas-barrukua,
ni ez naiz gezurretan
firmatutakua,
baizik naiz Fuero-zale
erri ontakua.

Eun baserri eder,
lur beltz eta naste,
Juan txo Azilonantzat
badira bastante;
ta pataten ostuak,
botika ta traste
Enredando jaunari
eman bizaizkate,
aspaldi egin zuten
pastelaren truke³.

Lau milla pagadiyak
zabal-zabalikan,
Duke Mingrana-rentzat
dauzkat utzirikan;
eta erri osua
nere gogotikan
Sánchez Toca-rentzako
dago bertatikan,
ez dezan Goitiakin
egiñ burrukikan.

Aralarren dauzkaten
ogei milla ardi,
ez dizkiyot utzi nai
aiek edozeñi;
Amezketan bizi dan
Martínez bateri,
jan ditzan garizuman
ezur eta mami,
baimena eskatuta
Felipo Praxkuri.

Egin ziyolakuan
Fueroari gerra,
gauzen buru jarritzen
diyotet Eperra;
sumatzen izan arren
jaun au txit azkarra,
partitutzen da kir-kir
dan bezin alperra,
Fuerua saldu zuen
alkate bakarra.

Eun milla duruak
ta txirri-mirriyak
Satrustegi jaunari
eraman erdiyak;
eta Donostiyako
Sanz illunegiyak
jarri ditzan *Fuerista*-n
txit gezur larriyak,
goza ditzala beste
gañeko guztiyak.

Lotzen banaute tranpan
jende intriguak,
orduban kantatuko
ditugu Fueruak;
maite ote dituben
Karlos Borbonguak,
edo saldu dituzten
paltso emenguak
Maroto-ren seme txar
traidore gaitzuak.

R. A. de O.

El Cántabro, 1894-I-21

¹ Eri auetako erretore jaunak Ramos Azkaraterekin auzitan ibiliak ziran, leen esan degunez. Onek, testamentu moduko bat egiñez, beste bertso batzuk eskeiñi zizkien aiei, *El Cántabro* aldizkari ontan, 1893-XI-25-an. Onako au bigarren testamentua da. «re Aita ta Primo» esaten die. Kontuan ar dezagun *Primo* itza zera dala Ramos Azkarate-rentzat: oiñordeko edo *heredero*.

² Ramón Nocedal, alegia.

³ *Para evitar una protesta contra La Voz de Guipúzcoa hacia el año 1888, cuando aquel periódico publicó un impío artículo acerca del escapulario.* (*El Cántabro*-ren oarra.)

Iparragirre-ko On Jose Mari illezkorrari

(Aizkibelen doñuban)

Zer da bañan gertatzen
gaur Egiputzuan,
Migel Legazpi-koa
jaio zan auzuan,
Urretxu deritzaion
uri txit zintzuan?
Izar bat agertu da
seaska gozuan.

Zer da sartuagatik
gizon bat itxiyan.
ispilluba utziyaz
guri agiriyan?
Zer da arkitutzia
naiz Mundu Berriyan,
bizi nai dubenentzat
euskera garbiyan?

Da Iparragirre-ko
gure Jose Mari,
diz-diz egiten duben
learande ori';
egiten ote digun
euskaldunai argi,
begiratu besterik
ez dago berari.

Argatik etorri zan
Amerikatikan,
antziñako bandera
erakutsirikan,
koroizugarriya
irabazirikan;
begira zer diyon gaur
arri gañetikan.

Ama Euskerarekiñ
itzak neurritubaz,
zortziko txit ederrak
dabill zabalubaz,
Gernikako Arbola
ernai kantatubaz...
Iparragirre preso
sartzera dijoaz!

«Lenago eroriko
dirade izarrak,
ez erdaldun biurtu
Euskal Erri zarrak;
lenago urak edo
subaren indarrak
galdu bearko ditu
kantaurretarrak.

Ibilitzen gaituzte
onera ta ara,
Prantziyako andare
askoren gisara,
batzubetan gora ta
bestietan beera;
bañan gu nola galdu
euskalak bagera?

Ez du nai, ez, euskerak
erdal biurtzia.
baizik seme guziyak
elkarganatzia;
nai du bere kondaira³
benaz maitatzia,
eta etsaiari ortzak
erakutsitzia».

Alfer-alferrrik dabill
Llorentekeriya²
bere modura jartzen
Aitorren kabiya:
oraindik ikusiko
da Euskal Erriya,
arkume bat dalarik,
lotsatzen legoya.

Jose Mari aundiyak
egindako lanak,
arren!, kanta ditzagun
euskaldun geranak;
egiten baditugu
beraren esanak,
euskeraz illko dira
euskal erri denak.

Ramos Azkarate-koak

El Cántabro, 1894-I-28, aurretik onela esanez:

«El día en que en Villarreal de Urrechu se inauguró la estatua que por suscripción pública, a la que contribuyeron también nuestros hermanos que se hallan en Ultramar, se erigió en memoria del bardo euskaro Iparraguirre, tan popular entre los bascongados, nuestro amigo D. Ramos Azcárate cantó esta composición que a continuación insertamos».

¹ Prototipo. (*El Cántabro*-ren oarra.)

² *Los antifueristas*. (Id.)

³ *Historia*. (Id.)

Au lasaitasuna!

Zer pizti ote dira
jende intriguak,
bota zitubeneko
Karlos Borbonguak?
Ez balirake oiek
ezkerretakuak,
ez ziguben esango
Aita Burgoskuak
dirala fariseo
aien antzekuak.

«Gu bakarrikan gera
mantxikan gabiak».
Ja! Jai! Zuek nundikan
sorreraz garbiak?
«Gu gerade dotriña
onenan jabiak».
Bai, ez baldin balira
Maroto-zaliak,
Cánovas-ek lebitan
dauzkan ojaliak.

«Gu gerade, gu, piñak,
karlistak bastuak».
Ori esaten dute
bakarrik astuak.
«Nocedal-ekin daude
euskaldun Fueruak».
Ori dute sinisten
tonto... nolakuak?
Tonto guziyen tonto,
tonto lapikuak.

«Kristoren Erregetza
ipiñi nai degu».
Ameztoiren botuak
dauzkate testigu.
«Karlosen familiya
nik bear det galdu».
Bai, uste duben aña
jakinduri balu;
lenago daukan gaitzak
eraman biar du.

«Jaungoikua bakarrik
basta degu, basta».
Bai ere bai geiago
laka eta laka.
«Konde artillerua
Olazabal da ta».¹
Egin zutelakuan
Azpeitiyan tranpa,
agoniyan daukate
Erramuntxon akta.

«Kafetero goiena
Cerralbo daukate».
Onen aunditasuna
artuko luteke.
Nosedar nola ez dan
iritxitzen pintxe,
Amezketan artzantzan
jartzia daukate,
ogei milla ardiyak
artu nai badute.

«Batzubek ikusita
Karlosi segitzen,
gure biyotzak penaz
daude erdibitzen».²
Eta zu ikusirik
bi paga kobratzen,
zergatikan ote dan
ez gera nekatzen,
ez dituzubelako
bi leku serbitzen.

«Auzitan omen dabiltz
leal, integruak,
maite ote dituben
Karlosek Fueruak».³
Fueruak balirake
zure gogokuak,
etzinduzke artuko
gaur botikakuak,
boltsillubak gizentzen
diran aldekuak.

Ardiyak erretzeko
makina bat noski
Amezketako Praxkuk
omen du erosi.
Abisatutzen diyot
ango Martinez-i
ez nitzela biyentzat
ogei millak utzi,
baizikan berarentzat
azkazal ta guzi.

Mokadurik Praxkuri
ematen badiyo,
artaldiak diyote
egingo adiyote.
Badakit Martinez-ek
dubela baliyo,
janarekin egiten
milla misterio,
lengo errot-arriya
galdu ez bazayo.

R. A.

El Cántabro, 1894-II-11

¹ *Versos infames publicados en* El Fuerista. (*El Cántabro*-ren oarra.)

² *Palabras tomadas del 13º verso de los muy calumniosos publicados por los integristas contra Don Carlos, y esparcidos en todos los pueblos de Guipúzcoa con permiso, según se dice, del Sr. Alcalde de San Sebastián, el año 1889.* (Id.)

³ *Esto se decía en unos versos titulados «Nork esan lezakean!», diseminados también por los integristas con gran profusión y que tendían asimismo a calumniar groseramente a Don Carlos.* (Id.)

Berrio-Ochoa eta bere etsaiak

Bizkaiari nork esan
ez dala baratza,
fedearen aldeko
leku aberatsa?
Sartuba daukalarik
Luzbeltz-ek arantza,
dauka bere Lauburu
donearen antza.

Doagaraia³ onen
bear-gai erraza⁴,
galdutzat gertatzea
izango zan beltza!
Zan adoratutzea
Neron katamotza,
ta galtzea Bizkaia
ederraren lotsa.

O fedetsu doaitsu
Berrio-Otxoa,
Elorriyoko izar
zori-onekoa,
Tonkin-go Apaizpiku¹
biyotz aundikoa,
omenez beterikan
zerura igoa!

Au onela gertatu
bañan lenagotik,
Lekobide jetxiko
zaiote zerutik,
bere ille zuriyak
ditubela zutik,
etsaiaren zuaizta
galtzera zañetik.

Onelako onrarik
al du oraindano
Bizkaiak, altxatzeko
izarretarano?
Bere seme gaiztoak
nai luteke baño...
doatsugin² bat ezin
galdu egundano.

Gezari gaur esaten
diyote gaziya,
gizon ederrenari
dala itsusiya;
fedegatik eman
dubena biziya
da oriyen artean
gaizki ikusiya.

Lapurrai deitzen diye
ondo mereziya⁵,
ta gizon etoiari⁶
guzizko argiya;
urkatzen ari dana
gaur Euskal Erriya
da euskaldun txar oien
bide galgarriya.

Alper-alper-alperrik
dabiltza etsaiak,
ez dirade garaitzen
donegingarriyak⁷;
txit argidotarrari⁸
diozkan zor aundiyak,
pagatuko dizkiyo
bere Sort-erriyak.

Ramos Azkarate-koak
El Cántabro, 1894-III-18

¹ *Obispo.*

² *Beatificado.*

³ *Insigne.*

⁴ *Expediente.*

⁵ *Benemérito.*

⁶ *Traidor.*

⁷ *Canonizables.*

⁸ *Ilustrísimo. (El Cántabro-ren oarrak.)*

Jesu-Kristo gure Jaunak gurutzean esan zituen zazpi itzak

Lendabiziko itza

«Nere Aita, barkatu egiezu ni orrela
tratatzan nautenai, bada ez dakite
zer egiten duten».

Zer ixpilluba jarri ziguben!
Zer ejenploa guretzat,
gorrotoakin elkarrentzako
bizitzen geradenentzat!
Beraren Aita Betikoari
erregutuzten... zeñentzat?
Gurutzeturik iltzez josita
zeukatzen etsai denentzat!!

Bigarren itza

«Gaur egongo zera nerekin batera
Paradisuan».

Etortzen dana bide txarretik
txit umill leku onera,
Jesusekin bat arkitutzen du
glorijan bere sarrera.
Emen, bai, emen ikusten degu
lapur onduba ber-bera
nola dagoan Paradisuan
Mesiasekin batera.

Irugarren itza

Ama Santisimari esan zion, San Juan
señalatubaz: «Orra zure semea». Eta
San Juani esan zion, Ama Santisima
señalatubaz: «Orra zure Ama».

Ama guziyen Ama goiena
badegu adoratutzen,
Amak bezela semeak Ama
baldin badegu maitatzen,
bitarteko bat zintzoagorik
ez degubela billatzen,
dizkigubena zorion denak
zeruetatik biraltzen?

Laugarren itza

«Nere Jaungoikoa, nere Jaungoikoa,
zergatik desanparatu nazu?».

Beraren Aitak nai zutelako
ainbeste sufritutzia,
Jesus maitiak egin nai zuben
Aitaren borondatia;
gure pekatu aundiyengatik,
bildotx txit inozentia,
arkitutzen zan miñ-eriturik
munduban Salbatzallia.

Bostgarren itza
«Edarriak nago».

Etzan bakarrik gorputzarena
edarri ura inondik,
baizik askoren galdu bearra
sentitzen zuben barrendik.
Zekiyelako gure animak
daudela beti bizirik,
nai zubena zan ikusitzia
zeruban gloriz beterik.

Seigarren itza
«Guzia dago kunpliturik».

Bere Aitaren borondatia
egin zubela osoro...
Zeñek ez diyo gurutzeari
beti laztan bat emango?
Zeñek ez dizka Jesukristori
aita-gureak esango,
gañerakuan beñere lasai
ez baldin bada egongo?

Zazpigarren itza
«Nere Aita, zure eskuetan nere Espi-
ritua enkomendatzen det».

Itz au esan ta berialaxen
Jesus maitean begiyak
pazientzirik aundiyenakin
izandu ziran itxiyak;
entzunikan, ai!, zenbat birau ta
blasfemi izugarriyak,
iriki ziyon bere alboa
soldadu lotsagarriyak.

* * *

Eta egiñik etsai aurrean
mirari arrigarriyak,
erakutsirik dotriña santu
guzizko garailariyak,
bedeiñaturik mundu guztiya
justuban odol garbiyak,
geroz garbiro esaten digu
Kalbariyoko mendiyak
juduak nola diran ta izango
beti desonragarriyak.

Ramos Azkarate-koak
El Cántabro, 1894-III-22
Euskalzale, 1898-IV-7

Gamazoren illeta edo entierroa

bere joaira

edo martxa negargarriakin

(Iruña-ko Orfeoari donkitua)

Gamazo,
erori zerade oso,
ai, ai!
Zuk Naparrua galdu nai,
naparrak diye: Ja, ja, jai!
Bai, bai!
Zuen legeak
dira erreak,
lotsagabeak,
katibatzeko
euskaldun libre-libreak;
lege zar maitagarriyak
Aitorren seme argiyak
zintzo dauzkate jarriyak,
gutxi ta garbi-garbiyak.

.....
Bai, bai!
Egonagatik
euskalak umill,
ernai daude oraindikan
emen *lau mutill*;
asten badira
indarrakin,
zure moduban zure anaiak
bearko dute ill,
bai, bai!

Naparrak
ez dirade, ez, zabarrak,
ez, ez!
Bañan... bai guztiz azkarrak
kentzeko zuri makarrak,
bai, bai!
Diputadubak
gizon prestubak,
korajetsubak,
gorde dituzte
zintzoro juramentubak;
Laurak-bat Roncesvalles-en,
euskal naparrak Navas-en,
zekiten peleatutzen,
etsai gogorrrak garaitzen.

.....
Bai, bai!
Gerretan nola
pakian ala
badakizu Naparrua
portatu dala:
goiendu dute
lege zarra,
esateakin zure aurrean
fueristak dirala,
bai, bai!

Ill zera,
lengo Gamazo etzera,
ez, ez!
Baizik zerade ustela,
Valladolid-ko pastela,
bai, bai!
Ziñan irauli
gutziz elbarri,
txit lotsagarri;
zure illeta
gaude guztiyok kantari;
bele zar kaltegarriya,
pizti txar negargarriya,
ganbela-zale aundiya,
topatu dezu ill-oya.

.....
Bai, bai!
Zaramazkite
ezkerretatik¹,
Españiya guziyaren
gogo aunditik;
deika daukazu
infernutik
zure osaba Ponzio Pilato
su-garren erditik,
bai, bai!

Seguru,
izango zera deabru.
Baietz?
Gamazo, prestatu zaitez
apaiñdutzeko su-gaitzez,
bai, bai!
Zer mixeriyari,
tximu-jantziyan,
erdal krispiyan
egongo zeran
Pedro Boteron ontziyan,
betikotasun guztiyan,
infernu gorri-gorriyan,
Sánchez Silva-ren azpiyan,
Lonjinos dala guardiyan!

.....
Bai, bai!
Ai, ai! Gamazo,
ez gera bildur;
badakizu guk Fuerua
zer maite degun,
dakizu nola
ill zaitugun...
Urrengo arte, agur, Gamazo!
Agur, agur, agur!
Agur!

Azkarate-ko Ramos-ek
El Cántabro, 1894-III-25

Bertsoen aurretik, adierazpen au:

«El poeta euskaro D. Ramos Azcarate ha dedicado al Orfeón de Pamplona, con el título de «Entierro de Gamazo», la composición que a continuación publicamos, la cual puede cantarse con la música de la marcha fúnebre que el compositor Don Ramón Crespo dedicó al inmortal Rossini».

¹ *Políticamente hablando.* (El Cántabro-ren oarra.)

Españiako katoliko batasunari

Amairu mende¹ oraintxen dira
Españi maite-maitian,
bere jabiak jarri zirala
atsegiñ aundiyeñian.
Jarri ziran, bai, bañan zer goian,
bañan zer ordu onian,
Errekaredo fede santura
etorri zitzaieñian!

Nolatan etzan txit aundituko
gure Españi ederra,
jende guziyak ala arturik
sinistamen bat bakarra?
Sinistamen bat elkarkoentzat
jakintsuba ta azkarra,
sinistamen bat zerutik deika
ari zaiguben izarra?

O, Rekaredo, biyotz aundiko
errege maitagarria,
guzierako koroi santuban
lendabiziko jabiak!
Zer ontzat artu ziguzuben zuk
Mesiaseren fedia,
gizondiyentzat² bizitu zedin
Españiyako jendia!

Zenbat errege, zenbat erregiñ
guzizko miragarriak
arrezkerotik eman dituan
gure Sort-erri maitiak,
indarrarekin porrokatzeko
etsai guziyen katiak,
eta goientzen zizkigutenak
zeruko libertadiak!

Garaitzallea bentzutubakiñ
osoro anaiaturik,
lege zuzenak erabakitzen
etzan arkitzen dudarik.
Ama Eleiza guziz santari
pake gozo bat emanik,
Sort-erri dana laxter jarri zan
birtutez aberasturik.

O zenbat santu, o zenbat santa
Españiyako lurretik!
Zenbat doaitsu, zenbat jakintsu
izandu diran geroztik!
Zenbat umanta, zenbat illezkor
alderdi guziyetatik!
Zenbat aitona ote dauzkagu
izar guziyen gañetik?

Ote da inñun erreinoren bat
birtutez ederragorik,
España zarra zan bezelako
munduban arrigarririk?
Nola itsasoz ala legorrez
onretan aundiyagorik,
Jaungoikoari ainbeste glori
eman izandu diozkanik?

Bestela galde Covadonga-ri,
galdetu Roncesvalles-en,
galde Otumba-n, galde Lepanto-n,
galde nai bada Navas-en;
galde Sevilla-n, galde Granada-n,
Pavia-z oroi gaitezen...
Juan de Urbietan³ zalduntasunak
nola gaituban altxatzen!

Gurutzeakin arki zituben
Colón-ek mundu berriyak,
fedegatik ziran billatu
urrezko kabi aundiyak.
Fedegatik ziran ekarri
ontasun izugarriyak,
fedearrekin zenbat ugarte
geran gu irabaziyak!

Mundu guziya altxa bazuben
Elkano baten gloriyak,
zergatikan ez Urdanetaren
birtute zoragarriyak?
Eta nola ez gure Okendo
beti bentzutezgarriyak,
kantabriatar Españiaren
illezkor onragarriyak?

Gertatu arren jatzarre ura
Luterotarren aldera,
egiñ, bai, nun-nai Trafalgar-eko
umant aundiye galdera.
An koroitu zan perla ederrez
katolikoan bandera,
an igo ziran Txurrukarekin
onra guziyen gañera.

Fede santubak animaturik
españolaren biyotzak,
fede santubak ausi zituben
arabetarren ekaitzak;
fede santuba txit bearra zan
Flandes-en ere guretzat,
fede onek berak kendu zizkiyon
Bonaparte-ri indartzak.

Lengo gizonez oroitu eta
kondairak daude negarrez,
ikusirikan oraingo asko
au nai det eta ori ez.
Urrena berriz ori nai nuke,
au txarra dala esanez...
Biyen bitartez erreino dena
turmoi lodiyen bildurrez!

Fede batekin arkitzen giñan
gutziz bizitza gozoan,
elkar amatzen, elkar maitatzen
lurreko paradisoan.
Arrotu ziran Luzifertarrak
Kadiz-en zori gaiztoan,
ordu ezkerroz ez dago onik
gure Españi gaxoan.

Mendi guziyak elkar jo arte
ta itsasoak ler egiñ,
Jaungoikoaren etsai oiekiñ
bizi gaitezen desberdiñ.
Gu ertsitubak⁴ arkitu arren
biyotzetikan otsegiñ:
elkarkoaren galtzalleakiñ⁵
nai degubela utsegiñ.

Oroikidatu⁶ dezagun beti
Maiatz illaren zortziya,
erakutsiyaz gure etsaiari
deguben fede biziya.
Bear bada, ill; bañan ez galdu
guraso zarrak utziya,
gero zeruban gozatutzeko
betikotasun guziya.

Azkarate-ko Ramos-ek
El Cántabro, 1894-IV-1.

Aurretik onako argibide au:

«A continuación publicamos una composición de nuestro amigo Don Ramos Azcarate, la cual fue premiada en Madrid, en las fiestas celebradas por los Monárquico-Tradicionalistas de España, con motivo del 13º centenario de la conversión de Recaredo».

¹ *Trece siglos.* (*El Cántabro*-ren oarra).

² *Para la humanidad.* (Id.)

³ *El que apresó en Pavía a Francisco I, Rey de Francia.* (*Gloria de Hernani*). (Id.)

⁴ *Sitiados.* (Id.)

⁵ *Con los enemigos de la sociedad.* (Id.)

⁶ *Conmemorar.* (Id.)

On Jose Maria Etxeberria eta Drabasa zanari

Begira egon bear gendukeen
ixpillu miragarria,
gaur ere diz-diz egiñaz zauden
On Jose Etxeberria,
ziñadelako Erregeari
palsirik egin gabia
zu illagatik dago bizirik
ziyozun leialtadia.

Zere denboran eteraturik
izerdi izugarriyak,
Asteasura joan ziñaden, ai!,
istera zure begiyak;
nunbait andikan deitzen zizuben
emazte maitagarriyak,
bere onduan desegitera
zure ezur ta mamiyak.

Berastegiko erriyak izan
ote du iñoiz semerik
besteren gauzai begiratzeko
zu bañan zintzoagorik?
Gabanarekin ibilli arren
bai al da baratzgillerik,
nagusiyentzat ainbestetxe on
egin izandu dubanik?

Asteasuko eliz ederrak
ikusi al du oraindik
illaren biyan zure illeta
izan dan bezelakorik?
Erri osoa kanpotarrakin
barrenen ala bildurik,
ez gendukala eseritzeko
guztiyontzako lekurik?

Iñorenakin zintzoa eta
zedorrenakin zer ziñan,
nekazari bat bañan geiago
baldin saiatzen baziñan?
Zartuta ere aitur-lanian
iñoiz aspertzen etziñan,
zenbat alditan arriturikan
begira egoten giñan!

Berrogei eta geiago meza
ziraden zelebratubak,
zure animan sufrajyuan
guziyak errezatubak.
Requiem-goan zer kantak eta
o zer musika soñubak!
Bazirudiyen Paradiso bat
orduban eliz-barrubak.

Bizi ziñala zure semeak
bazinduztela txit maite,
eman dituzten pauso zuzenak
garbi esaten digute;
arbol piñari bere adarrak
ondo jarraitu diyote,
Aita zintzo bat nola onratu
irurak jakindu dute.

Zabal-zabalik billatu dezu
zeruetako atia¹,
andik saiatu zaitez libratzen
Euskaldun Erri maitia,
goza ditzagun Fuero Santubak,
dezagun goza pakia,
dedin izandu gure bizitza
txit zori-onez betia.

R. A.

El Cántabro, 1894-IV-8.

Jose Maria Etxeberria Drabasa jauna
1894-III-18-an il zan. Asteasun.

¹ *Considerando piadosamente.* (*El Cántabro*-ren oarra).

Nere lau Aita Profetai
«Zibillak esan diyo Iparragirreri»
kantatutzen dan doñuban.

Auxen da, au, ikara!
Auxen da au lana!
Txit damu det lau Aitak
egiyak esana.
O *maskarik* gabeko
Fuero zar laztana!
Zuretzat etoia da
karlista ez dana.

Garbiro aitortzeko
ez naiz bada lotsa,
nola entzuten nagon
borrerruan otsa.
Eriyosuan dabill
gaur nere biyotza,
esanaz: «Nocedal da
gure eriyotza».

Diye osoro umill
bazala orduba
neri ipiñitzeko
gañetik eskuba.
Biralduko dirate
noski... mandatuba,
nola izango naizen
martirizatuba.

O mantxikan gabeko
Nocedalinuak,
iñor ez bezelako
biyotz berakuak!
Lotu, bai, neri lotu
kate burnizkuak,
Goitiak boto truka
dauzkan alakuak.

Naizela *kanariyo*
gutziz berritsuba,
Nocedal-tarreatatik
asko kantatuba!
Agudo omen naiz ni
oso mututuba...
(eman ordurakoxe
Jaunari kontuba).

Nere Aita maiteak
kupi bitez, arren!,
zergatik Silvela-kin
kontratuban dauden.
Nik beoiri gezurrik
esan ote niyen?
Ez diratela baietz
esaten ondoren?

Llorente zana ere
kanonigua zan...
Fueruen etsai beltz bat
besterik bai al zan?
Gezurrarekin asi
zalako arrantzan,
Salcedo-k¹ eman ziyon
golpeakin ill zan!

Zertarako ibilli
beti deadarka?
Bigarren testiguba
dago Billafranka;
Nocedal-en kapa ta
Erramuntxon akta,
biyak dute izena
laka... eta... laka.

Naiz Nocedal-engatik
ixuri odola,
beok Fuero-zaliak
ez dira iñola.²
Testigu an daukate
Gernikan arbola,
bera sendatutzeko
D. Karlos dagola.

Beok ez diralako
ezertan itxubak,
arrazoi ez dutela
daude siñistubak.
Defenditzeagatik
Lege zar santubak,
betoz nere gañera
nai dan kastigubak.

R. A.

El Cántabro, 1894-IV-15

Irankulea oartuko zanez, auzitara eraman zuten lau apaizengatik ari da emen gure Ramos Azkarate.

¹ *El insigne hijo de Vizcaya, y defensor acérrimo del régimen foral. (El Cántabro-
ren oarra).*

² «Utzi Errege Karlos
egiñ alegiñak»...

El que así escribe ¿es fuerista? No, mil veces no. (Id.).

**Baldespina-ko Markes
txit geidiatia¹ zanari
bere irugarren urtebetian**

Iru urteak oraiñtxen dira
joan ziñadela mundutik,
Orbe deritzan jauregi eder
zere seaska gozotik;
geroztik zaude (gure ustean)
izar guztiyen gañetik,
eguzkiyaren printzaren gisan
diz-diz egiñaz zerutik.

Ez al dirade azkar aztuten
printzipe eta printzesak,
nola dukeak ala kondeak,
zaldunak eta markesak?
Berak illtzean zaizkate galtzen
munduko beren noblezak,
oroimenikan lajatu gabe
ondoren datorrenentzat.

Zenbat urte da beren *Errege*
ill zitzauela Madrillen?²
Ez diradela gogoratutzen
urte guzian lau bider?
Turroiagatik, bizi zanian,
maitetasuna baziyen...
ill eta gero a zer koroiaik
gañetik jarri dizkiyen!

Nola ez dira bada aztuko
zulora ordurakoxen?
Beste munduban bizitzerikan
al dute sinistatutzen?
Gizon piñari «Ori astua!»
dakitelako deituzten,
azken ezkillak jo ordurako
anaiak zaizte galdutzen.

Ia zenbat milloi santu ta santa
ditugun adoratutzen,
nola zeruban ala lurrean
diradelako arkitzen!
Ia zenbat umant, zenbat illezkor
diraden beti bizitzen,
dizkatelako ondorengoak
oroit-karriyak³ altxatzen!

Bizirik dago San Inazio,
dago zutikan Elkano,
altxata dago Kosme Txurruka,
altxa leiteke Okendo;
Tomas aundiya Zegamatikan
argi egiñaz an dago...
Ara Durangon Astarloa ta
Bilbaon Lopez de Haro.

Zeñ palta zaizka altxatutzeko
Bizkaia Jabedeari⁴?
Berrio Otxoa, Novia Salcedo,
zergatikan ez zedorri?
Lege paltsuak ez baziraden
Euskal Erriyan ezarri,
nola santubak ala umantak
zutikan ziran agiri.

Sariatuta daukazkilako
gure Jaungoiko maitiak⁶,
guk sariatu ditzagun emen
merezi duten semeak,
diyegun zorra pagaturikan
azkar karlista jendeak,
katerik gabe bizi ditezen...
euskaldun erri libreak.

Gure Errege datorrenian
(etorriko dan bezela),
piñari piña esango zaio
ta ustelari ustela;
dakigulako partidu beltzak
birik-eriyak⁵ daudela,
joan biar dute mundutik laxter,
Nocedal buru dutela.

Ama Eleizan sendogarri ta
soldadu mantxa gabia,
naigabe asko igarotako
goi-goiko Fuero-zalia;
Sort-erriyantzat, Erregerentzat
zenuben leialtadia,
da, bai, karlista guzi-guziyok
maite deguben bidia.

R. A.

El Cántabro, 1894-IV-22

¹ *Excelentísimo*. (*El Cántabro*-ren oarra.)

² Errege au Alfonso XII da, 1885-XI-25-ean illa, ogei ta zortzi urte betetzeko iru egun falta zituala, eta bere semea, Alfonso XIII izango zana, amaren sabelean utzita. Onek, Maria Kristina erregiñak alegia, izan zuan agintea, 1902-V-17-an beraren seme-ak artu zuan arte. Ramos Azkarateren bertso auek erregiñaren aginte-denboran jarriak dira, beraz.

³ *Monumentos*. (*El Cántabro*-ren oarra.)

⁴ *Señorío* (Id.)

⁵ *Tísicos*. (Id.)

⁶ *Piadosamente pensando*. (Id.)

Nolako Mari alako Peru

Sagasta kojua ta
Nocedal errena,
zein ote da biyetan
biyotzez beltzena?
Nor da nor, nor oietan
pizti bizkorrena?
(Ai, utsegin egin det:
graduz aundiarena?)

Bere moduko ogei
laguntzat artuta,
dotriñan agindubak
osoro aztuta,
ez diraden kontuak
Karlosi sortuta,
banakatxo batzuek
dauzka erotuta.

Lenengo Erramontxo
ez da zuzenena...
Bañan bai beltz danetan
engañatzallena;
santu baten paperan
tranpan dabillena
da arkitu leiteken
gizon kaskarrena.

Erotuta... Zer diyo?
Askoz okerrago,
Ameztoi zana bañan
gutziz beruago,
Erramontxon izena
dutela naiago,
Euskaldun Erriyaren
lege zarrak baño.

Katoliko guztiyak
nastu zitubena,
Karlos turroiangatik
saldu zigubena...
Karlidak ezin illik
beti dabillena,
gaurko politikaren
sagu paltoena.

Eleiza badakigu
ez dagola libre,
ta ez dala izango
Don Karlosik gabe;
Eta gure Fueruak
beltzakin nun daude?
Zer da, zer, izatea
Nocedal-en alde?

«Ez dala orrelako
diputadurikan,
onek aña dakiyen
teologorikan!
Ez dala korterako
beste gizonikan,
Fueruak ekartzeko
zuzenagorikan!».

Ez dezute ikusten,
anaia maitiak,
ez dirala fueristak
onen bigotiak?
Zuen buru batzuben
dira tunantiak.
Cánovas ta... bezela
komediantiak.

Maroto bat balego
oraiñ bizirikan,
kantatuko liguke
garbi bertatikan
ez dubela izandu
iñoiz semerikan,
beltzai lagundutzeko
bizkorragorikan.

Eleiza nai badegu
ikusit libria,
nai eta nai ez bear
degu Erregia:
Errege bidezkoa
da gure bidia,
nai badegu salbatu
Euskaldun Erria.

Betor Sánchez Silva bat
beste mundutikan,
edo esan dezala,
dagon tokitikan,
Nocedal-ek maitatzen
badu Fuerorikan...
Al duen D. Jermanek
anai oberikan.

Igandian garbiro
Ramontxok esan du
Sagasta dala *Mari*,
bera dala *Peru*.
Gure lengo anaiak,
badezute ordu,
oni fiñ segituba
izateko damu.

R. A.

El Cántabro, 1894-IV-26

**Don Karlos
eta Doña Maria Berta
gure buruzari
katoliko fuerozaliai
beren esposarioko egunean**

Daudelarik oñazez
Ibero mendiyak,
gaur arkitutzen dira
osoro alaiak;
pozaz daude errekek,
zelai ta ibaiak,
elkartu diralako
bidezko Artzaiak.
Nola kantatzen duten
euskal egaztiyak,
alabatzegatik
errege garbiyak!
Kantatu ditzaguben
karlista guztiyak
biyotzean dauzkagun
atsegiñ aundiyak:
deitubaz dago eta deituko du, bai,
Laurak-bat miragarriyak,
beren Fueroengatik:
«Biba ezkon-berriyak!».

O, euskaldunen Aita!
Badakizu ongi
talderi onek zenbat
nai dizuben zuri.
Nai geniyon aiñgeru
bizitu zanari,
zeruban gertatzen dan
Ama maitiari.
Diyegu naitasuna
denon Don Jaimeri,
Doña Blanka, Beatriz
eta Elbirari;
nai diyogu benetan
Aliziatxori,
bai ere beren Ama
egin zaienari;
argatikan ojuka ta erreguka
gaude Jaungoiko Jaunari
zaitzaten Españira
agudo ekarri.

Zer esango dizugu,
euskaldunen gala,
Margarita zanaren
ordezko laztana?
Printzesa katolika
jakiñik zerala,
nola izan zintezke
emazte bat txarra?
Jaungoikoan Letartak¹
nai zubela ala:
Don Karlos izatea
zuretzat senarra;
nola maitatzen duben
onek Lege zarra,
artu zaitu beretzat
txit lagun azkarra,
bildur santuban azi eta bizitu
zeran Rohan-go alaba;
zu izango zerade
karlistaren Ama.

Gaur da fueristentzako
egun bat aundiya,
argatik dantzan dabill
gure Kantabriya.
Zoririk gaiztoneko
Luziferkeriya,
Españiya guztiya
jan diguzu iya!
Daramazun galera
da lotsagarriya,
zuk, zuk jo bear dezu
zere agoniya;
zure illtzearekin,
gure Españiya
izango da guztiyon
beneragarriya.
Deitu dezagun bizi dedilla Karlos
eta famili guztiya!
Biba Fuero santubak!
Biba Euskak-Erriya!

R. A.
Tolosan, Apirillaren 28-an
1894-garren urtean.

¹ *Providencia*. (El Cántabro-ren oarra.)

Bertso auen azpian adierazten dan egun ortantxe, 1894-IV-28-an alegia, artu zuan Don Karlosek bere bigarren emaztea: Maria Berta de Rohan printzesa.

Nocedal eta bere lagundiya

Zer pasatzen ote da
Nocedal-tarretan.
orrela mututzeko
guziyak batetan?
Papera egiñ arren
ez daude, ez, lotan;
jokatzen ari dira
Madrillen pillotan,
Ramuntxo diputadu
jartzeko asmotan.

Nun da akta eriyen
bizar-kentzallia,
Azpeitiyako *pizti*
tripazai zalia?
Etzalarikan izan
labanan trebia,...
sasi-letradu arrek
zuben baloria,
zikiñtzeko geiago
intrigo jendia.

Gaur ere gizajuak,
dagoan lekuban,
dardarizuba baietz
daukala eskuban?
Setoso oien lotsa
galdu zan orduban,
irten ziran zakutik
tximuben moduban,
esanaz: «Bizi gera
ganbela santuban».

Aitzeneko *sermoian*
Erramun txikiyak
ziyon: «Ez gerade gu
inundik garbiyak.
Izatia daukate
karlista guztiyak
egiyaren aldeko
martiri aundiyak;
gu gizenduko gaitu
liberalkeriyak».

Aktarik grabiena
amabi gizonen
ontzat eman dutela
daki edozeñek.
Zergatikan ote dan
kontatuko al det?
Badiyotet esaten
miñ emango diyet:
oien biyotz gogorran
bildur aundiya det.

Leialtadia eta...
alakoxen itzak,
zer gozoak ziraden
Doña Kristinantzat!
Bai ere, bai, gañera
bere semiantzat,
Cánovas ta Sagasta
ta Castelar-entzat,
Españiya guztiya
galdu dutenentzat.

Esatia daukate
gure Erregeri
zeiñ diraden beltzakin
tratuban ibilli!
Kantatzia daukate
oraiñ Don Tirsori
nor dagon guztiz zikiñ,
zeiñ dauden txit garbi,
paltatubaz Jaunaren
lege santubari!

Eskribitzia dute
Karlосengatikan,
nastu nai izan duben
bere banderikan!
Cánovas-ekiñ izan
duben tratorikan
beltzakin ezkontzeko
gure Jaimerikan,
ta iñoiz ukatutzen
digu Fuerorikan.

Don Karlosen dotriñak
beti dira lenak,
Sort-erri gaxoaren
sendakiñ onenak;
dira Euskal Erriyan
bide santubenak,
Erramuntxonak nola
diran paltsoenak,
pagatu nai dizkiye
lanik alperrenak.

Zergatik pagatu nai
dizkiye pausuak?
Zergatik politikan
diraden paltsuak.
Zergatikan beltzentzat
gera gu gaiztuak?
Nai ditugubelako
Lege zar zintzuak.
Jesukristok betiko
zabaldutakuak.

Entzun, Don Erramuntxo,
oraingo galdera:
zer da defendituzen
dezuben bandera?
«Egin nai det Pidal-en
jokuba berbera,
Jainkoan izenian
nua ni eskera,
esanaz: Ekatzute
kartoizko kartera».

R. A.

El Cántabro, 1894-V-6

**Gure buruzariyen
Infanta Doña Beatriz
Borbongoari**

bere santaren egunian,
1894-garren urtean

Beatriz! Beatriz!
Kantari bat banintz,
kantatuko nizuke
gaur nik eun aldiz. Bai!
Ez naizela bada
ni kantariya,
aitortutzen dizut
garbi egiya;
bañan nola dizuben
naitasun aundiya,
dadukazu kantuban
Euskal Erriya.
Euskeraz kantatzen
diraden kantak,
fedez beintzat dira
oso galantak.

Gaur da, bai, eguna,
gure zori ona,
Infanta bidezkoa
altxa nai deguna. Bai!
Nolako arbola
alako fruta,
ikusten zaitugu
begiratuta;
gure biyotz barrenan
zauzkagu sartuta,
Kantabriko urakiñ
bedeiñkatuta.
Sinista eiguzu,
Maiatz-loria,
gure izatea
dala zuria.

Esan zaitzu garbi
guraso onairi,
bai ere zure aizpa
eta anaiari, bai!,
arkitzen gerala
guztiz edarri,
argatik gaudela
beti kantari:
Errege bidezkuak,
betoz, betoz sarri,
egiya agindutzen
dezagun jarri.
Orain agur, agur,
Beatriz piña!
Pasa zazu egun
txit atsegiña.

R. A.

El Cántabro, 1894-V-10

Astuan umeak astakumeak

Zenbat dakiyen (beren ustean)
emengo gazte jendiak
libertadian izenarekin
maitatzen beltzen katiak!
Gure izarra burlatutzeko
txit dira balientiak,
erdaldun mando, euskaldun asto,
Lutero zanan zaliak.

Ai! Igartuta ill-otzik zauden
arbola Gernikakua!
Nun da, nun, zure landatzallien
odol mantxa gabekua?
Euskaldun beltzak nai dutelako
bizi masoien modura,
gure izarra nai liguteke
sartu betiko zulora.

Bestela esan dezala oraiñ
Beasain deitzen zaionak,
ote ziraden umeak edo
ia al ziraden gizonak;
ez ote diran Euskal Erriyan
seme traidore zekenak,
Iparragirren zortzikoari
«¡Fuera!» deitutzen ziyenak.

Zerbaitengatik kantatzen zuben
beiñ-bat Tolosan Goitiak
ugari bear dirala emen
liberal fabrikantiak,
preso artzeko guztiz polliki
euskaldun inozentiak,
ez ditezen, ez, berekin bizi
gure Lege zar maitiak.

Emen musikak jo zubelako
zortziko maitagarriya,
zan abiyatu, bañan... nolatan?,
gazteri errukarriya,
aurretik zala (beti bezela)
erdaldunkerri larriya,
euskaldun txarrak lagun artuta
zatitzen aritz garbiya.

Kolejiyuak zirala ziyon
beltzen fabrikakgatikan,
profetak ez du oraiñdik esan
egi aundiyagorikan;
bere mendeko diszipuluak
ez dauke beste antzikan,
riffeño gaizto, barbaro asto
aien fedian baizikan.

Noiz ikusi da, noiz, San Martinen,
noiz, noiz sermoiko denboran,
ala ojuka eta marruka
korridetako moduban?
Noiz, noiz burlaka dira ikusi
Loinazen eliz-kanpuan,
Aita Arruek bere omena
altxatzen zuben orduban?

Aurten, bai, aurten pasatu dira
lotsagarrizko kontuak,
parragarriztat daudelakoan
Japongo martir gozuak!
Nola pentsuba daukaten libre
ikasle oien maisuak,
orrenxengatik dira izaten
beren antzeko astuak.

Arbasstak

Beasain-en, Maiatzaren 10-an.

El Cántabro, 1894-V-13

**Elosegiko D. Antonio
eta bere illobari
ongi etorri bat**

Iru illabetian
erritik kanpora,
etziran ibilliko,
ez, beti gustora;
ibilliya guztiya
nola dan nekia,
gogoratzen zitzaien
etxeko pakia.
Ikusi dituzute
baztar sagradubak,
gurutzean ill zanan
pauso txit santubak;
an lagundu zizuten
praile indartsubak:
Aita San Frantziskoren
seme jakintsubak.
Ibilli ziñaten, bai,
basamortuetan¹,
galdutzeko zoriyan
ganbelu² gañetan.
Dударik gabetanik
zenbat karidade
zuen biyotz leialak
egiiñikan daude!
Beste zenbat lekutan
zerate iritxi?
Eta zenbat gauza on
ziñuzten ikusi?
Egunik onenetan
gañera Erroman,

Aita Santubangana
zinduzten eraman;
arrek galdeturikan
zer zan zure naia
erantzun zeñiyozun
belaunikaturik:
«Jauna, bendiziyua
orain eman bedit,
bada ezin nezake
eraman emendik
ni ta familiyentzat
oroimen oberik».
Bendiziyu santuba
artu ta ondoren,
dakigu zeñ aldetan
ibilli zeraten.
Orra gaur zer kontentuz
guztiyok zaudeten,
Jaungoiko maitiari
graziyak ematen!
Ederrak izan arren
ango atz-erriyak,
dira ederraguak
Ibero mendiyak.
O euskaldun benazko
birtutez jantziyak.
Izan zaitezte bada
ongi etorriyak!

A.

El Cántabro, 1894-V-17

¹ *En los desiertos.* (*El Cántabro*-ren oarra).

² *Camello.* (Id.)

Biba Gipuzkoako Diputaziya!

Zer diradela uste dezute liberal manduleruak, gezurrarekin bizi diraden Luzbeltz-en banderakuak? Zer dirade, zer, guziyen gaiñdik euskal txar ezkerrekuak, iñorengatik erantzuteko gobernatzalle gaiztuak?

Donostiyako *La Voz*¹ dezute marruben egintzallia, republikano azari petral, *erregiñaren* zalia! Ez digubela onek probatzen ez dala gure jendia probintziyari begiratzeko beltz danak bañan obia?

Matxinbarrena! Mantxa barrena! Zer uste dezu ordea: zu zeradela, bizar da guzi, Gipuzkoaren jabea? Dezu pentsatzen izututzia Diputaziyo gurea, zeradelako Fueroen etsai, Judasen adiskidea?

Nagusi egon ziñatenian ez al zerate oroitzen Donostiyari, Zumarragari, nola zeniyen laguntzen? Ez al zenizten erri geienai eskamen denak ukatzen, aitzekiyakin Kutxa santuban etzala bada arkitzen?

Ez dezazula, arren!, pentsatu beñere orrelakorik, zergatik gure diputadubak ez duten zuen bildurrik. Nola ez dauken beltzen modura kontzientziko kargarik, zuen marrubak eta ojubak dirade alper-alperrik.

Gure dirubak bear badira jauntxo beltzentzat bakarrik, beste guztiyok ez degu bear beltzekin bizi bearrik. Obe genduke ala bageunde Fueristak bakar-bakarrik, inguratutzen etzigubela liberal gezurrezkorik!

Bide labur bat ebakitzeko
ez omen dago dirurik!
Etzaio asko gogoratutzen
Antiguako tunelik;
ez eta ere Institutorik,
aiñ gutxi Alondegirik,
Doña Kristinan *etxetxua*... ta
Katalinaren zubirik.

Gipuzkua da Egi-putzua,
Donostiya da Donosti,
alaz guziyaz bere mendean
auspez nai gaitu eduki;
Fuero-zaleak dituztelako
baso-erriyak erruki...
nai diozkate Alegritikan
bide obeak ebaki.

Ez ote zaie bururatutzen
Jauregi Probintzikua,
kristal utsetan sei milla duro,
sei milla!, kostatakua?
Zenbat kostatzen zan lendabiziko
deskuido... erretakua?
Zenbat kostatzen dan bai al dakigu
berriro egindakua?

Alper-alperrik irten ziraden
Jauregitikan igesi,
Orendaiñ eta Abaltzisketa
ditezen neketan bizi;
ginga denboran bearko ginga
naiz ez-ta jaten ikasi,
zuen legean indarra oi da
beti izaten nagusi.

Beltzengatikan daude gaur triste
Bergara eta Oñati,
Fuero santubak genduzkanian
bizi ziranak ederki.
Zuek, bai, zuek gure Tolosa
dezute zatitu beti,
zeniztelako erdaldun beltzai
ate guztiyak iriki.

Alegritarrak, alegritarrak,
arren!, oroitu zaitezte,
beltzengatikan erri txikiyak
gosiak illko lirake;
orra zer egiñ dizuten oiek
zuen laguntzaren truke...
Ukatu beti zuen botuak
itxubak ez bazerate.

A. O. R.

El Cántabro, 1894-V-20.

Guk erabili degun bilduman, aldizkari onen zenbaki au falta da. Baiña Tolosako Manuel Urreta zanaren paperetan kopia bat agertu da, bukaeran onela diona: «El Cántabro-tik artuba, 20-V-1894».

¹ *La Voz de Guipúzcoa*, Donostiako egunkari errepublika-zalea.

Donostiyako Matxin-barrengoari abisu bat

Matxin-barrengo Matxin-kanpoko
edo Matxin-erdikua,
Matxin-aurreko Matxin-atzeko,
Matxintxo nundinaikua:
Matxin Lasalan diszipulua,
Matxin turroi aldekoa.
Matxin Cánovas, Matxin Sagasta
Matxin republikanua;
Matxin guzizko *Fuero-zalea*...
Matxin txit *katolikua*,
Matxin Okendon antze-antzeko
gudari pijo-pijua,
Matxin biyotzez *aundiya* zeran,
o Matxin Donostikua!
Noiztik da libre biraldutzia
zigarro puzonitua?

Illtze erdoiez betetakua
zigarroaren barrenen!
Bai al dakigu Afrikan edo
Asian bizi geraden?
Ikusten gaude zigarrotikan
kolera nola datorren,
zergatik beti zuzengariyak
jaten bestetan ez dauden.
Ernaitu zaite Mantxa-kanpora,
zaite portatu len-bait-len,
dakizulako zigarroakin
zenbat galdutzen diraden;
begira zazu langilleetan
burutik ondo al dauden...
zergatik aien erokeriyak
sufritutzeko ez gauden.

Zuzendariya zeran ezkerero
nai dizut bada kontatu,
zere mendeko langille denai
diztetzun neurriyak artu;
ez naiz bada ni, ez, egundaño
iñorengana kejavu,
baditut ere zigarroetan
zikiñkeriyak topatu,
etzaitut, ez, nai bajatuazi,
ez eta ere altxatu,
baizikan bizi nai detelako
bear dirazu aditu:
nai dezu jakin eriyotzatic
nolatan nintzan libratu?
Ez nubelako fumaru ura
bear bezela tragatu.

A.
El Cántabro, 1894-V-24

Biba Euskal Erriyak beren Fueroakin!

Beste munduko bidean dagon
liberalkeri otsuak,
sort-erriyari jarri nai dizka
eriyotzako lazuak;
dauzka itotzen Gaztelani ta
euskaldun erri gaxuak,
argitasuna deitutzen diyen
lapur, traidore, paltsuak.

Au baldin bada libertadea
ez da munduban katerik,
ate ondota al da ikusten
eskatzallia besterik?
Ez da, ez, sortu anarkistetan,
ez, orrelako bonbarik,
Patriya *martir* illazitzeko
Sagasta bezelakorik.

Alde denetan kanta bat dago:
iskanbilla ta negarra;
lapurretakin jende illtzeak
daramakiyend indarra!
Ez degu noski kobratzekorik
bañan bai paga bearra,
bizitu dedin ondo ta ongi
enpleatuba bakarra.

Zer esaten det Sagastagatik?
Zer dira gañerakuak,
nola Cánovas, Castelar, Pidal
eta republikanuak?
Partidu beltzen buruzariyak...
ta beren ondorenguak
dirade Jesus ill zuten aiek
bañan txit okerraguak.

Aitur-landia dago galduba,
bai ere komertziyuak,
ardo-zaleak daude negarrez,
oñazez ofiziyuak;
Moret maletak, nola egiñak
daukazkin tratu gaiztuak,
fabrikanteai kanta nai dizte
requiem aitzenekuak.

Libertadia! Libertadia!
Kartzelan zauzkate beti;
tirakilloiak, tirakilloiak
txupatzen zaitu ederki.
Baionetakin bazituben bein
otsuak *kutxak* iriki,...
zer ostu duben orduetzkeru
Jainkoak bakarrik daki.

Kendu ta kendu alde batetik,
zorrak, bai, zorrak bestetik,
nai eta nai ez joan bearra du
arbola beltzak mundutik,
lotsagarizko malkarrotakin,
Españiyako lurretik,
Pallás ta beste sei lagun aiek
alde egin zuten bidetik.¹

Ai! Ai! Karlisten bandera zer dan
ikasi nai baluteke,
beste modutan batez ere gu
emen biziko giñake!
Libertadea lapurtu eta...
argollan jarri gaituzte...
Laurak-Bat-entzat ondamendiya
beltzak ekarri digute.

Gaurko legea edo D. Karlos
zeiñ da biyetan onena
salbatutzeko arteak eta
ipiñitzeko ordena?
Fabrikantiak, estudiantu
dezazuteke aurrena,
ez badezute nai galdutzia
langillearen urrenak

Fabrikantiak, arrazoiakin
noizbait keجاتu zerate...
Himno de Riego-n alderdikuak,
orañ oñazez zaudete...
Karlosengana milagro batez
etortzen ez bazerate,
alferrikan *kyrie eleison*-ak
kantatutzera zoazte.

A.

El Cántabro, 1894-V-31

¹ Pallás anarkistaren bukaera nola izan zan leen esan degu. Baiña beste sei anarkis-
ta ere afusillatuak izan ziran Bartzelonan, 1894-ko Maiatzean.

Alkate batek kantatu biar lukean epistola

Iya naiz alkate zana
nai dana... edo... al dana:
prueba *garbiyak* emana
naizela diña ta dana.
(*Rau, rau, rakataplau,*
bi doñutako kanpana?)

Ez naiz Eleizan zalia,
bañan bai turroi-jalia;
naiz ezkerreko *prailia*,
guzizko protestantia.
(*Rau, rau, rakataplau,*
Nocedal bañan obia?)

Naiz bada urria jana
eta zillarra edana:
izanagatik baldana
naiz Maroto-ren laztana.
(*Rau, rau, rakataplau,*
txit ondo dago esana.)

Ez det entzuten mezarik,
nai ez det konfesionorik:
neretzat ez da santurik
koaliziyua besterik.
(*Rau, rau, rakataplau,*
ez dezu esan bearrik.)

Eta naiz osoro zarra,
okertuba ta baldarra,
itxusiya ta zatarra,
pollit-urruti... zatarra.
(*Rau, rau, rakataplau,*
zergatikan ez txit txarra?)

Bañan nago ni alkate,
mau-mau gozoaren truke;
piziti bat ez banintzake...
agudo galduko nuke...
(*Rau, rau, rakataplau,*
erriyak mesede luke.)

Det erakutsi bearra
naizelako txit zabarra;
naiz ni Luzbeltzen makarra
kankallu *masoi* nabarra.
(*Rau, rau, rakataplau,*
Judaskeriyen azkarra.)

Beltz-ola Jauna eta ni,
gu gera Peru ta... Mari;
onek esan ziran neri,,,
gerala Aita Santu bi.
(*Rau, rau, rakataplau,*
orrek egia diruri!)

Gu biyok Kristinan alde,
karlistak galtzeko gaude;
ni agiriyan ta trebe,
beltz-olak nai luke gorde...
(*Rau, rau, rakataplau,*
karlistak lotan baleude.)

Libre du elkartutzia,
pakean batzartutzia;
bañan... karlista jendia
nola dan onran zalia...
(*Rau, rau, rakataplau,*
enbutubaren legia.)

Erri liberal batian,
gañera eliz-kalian,
karlistak gure aurrian
beltzak ondatu nayian!
(*Rau, rau, rakataplau,*
denboraz dira gañian.)

Jaungoikoaren bildurrik
nolatan ez daukaten nik...
Ez balegoke jaterik
ez nuke kargu bearrik.
(*Rau, rau, rakataplau,*
Giz-ona zaude ixillik!)

Konziliyo txit santubak
dakizki nere maisubak,
apaiz karlista prestubak
zirkuluetan bildubak!
(*Rau, rau, rakataplau,*
ez al zerate kaikubak?)

Ez naiz egongo ixillik,
zergatik ez dan zerurik;
nai nukena da bakarrik
ez paltatzia pentsurik.
(*Rau, rau, rakataplau,*
ez al dezu zuk animik?)

Nik Erretore jaunari
karta bat niyon biali,
esanaz garbi berari
ber-berak esana neri.
(*Rau, rau, rakataplau,*
oraintxen zera erori.)

Bizitu naizen modura
joan nai det beste mundura,
artubaz tximu itxura,
Pilatos dagon lekura.
(*Rau, rau, rakataplau,*
denboraz dezu orduba.)

Iruretan-goiena
El Cántabro, 1894-VI-3

Laurak-bat-eko fabrikantien billera

Tolosan, garagar-illaren 3-an,
1894-garren urtian

Joan dan igande *gloriosoan*
liberal fabrikantiak,
Moret aleman Calvinotarran
kontrako protestantiak,
naiz gerrarako (armikan gabe)
zeuden balorez betiak,
Laurak-bat-eko pobre gaxoen
aitatxo *inozentiak*.

Lizar-iturri *artillerua*
dago kañoian onduan,
ta Pikabea (bañan... algaraz)
gazelubaren leiuan;
Ozamiz jauna pobriengatik
martir iltzeko moduan,
Eta Molina-k¹ Lekobideren
gloriyak dauzka auzuan.

Zenbat lezaken nai dubenian
Don Patxikotxo Goitiak,
Beotibar-ko plazan biltzeko
erdaldun lege-zaliak!
Nola diraden (beintzat geienak)
masoi Sagasta-n semiak...
ez dadukate *ixtillu txarra*
Alemani-ko jendiak!

Jamar Sagasta-n etsai *aundiyak*
(bañan... bakarrik izketan),
onek illko du *gobiernuba*
beti bezela txantxetan;
Patxi Goitia napparren alde
Gamazon kontra tranpetan!
Iñarra noski fabrikengatik
illko litzake gaur bertan.

Egiñ dituzte Beotibar-en
itzez gaztelu fuertiak,
kañoazoka ez ditzan autsi
Bismarck zarraren taldiak;
nola balore aundiyak dauzkan
Don Gergoriyo Mendiak,
Alemaniyan bearko bizi...
Moret-en tratabidiak.

Ortueta-ko Joxe daukate
gazelubaren kanpotik,
Txirriskala-ren gisan kantatzen
diyela Bizkai aldetik;
Goitia, Arkaute eta Molina
agurtzen alanbretatik...
(Berak diyonez bere kantetan)
kotxero pixubangatik!

Jan ere noizbait egin bear ta
ari dirala bazkaltzen,
Patxi Goitiak (lenguak berak)
«Biba Laurak-bat!» du deitzen.
Angolottik² an Egiputzua
du zeruraño altxatzen,
Disdier³ batek Anton Cánovas
ez du laguntzat kontatzen.

Naparruako Iñarrak eta
ez dakit nungo Gracia-k,
Ibarrarekin Palacios ta
Gómez, Cánovas bestiak,
Villalonga-kin dirade zazpi
eta ez noski tristiak,
Donostiyako *Voz*-ak dakizki
zer diran oien txistiak.

Molino edo lengo Molina
orañ ari da sermoian,
metruak... eta kantak ipiñtzen
Iparragirren ill-oian;
Alzola-k berriz gure gloriyak
eta Tolosa goi-goian
jarritzen ditu, beltzak galduta
arkitzen diran sasoian.

Calbetón Blanchón gizarajoz
noizbait dirade oroitu,
Villalonga-k bai beren etsaitzat
agudo zuben tratatu,
beste gizon bat (au zan Arkaute)
zan txit aserre altxatu,
Fermin zanari... entierrua
Tolosan diye kantatu.

Don Federiko Etxeberriak
Sagasta eta Gamazo
ez dakit tranpan edo benetan
zapaldu dizkigu oso;
La Época-ko Cárdenas beltza
jarririk guri ta gozo,
mundu guziko emakumiak
kopakin zituben jaso.

Biktor Chavarri (euskaldun piña)
bañan Sagasta-n kandela,
nai ote dute *kanonizatu*
santu bat balitz bezela?
Au ez ote da biargilliak
engañatzeko pastela?
Don Bedaioko itxu aundiyak
esan dezala bestela.

Refugium Fabricantium

El Cántabro, 1894-VI-10.

¹ *Descendiente de Errota-berri-gorri-goiko-errotako etxe berrikua. (El Cántabro-ren oarra)*

² *Natural de Régil, descendiente del caserío Odoldegi. (Id.)*

³ *Natural de Urrestilla, descendiente del caserío Anguanekua. (Id.)*

Sacedón-go alkate ganbeluari

O Sacedón-go alkate beltza,
zer nai zenduke ordea?
Lurperatzia zure patriyan
euskaldun boina noblea?
Ez al dakizu errespetatzen
gizonan libertadea?
Zu ganbelu bat izanagatik
daukaten eskubidea?

Amar eta bost pezeta aundi
zuk berriz pake-denboran...
zer legerekin ote diozkatzu
karlista bateri zuk jan?
Zergatik boinak Ama Euskaran
edertasuna daraman,...
gure mendiyen usai gozorik
ezin zenuben eraman.

Zer topatutzen ote dezu zuk
txapela onradubetan,
ez baldin bada usatutzia
geiena Fuero-zaletan?
Gaur nun-nai dabill euskaldun
boina
txuritan eta beltzetan,
Doña Kristinan familiyan ta
errege bidezkoetan.

Zuk etzenduke or bizi bear
baizikan Jerusalemen,
Erodes eta Pilatos baten
etxian barren-barrenen;
nola oraindik biyen ganbelak
oso-osorik an dauden,...
ondo dakizu ganbelubentzat
zer leku onak diraden.

Bai al dakizu nola asi zan
Bilbaon Martin Barea¹?
Boina zeraman guziyentzako
zabaldu zuben legea?
Jaio ta bizi zalako beti
mando zar onra gabea,...
launa tirokin nai zuben galdu
boinan aldeko jendea.

Nik ganbeluba esaten dizut
(anima apartatuta)
egonagatik bizi zerala
ezker-bidiak artuta;
ote zaude zu buru-belarri
masoneriyen sartuta?
Ez dezu ezer aurreratuko
boinakin aserratuta.

Gure txapelak nolatan dauden
Jainkoak bedeinkatuta,
arkitzen dira (eta ez emen)
gizonak premia tuta;
nola dagoan munduban gisan
egoki borobilduta,
berarekin bat dabill jiraka
guziro anaiatuta.

Euskal boina da Aitor aundi yak
zeruetatik botia,
argatik dauka mundu guziyan
beti zabalik atia;
gure boina da (beintzat guretzat)
kuttuna bezin maitia,
du bere boina gure Erregek
gloriyez bete-betia.

Bestela galde Baionan eta
galde nai bada Parisen,
emen (bi aldiz) galdetu zazu
zergatik duten altxatzen;
zizkiyelako euskal txapelai
meritu denak billatzen,
bi erri oien iru medallak
boina digute goientzen.

Erakutsitzen dizut aitzenik
uztarrirako laguna,
zure gisako ganbeluba ta
zu bezelako gizona;
obispuaren aurrez jarrita
gaztatik egiñ zaiona,
apaiz karlistak elkartuziak
miña ematen diyona.

Zenbat medalla daukazkitzute
lanetik irabaziyak,
larogei urte jua diranetan
erdaldun gaizto guziyak?
Zuen buruko gorbeta... txano
ginballa farragarriyak,
esan dirazu ez ote diran
zeon desonragarriyak.

Alkate pare ganbelugorik
uztarriyari lotzeko,
ez naiz ni gauza, pagatuarren,
beste bi billatutzeko;
Beltz-ola jauna akullubakin
ona da itzai jartzeko,
eta *Puerta*¹ ona dezute
atzetik eragiteko.

Iruretan-goiena

El Cántabro, 1894-VI-17.

¹ *El que mandó fusilar en la primera guerra civil a un inocente chico de 18 años por el gran delito de que llevaba boina. Después fue fusilado él mismo por los suyos. (El Cántabro-ren oarra.)*

² *El cirineo del monterilla de Sacedón en el llamado Santuario de las Leyes. (Id.)*

**Gure Patroi San Juan Bautista
amaren semeetan
donerik aundiyenari**

Garagar-illaren 24-bean, 1894-garren urtean.

San Zakarias apaiz profetan
seme glorifikatuba,
Santa Isabel ama zarraren
sabel garbiyan sortuba,
Mesias baten etorreraren
abisu txit seguruba,
jaio bañan len aingeru batek
zera santifikatuba.
Mundu guziyak maitatuzeko
milagro argiratuba,
basamortuban billa zenuben
zeretzat bakar-lekuba,
sufritutzia izandu zedin
zuretzat gozamentuba;
zeruban alde antxe sermoiak
zerade predikatuba.
Israeltarrak Jaunarengana
ugari konbertituba,
Jaungoikoaren Seme Santuba
Jordan-en bataiatuba,
santu guriya, santu eztiya,
santu martirizatuba,
Beotibar-ko gerrero aien
laguntzalle txit altuba,
aien aita ta aien semeak
Patrio aunditzat artuba.
Nola Elizan ala kanpoan
egiyaz adoratuba,
zortzikorikan zarrenarekin
zaudena alabatuba,
zerade bada (guretzat beintzat)
Aita bat apartatuba.
Ikusten zaude zure Laurak-bat
nola dagoan galduba,

ebanjelari *gezurrezkuak*
libertadeak kenduba.
Zaude ikusten nola daukaten
kate gogorrez lotuba,
euskaldun paltso batzubengatik,
(bañan... ez menderatuba).
Berarengatik ipiñi zazu
gu salbatzeko eskuba,
euskerazkua izandu dedin
emengo bizimoduba;
dezu sentitzen nola ari dan
Moret masoi ta juduba,
golpe ta golpe guri ekartzen
illko gaituben tratuba.
Zure bitartez etorri bedi
azkar Errege prestuba,
nori berea eman nai diyon
zaldun txit justu-justuba,
nola dadukan Fuegoen alde
egiña juramentuba,
nola daukagun gure legeetan
illtzeko pentsamentuba,
nola daukaten gure Fuegoak
Sagasta kondenatuba,
nola zan lur au Fuegoarekiñ
mundu ontako zeruba,
lasai ta lasai, libre ta libre,
beti garbiro oituba...
Zurekin gaude egian alde
naiz egiñ odol-putzuba,
Beltzen katetik libratu dedin
Lurak-bat santu-santuba.

R. A. de O.

El Cántabro, 1894-VI-24.

Sacedón-go alkate ganbelubaren uztarriko lagunari

Obispo jaun bat zeran ezkerro
(bañan mitrarik gabea),
Judas paltsoan *primua* edo...
Maroto zanan semea,
zeradelarik (zere ustean)
erri guztiyan jabea...
zertan zera zu buru-belarri
orren agure berdea?

Konziliyuak dakizkitenak
ez dira gizon itxubak...
Bañan bai bear diran gauzetan
paltsoak edo mutubak.
Dantza berdeak nolatan dauzkan
Eleizak debekatubak...
biyok zaudete eragozteko
osoro obligatubak.

Ez dakit nola dan adiskide
zurekin Erretorea,
ez dalarikan bestien gisan
izandu *mikeletia*.
Zu izan arren *masoia* edo...
ezkerretako *prailia*,
ez ote dezu dantzan ikusten
erriyan gazte jendea?

Ikusi ditut dantza gaiztoak
Carnot zanaren Prantziyan,
ditut ikusi bañan ugari
Gipuzkoan ta Bizkayan.
Dantza denetan itxusiyenak
daude gaur zure erriyan,
nazkatutzeko jende guziya
egunan erdi-erdiyan.

Bai, egiya da sartu zerala
eriyotzako urteetan...
makar txit beltzak daukazkitzula
ezarririk begietan;
bañan sartutzen zeran ezkerro
karlisten zirkuloetan...
sartu bearrik arkitzen zera
alkatetzako lanetan.

Egunez ala dantzatzen dana
edozeñeren aurrian,
ez dago dudik nola ibilli
liteken gero *bailian*;
zerbaitengatik Castell *botoiak*
Donostiyako *Voz*-ian...
ditu ibilli orko neskatxak
ezin jasorik airian.

Nai al dituzu iñoiz ikusi
zure alabak dantzatzen,
begira dauden jende guziyak
dirala oso nazkatzen?
Dutela beren errespetua
beren kaltian galdutzen?
Naiz Jaungoikoaz, naiz gurasoaz
ez diradela oroitzen?

Nola dituzun adiskidiak
Beltzola eta *Beltz-ola*,...¹
nola dezuten iru jauntxuak
beintzat... euskaldun odola,
nola daukazun pregonari bat
kobratzen bizkor-bizkorra...
jarriko dizut publika dezan
bando bat guttiz gogorra.

Aita Manuel Larramendi-ren
lurrean jaiua zera,
eta gaur Migel Dorronsoro-ren
lengo semia etzera;
jateagatik pasatu arren
kanpo txuritik beltzera,
portatu zaitez aita bezela
Buruntzakua bazera.

«Alkate jaunana ordenaz dago
gaurtandik debekatuta
ibillitzia neska-mutillak
dantzan elkarri lotuta.
Zumaiakuen neurriyak berak
omen daukazki artuta,
naiz Joxe Matxin-Matxinbarrena
gelditu lurperatuta».

Aran-batek

El Cántabro, 1894-VII-8.

¹ *Los dos Secretarios del Obispo de levita y autores o inspiradores de un famoso oficio... sin beneficio. (El Cántabro-ren oarra.)*

Gure izar maitagarriya bere Españiyan

Maite deguben aingerutxo bat
Beneziatik lenguan
sartu zitzaigun usterik gabe
Egiputzura eguan;
gelditu zan, bai, gure izarra
bañan... nolako zuluan?
Bi urte barru bañubak artzen
ikusiko dan lekuan.

Valenciya-n ta Bart-ze-lo-ona-n
iritxirikan aitzenik,
Montserrat-era bisitatxo bat
ondorenian egiñik,
karlistak dauken zirkulu ura
ikusirikan barrendik...
gure izarrak ez darabilki
nundik-nai eragozpenik.

Olazabalko Tirso zubela
bere lagun ta gidari,
Donostiyako kaletan Jaime
nola zitzaien ibilli!
Gipuzkoaren jauna ez al dan
galdetu *Castell* beltzari...
Onek gezurra esan bear du
biziko bada txit guri.

Manuel Maria Sibatte-kuak
Jaimeren onorerako
bazkari on bat ipiñi ziyen
zaldunak alabatzeko,
izandu zedin printzipearen
itz aiek aditutzeko,
eta denbora bere-berean
karlistak gozatutzeko.

Vitoriya-kin, Burgos, Santander,
Covadonga-n ta León-en
ibillitu da, Oviedo-n, bai!,
Toledon eta Madrill-en;
Jérez, Córdoba-n, Aranjuez-en,
Cádiz, Malaga-n, Jaén-en,
nola Sevilla-n ala Granada-n
begira nola dabillen!

Konbidatubak zeudenak ziran
Solferino-ko Dukia,
Albi-ko Baroi, Bobadilla-kin
Arbelaiz-ko Kondia;
Jose España, Enrike Hernando
beti leial ta nobliak...
ziran Printzipe Borbon-goaren
bazkaldar jende maitiak.

Txanpain̄ edaten asitzerako
altxa zitzaien Don Jaime,
itzegiñ zuben guztiyarekin
karlistak kontentuz gaude;¹
dakiyelako bizi dan arte
aita daukala Errege,
denak batera kantatzen zuten
daraman banderan alde.

Zer miñarekin ariko dan gaur
famiyari kontatzen
nola daukaten *liberal* beltzak
Españi dena urkatzen!
Zer pozarekin zaion ariko
bere aitari esaten:
«Urte bi barru Donostiyan naiz
itsas-bañubak artutzen».

Desatsegiñik gabetanikan
bukaturikan batzarra,
agurtutzian denak egiñik
amoriyozko negarra,
onezkeroztik etxean dago
Laurak-bat-eko izarra,
Margaritatxo aingerubaren
seme piñ bakar-bakarra.

Zergatik dute gaur Donostiyan
dutena adoratutzen?
Bere amaz ta Amadeogaz
ez al gerade oroitzen?
Matxin-barrenai nola zaioten
ganbelakua gustatzen,...
eguzkirikan beron-berona
dakite aukeratutzen.²

A.

El Cántabro, 1894-VII-15

¹*Dijo que siente grande afecto por su amada España y le venera con profusión a su Augusto Padre. (El Cántabro-ren oarra.)*

²*Como todos los Republicanos-monárquicos. (Id.)*

Euskal Erriko mutillak soldadu juateko denboran kantatu bear lituzkeenak

Beltzak diradelako
erdaldun legiak,
orra zertara geran
Aitor-en semiak!
Geradenak suerte
txarraren jabiak,
soldadu juateko
dauzkagu bidiak,
ai, begira baleude
aitona guriak!

Iturri txit garbitik
jaio giñalako,
ez degu, ez, griñarik
soldaduzkarako;
laxter Euskal Erritik
bagoazelako,
biyotzari ixurtzen
zaizte zenbat malko!
Igaro bear gera
naigabea pranko.

Ezkontzeko edade
onen-onenian,
egon bearrak gera
lotubak katian,
derrigor, txit derrigor
erdalen mendian.
Ai, ai, zer oñaziak
gure giyarrian,
boinak buruetatik
galtzen diranian!

Eziñ esango degu
«*Mi hermana monja*»,
zerengatikan iñun
ez leiteken topa.
Ezin asiko gera
iñoiz deadarka:
«*Mi tío canónigo
es de Salamanca*»,
aide guzi-guziyak
pobreak gera ta.

«*En mi país mucho gari,
o zenbat aceite!*»,
orrela mintzatutzen
ai bageñikike!
Itzegin utsarekin
asko balegoke,
ganbaran lizundutzen
bagenduzkaguke,...
«*uno, dos, tres*» esatera
joango ez giñake.

«*Por mi calaverada
nator ni soldadu,
el aita me quería
pagar con el diru*».
Ai, ai, portuna on au
oraintxen bagendu!
Ez degu nai urria
kobre-truke saldu...
Nai ez da joan bearra
auxe degu damu.

Iduritubagatik
gaudela umillak...
ez daude, ez, konforme
euskaldun mutillak;
Cánovas ta Sagasta
nola dauden illak,
nola diran aundiyak
gaurko iskanbillak,...
agudo dira libre
mendi biribillak.

Erregutzen diyogu
guk Erregeari,
nai dubenian deitu
deigubela guri;
lagundutzearekin
jaun *bidezkoari*,
diyogu lagundutzen
Ama Euskerari,
euskera izan dediñ
gure agintari.¹

R. A.

El Cántabro, 1894-VII-22

¹ *Como lo fue en 600 años con los Reyes tradicionales. (El Cántabro-ren oarra).*

Gure Printzipe Don Jaime Borbongoari

Españiyako Patroia eta bere santubaren egunian
Uzta-illaren 25-an 1894-garren egunian

Zala mediyoz Uzta-illeko
erdaldun lege beltz ura,¹
Euskal Erriyan sartu zubena
Gaztelaniko tristura,
jarri diyona pixka banaka
lengoa ez dan itxura,
zubena bota usteldu zedin
Zurriolako putzura,
antxe daukana puzunitutzen
bañan... ez nai dan modura,
fedea galtzen, euskera illtzen,
Fueroak saltzen... pisura,...
zori onian egun batian
jausi zitzaidan burura
etorritera lotsak utzita
infernutikan zerura.
O gure Jaime, printzipe piña,
maite zaitudan izarra!
Esan nizuben Urruñan garbi
beltza izandu nintzala,
paper paltsua beste gauzarik
bazanik... ez nekiyela...
nola nebillen aizeturikan
gaur beste zenbait bezela...
nola ikasi ditudan zerbait
gure etxeko legiak,
nola gaur bizi geran preso ta
antziñan giñan libriak,
nola sei eun urte osotan
emengo mendi berdiak
errespetatzen zituben beti
Errege Fuero-zaliak,
nola larogei urte oietan
Candelas zanan semiak

jan dizkiguten ezur ta mami
lege zar paregabiak,
etziradenak, ez, ez, aienak
baizikan gure-guriak,
erdaldun gauzak diraden bañan
bi milloi bider obiak,
gurasotatik semeetara
pasatzen ziran dotiak,
nola osoro gorrotatutzen
ditudan beltzen katiak,
saltsan da tranpan bizi diraden
alper tzar *gozo*-jaliak,
España dena larrutu duten
lotsagarritzko baliak.
Nola ez ditut gaur maitatuko
gure Errege maitiak?
«*¡Viva los Fueros!*» zuri Urruñan
aditu ordurakoxen,
Aitor aundiya abiyatu zan
«*Viva Don Jaime!*» deitutzen.
«*¡Viva España! ¡Viva D. Carlos!*»
baziguzuben kantatzen,
iberotarren mendi guziyak
asi ziraden dantzatzen.
Zure biotzak nunbait orduban
nindubelako eskatzen,
abiya nedin Arbol santuban
martiriyua kontatzen,
gure orduko batzarre ura
gaur ere gaude gozatzen.
Zer egiyetan nuben kantatu
aritzan eriyotzia!
Eta zer poza izandu nuben
zurekin jantutatuzia!

Zer milagro da «¡Viva don Jaime!»
biyotzetikan deitzia,
Fueroengatik Aitaren alde
sinisten badet illtzia?
Sinistatzen det zure aurrean
berriro kontatutzia,
zerengatikan ezin leiteken
onela bizitutzia,
degu sinisten urte bi barru
Kortian ikusitzia...
Agur, don Jaime biyotzekua,
txit ernai bizi zaitia!

R. A. O.

El Cántabro, 1894-VII-25.

¹ *Ley de abolición de Fueros, 21 Julio 1876. (El Cántabro-ren oarra).*

**Igaz ere Ssagasta Ssagasta zan...
ta aurten berriz
sssa...gas...ta...ssa...gasta...**

Al dakizute masoi Sagastak
nola dakiyen kantatzen?
Nola ziguben lengo batian
gure Don Jaime tratatzen?
Nunbait ez daki egiazkorik
gaurdaño errespetatzen...
pipar-morro au gezurrarekin
dalako beti bizitzen.

Kalabera bat dala esaten!
Zeiñ? Ta... gure Jaimeri!
Bere etxean bildurrik gabe
dalako lasai ibilli.
Nun det gogo? An det zankua,
Tirsokin erririk erri...
(Ta beste moduz ibillitzeko
etzaizka joango urte bi.)

Anka bat iya sepulturan... ta
bestea dar-dar izuban,
gerri gogorak, bizkar okerra,
iran-suge bat buruban;
sudur zorrotza, kokotz luzia
tximu zarraren moduban...
Zenbatxe gizon osoaguak
dauden gaur kanposantuban!

Artuko luke bere semeak
gure Jaimeren patxara!
Baña... noiz eta nundikan izan
aitaren adarra bada?
Masoi kankallu agure zarra,
kalabera... bat ez al da,
sei bizi izan balitu ere
seitán ill bear zana?

Zeiñ diradela uste du onek
prinzipe katolikuak,
ta batez ere Margaritaren
titiyan azitakuak?
Karlosen seme-alaba denak
dirade Jaungoikozkuak,
beste prinzipte eta infantak
ez diran bezelakuak.

Kalaberia ez baldin balitz
naiz eskubiz, naiz ezkerrez,
naiz aurreraka, naiz atzeraka,
naiz kanpoz eta barrunbez,
ez litzake gaur ibillituko
Napar aldian bildurrez,
bolsillu denak daukazgiyela
bete-betiak txandarmez.

Desterratuba dagoalarikan
gure printzipe argiya,
dadukalako, zuk ez bezela,
bere anima garbiya...
Giz-on batekin bakar-bakarrik
Españi negargariya
ikusteakin, sartu diyote
liberal beltzai ziriya.

Bañan Karlosek ez ditu, ez, nai
putre zar ego gabiak,
bi milloi janta... kastigurikan
ez daukan gezur-zaliak;
besteren bizkar loditu diran
urre arrapatzalliak,...
sort-erri dena tragatu duten
guziyan ondatzalliak.

Bazekiyela nola zebillen
erririk erri Don Jaime!
(Laixter Madrillen dalako, beaz,
utziko ziyon txit libre.)
Fuero-zaliak tiroz illtzen... ta...
fuerista denon Errege...
(nastu egin naiz) bigar baletor
zeundeke beraren alde.

Bakar-bakarrik nai ditu onek
Gurutzekoan legiak,
gubernatzeko lapurtu gabe
gizon noble ta libriak;
eta nai ditu (ez gaurko gisan)
faltsokerizko kortiak...
Eta gañera errespetatu
euskaldun Fuero maitiak.

R. A.

El Cántabro, 1894-VIII-12.

Dakigunez, bolara artan Don Jaime Españñian zebillen. Orren kontra norbaitek zerbait esan edo idatzi egingo zuan, eta Ramos Azkaratek bertso auekin erantzuten dio.

Irungo, Donostiko eta Tolosako distrito edo barrutietako nere anaia maitagarriyai

Badakizute, anai maiteak
badatozela egunak,
eta portatu bear degula
botoak ditugubenak;
Gipuzkoa da berez leiala,
beltzak dirade zekenak,
Euskal Erriyen borruari
beti laguntzen diyenak,
gaizki ez bada ondo beñere
egiten ez dakitenak,
gure istori garbi-garbiya
zikintzen ari diranak,
Fuero santubak aztuazitzen
faltsiyan darabiltzanak,
eta gañera Ama Euskera
iya ukatu dutenak,
iberotarren bizi lasaia
lurpera daramatenak,
beste erriyak naiz gosiak ill
Donostiyakin daudenak,
uri ontako *Voz* paltsoakin
jokua darabiltenak,
dakitelarik ez diradela
irixten gure laurdenak.
Alaz guztiyaz beti jan... ta... jan,
beti jan... nai lutekeenak,
gure semiak soldadu eta...
libre dauzkate berenak,
euskal karlistak murrionakiñ
eta etxian beltzenak.
Ai! Ai! Zer merke saldu zituzten
gure Lege Zar zuzenak,
Errege leial bidezkoakin
anaiatutzen ziranak,
beti leialak ziradelako
izandu gure aitonak,

nola Gernikan ta Villafrankan
pruebak dauzkate emanak,
nola gordetzen ziraden emen
euskaldun lege laztanak.
Somorrostron, ai!, gure fueruen
Lonjinos izandu zanak,
asko gozatu gabetanikan
beste mundura joan zanak,
Lasala eta Lasalatxuak
zitubelako lagunak...
Arrezkeroztik mendi berdeak
daude triste ta illunak.
Len Sagasta-nak zirala bañan...
gaur dira Cánovas-enak?
Zer esan det nik? Jan ezkeroztik
diranak edozeñenak,
oiek, bai, oiek mundu ontako
legerik zarren-zarrenak,
lege txit garbi, lege txit santu,
libertaderik onenak,
gaurko moduban garrangarikan
iñundik etzeukatenak,
Donostiyako urkamendira
eraman zituzten denak,
beltzak agintzen dauden ezker
odol-ustutzen zeudenak;
pixkabanaka sartu dituzte
gañera plaga txarrenak,
karteletara bideak zuzen
txit zuzen dakizkitenak,
negarra eta desatsegiñak
besterik ez dakartenak,
erdal gaiztoen beldur dirala
baratzetako txermenak,
azak, letxubak eta patatak
ez dira jabiarenak,

Jainkoak egin zitubelako
omen dira denonak.
Aitagure bat errezatutzen
erderaz ez dakienak,
zenbat itxu ta zenbatxe mutu,
baldarrak eta errenak!
Zer alderdiya sendatuzeko
miñ-eriturik gaudenak!
Eta dirade gure etsaiak
guztiyak edo... geienak.
Oien izkuntza, blasfemi zikiñ,
oien nun-naiko esanak,
zeñek pasatu beltzen modura
euskaldun txarra ez danak?
Ez gera, baña bagiña ere
diamantezko kanpanak,
beartsubari lagundutzeko
izan naitik etzanak,
arta-buruban lekuban eman
bear balira txanponak,
aurki lirake baserritako
emakume ta gizonak
arrazoiakin gogor dantzatzen
laneko atxur-kirtenak.
Ernaitu gaiten, Aitor-en seme
egiyazkoak geranak,
autsi ditzagun beti-betiko
gubernatzalle baldanak.
Goazen, bai, goazen botuetara
bañan guziyok batera,
Gipuzkoaren tragatzallea
azpiyan ipiñitza.
Datozenian euskaldun txarrak
botuak eskatutzera,
esan bildurrik gabetanikan:
«Zoazte emendik kalera
zuen kontrara joateko gaude
edozeiñ lekubetara,
zergatikan gu ez guazen, ez,
Luzbeltz-i lagundutzera,
baizikan gure aitonen gisan
fedian alde iltzera.

Gu traidoreak ez gera izan
eta izango ez gera;
zueiri nola botuak eman
Fuero-zaliak bagera?
Zuen semeak libre-libre ta
gurek soldaduskara,
gure gaitzari zuek egiten
diyozutela algara...
Zuek, bai, zuek ez baziñaten
etzan Kain-en aldera,
etzenduten, ez, zeok jarriko
zeon anaien galera;
eta gañera zuek, bai, beti
joaten zerate jatera,
zeon fabrikak beintzat al balitz
osoro gizendutzera,
etorri arren gaitz aundiyanak
Euskal Erriyen gañera,
egunetikan egunetara
daramatenak lurpera,
naiz jarri emen gure nagusi
zori gaitzoko erdera,
naiz galdu oso fede santuba,
fueruak eta euskera,
naiz baletorke infernutikan
Judas paltsua ber-bera,
eta ipiñi au batetikan
eta Fuerua bestera,
adoratzera baietz zuek joan
traidore onen aurrera?
Beragatikan eragotziya
dadukazute sarrera,
etorritzia gure etxera
zatozten gauzen eskera,
zergatik laixter zabalduko dan
Karlosek daukan bandera.

*Gatz-arriyetan aboztuaren
amalaubian, 1894-garren urtian.*

Gaintxurisketak
El Cántabro, 1894-VIII-19

«*El Padre Verdades*»

izendatzen dan periodikoen direktore edo zuzendari,
León-go katedraleko kanonigo
Don Antonio Fernández Vitora jaunari

Zer kantatuko ote diyot nik
Cántabro-n gure Aitari?
Nere biyotzak beti kantatu
nai liyokena berari:
liberalkeri *candelas*-tarra
nola dagoan elbarri,
guzia jan ta tellatutikan
nola dan oso erori,
nolatan dagon porrokatuba
otso au ezur ta mami.
Ez aurreraka, ez atzeraka
nola ezin dan ibilli...
Nola dakiyen bere galera
berak dubela ekarri,
nolatan zaion agoni-yako
ordu tristea etorri.
Nola diyoten pizti gaiztuak
iya ill dala igerri,
nola putreak ta sapelatzak
gañetik zaizkan ezarri,
nola arkitu bearko duben
oriyen tripetan sarri...
Nola bedorrek *liberal* denak
(paltatu gabe iñori)
dizkigun beti bakoitza bere
aldarietan ipiñi...
Naiz mestizuak, naiz traidoreak
nola diraden agiri,
nola jarraitzen diyon zintzoro
dotriña zerukoari,
Jaungoikoana Jaungoikoarentzat
emanaz zuzen berari,

Erregerena Erregerentzat
erabakiyaz txit garbi...
Nola *eroa* esaten diyen
gizonik zintzoenari,
bildurrik gabe beti egiya
zabaltzen ari danari;
nola *tontua* diyen deitutzen
piñezan dabilenari,
nola diyoten gorroto txarra
gure Errege jaunari,
Errege leial gobernatzalle
tranpirik ez dubenari,
egiyarekiñ bizi nai duben
printzipe bidezkoari,
Eleizan alde, Fueroen alde
iltzeko dagoanari...
Nola arkitu nintekean, bai!,
bedorren gisan neroni,
presondegiyan katez lotuta
begira Jesu-Kristori,
oraiñ bezela... edo bestela
kantatzen naizela ari.
Bizi bat daukat, bañan banintu
baten lekuban amabi,
pertsegituko baninduteke
beñ batez buru-belarri,
«*Viva Vitora!*» deitzen detala
galdu bearko naute ni,
zergatik zori onenekua¹
gaur arkitzen dan bedorri.

R. A. eta O.

El Cántabro, 1894-VIII-23.

¹ *Bienaventurados los que padecen persecución por la...* (*El Cántabro*-ren oarra.)

Liberala ta fuerista?... Adarra!

Zer desgraziya dan euskaldun bat
liberal izendatzia!
Zer samiña dan otso onekin
bildotxak txoratutzia!
Zer tristea dan paper paltsuak
bakarrik irakurtzia,
eta lau *jauntxo* tunanterekin
pobriak piyatutzia!

Len *liberala* deitzen zitzaion
ematen zekiyenari,
gaur *liberala* diye esaten
lapurtzen ari danari;
osoro gaizki begiratutzen
dakiye zuzenenari,
ta meritubak dizte billatzen
traidore paltsoenari.

Gipuzkoako *aberatsetan*
jarri gaitean begira,
(gure istori paregabea
irakurriyak... badira):
erdal gaiztoen alde zergatik
orrela ibiltzen dira,
puzunirikan txarren-txarrena
ekartzen Euskal Errira?

Larogei ta bat urte dirade
Debako erri batian
Jabier Castaños agertu zala
juntero aien aurrian:¹
lege paltsua juratu bazan
negargarritzko urtian,
arrezkeroztik gaude, bai!, gaude
erdal gaiztoen mendian.

Orduban gure Fuero gaixuak
lotu zituzten katian,
eta gaur illda arkitzen dira
kanposantura bidian;
geroztik goaz beti galdutzen
zorigaiztoko legian,
Kadizko Korte aien semeak
utzi nai ezik pakian.

Euskal Erriko *liberal* oiek
balira Fuero-zaliak...
gure aitonak ziran bezela
leialak eta nobliak,
ez lituzteke, ez, maitatuko
etoi paltsoen legiak,
jakiñik beren etxian askoz...
daduzkatela obiak.

Utsa balira erdal legiak
Patriya salbatutzeko!
Bañan sortubak nola diraden
bazar guziyak illtzeko,
ta kapaz dira Euskal Erriyak
guziro tragatutzeko,
ez dakit nola duten garboa
botuak eskatutzeko.

Nola ta nondik izan leiteke
liberala ta fuerista,
euskaldun txarrak erdal beltzakin
batian badarabiltza?
Zergatik dute gorrotatutzen
euskal piña ta karlista?
au sumatutzen, anai maitiak
ez da, ez, biziro gaitza.

Pagatu bear ez gendukenak
errialtxo bat bakarrik,
ez zedulikan, ez kintarikan
ez eta erdal petxarik...
Etzan, ez, emen begiz ikusten
sillatutako paperik,
ta ez gendubren zigarroentzat
gaurko fabrika bearrik.

Euskal Erriko bilguma² denak
izaten ziran libriak,
Diputaziyo guriak berriz
batere kate gabiak;
ta alkatiak ez gaur bezela
erdal gaitzakin eriak,
erriyak berak aukeratuta
ziran alako nobliak.

Geok nonbratzen ginduzen berriz
eskoletako maisubak,
ez gaurko gisan *ereje* eta
erdaldun amorratubak;
galdu ditezen euskera eta
euskaldun erri santubak,
guk genduzkagun eskubidiak
dauzkate arrapatubak.

Karabinero eta txandarme,
juzgadu erderazkuak...
Irunen dagon aduana ta,,,
gañera gañerakuak;
pase forala kendutzia ta...
ez dira euskerazkuak,
baizik dirade Esparterotxo³
zanaren erregaluak.

Gaztelaniko lege paltsuai
libertadia deitzia,
ez al da gure Fuero maitiak
osoro ukatutzia?
Nere anaia maitagarriyak,
au ez da bizitutzia!
Au da gu *martir* ill azi eta
jauntxuak gizendutzia.

Botoen eske datozenian
ekin, bai, bildurrik gabe:
«Itz gutxirekiñ alde egiteaz...
egin zazute mesede;
daukagulako guk *Aitaxo* bat
euskaldun Fueroen alde...
ez genetzake iñola saldu
laxter emen dan Errege».

Gaiñtxurisketak

El Cántabro, 1894-VIII-26

Ramos Azkarate il eta andik bi urtera, 1906-VII-10-ean, sail ontako bost bertso atera zituan *El Correo de Guipúzcoa*-k: 1, 5, 8, 9 eta 13-garrena; baiña aitatzerik merezi duan aldaketarik gabe.

¹ *Primer paso del liberalismo en esta provincia haciéndole jurar a la Junta foral la Constitución de 1812, como si nosotros no la tuviéramos mejor en nuestra propia casa. (El Cántabro-ren oarra.)*

² *Ayuntamientos. (Id.)*

³ *Siendo Regente Espartero el año 1841, por el amor profundo que profesaba a este país, tuvo la galantería de hacernos tan preciosísimos regalos en desacuerdo con lo prometido por él mismo pocos años antes. Así sabe cumplir las promesas el liberalismo. (Id.)*

Arakist-aiñ-ek, Arakist-aiñ-ek
omen daduka famia
beria duela, beria duela
Nocedal zanan jendia.

Jesu-Kristoren denbora artan
baziran fariseuak,
ote ziraden gaurko *intrigo*
beltz oiek bezin gaiztuak?
Diradelarik txit traidoriak,
diralarikan paltsuak,...
ez al dirade (beintzat geienak)
Judasen erederuak?

Darabizkiten pauso txarretan
begira jarri gaitian,
(dozena t' erdi ez diralarik
gure Probentzi maitian):
oiek, bai, oiek elkartu dira
Luzbeltz-tarrakin batian,
gizondiyaren salbatzalleak
lur azpiratu nayian.

Munduba mundu dan ezkeroztik
sekta bat beltzagorikan
al da etorri Españiyara
beñere Afrikatikan?
Al da ikusi etorri danik
pesterik Asiatikan,
Mesias-tarrak naspillatzeko
zomorro txarragorikan?

Liberal beltzak ezin galdurik
dabilta gure bandera,
beltz-intriguak darabilkite
joku alper au ber-bera.
A, zer polliki batzartzen diran
Satrustegikin batera!...
Ez al zaiote gogoratutzen
gure Fueruen galera!¹?

Bost puskeetan partiturikan
omen daukagu munduba,
kontatu zagon *pizti* oriyek
daukela menderatuba.
Ote genduke ezagutuko
Kristoren fede santuba,
oiek naikua izan ezker
zori gaiztoko diruba?

Agindu onak aztuta eta...
juramentubak salduta!...
Testimoniyo guztiz paltsuak
jateagatik sortuta!...
Lizarriturry, Laffite eta
Mercader-ekin nastuta...
Ez al dabilta lotsa galdurik
lengo maskarak kenduta?

Gure banderan lenengo itza
beti da Eleizarena,
da bigarren guk bakarrikan
salbatuko degubena.
Irugarrena da Españiya,
beltzak saldu nai dutena;
da laugarrena traidore oiek
jan-truke utzi zutena.

Gure Erregek eskribuetan
kantatzen digu garbiro
Eleizarentzat pake santuba
nai lukiala lenengo.
Katolikuen batasuna ta...
Fuero maitiak urrengo,
ta ez gerala Madrillen mende
gauden bezela egongo.

Jaungoikoa bakar-bakarrik
«bastante omen zutela!»
etzalakuan argitarako
zerabilkiten pastela.
Lenaz gañera ez da ikusi
Cánovas-tarrak dirala?
Miramar-eko familiyakin
aspaldi... etzan zirala?

Eta nik oraiñ esan nai diyet
intrigo *pastel* oieri,
zergatik gerra egiten diyen
Errege bidezkoari.
Zergatikan len pobre ziranak
gaur dauden guri... ta guri,
eta txit beltzak diradelako
amalautatik amabi!

Moderatubengatikan naski
dago Eleiza lotuba,
ontasun denak lapurtu eta
gañera pertsegituba;
oiek ondatu digute beti
euskaldun erri santuba,
berarengatik partidu beltz au
dago txit kondenatuba.

Alper-alperrik lapurtu zuten
integruaren kapia,
Arakist-aiñ-ek oraiñ badaki
zer dan, zer, oien fedia.
Txuriyak izan ez diradenak
beltzak dirade ordia...
Paltso bizitu ezpaziraden
askozaz zuten obia.

Bertandegi-n Agor-illaren 19-an.

Gaiñtxurisketak

El Cántabro, 1894-IX-23.

¹ *La funesta ley de 21 de Julio fue decretada en tiempo de Cánovas, correligionario de Satrústegui. (El Cántabro-ren oarra).*

Arakist-aiñ-ek, Arakist-aiñ-ek

omen daduka famia
beria duela, beria duela
Nocedal zanan jendia.
Ai! Ai Maroto maitia!
«Turroia eta pakia».

Don Karloseri gerra egiten
dakiten *katolikuak*...
ta batez ere Ama Euskeran
titiyan azitakuak,
ez balirake diru ta guzi
jatorriz *beltzetakuak*...
nundikan izan Cánovas eta
Sagastan alderdikuak?

Nola bata ta ala besteak
euskaldun erri gaxua,
libre jaiua, libre oituba,
zintzua eta gozua,
biyak dantzatzen diye gañetik
Luzbeltz gaiztoen mazua,
infernu txar bat biurtu dedin
munduko paradisua.

Uztarripean egon gabeko
ibero mendi zar-zarrak,
libertadia nai dubenentzat
giyatzat zeuden izarrak,
ez *erromatar*, ez *sarrazeno*,
ain gutxi *arabetarrak*,
etziran gauza desegiteko
gure *ait-onen* bizarrak.

Zeñengatikan dauzkagu emen
daukazkiguben negarrak?
Aundiyaguak diradelako
erdaldun beltzen indarrak?
Ez balirake *euskaldun txarrak*
judaskeriyen azkarrak,...
etziraden, ez, emen sartuko
Luteron seme baldarrak.

Arakist aiñ-ek! Arakist-aiñ-ek
dakiyan aña jakinta...
formatu zuben partidu beltza
Fuero-zalia nundik da!¹
Onen liburu *pare gabiak*
irakurritzen jarrita...
esan leiteke: «*Gizon aundi au*
nai ta nai ez da fuerista».

Bañan *al dana* ekarritzia
ta... orrelako kontubak,
euskera maite dubenarentzat
daude txit debekatubak.
Aitarren seme naiz gerrarako
gaudela obligatubak²
esaten digu Gipuzkoako
Fuero zar bedeiñkatubak.

Fueroak eta... doña Kristina
ez al dirade aserre?
Ez al gaude gaur onekiñ preso
bizitzen giñanak libre?
Guztiz *Señora birtuosakin*
kontentuz baldin badaude,...
beaz konforme dira arkitzen
batere Fuerorik gabe.

Ama Eleiza sendotuzeko
ez dago Karlos besterik,
Fuero maitiak errespetatzen
daki, bai, onek bakarrik.
Ez da, ez, jaio Satrustegi-rik,
Toca ta Arakist-aiñ-ik,
gure Erregen juramentuba
gezurtatuko dubenik.

Dozena batek jateagatik
millakak ondatutzia...
Au da, bai, au da euskal odola
garbiro ukatutzia.
Au da euskaldun glori aundiyak
paltsiyan lurperatzia,
au da, bai, gure Ama Euskera
euskalak urkatutzia.

Bai! Bai! Alonso zortzigarrenak
milla berreun urteetan
artu ginduzen gure *ait-onak*
nai zuten kondiziotan;
gauden bezela oso etzanak
Aita Santuban oñetan,
gerade fiyo modu berian
Errege bidezkoetan.

Sei-eun urte oso-osotan
Errege bidezkoakin
(iñoiz auziyak izanagatik)
anaitzen giñan aiekin.
Kadizko otso gose-goseak
beñ sartu ziran gurekiñ...
Euskal paltsuak diran bitartez
Lege santubak dira ill.

Katolikuak nola diraden
Gipuzkoaren legiak,
katolikuen etsaiak dira
liberal protestantiak;
nai duben gisan erantzun beza
intrigo beltzen jabiak,
bageñekiyen zein da nor ziran
traidore miserabliak!

Itziarko Ama Birjiñiaren aurrian
Agorraren 27-an.
Lizarraga-berriak
El Cántabro, 1894-IX-30.

¹ ;*Unión Vascongada! Compañía arrendataria del turrón.* (*El Cántabro*-ren oarra.)

² *El derecho de rechazar a la fuerza con la fuerza.* (*Capítulo 2º, título 29 del Fuero.*
(*Id.*)

Liberal katoliko mestizuai eta intrigo bezubai

Karlistai gerra egiten diyen liberal katolikuak,
bere eskutik utzita dauzka
Jaungoiko egiazkuak;
bestela nola izan leitezke
Señoran banderakuak,
ez balirake (beintzat geienak)
Opas etoian primuak?

Obispo Opas traidore ura
moroen alde zan etzan,
gaurko Cabrera kristau paltsua
ber-bera dabillen gisan,
aurrenekua arabetarrai
laguntzen ibilli bazan,
bigarregua dago obispo
luteranuen elizan.

Katolikuai gerra jartzeko
al da izandu etsairik,
masoiak eta protestantiak
diraden bezelakorik?
Opasengandik Cabrerangana
al dago diferentzirik,
onek *eliza* tabernaren bat
idukitzia besterik?

Zeñengatikan daude gozaten
ernegatubak eliza?¹
Nork samindu du ezpada beltzak
Aita Santuban biyotza?
Nork sartu diyo Monecillo-ri
giyarreraño arantza?
Nork ez du entzun Nunziyuakin
obispo guztiyen otsa?

Gure aitonak lurren azpiyan
arkitzen dira negarrez,
arriturikan nolatan bete
geran orrela traidorez;
liberal pizti katolikuak
esan nazute mesedez:
gure asabak ez al ziraden
baliyatutzen indarrez?

Gaur don Karlosek daukan ban
dera
besterik agertu etzan,
zer pasako zan Covadonga-tik
Pelaio asi ez bazan?
Munuza, Opas, Conde Julian
alferrik tranpan zebilltzan,
moro-taldien ondamendiya
andikan abiyatu zan.

Gure aitona kostatzen zitzaizten
zazpi gizaldi osuak
Españi ontan desegitia
siñismen paltso-paltsoak.
Lagun egiñaz Aitarren seme
euskaldun erri gozuak,
geroz goi-goian kantatutzen du
bandera gloriosuak.

Katolikuen bat-tasuna, bai,
daukagu gure banderan,
bandera onek berak nai diozka
jabeai beria eman.
Patriyarekin gero errege
naiz pakian ta naiz gerran,
zergatik lauren alde bizi ta²
illtzeko jayuaq geran.

Zenbat neke ta zenbat naigabe,
zenbatxe jende galduta,
jarri zan noizbait gure Patriya
egiyak bekeinkatuta!
Bidez zetozen errege aiek
bandera ontan sartuta,
katolikuen bat-tasunakin
txit geunden aberastuta.

Eleizarenak gera lenengo,
fuero-zaliak urrena,
au da euskaldun egiazkuak
kantatu bear dubena.
Guk ez degu nai Cánovas-enik
ez eta Nocedal-ena,
baizik nai degu gurasotatik
deguben dote zarrena.

Malkarrota bat salbatutzeko
a zer nolako maiztarrak
artu dituben dirututzeko
Sagasta bizkar okerrak!
Zer alderdiya ixilldutzeko
Sort-erriyaren negarrak,
emen landatzen lajatutzeko
infernutarren belarrak!

Nondik eta noiz izan leitezke
fuero santuben zaliak
naiz Cánovas-en, naiz Sagastaren,
naiz Nocedal-en jendiak?
Fuerotatikan kanpua nola
dauzkagun protestantiak,
alferrik dira ezer ez danan
birtute pare gabiak.

Bertandegiko ibaian, Urriaren 10-an.

Gaiñtxurisketak

El Cántabro, 1894-X-21.

¹ *Por Cánovas, Sagasta y compañía. (El Cántabro-ren oarra.)*

² *Dios, Fueros, Patria y Rey. (Id.)*

Don Karlos Borgon-goari bere egunian

Atoz, bai, atoz azkar onuntza,
buruzari txit noblia,
atoz agudo bildotxetara,
artzai parerik gabia;
atoz len-bait-len arren ta arren,
egiyan agertzallia,
oiñperatzera liberalkeri
gezurran estaltzallia.

Beneziatik diz-diz egiñaz
argitzen zeran izarra,
banderarikan santubenaren
abanderatu bakarra,
etoi guziyak gorrotatutzen
zaituzten Aita azkarra,
entzuten dezu zure bildotxak
egiten dauden negarra.

Oni etzaio pakia deitzen
baizikan gerra biziya,
otso beltz onek ito nai luke
zure artalde txuriya.
Bi kastakoak alde batetik,
bestetik masoneriya,
gu elbarritzen abiyatu da
deabrukeri guziya.

Baldin ta baldin piñak balira
Opas-en seme paltsuak,
lurpera laxter joan bear luke
Luzbeltz-en anai otsuak.
Bañan gizentzen nola daukazkin
gau eta egun turroi gozuak,
autsi zaizkate, noizbait bear-da,
gure kontrako lazuak.

Zer uste zuten Opas-tar oiek
zer dala juez jartzia?
Zala erreza Elizarekin
jostatzen ibillitzia?
Al dute uste bastante dala
nolanai eskribatzia,
ta gezurrari dala egiya
judaskeriyen deitzia?

Leku onian nai zuten jarri
Ama Eleizan besua,
beso doaitsu, beso jakintsu,
kristau fin oso-osua!
Aita Santuban niniya eta
gure guraso zintzua,
Luterotarrak autsi dituen
Aitona gloriosua!

Karlistai gerra egiteakin
bete ezkeroz zakuba,
zertan abotan artutzen dute
orrela Aita Santuba?
onek ez dauka gure dotriña
ezertan debekatuba,
bañan bai beltzen gezurrezkua
guziro kondenatuba.

Katolikuen bat-tasuna ta
gañera gure fueruak
ikusten dira gure banderan
bi perla aurrenekuak;
irugarrena ta laugarrena
dirade Eleizakuak,
gure Laurak-bat miragarriyak
diraden bezelakuak.

Gure bandera maitagarriya,
Covadonga-tik asita,
dago zeruko, dago munduko
perla ederrez jantzita.
Balentin Gómez gizaraxua
ez ote dago etsita
nola dagoan kondenatuba
lengo bandera utzita?

Cánovas, Pidal, Gómez, Nocedal
dabiltza alper-alperrik,
emen ikusten diranak dira
bi bide bakar-bakarrik;
ez da sortu ta ez da sortuko
gure bandera besterik,
baldin biraldu nai badituzte
protestantiak emendik.

Ez du Eleizak kondenatu ta
nola kondena lezake?
Zeñek egin du Eleizan alde
gure banderak ainbeste?
Fede oneko Nocedal-tarrak,
itxubak ez bazerate,
nora zoazten Erramontxokin,
arren kontura zaitetze!

Gaintxurisketak
El Cántabro, 1894-XI-4

Txiru-txiru-li ta miru-miru-li kanariyo karlista kantari

Gutziz *paltsuak* eta *gaiztuak*
al diran *puru* batzuek,
pixtuko balitz esango luke
zori gaiztoko Opas-ek;
luke esango infernutikan
pozarez pozaz Judas-ek,
baldiñ lajako baliyoke gaur
eskribitutzen Luzbeltz-ek.

Baldin zulatzen baditu iñork
alako moduz... kantetan,
ez pentsa oiek defendituko
dirala arrazoietan.
Morayta-n gisan asitzen dira
txit gogor tribunaletan,
naiz kalabaza beti eraman
gertatu diran danetan.

Dala bata ta dala bestia
beñepeñ oiek zer diran,
Ramuntxon alde jarri orduko
garbiro ikusten ziran.
Eta onekin nola piyatu
karlistak izan baziran?
Orain *purutzat* dauden oriyek
iñoiz karlistak etziran.

Beti asitzen diradelako
ez buru eta ez buztan,...
ez biderikan, ez arrazoirik
ez daukatela ezertan,
lotsan apur bat ez dutelarik
politikako gauzetan,
beartsu batek laja zituben
lengo batian lo... tse... tan.

Karlisten kontra buru-belarri
portatzen dira piñezan,
(zergatik Anton Cánovas-ekin
karlistak ez darabiltzan).
Balentin Gómez izandubakin
elkarren alde zebiltzan,
apasta guttiz paltsuarekin
alperrikako arrantzan.

Gizon beartsu Fuero-zaliak
izandu zuben moduba,
lege santubak defenditu ta
ez izateko lotuba;
oien pauso ta bitartekuak,
ukenduba ta diruba.
etziran gauza mutututzeko
kanariyuan kantuba.

Zer pasako zan Fuero santubak
egon baziran agintzen?
Ote ziraden atrebituko
itzikan eteratutzen?
Errege leial bidezkuakin
diranak paltso portatzen...
lanikan asko izango zuten
urkamentitik libratzen.

Osoro garbi kantatzen ditu
gure Fueruak egiyak:
lekurik eman gabetanikan
«illtzeko sabel zuriyak».
O zer justubak izandu ziran
gure Aitona argiyak,
aiñ zuzen egin zituzteneko
lege fin maitagarriyak!

Salmerón-etik abiyatuta
Gómez difuntuba arte...
oriyek bañan *puru* batzubek
tranpa geiago dabilte;
naiz sort-erriyak malkarrot egin
oiek turroia badute,
naiz masoiez ta naiz protestantez
Españi guziya bete.

Euskalduna ta... katolikua,
eta karlisten etsaia?
Beñepeñ bada euskerarentzat
Opas añeko etoia.
Obea luke batek, bai!, izan
Judasen botan takoia,
ta ez ibilli gezurran alde
darabilkiten timoia¹.

Donostiyako Gaztelu-pian, Aza-
ruaren 8-an.

Ibarzelaietak

El Cántabro, 1894-XI-11.

¹ ;A no enfadarse. señores! Todo hablo políticamente. (*El Cántabro*-ren oarra).

D. Felix Sardá eta Salvany jaunari

D. Felix Sardá eta Salvany, osoro gorde al zera?
Agertu zaitez koroiturikan munduban, bai, bazera, zergatik zure *apostoluak* egiten duten papera da Judas beltzak Jesu-Kristori egin ziyona ber-bera.

Biyak illtzeko prestatzen ziran zedorren dotriñan alde, lenenguak beiñ kantatzen zuben: «Nai banazute gaur erre». Bigarrenguk, ta ez txantxetan, (aserre gabe batere) zuben kantatzen: «Kantatuko det zepuan lotuta ere».

Zure dotriñan zabaltzalleak eta kantari aundiyak etziraden ta ez dirade gaur purubak edo garbiyak, baizikan dira janaren billa ibiltzen diran *txoriyak*, zure liburu miragarriya saldu zizuten piztiyak.

Martiri asko izanagatik Jesu-Kristoren taldiak, oien kantubak etzituzten, ez, sinistatuzten jendiak. Nola zebiltzan *señoran* alde zure azpiyan gordiak, ziran azaldu agudo asko zedorren salduzalliak.

«Bai, pekatu da; bai, pekatu da liberalkeri guziya»
etzan nekatzen beti kantatzen *albist txirrixkal txikiya*.
Ez eta ere onen moduban *Santxintxo txantxan-gorriya*, bizi-bizirik zeruban dagon *yo solus sanctus* aundiya.

Boto batzubek izandu ziran gure barruti garbiyan, bat ibilli zan botuen billa liberal biyen erdiyan, katoliko bat derrotatzeko ler egiteko zoriyan, berarekin gaur iru beltz dauden zori oneko erriyan.

Gizaraxua noski agudo
ikusituzen negarrez,
esanaz: «Nere bildotx guziyak
botatu ditek aldrebes.
Emakumiak ere kontra ta...
eta... nolako balorez?
Oiek maskara kenduta nago
bete-betia oriñez.

Au agiriyan ibillitu zan,
besteak berriz gordeta;
(aztu egin zait) onen anaiak
ere bazuben kopeta,
ibillitzeko Goitian alde
mendirik mendi korrika;
bañan gaur denak ari zaizkitzu
zedorri arri tiraka.

Batetikan ni beltza izan ta
bestetik beltza nagusi...
(Goitiak galdu zuberiarikan
gelditu nintzan itxusi).
Nintuben bada Nozedal eta
Gazetak tranpiyan utzi,
bestela ezin nintekelako
Karlosen erriyan bizi».

Gañerakoan gogora zaite,
aitatxo maitagarriya,
zuk pekatuba dala probatzen
dezu liberalkeriya.
Eta Eleizak ontzat dadukan
liburu zoragarriya,
zer dala uste dezu oientzat
beren etsai txit larriya?

Jaun onek bezin garbi oraindik
al diyo iñork itz-egin?
Berrogei ta amar duro aundiyak
ematen diye nunbait miñ.
Tunelian ta... nagusiyakin
saltsan ez baldin badabill,
«Bai, pekatu da» kantatu baño
naiago duela gaur ill?

Amairutatikan bat traidorea
irten zitzaion Jesusi,
eta zuretzat etera dira
amalautatikan zazpi.
Karlistak bakar-bakar-bakarrik
zurekin dirade bizi,
oiek okela janaz daude gaur,
Gómez paltsua eta guzi.

Erruki-mendiyan, Azaruaren 15-an.

Bidaurretak

El Cántabro, 1894-XI-18.

Masoi izandu edo... katoliko gezurrezkoai

Don Bi-milloien arrantzalia,
don Masoi konbertituba,
don Katoliko apostoliko,
don Erromatar dontsuba;
doña Isabel bigarrenaren
etsai txit pintarratuba,
don Amadeon, don Alfonsoren
soldadu leial justuba,^(i?)
doña Kristina alargunaren
guzizko santu artuba,
sei bizi izan eta sei bider
iltzeko kondenatuba;
don Piper-morro Erriojako
piperrez bedeinkatuba,
don Txandarmien bolsillubetan
zaudena beti sartuba;
Donostiyan beñ kulpa gabeai
beren biziya kenduba,
Santo Domingon sarjento aiek
ausardiz fusilatuba.
Villacampa bat ere iltzeko
zeukazun apuntatuba,
bañan arekin egin zenuben
masoi guziyen jokuba.
Zori gaiztoan ekartzallea
eta onaren malluba,
beti tranpiyan bizi zeraden
gezur-jariyo kaikuba;
Sort-erriyaren bizkarretikan
zaudena aberastuba,
Naparrua bat nai dezubena
ipiñi katez lotuba;
erregalatu nai ziyozuke
erdaldun bizi-moduba?

Euskaldun erri maitagarriya
dadukazuna galduba,
libertaderik paltsoenakin
guziro kastigatuba;
bañan ez uste daukazutela
oraiñdik oiñperatuba,
zerengatikan ez dan beñere
izandu menderatuba,
Don Karlosekin anaiatzen dan
Laurak-bat santu-santuba;
zauden ezkeru zauden moduban
okertuba ta zartuba,
zan Juan Arana diña ta dana
bezela aguretuba,
zauzkan ezkeru gure Patriyak
osoro gorrotatuba;
diyozularik Luterotarra
egiñ Madrillen lekuba,
diyozun gisan (baldin bazaude)
Elizaz sinistatuba,
eta Morayta-n sekta gaiztotik
benetan eskapatuba...
Lotsagarritzko malkarrotaren
aita madarikatuba...
Badatorkizu (guri bezela)
eriotzako orduba,
eta dakizu badiradela
infirmitatubata ta zerubata...
Berarengatik ematerako
Jaungoikoari kontuba,
beltza izana damu dezula
egizu juramentuba,
zergatik Ama Eleiza Santak
dadukan debekatuba,

laxter kantatu bearko dezu:
«Agur, ai, agur, munduba!».
Bañan lenbizi egin eiguzu
onela testamentuba:
beren jabetan partituzeko
dezuben zaku-diruba;
gañerakuan Pedro Boterok
artuko dizu pultsuba.

Gaiñ-txurisketan, Azaruaren 23-an.

Ibarluzea-goikoak

El Cántabro, 1894-XI-25

Oroitza bat
D. Ramon Olazabal eta Garmendiari,
egilliak berak kantatuba,
Aizkibelen zortzikuan,
Belauntzan, Olabideko bentan,
Urriaren 25-an, 1894-garren urtian.

Olazabalko Ramon,
Ibartar leiala,
dakigu Amerikan
sendotu ziñala.
Badakigu beti zu
portatu zerala,
egundaño dollorra
izan etzerala.

Zure gurasoakin
zere senidiak
maite dituzubela
badaki jendiak.
Kuñado ta kuñata
ta beste aidiak
biyotzaren erdiyan
dauzkatzu gordiak.

Amerikanarekin
ezkondubagatik,
Euskal Erriya kentzen
etzaizu burutik.
Orain joan bear dezu
munduko zerutik,
zu jaio eta azi
ziñan seaskatik?

Urez auzkaldetikan
ogei ta sei urte!
Etzera oraindikan
Amerikaz bete?
Zer da izanagatik
zuk señora maite,
Paulak ez baldin badu
bizi nai aparte?

Zer gauza oberikan
gizonan erriyan
bizitutzia bañan
bere familiyan?
Intxausti deritzaion
baserri argiyan
zerate, bai, biziko
zeruban erdiyan.

Bañan ez da erraza
golpez gelditzia,
Paulan ama ta aizpak
negarrez uztia.
Ez eta kaltegarri
anbat gertatzia,
obea da askozaz
denok etortzia.

Berarengatik bada
urrengo aldiyan
etorri, bai, guziyok
udara berriyan,
esanaz: «Emen gatoz
atsegiñ aundiyan,
bizi eta illtzera
Aitorren erriyan».

Agur, Olazabalko
Ramontxo maitia;
agur, doña Paulatxo,
señora zuria.
Agur, o illobatxo
parerik gabia,
arren, ez bada aztu
Euskaldun Erria.

Ramos Azkarate-kuak
El Cántabro, 1894-XII-8

Aspaldiko partez... himno nabarran

Nosedar kortian
badabill lanian
katu zar bat erbitzat
pasatu nayian. Bai!
Etzera lan ortan
oraiñ asiya,
beltzen *arrateran*
zauden piztiya.
Ez ote zerade zu
masoien ixpiya,
Morayta aita jaun
mandatariya?
A! Aitaren seme
tranpaz josiya,
Jainkoak eskutik
zauzka utziya.

Ezin dezu etsi
oraindikan noski!
nola zu diputadu
zintezke iritxi? Noiz?
Akta anka motza
dago elbarri,
zu eta zurien
desonragarri.
Ez diyo kulparikan
ematen besteri,
bakarrik Azpeitiko
arakiñari.
Mediku paltsuak
billatu arren,
beste anka moztu
bear diye len.

Llorens eta Mella-k,
gerrero abillak,
koitadubari joko
dizte ill-ezkillak. Dan!...
Bere entierroz
enkargatzen naiz,
ez naizelarikan
praile ta apaiz.
Intriguen moduban
portatzen ez banaiz,
tribunalera neri
deitu... deitu... maiz.
Illdakoarekiñ
nola portatu...
*Sánchez Ascenziyok*¹
ziran markatu.

Zumalakarregi,
entzun nazu neri:
traidorea esaten
zeñi eta zuri! Bai!
Jainkoan legeko
mandamentuban,
zortzigarreguak
diyon moduban...
pagatu bearko du,
bai, beste munduban,
estu-estu artutzen
duten orduban.
Don Tomas etzan, ez,
ez, traidoria,
baizik traidorien
garaitzallia.

Fedearen alde
bizitu zan galde,
galde mantxarrik izan
al zuben beñere. E!
Irakurri onen
testamentuba,
bere istoriyan
argiratuba.
Intriguak gizentzen
badute zakuba,
onek sendotzen zuben
kausa santuba.
*Ezer utzi gabe
Zegaman ill zan,
santu martiri bat
illtzen dan gisan.*

Zalarik pobria
soldadu noblia,
bañan da kondia ta
gañera dukia. Bai!
Eleizan daduka
oroit-garriya,
zan bezelakoxe
txuri-txuriya.
Nosedar-keriyaren
etsai txit aundiya,
dago defenditutzen
Euskal Erriya.
*Erdoirik bageko
Aita garbiya
da, bai, gure izar
dizdiz-zariya.*

Tomasen aidia
ez da kobardia,
da bera bezelaxen
balorez betia. Bai!
Zubizarreta da
primo beria,
gure diputadu
mantxa gabia.
Egiya defenditzen
dabilen semia,
da Nosedar-en tranpan
agertzallia.
*Au izan ez bazan
aspalditikan,
katu zarra zegon
pasaturikan.*

Gezurra andikan,
tranpa emendikan,
oiek ez darabilte
beste biderikan. Ez!
Izen ederrena
lapurturikan,
Voltaire-n dotriña
ikasirikan,
edozein gauza esan
Karlosengatikan,
ez dedin, ez, paltatu
jatekorikan.
*Intriguak eta
bi kastakuak
dira Abarzuzan
eskolakuak.*

R.

El Cántabro, 1894-XII-16

¹ *Si mal no recuerdo, este señor, que ha sido apaleado varias veces por báculos pastorales, tuvo la osadía de llamarle traidor en su periódico, mal llamado El Fuerista, al lealísimo e insigne guerrero Sr. Zumalacarregi. (El Cántabro-ren oarra.)*

Ramos Azkaratekuari kapoia galdu; billatuzen duanak koipia badu.

Kapoi txar petral batek
goizian goizetik
zalapartan ni jaiki
azi nau oietik.
Banebillen segitzen
korrika atzetik,
esanaz: «Arrapatzen
baut gaur zintzurretik,
ez dek iges egingo
berriz iskindoitik!».

Aurreko tellatura
baiziran egatu,
andik kantatzen ziran
neri *kukurruku*.
Nere burubarekin
nintzan aserratu,
ezin zitzaidalako
bada bururatu
ain bertan ikusten da
nola arrapatu.

Begira nengoala
gabiraian gisan,
desleiala zebillen
kantari ta dantzan.
Nik uste gabetanik
andik ere joan zan,
esan nuben: «Alferrik
nebillik arrantzan,
ezpañak leguntzeko
ire esperantzan!».

Nola beste kapoirik
ez detan ganbaran,
benturaz alferrikan
gogoak dit eman
galdetzia Euskaldun
Erriyan ote dan.
Amaika pazienti
bear da eraman!
Kapoia banuben ta...
iñola ezin jan!

Oraingo galderari
erantzun beiate:
nere kapoi berdea
ikusi al dute?
Edo nuntsu ote dan
beok al dakite?
Zer adituko detan
Tolosan naukate,
kanpoiaren antsiyan
triste... triste... triste...

Ikara ontatikan
illko banintzake,
ondorean jendiak
zer esango luke?
Argatikan jabiak
agintzen diyote:
kapoiari zer egin
billatzen badute,
kapillan segituban
sartu bear dute.

Mokadurikan gabe
iduki bezate,
bere testamentuba
ondo egin arte.
Au ongi egitian
nai badute bete,
lotubaz anketatik
txit gogor bi kate...
zazpi bat eskupeta
baldin badituzte,
(ez dalarik ikusi
beste orrenbeste),
zazpi tiro gogorrak
eman bezaizkate.
Zazpi tiratzalliak
ez badute kalte,
denbora gutxi barru
dirade alkate,
zergatikan Sagastak
naun osoro maite.

Tolosan, Abendubaren 23-an.

Ramos Azkaratekua

El Cántabro, 1894-XII-23

Arkibidea

Ramos Azkarate Otegi (1847 - 1904)

Agirietako argibideak	9
Lanbidea	10
Ñauterietako bertsoak, kanta-paperak eta esku-idatziak	12
<i>Euskal-Erria</i>	13
<i>El Cántabro</i>	14
Auzitara	17
<i>Pottaje</i> -ren erasoak	24
<i>El Cántabro</i> -ren bukaera	25
Adurriaga anaien esku-idatziak	27
<i>El Correo de Guipúzcoa</i>	28
Zuzendari	28
Auzitegira berriz ere	29
Antzerkigille	29
Gaixorik	30
Erruki Etxean	33
II-berria	34
Gure iritzi batzuk	36

Esku-idatzi eta bertso-paperak

Auxen da lana! (I)	41
Auxen da lana! (II)	43
Bertso Berriak Tolosako Galtzaundik bere burubari jarriak	46
Galtzaundiren piztuera	54
Zorioneko Karnabalak	59
Bertso Berriak Ijito-ezkontza	61
Tolosako ogi-gillearen juanera	65
Kaleko birunka	67
<i>Estudiantina</i> Baserritarrak	68
Himnua Tolosako zortzikua	69
Erromara jua ziraneko kondiziyuak	70
Egiputzua illezkorra	72
Gipuzkua bentzutezgarria	74
Santos iltzeko	77
Azpeitiar bati	79

O Egiputzua gloriosua!	81
Gipuzkoak izan ditun semerik onenak	83
Ama Birjiña Izazkongoaren imajiña Tolosako parrokitik bere lekura berriro jasotzerakoan	84
Mariyaren Alabak Tolosakoak Birjiña Ama Izazkongoari	86
Ama Birjiña Izazkungua eta bere elizatzoa	88
Izazkungo elizatzoan adoratzen zan Ama Birjiñaren imajiña ber-bera Ama Birjiña Izazkungoa bere agerlekuban berriro	95
Bertso Berriak Fernando Amezketarraren doñuban Lazkauko plazan jokatu ziran bi partidu	101
Txurruka biyotz aundiko umant denaren umantari	103
San Ignazio eta bere semeai	105
Tolosako Misiyo Santuaren oroipena	107
Ama Birjiña Arantzazukoari	110
San Ignaziori 1886-garren urteko erromeriyari	114
Aita Larramendi Garagorrikoari bere 2-garren eunkidan	116
Nocedal-tarrak iñor engañatu ez dezaten	119
Elosegiko On Jose jaunari	123
Baldespiñako Markes txit geidiatia jaunari	125
Gurutz-bide edo Kalbariyuak itz neurtuetan	128
On Antonio Okendokoari zortziko	135
On Karlos 7-nari bere egunian	139
Zer onra dan gipuzkoarra izatea!	140
Aita Julian Lizardikoaren bizitza eta eriotza	144
Zertarako oiekiñ ezkontzen zerate?	148
Elosegiko On Jose jaunari bere santuban egunian	153
Elosegiko On Antonio jaunari	154
Anzo-olako Elosegiko Antoniori	155
Urretxuko erriari	156
Jesusen Lagundiko Aita Jose Mari Laskibarkoari	160
Bertso Berriak Don Tirso Olazabalentzat	163
Nocedal-i euskaldunak	165
Azpeitiko distrito edo barrutiyan botuak dituzten nere anai maitagarriyai	166
Bi gizon beste aietakoak (Patri eta Txomiñ)	170

Euskal Erria eta beste zenbait aldizkari

Agur, agur, Bizkarrondo	177

Ama Euskararen bakartasuna	180
Iparragirreri ill zan denboran jarritako bertsoak	182
Letemendiako On Modestori	186
Euskal Erriaren alde	187
Kristau guzien Batzarrearen errege maitagarriari	189
Euskal Erriari	192
Salzedo-ko On Pedro jaunari bere lendabiziko eunkidan	195
Iparragirreko On Jose Mari illezkorrari	196
Mariatxo Elosegí eta Larrañaga deritzan aingeruari	198
Jesus gurutzilltzetuari	200
Gure Jaunari zerurako igoeran	202
Apaiz jaun on Jose Juan Urangakoari	204
Ama Euskerak eliztar batzuei oju bat	207
Maiatz-illeko Loreak	213

El Cántabro (1893)

Ill da gure Erregiña!	217
«Moroa lenago karlista baño» esaten ari dan bati	221
Rau, rau, rakataplau, au dek umorea!	223
Ez aspertzia beti jipoiak artzen!	225
«D. Brixko jerente...»	226
Intriguak karlistai kanpanak jotzen!	228
Zazpigarren Karlosen onra aundirako	230
Cerralbo-ko Markesan onra aundirako	232
Sagastaren Haciendaren Ministruaren gabirai beltza	235
Tokatzen zaionari	237
Bi anai turroi-jale aundiyen aitzen naia edo testamentua	238
Gamazo txit beltz, egiazko libertadien etsai	239
Oiekin iñora ere ez	240
Tolosa txit noble, leial eta doagaraiari	241
Ongi etorri	242
Gure erregiñ D ^a . Margarita Borbonguari	243
Emengo mutillen orduko elkartasuna nun da?	245
Izarraitz-goiko Aita maitagarriari	247
Cerralbo-ko Markes txit geidiatia jaunari, zortzikua	248
Zazpigarren Karlosen seme On Jaimeri	250
Urolako Nocedal-en ostalariari	251
Zeberioako On Jose Maria zanari	252

Bikast-en pastelkeriak	253
Sánchez Toca-ri	254
Aurtengo San Ignazioetan	255
Zer da indarra?... Elkartasuna	256
D. J. Sánchez Toca ta Toca-ri	257
Itz-ontziak	259
Beñere gauz onik ez gaizki dabillanak	260
Sagastari	262
Gure Diputadu On Eusebio Zubizarreta eta Olabarria Jaunari	263
Billa-frankan bizi dan D. Patxikotxo Goitia eta osto-beltzari	264
Beltzen mendian Gaztelaniyan beartsu batzuek zer gaizki bizi diraden	266
Astiggarragako sagar-jotzalleak bazekitek elkarren berri	268
Nere Aita P. J. P. eta F. maitagarriyai	269
Liberalkeri madarikatubaren aitzena edo agoniya	270
Aitzen-naia edo testamentuba	272
Fuerista izatekotan bearko izan karlista	274
Karlista ez dan guztiya beltza da	276
Nere primo Amezketakoari	278
Biba gu ta gutarrak	279
Euskal Pallás-tarren anaiai	281
Errifa errial batian	283
Alanbrian biraldu digute segitzen duben parte au	285
Intriguan inmua edo kant-ona	286
On Antonio Okendokoari	288

El Cántabro (1894)

Nere Aita eta Primo	293
Iparragirre-ko On Jose Mari illezkorrari	295
Au lasaitasuna!	297
Berrio-Otxoa eta bere etsaiak	299
Jesu-Kristo gure Jaunak gurutzean esan zituen zazpi itzak	301
Gamazoren illeta edo entierroa	303
Españaiko katolikoan batasunari	305
On Jose Maria Etxeberria eta Drabasa zanari	308
Nere lau Aita Profetai	310
Baldespina-ko Markes txit geidiatia zanari	312
Nolako Mari alako Peru	314

Don Karlos eta Doña Maria Berta	316
Nocedal eta bere lagundiya	318
Gure buruzariyen Infanta Doña Beatriz Borbongoari	320
Astuan umeak astakumeak	321
Elosegiko D. Antonio eta bere illobari ongi etorri bat	323
Biba Gipuzkoako Diputaziyua!	324
Donostiyako Matxin-barrengoari abisu bat	326
Biba Euskal Erriyak beren Fueroakin!	327
Alkate batek kantatu biar lukean epistola	329
Laurak-bat-eko fabrikantien billera	331
Sacedón-go alkate ganbeluari	333
Gure Patroi San Juan Bautista	335
Sacedón-go alkate ganbelubaren uztarriko lagunari	336
Gure izar maitagarriya bere Españiyan	338
Euskal Erriko mutillak soldadu juateko denboran kantatu bear lituzkeenak	340
Gure Printzipe Don Jaime Borbongoari	342
Igaz ere Ssagasta Ssagasta zan	344
Irungo, Donostiko eta Tolosako distrito edo barrutiyetako nere anaia maitagarriyai	346
« <i>El Padre Verdades</i> »	348
Liberala ta fuerista?... Adarra!	349
Arakist-aiñ-ek, Arakist-aiñ-ek omen daduka famia	351
Arakist-aiñ-ek, Arakist-aiñ-ek omen daduka famia	353
Liberal katoliko mestizuai eta intrigo beztubai	355
Don Karlos Borbon-goari bere egunian	357
Txiru-liru-li ta miru-liru-li kanariyo karlista kantari	359
Don Félix Sardá eta Salvany jaunari	361
Masoi izandu edo... katoliko gezurrezkoai	363
Oroitza bat D. Ramon Olazabal eta Garmendiari	365
Aspaldiko partez	367
Ramos Azkaratekuari kapoia galdu	369